This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

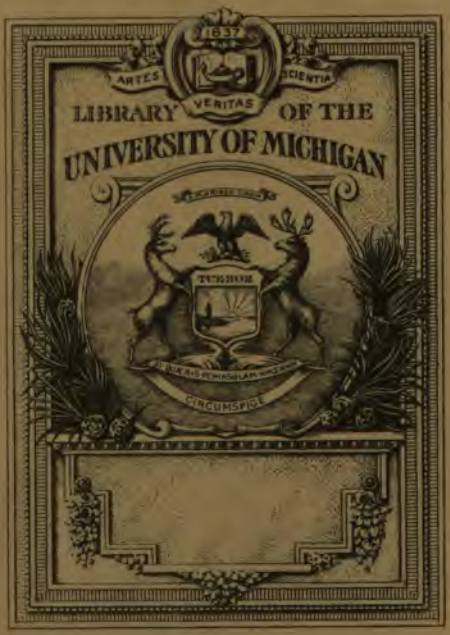
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TURRIS
CIRCUMSPICE

SVENSKA AKADEMIENS HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1886.

ADERTONDE DELEN.

1903.

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1904

INNEHÅLL.

Handlingar rörande Svenska Akademiens högtidsdag den 20 december 1903:

Tal af Akademiens direktör, herr af Wirsén .... sid. 3.
Inträdestal af herr Harald Hjärne ..... » 7.
Svar af herr af Wirsén ..... » 38.
Redogörelse för sammankomsten ..... » 45.
Minne af ärkebiskopen Olaus Martini, författadt af herr C. Annerstedt ..... » 49.
Till Johan Ludvig Runebergs åminnelse, af C. R. Nyblom ..... » 287.
Akademiens täflingsämnen för 1904 ..... » 373.

HANDLINGAR

RÖRANDE

SVENSKA AKADEMIENS

HÖGTIDSDAG

DEN 20 DECEMBER 1903.

Söndagen den 20 december 1903, Svenska Akademiens högtidsdag, hade Akademien på stora börssalen offentlig sammankomst, hvilken H. M. Konungen, H. K. H. Kronprinsen, DD. KK. HH. Hertigen och Hertiginnan af Västergötland samt H. K. H. Hertigen af Södermanland täcktes å den vanliga läktaren bevista.

Akademiens direktör herr AF WIRSÉN *öppnade sammankomsten med följande*

TAL.

När en majdag detta år grefve Carl Snoilsky lämnade det jordiska, drabbades Svenska Akademien, den svenska litteraturen och det svenska folket af den smärtsammaste förlust. Det kändes, som hade skaldekonstens unga maj försvunnit från våra landamären.

Visserligen skall i dag hans bild på ett fängslande sätt tecknas af den högt förtjänte man, som Akademien i hans ställe hit inkallat, och i svars-

hälsningen skola några konturteckningar af den aflidnes skaldskap lämnas af den hans ungdomsvän, som Akademien utsett att vid detta tillfälle föra hennes talan. Men hur uppriktig den beundran må vara, som därvid gifver sig uttryck, är det dock tydligt, att ett större tidsafstånd kräfves för att objektivt bedöma den märkliga sångarpersonligheten. Därtill fordras hvad Geijer på detta rum en gång kallade »minnets uppstigande öfver horisonten», då allt tillfälligt försvinner och det väsentliga bevaras. Af den klarhet, som med minnets fullare dagsljus följer, har detta rika diktarsnille intet att befara; ty om grefve Snoilsky gäller hvad han angående en annan personlighets betydelse yttrat: »Det gifves ett förgånget, som aldrig dör.»

Så länge den hädangångne vistades i Stockholm och hans hälsa det medgaf, försummade han icke att bevista Akademiens sammankomster, och i dess förhandlingar har han tagit liflig del, äfven som insiktsfull granskare af täflingsskrifter. Som ledamot i Akademiens Nobelkommitté var han genom sin noggranna kännedom af nyare europeisk litteratur till stort gagn vid de arbeten, som åtfölja den ansvarsfulla och betungande uppgiften.

Med afseende å Akademiens bestämmelse och sammansättning delade han friherre v. Beskows

på stiftarens föreskrifter grundade uppfattning, att Akademien, som borde representera den svenska odlingens olika hufvudgrenar, måste för lidna förluster söka ersättning »ej blott ur diktens lunder, men från kyrkan, rådsalen, lärostolarna, från alla samhällets och bildningens höjder», och han själf sjöng om vårt samfund:

> Ej dyrkats här af Gustafs vittra gille
> Allena språkets helgd i tal och skrift;
> Hvarhelst en stråle sköt af inhemskt snille,
> Hvarhelst till ära steg en svensk bedrift,
> Här fanns för all förtjänst en lager bunden.

Akademien har tid efter annan i sin krets invalt historieforskningens målsmän. Dels borde de ej här saknas, enär de företräda en så viktig del af fosterlandets kultur, dels behöfver Akademien dem särskildt för att rätt kunna fylla den henne ålagda plikten att årligen teckna någon stor svensk personlighet. Väl kan nämligen skalden, litteraturforskaren, äga förutsättningar att karakterisera någon af den sköna litteraturens målsmän, men häfdatecknarens konst erfordras ofta, när det gäller skildringen af en historiker, en krigare, en statsman som för Sveriges politiska utveckling haft väsentlig betydelse. Icke heller för skaldekonsten är historien främmande, och så mycket mindre kan detta vara fallet, när en skald, såsom

den nu bortgångne stormannen, ofta och med förkärlek hämtat för sina dikter väckelser och ämnen ur Sveriges rika häfder.

Med sin höge beskyddares, H. M. Konungens, nådiga bifall har Akademien den 15 augusti innevarande år till grefve Snoilskys efterträdare valt och kallat professorn vid Uppsala universitet m. m. doktor HARALD GABRIEL HJÄRNE, hvilken nu kommer att taga sitt inträde.

INTRÄDES-TAL

I

SVENSKA AKADEMIEN

DEN 20 DECEMBER 1903

AF

HARALD HJÄRNE

FIL. D:R, PROFESSOR VID UPPSALA UNIVERSITET.

Mine Herrar!

Att i eder krets taga säte efter en skald, sådan som Carl Snoilsky, må väl i denna stund falla mig tungt nog. Förvisso innebär edert val en oväntad heder, som det höfves mig att tacksamligen uppskatta. Men tillika ålägger det mig ett ansvar, som endast känslan af det förtroende I visat mig kan i någon mån lätta, ett ansvar inför det minne jag nödgas med alltför knappa och bleka drag teckna i afton, då saknaden alldeles särskildt måste tränga sig på oss alla.

Med den hädangångne skalden förbinder mig knappast någonting annat, än att jag är en af de många, som tjusats af hans manliga och stolta sångers välljud och som framför allt i dem återfunnit den äkta svenska klangen af fosterlandssinnets djup och självbehärskningens ädelhet. Det är mycket som vittnesbörd om hans skaldskaps makt äfven öfver dem, som stått afsides från hans konst och mottagit dess gåfvor utan kännarens anspråk. Men det är för litet, det räcker ej till för att uppspåra hans harmoniers dolda sam-

mansättning och ursprung, att med den öfvade granskningens tillförsikt och skärpa, med en täflande sångmös vakna blick bestämma hans rangplats i vår vitterhets häfder. Att helt enkelt förtälja ett och annat af mina egna intryck, sådana det stått i min makt att hämta dem från hans dikters flödande rikedom, det är allt jag kan bjuda, och det kan ingenting mer betyda än allenast en påminnelse om de skatter, som där stå oss alla till buds.

Vore det åtminstone så, att jag kunde återkalla bilden af Snoilskys personlighet, sådan både lif och dikt utpräglat dess halt, då skulle jag känna mig bättre i stånd än nu att fylla mitt värf. Men tyvärr saknar jag nästan alldeles de villkor, som därtill kräfvas. Också i lifvet stod jag honom fjärran. I hans ungdom såg jag honom ej ens; han hade lämnat det uppsvenska lärosätet, innan jag kom dit, och jag lärde känna honom endast från hans samtidas hågkomster, men mest af allt genom hans egna lefnadsminnen, som återklingade från hans lyras nyss i kraftig skönhetsglädje anslagna strängar och väckte genljud i alla ynglingahjärtan. Först årtionden efteråt, sedan han omsider i fäderneslandet ställt sitt arbetes allvar äfven till vetenskapens tjänst, förunnades det mig att då och då träda i någon beröring

med honom. Det var i det hela blott flyktiga ögonblick, men det minne jag bevarar af den mognade mannen är en bekräftelse å min uppfattning af den fosterländske skalden. I Snoilskys lyrik förnimmes bakom de sofrade orden och skildringens mejslade ram esomoftast en försynt, stundom ömtålig och nästan skygg känsla. Men denna känsla tränger mest igenom, när icke tillfälliga människoöden utan högre samfundsmakter framkallat dess dallring. Dess värme och styrka dölja sig endast för den, som tröttat sitt öra vid högröstade bikter till de förvetnes fägnad. Snoilskys personlighet kräfver ej dylika afslöjanden för att yppa sitt sanna lif. Så bristfällig en minnesteckning än må vara, dess syfte kan dock aldrig helt förfelas, om blott därvid fasthålles, att hans lif klarast återspeglas i hans diktning och att hans diktning med all sin mångfald och färgprakt var främst ägnad åt fosterlandet.

* * *

Den svenske skalden med det främmande, det slaviska namnet — han var själf en ättling af den svenska ärans, den svenska frihetens fosterbarn och hjälpande gästfölje.

Slovenernas ringa och svaga bondestam, hvarur Snoilskys förfäder utgått, har aldrig gjort någon

själfständig insats i folkens eller odlingens häfder. Först i våra dagar ha de, efter så många sina likars föredöme, burne af mäktiga nyare tidsrörelser, sökt samla sig till en egen nation i kraft af sitt ärfda tungomål, som de förut i sina afskilda bergsbygder behållit blott för det husliga umgängets och den kyrkliga uppbyggelsens tarf, utan djärfvare politiska drömmar. Men trots sin blygsamma tillvaro ha de från urminnes tider genomgått hårda öden. Från nordan och östan ha skoningslösa krigarskaror ofta härjat deras hem och trängt dem undan bort i fjälldalarna utmed den stora stråkvägen öfver Alperna, emellan germanernas härtagna utmarker och Italiens kulturhärdar. Tyske och välske husbönder trugade dem till dryga dagsverken och förvisade dem öfvermodigt till det feodala samhällets understa vrår. Ingen inhemsk konung eller höfdingaklass reste sig upp ur den kufvade mängden till dess målsmanskap och värn. Århundraden igenom måste slovenerna lefva utan ens någon aning om ett fädernesland för sig själfve, införlifvade i hvarjehanda splittrade smålän och furstendömen, till sist i ett vidtfamnande, otympligt kejsarvälde, som ej gitte skänka dem stort annat än ett stramare ok, aldrig mildradt genom det bredare och tryggare, på lagens berggrund byggda herradömets högsinne.

En tändande gnista drefs omsider af det långt i fjärran upplågande reformationsnitets stormar äfven dit ned bland detta vendiska folk. I undertryckta själar föddes af evangelisk predikan längtan efter ljus och frihet, men hos de flesta snart nedtrampad och kväfd af allt hätskare förföljelse och godtycke. Några få de kraftigaste, som frälstes af fastare förtröstan och skickelsens gunst, bröto sig ut ur hembygdens bojor. Som ordets förkunnare, som krigare och furstetjänare funno spridde slovenske flyktingar nya vägar för sitt troslif och sin dådlust, först i de andra habsburgska ländernas inre fejder, sedan öfver öppnare slagfält, där de store banerförarnes vapen och statskonst brottades om tidehvarfvets kyrkliga och politiska stridsgåtor.

På vid gafvel stodo framför alla andra de svenska högkvarterens dörrar, Sveriges ämbetsverk och riddarhus, att hälsa trosfrihetens och den dugande kraftens biltoge välkomne till samfällda mödor och mödornas lön, ehvadan de än mände leda sina anor. De förföljde kunde räta upp sig igen under den självmedvetna men lagbundna styrkans hägn. De fosterlandslöse fingo röna hvad det innebar att tjäna en vidhjärtad statsmakt, som själf hämtade ny spänstighet, ny välsignelse lika väl som nya samhällsuppgifter och till och med rege-

ringsbekymmer af sina upptagne söners arbete och täflan med de hemfödde.

Emellan bådas afkomlingar är all åtskillnad, som kan ha följt af blodets olika upprinnelse, för länge sedan utplånad, och börden är det visserligen ej, som gifver arfslott till fäderneslandet, utan den andliga frändskapen i själfuppoffringens och odlingshågens minnen. Men för skaldens känsla sammansmälta lättare än för oss andre de bilder, som ättens sägner frammana, med den lefvande verklighetens samhällsband. Hvem vet, om ej Snoilsky kände sitt hjärta draget till det olyckliga Polens sak, förutom och allra mest af rättsmedvetandets och det svenska deltagandets kraf, dock äfven i någon mån af erinringen om sin egen dunkla slaviska härkomst och sina urfäders liknande trångmål? Själf har han en gång burit vittne om denna sin minnestrohet, då han färdades genom slovenernas nejder, förbi det »leende vackra Laibach», och i en kärnfull strof hugfäste både den nöd, som dref hans stamfader i landsflykt, och den frigörelse, som vardt honom beskärd:

Utur papistisk träldom,
Allsköns förtryck och våld
En man kom lyckligt undan
I blågul fanas sold.

Men med obruten stolthet lägger han till i eget namn:

Min tanke och min sång
Gå på svensk melodi;
Till Sverige är jag bunden,
Fastän som lärkan fri.

Den sångens gåfva var intet ättearf, men väl hans bundenhet vid Sveriges tjänst. Den förste svenske Snoilsky, i kraft af eget val och vår styrelses förtroendefulla ynnest, skötte med framgång i Axel Oxenstiernas och Karl Gustafs dagar maktpåliggande diplomatiska värf. Sedan dess ha ättens medlemmar, genom mångahanda lefnadsintressen och släktband allt fastare sammanknutne med Sveriges traditioner och framtid, i civila och militära sysslor ådagalagt sin lämplighet för högre befordran. Johan Snoilsky, en förtjänt sjöofficer, var ledamot af hattarnes sista rådskammare och vann både friherrlig och greflig titel, som under frihetstidens blandade ståndstäflan och partivälde så godt som regelbundet åtföljde rikets förnämligare ämbeten.

* * *

Hans sonson, justitierådet Nils Snoilsky, och Sigrid Fredrika Banér voro skaldens föräldrar. Carl Johan Gustaf Snoilsky föddes i Stockholm

den 8 september 1841. Sin skolbildning förvärfvade han bl. a. i ett på den tiden ansedt enskildt läroverk, Stockholms Lyceum, hvars rektor, den stränge och lärde Bohman, han på äldre dagar hyllat i ett hjärtevarmt minneskväde, enkannerligen på grund af hans nitälskan för modersmålets rätta vård.

Till Uppsala universitet som student kom Snoilsky på våren 1860. Efter fyra år aflade han kansliexamen, ett kunskapsprof som då kanske förutsatte mer allmänt bildande studier än nu i den jämnstrukna och sparsamt afmätta fackförberedelsens förkofran. Helt visst låg den unge kansliadeptens håg ej särskildt åt det administrativa systemets utforskning, om än ett medfödt ordningssinne och praktiska anlag satte honom i stånd att fylla de uppdrag han fick till vederbörandes gillande omdöme. Men en vidsträckt beläsenhet inom olika litteraturgrenar, smak och begåfning för historiska kulturspörsmål måste komma honom till godo äfven på den ämbetsmannabana han valde. Redan i ynglingaåren föräldralös rönte han det närmaste inflytande, som ungdomen tarfvar från det äldre släktledets sida, af sin mödernefrände, utrikesministern grefve Manderström, en man om hvars snilleskärpa och vittra utrustning alla hans samtida äro ense. Det var då en natur-

lig sak, att också Snoilsky skulle träda i utrikeskabinettets tjänst och göra sina lärospån i vår fredliga diplomati.

Den poetiska ingifvelsen hade likväl långt dessförinnan tagit ut sin rätt, ej alltid med sådana förbehåll som för den blifvande diplomatens kall torde synas enkom lyckobådande eller gynnsamma.

Hans första studentårs drömmar hade burit blomma och äfven frukt i två häften blandad lyrik, *Små dikter* och *Orchidéer*, som hastigt gjort »Sven Tröst», den lätt genomskådade trubaduren och frihetshärolden, till det unga svärmande Uppsalas förklarade gunstling. Där trånas alltid efter en rättmätig arfvinge till den lediga skaldetronen, efter en själfskrifven ungdomshöfding, som skall tränga de hädangångne siarne, för att ej tala om deras lefvande lärjungar, obarmhärtigt i skuggan och öppna nya synvidder för dagens storhetstörstande släkte. Hvad under då, att Snoilsky, hvars tidigaste harposlag i sin friska klang och sina växlande virtuosrytmer äfven för erfarna öron röjde det knoppande mästargryet, skulle koras till det begynnande tidehvarfvets sångarfurste, att han, som redan i sin utvärtes fägring och hållning åskådliggjorde hvad vitterhetens alumner hört förtäljas om den unge Goethe, skulle hälsas som den

länge väntade tolken för alla hoppfulla sinnens och hjärtans sanningskraf. Kärlekens evigt återvaknande sällhet afslöjades i hans dikt som ett sällsamt öfverraskande budskap. Marseljäsens födelse förkunnades i brusande toner på nytt, så att

> Det låter, som om folkens smärta bodde
> I hymnens gräsligt sköna melodi.

Polens och Danmarks nöd och kamp besjöngos i konstnärliga, än jublande, än snyftande verser, medan hjältarne blödde på sina snötäckta valplatser och Sveriges vapenlösa framtidshopp med klappande bröst i festligt lag lyssnade till skaldens strängaspel.

Snoilskys fullvuxna diktning hade intet skäl att blygas för sin vårgrönska. Men granntyckt som han alltmer blef, i synnerhet mot sig själf, har han ej utan sträng mönstring och gallring inrymt blott ett och annat af sina första alster i de senare samlingar, som han personligen var i tillfälle att förbereda. Han har till och med anlitat sin utbildade bibliografiska erfarenhet och omsorg för att uppspåra och, om möjligt, förgöra alla exemplar af sina oskyldiga studenthäften, som därför numera hunnit förvandlas till eftersökta och ifrigt omstridda sällsyntheter. Den litteraturhistoriska spanarblicken lära de i alla händelser knappast

undslippa, och deras öde är då besegladt i eftervärldens lärdomsmagasin, trots författarens vanmäktiga säkerhetsåtgärder.

* * *

Rikt och snabbt utvecklades Snoilskys skaldegåfva. Ej blott egen trägen öfning och ständigt vidgad bekantskap med utländska såväl som med svenska mästerverk, djupare personliga lifsrön och mognande eftertanke satte snart omisskännliga spår i hans allt kraftigare utpräglade skaparlynne. Men äfven lefvande växelverkan med äldre och jämnårige idkare af samma konst skänkte honom den ökade arbetsglädje, som ej ens de mest lysande snillen kunna tillkämpa sig alldeles på egen hand.

Med den åldrige danske diktaren Kristian Winther, hvars enkla och innerliga tonart på sin tid väckte och hos de minnesgode ännu alltjämt väcker så liflig medkänsla äfven här i Sverige, kom han vid det skandinaviska studentmötet i Köpenhamn 1862 strax i närmare beröring, som öfvergick till lefnadslång förtrolig vänskap. I det »Namnlösa Sällskap», som på sitt sätt föryngrade det dåvarande Uppsalas vittra förpliktelser och ej heller får sakna sitt tillbörliga hedersrum i vår nyare litteratur, var Snoilsky en verksam medlem,

mottog och gaf inflytelser af bestående värde. Där stiftades ingen ny sekt, men den ömsesidiga granskningen skärpte sinnet för den »realism», som består i det ärligt omfattade ämnets haltfulla utformning utan ovederhäftigt ordpråL och ingalunda utesluter vare sig fantasiens otvungna flykt eller känslans och tankens ideala lyftning.

Ingen blodlös konstlära, ingen ängslig sedetukt hämmade Snoilskys poetiska flöde, som vällde fram i sitt äkta ogrumlade källsprång, sedan han, liksom så många andre nordbor, fått sin spirande inbillnings hetta luttrad och fördjupad genom samlifvet med söderns välkomnande natur, med dess skiftande folklynnen, konstskatter och historiska kvarlåtenskap. I de *italienska bilder*, som han 1865 sände hem till sina vänner och medarbetare, visar han sig ha vunnit det fasta greppet i sin »ljudande tamburin». Den knappa formen har till fullo blifvit hans egen och verkar dess mer betagande, ju mindre han slösar med häfdvunna effektmedel. Hans *inledningssång* är det sannskyldiga uppslaget till det lefnadsverk, hvarvid hans namn är fäst:

Jag tröttar ingen utöfver höfva
Med tomma foster från drömmens hem:
Jag sjunger endast hvad jag fått pröfva
Med mina sinnen, de sunda fem.

Visserligen ett hälsningsrop af en skalds lyckofyllda själfkänsla, ej ett estetiskt program, som yrkar och tål att tolkas strängt efter bokstafven. Dessa bilder bjuda oss akvareller i bjärta färger och skarpa drag, »öde praktpalatser», som spegla sig i Venezias kanaler, »mandelblom i doftande häck» på Isola Bella. Där klinga »tonerna från Napoli», »näktergalsslagen» i Sorrento och i »Flacci villa», sonora stafvelser smeka vårt öra, äfven när visan firar endast en *Nina la lavandaja*, och allestädes hviskas om älskandes kyssar och famntag. Men där finnes ock någonting annat och mera:

> Mitt unga lejon, tag nu ut språnget
> Och slå med tassen omkull din bur.

Det frihetssprånget ur »flärd och onatur» hejdas visst icke af den nyktra eller berusade iakttagelsens skrankor. Bakom och bortom de bilder, som mött det tjusta ögat, skymta ändå andra »från drömmens hem», från stämningens och tankens, ej »tomma foster» men liffulla skepnader, som frambesvurits af sinnets syner och täfla med dem i plastisk gestalt. I *Mocenigos* och Byrons *palats* har ingen annan än en ande i släkt med den »biltoge sångaresvanen» någonsin skådat en »ädel och blek profil», så ofta än för hvem som helst »månen målar på mönster i morisk stil». Folkidealens

tolk, ej de »sunda sinnenas» tjänstesven, trollar upp på »Trajani kolonn»

> En genius, som blickar fritt
> Med flygande lockar kring pannan
> Och mössa af frygisk snitt.

Själfva Neapels lust och välljud mana till längtande »suck och svärmeri»:

> Ack, men det är icke sången
> Ifrån Djurgårdstjäll,
> Där jag hörde sista gången
> Min Karl Mikael.

Och *jultankar i Rom* väcka hågkomster från det nordiska arbetets allvar och hopp:

> Må kornet spira under snö, där det i mull är satt,
> Och må det växa mycket bröd i Sveas norrskensnatt.

Sådant stämmer måhända icke fullt i stil med konsten för sin egen skull, men Snoilskys skaldekonst är ej ett barn af doktrinens träldom, utan följer sin egen fria börd af den färgmättade fantasibildens förmälning och sammansmältning med hjärtats tanke, som innerst alltid drogs åt fosterlandet.

* * *

Den egentliga tankediktens form hade också tidigt frestat hans hand, som älskade att leka med ordvalets och rimmets fjättrar, blott han tillika

förmådde i dem fånga »en stråle bergfint, ädelt element». I sonettens sydländska förklädnad fann ej sällan hans af lifvet pröfvade, hans svenska sinnelag en för honom liksom särskildt skuren dräkt. Den sammanpressade och hvassa tankeskärpa han sökte med så trägen möda kunde ej få sitt uttryck i det antika epigrammets atletiskt smidiga och solbelysta idrott. Men i sonettens tunga taktsteg och mot målet spända stanser, i dess yppigt stela rimflätning, på svenska alltid, äfven af den slöjdförfarne, smidd med hårdare hammarslag än i söderns veka språkmetall, liknar han en utlärd fäktare från Kastiliens barock, som i skymningen med lidelsens glöd spejar efter sin värjas verk och som stundom gömmer under sin domino en dolk, obekymrad om mot dess styng

Blir apotekarns läkekonst för svag.

Hans spanska bilder, ungefär samtida med de italienska, äro nästan alla, med stilsträng smak, klädda i denna snäfva hofkostym. När de båda samlingarna jämte flere andra omsorgsfullt ansade alster af hans penna, förelågo såsom hans ungdoms helgjutna testamente i hans första diktband 1869, då varsnade hela Sverige, att ett nytt och självständigt snille tagit sitt säte i dess sångarring.

Sparsamt och kärft föllo dock länge efteråt hans poesis håfvor. Den trettioårige hörde ej längre

> Osynliga flöjter klinga
> Ur luft, ur vågor, i dal, på höjd.

Han hade tagit sin lek och dess konst på allvar, satt sig ned vid sitt verkstadsbord och

> måste hamra, ciselera, löda,
> Tills handens valkar vittna om hans möda,
> Om mejselns kamp med språkets urgranit.

Hvad han bjudit förr det syntes honom nu för dyrt att skänkas bort, men ock knappt nödtorft nog för en man, som måste lägga ned så mycket af sin själ redan i »skulpturerna kring sin portal»:

> Jag torgför ej mitt hjärtas lust och kval
> Att skrynklas ned af obekanta händer.
> Min fantasi dig bjärta lekverk sänder,
> Men känslans helgedom hålls aldrig fal.

Det var en annan och en kylig hälsning, kanske dock ej så sträf i blickens skimmer som i stämmans tonfall. Den sanne skalden förråder lätt emot sin vilja den hjärtats hemlighet han tror sig vakta. I sonettens sirliga kadenser blandas undertoner af mänsklig smärta, och skakande världshändelser rubba till och med den lånade maskens elegans:

Min plats är ej, där segerlyckan skiner,
Jag stannar kvar hos svärtade ruiner
Att gråta ut vid stympad pelarstam.

Mot sveket och lågheten, mot »dimmig tusenhöfdad Caliban» smattrar alltjämt en och annan gäll signal af allvarsvredens stolta förakt, ännu föga dämpadt af den årens fördragsamhet, som spar dess klinga, men skärper dess brodd. Djupare och mer hälsobådande ljuder likväl varnarens egen röst, när det afvägda talet faller på Sveriges välfärdstarf:

Blankt stål — och vi ha Sverige välbehållet!
Blankt stål — och sången jublar glad som förr!

Den tid kom, då han tröttnade äfven att, lutad öfver sin diktnings skådemynt, slipa devis och prägel med en medaljkonst, som påminner om hvad han haft att lära af sin numismatik — den vetenskap han älskade högst för dess lockelser till glänsande minnens skärskådan och artistisk granskarfliit:

Så jämför man i samlarns kabinett
Två forntidsmynt från Hellas, konstens amma;
På bägge två är prägeln en och samma,
Fast tiden nött den ena bilden lätt.

Han kände sina egna bilder nötas af lifvets vedermöda, af »den röda blodstår jorden grät». Han stängde sig inne med sina böcker och sökte

glömska för sig själf i den svenska vitterhetens undangömda och förskjutna skattefynd:

Tänk dig en sal, där du kan drömma vaken:
En trollkarl dit har sammanfört på lek
Från tio kloster ett bibliotek
Af inkunabler. Faller det i smaken?

För ämbetsprosans värf förslogo ännu kraft och håg, som där förde honom vidare framåt. Men det var en förstummad sångare, som denna akademi, till vedermäle för hvad han hunnit bringa, 1876 inkallade till sitt bord. Och snart var han borta. Hade han tystnat för alltid?

* * *

Några år förrunno. Från främmande mark förnummos åter hans toner, de gamla, de välbekanta, men med fylligare klang och starkare, bredare, öppnare anslag, en ny sång, en sådan som ej är endast ett återljud af vandrarens egen längtan, utan stämd att väcka hälsans glädje i hemmet och som gick rätt fram till det svenska folkets hjärta.

Han sjöng — nu var han åter näktergal!
Och välljud strömmade kring berg och dal,
Och hela skogen hänryckt stod och hörde.

I Florens och Dresden flödade hans diktning ymnigare och mer vederkvickande än någonsin

förr. Och äfven sedan han återvändt till fosterjorden och 1890 såsom chef för kungl. biblioteket öfvertagit nya ämbetsplikter, som likväl läto fullt förena sig med hans litterära studier och intressen, kunde han ägna mycken sparad kraft åt sin skaldekonst. Fyra större diktsamlingar, från 1881 till 1897, förvara alstren af dessa års spänstiga ingifvelse, och först genom dem har han lämnat samtid och eftervärld det klart afrundade och utdanade minnesmärket af sin begåfnings vidd och styrka.

Mångfaldigt olika skönhetskraf och stämningar finna där sin hugnad. Från många strängar tona de harmoniskt sammansmältande ljuden, den pröfvade själens växlande kval och lust, varma ord till vänners välgång och hågkomst. Åter är skalden i Sorrento, »hjärtats sommarhem», utmed Etnas snö och eld färdas han på *vägen till Taormina*, där

> Mandelträdet vid stigen nickar
> In i vagnen med blom på kvist,
> Som en rodnande dryas blickar
> Fram ur lunden med lekfull list.

Och ända från morernas afrikanska hem framkallar han underligt trolska bilder.

Hans blick är öppen som i ungdomens dagar för form och ljus, men den resandes flyktiga in-

tryck äro ej honom nog. Han fördjupar sig i de minnen, hvilkas lysande spår han älskar så varmt, därför att han fattar deras sanna innebörd. Renässansens kultur fängslar honom ej med lifvets starka glädje allenast, utan ock med dess andemakters kamp. I *San Lorenzo* igenkänner han hos Michelangelos »från bördorna i drömlös hvila domnade titaner» det adelsmärke, som stammar ur mästarens platonska tankeskatt:

> Han vittnade, att skönhets skimmerslöja
> Är blott kring stoftet en förgänglig skrud,
> Hvars sken för ofta frestat att fördröja
> Hans själ på vandringen till Gud.

Han vet och känner, att Florens fostrat både sedebotens och konstnärsfröjdens kämpar:

> Ja, vi tro, *Savonarola*,
> Då omkring oss flamman gnyr,
> Du ser himlen öppen stråla,
> Guds och frihetens martyr!

Han förstår, hvilka krafter mot fördom och afund hjälpa den banbrytande *läkaren*, som från de otrognes högskolor ilar till sin djärfva och trofasta maka,

> Hem till Firenze, där det hvilar
> I skuggan af sin doms kupol.

I *tribuna degli Uffizi* möter honom åter samme »Caliban», som han förut så strängt fördömde,

men nu bredvid »skönhetsdrottningen» Afrodite såsom en »mörk slipare», en »tung, lutad plebej»:

Skall skönheten, från folket söndrad,
Gå upp i själfviskt njutningslif?
Skall han, som knäar där i stoftet,
En gång bli färdig med sin knif?

Skalden vill hoppas på konstens makt

Att torka svetten ur hans panna
Och vrida dolken ur hans hand.

Än hellre vill han i den betungade upptäcka en *tjänande broder*, till och med en välgörare af högre rang än konstnären, en skapare af »enkla bohagsting», som synas honom för mer än »vas för furstetaffeln gjord». För sig själf längtar han efter en annan konst än den, som blifvit honom förlänad:

O, den som kunde skänka dikten så
Den enkla form, som tusenden förstå,
Den form, som frambär kraftigt hvardagsbröd
Till tjänst för hunger, ej för öfverflöd.

Men endast på afstånd, i allegoriens drömda »nektarskål», fördristar han sig att bjuda den förvandlade och utkylda »poesiens tärna» sin värmande gärd af hyllning för hennes *vandring* från »mörknad borg» till »hungerns herradömen», och man hör liksom en lätt suck af ängslan, att denna *nya Cendrillon* kanske ändå är densamma, som en gång

»i ett rykande regn af skärfvor» försvann ur prins Rokokos krossade porslinspalats, »döf för bedjandes röst», fastän

Namnet hade man ännu, och det var alltid en tröst.

* * *

Dess mer förtröstande och kraftigare höjer han sin röst, då han ledsagar oss omkring i sitt ständigt växande galleri af *svenska bilder*. Med dem är han hemmastadd som med sitt arf och eget. Där följa vi slottsherren själf, och vid hans tolkande och väckande ord

Konterfej, i pansar klädda,
Tyckas le ur ekpanel.

I mångahanda skrud träda oss den fosterländska häfdens skepnader till mötes, men helst i svensk barock och rokoko, de svåra mandomsprofven och frestelsernas dräkter, alltid med samma knappa och likväl fasta penselstreck. Det är ingen grannlåtsmålning för slöa eller slappade sinnen, ej heller en formlös återspegling af människolifvet i söckendager. Det är en kärnfull och förädlad odlings konst, som den allvarliga tanken tagit i sin tjänst och som genomtränges af själfrannsakelsens känslor. Att slika bilder, förvisso ej sprungna omedelbart ur folkets sköte, kunnat leta sig väg till dess kärlek, en sådan framgång inty-

gar det nutida Sveriges lika väl som upphofsmannens historiskt danade kynne.

Blott sällan faller där ljuset öfver samhällslifvets gripande taflor starkt och bjärt rätt ned ur öppna fönster. Det skimrar fram, liksom en vårdsam hand dragit för en slöja, bakom hvars veck den fosterländska trånaden fjärran ifrån sprider aningens glimtar äfven öfver de gångna tidehvarfvens skuggor. Emellanåt bryter det sig in i skygga reflexer, gärna återkastade från frambesvurne skalders eller drömmares syner, och dessa mer förtrogna gestalter träda själfva då i förgrunden, medan de kämpandes bistra vålnader hägra i ett rosenfärgadt töcken.

Hur liffull är ej den täcka genrebild, där *efter fyrtio år* den vitterlekande borgersmannen med sin hulda maka glammar om sitt svikna framtidshopp och sin plötsligt vunna sällhet i de stormiga dagar, då

> Jag var skald och ung
> Och Gustaf kung.

Den gamla fröken, där hon sitter glömd och stilla bland sina minnen, hon får förtälja oss om

> den morgonstund,
> Då Gustaf steg ombord på skärgårdsflottan,

och hur hon ännu ser

En plymagerad hatt bland krutrök svänga

och

så mången, mången, som
Från Viborgsviken aldrig vände om.

Vi föras in *en afton hos fru Lenngren*, där

Utur ett litet aromatiskt moln
Värdinnans öga öfver kretsen myser,
Och Kinas dryck i koppar från Rörstrand
Får högre smak som skänk af hennes hand.

Men i »den glada festen» hörs blott helt svagt hur

Gustavianer komma och frondera

mot »gallsjuk Reuterholm» i en tid, som

Nyktrat till från Gustafs glädjefester,

och då

Själf svärmeriets stora illusion
Uti en pöl af blod gick ned i väster.

Endast i ett anadt återsken från hvad Tegnér mände ha skådat under sin *skogsvandring* varsna vi

Dagens ämnen för blygd och sorg,

hur

Flaggan sjunker på Sveaborg,
Och landets ungdom förgås.

Olof Rudbecks siarbragder få spegla andra skiften,

Då än från Leipzigs och Warschaus dar
Den minste bar
Af gloria liksom ett skimmer på pannan,

och då

med Karls drabant
Starkodders minne vardt åter sant
Vid Narva i blixt och dunder.

Och *gamle kung Gösta*, han som dränkte sina bekymmer helst i fogdarnes räkenskaper och nyttjade krönikerimmen blott till tjänliga vapen mot juten, han skymtar förbi oss vid vemodsfulla toner från den »klingande, svenska tunga», som smälter bort i drömmen, att redan då »en stämma ägt»

Den ilande fläkt,
Som gått kring hans vida rike,
Af snöfällen täckt,

och

Fört till den gamles öra
I sorgernas stund
Välsignelser, rörda böner
Från tusendes mund.

Än åter kallas de flydda tidernas vittnen fram, någon gång äfven de stridande och framför allt de lidande, att i enkla åtbörder visa hvad de sågo, hörde och kände vid de svenska ödenas skådespel. Men själfva den mäktiga handlingen undandöljes för det mesta, dess hjältar uppenbaras vanligen blott på väg till scenen eller dädan,

helst sådana de te sig för åskådarnes blickar eller i sina egna minnen efter slagen.

Karl XII se vi endast, när han svänger sig upp på *Brandklipparen* eller bäres af honom från slagfältet, genom *Aurora Königsmarks* svärmerier eller med den lurande ryske snapphanens öga. Om hans och Sveriges segrar och i synnerhet nederlag påminnas vi af sorgebrefven till hemmet, af de hemkomne fångarnas klagan och arbetstro, af det fattiga fästefolkets trångmål och förtröstan på *Värnamo marknad. Stenbocks* bragder gå igen blott i hans rastlöst framåtilande *kurirs* andfådda budskap och i hans egen slöjdlek vid fångkammarens *svarfstol:*

> En borg han reser ur vallens ring,
> Där Svea tronar i lycka. — — —
> I fångens dröm byggs du åter opp,
> Sen du har grusats på jorden.

Kung Erik »knäpper sin luta», och det svenska konungadömets tragik susar sakta i liten Karins bäfvan. *Kristina* möter oss som barn vid sin julbok, som drottning i »den bästa af baletter», på väg ur fosterlandet väntad af barnaflockens »trogna, svenskblå ögon», på dödsbädden halfväckt af den svenske studentens morgonpsalm. *Hattars och mössors* rikspolitik får sitt eko i ett par små

fröknars näpna kif, och den sista hvälfningens lösen gifves af deras morfars lärdom:

Aska varde hvarje lämning
Utaf allt, som nämnts parti.

Erik Dahlberg bygger sina fästningsvallar på papperet allenast, och hur han följer den »appell», som »Sverige gett», det står ännu i vida fältet, när han »i första gryningstimmen» bryter upp från »Italiens yra karneval». Hertig Karl träder icke fram vid rättegången i Linköping utan först efter blodbadet, sådan han skrämmer »Jesper nattvakt» och »Joakim hakeskytt». Endast hans mörka skugga ledsagar »den ädle herr Gustaf Banérs» likfärd till *Djursholm* och väcker sorg och hämndens vrede hos de faderlöse, som skalden själf, kanske värmd af namnets frändekänsla, med modern

intill sitt sköte sluter,
Men främst bland dem alla sin Jan.

Som bortblåsta äro dock vemodet, de veka känslorna, när vi kallas till *herr Jans* egen *likfärd*. Där strömmar historiens fulla, liftändande dagsljus in i det dimmiga, »halfförstörda koret». Där rycker oss skalden med midt in i själfva viljornas brottning och beslut, med en dramatisk kraft, som söker sin like. Vi höra själfve, på

hans bud, »kejsarens kanoner», hur de bryta sorgens smärta och förvirring:

Knotet tystnar. Ordnad, färdig,
Hjältens stora skugga värdig,
Under vapen hären står.
Ingen gärd hans stoft skall sakna:
Alla Wittstocks genljud vakna,
Wolfenbüttels segeråskor
Rulla stolt omkring hans bår.

Och, till sist, hvem glömmer, som varit lycklig nog att höra, skaldens egen klara stämma, då han på detta rum föredrog sitt kväde om sekeldagen vid *Svensksund*, »kejsarinnans dag» och Sveriges sista minnesvärda vapenseger. Då manade han fram för oss i sanningens blodfärg en kamp, hvars ödesdigra innebörd alltför ofta förgätes. Där lefver tredje Gustaf själf i sitt mörka grubbel och i sin bländande handlingskraft:

O Sverige, Sverige, för hvars namn han brann,
Skall häfden säga, att det just var han,
Som i sitt fall drog också dig i gruset?

Historien säger, att den 9 juli 1790 satte inseglet på det frigörelsens verk, som grundlades den 19 augusti 1772, och det är ej en förmäten tro, att också Snoilskys minnesdikt skall lefva, så länge detta verk, Sveriges självständiga lif, behjärtas och består.

* * *

En *september*, som kunde bära sådan frukt, syntes ännu båda mången soldag före vinterns inbrott:

I eftermiddagsskimmer
Det hägrar för vår syn
Med skog, som börjar skifta
I guld- och purpurskyn.

Ännu länge drogs ock skaldens håg till sina trogna sysslor i den svenska häfdens tjänst. Ännu i fjol stod han här och tolkade ett annat minne, ett minne som knappast kunde elda honom till sång, men som kräfde bokälskarens och den historiske forskarens tacksamhet jämte fosterlandsvännens milda omdöme.

Det var Carl Snoilskys sista gåfva, som i dessa dagar har kommit oss alla till handa. Själf är han borta, och nu har han tystnat för alltid. När han gick hädan, den 19 maj i år, då öppnades ett rum i raden bredvid Gustafs skalder, bredvid Tegnér, för nya »Svenska bilder».

SVAR

på herr HJÄRNES inträdestal

af

Akademiens direktör herr AF WIRSÉN.

Du tager in hans plats, hvars sköna sång
Förtjust ett fosterland med toners gång,
Som genom sekler nog den makt bevara,
Till hvilken svenska hjärtans ekon svara.

Man manat mig som vän från lifvets vår
Att lägga här en krans på skaldens bår,
Och säkert är, att vackra ungdomsminnen
Förente tidigt, kraftigt våra sinnen.
En krets, som sångens glädje sammanslöt,
Jag minns, fast tiden snart dess länkar bröt:
Du ej förgätes, ljuse Björck, hvars dikt
Ljöd oskuldsfullt, harmoniskt, innerligt,
Ej Wikner glöms, hvars forskarpanna klar
En ansträngd tankeskärpas fåror bar,
Vi minnas Klockhoff, som, fast döden nära,

Det bästa skref i nordisk skönhetslära.
Så ljuft beslöjad som en vårlig dröm
Var Edvards sång romantiskt vek och öm,
Och flärdlöst ren ur minnets helgedom
Än klingar Fjalars stämma manligt from.
Men främst står för mitt öga upp som hägring
En ung Apollo-son i marmorfägring,
Hvars första diktning hvarje bröst betvang
Med koloritens saft och rytmens klang.

. . . .

Han i sin konst gick upp. Ett liflöst lik
Var honom allt, som nämns metafysik;
Hvad brydde honom Boströms visdomssatser,
Som skrefvo då för tusen sinnen lag
Och lämnat kvar hos mången än i dag
Af ädel höghet outplånligt drag?
Det skönas lund, ej tankens ispalatser,
Hans hemvist var, han höll en Byrons-strof
Mer kär än ord af någon filosof.
Hvad voro tänkarns kyliga idéer
Mot stanser ädelt skurna som kaméer,
Mot sångens skimmer af Limoges-emalj
Och form, som präglats ut till fast medalj?
Behagens gunstling sträckte ej sin håg
Till tankens alp, men till Kastalias våg,
Ett sorglöst skämt han dref med formlers tvång,
Hans hela lif var dikt, hans lära sång,

På samma gång som skönt hans ord blef tolk
För frihetssinnet hos förtryckta folk.
O hvilka samkväm, sprittande af yra,
Och hvilka ljud från rik, ungdomlig lyra!

Han bjöd oss röda rosor, kring han skänkte
En dryck, där diktens drufvonektar blänkte.
Det var hans första sångartid, så glad
Som amoriners lek i källans bad,
Så jublande, så sinnligt frisk och sund,
Men med konstnärlig mognad i förbund.
Han sjöng Italiens, Spaniens härligheter,
Det klang ibland som käcka stridstrumpeter,
Men oftast dock som mandoliners ljud,
Och dikten bar en yppig rosa-skrud.

Det kom en annan tid. Mer undandragen,
Han lät blott sällan höras strängaslagen,
Men tanken uttryck fick på sinnrikt sätt
I mången stilfull, sällsynt skön sonett,
Där Benvenutos mästerskap man mötte,
Men »*noli tangere*» tillbakastötte
Enhvar, som djärf, förmäten väg sig bröt
Till sångarns själ, som skygg sig sammanslöt.

Om detta varit allt den döde gett,
Hans stjärna skulle dock ej nedgång sett,
Men o, han gaf oss snart oändligt mera,

Han njöt sin dikts *seconda primavera*,
En sommar, ungdomsålderns fägring lik,
Men mogen mer och tidigt gullfruktrik.
Väl pittoreskt, som förr, han sjöng alltjämt,
Men strängaspelet blef mer mäktigt stämdt,
Nog ljödo stundom toner vekt och ömt
Med bud att ej sin ungdoms vår han glömt,
Men nu hans styrka blef det marmorsvala,
En ren skulptur, det lugnt monumentala.
Så dessa »Svenska bilder» föddes fram,
Som skola ständigt elda svears stam.
Än kom en nordisk bit natur ibland
Så underfull som »Kolsnarns» insjöstrand,
Än »Gamla fröken», skär som silfverskir,
Än Stenbocks segertäljande kurir;
Än Douglas, Lilje, gamla krigskamrater,
Gemensamt fira forna vapendater,
»Brandklipparn» än, som tålig segnar ner,
En bild af Sveriges olycksöde ger,
Än vördnadsvärd och stor för alla tider
»Kung Gösta» fram ur krönikboken skrider.
Hans sång, än fast som brons, än pärleren,
Var gömd i skrin af snidadt elfenben.

Tegnér har sagt, att mången stig för opp
Till »mångafsätsiga parnassens» topp.
En dålig hyllningsgärd det innebär

Att göra diktarn annan än han är:
En skald kan vara fullt så stor som andra,
Fast de på Pinden skilda vägar vandra.
En himmelsk oskulds ljusa återglans
I den Franzénska diktens gryning fanns,
Där syns af Edens nejd en blekröd strimma
Och arladagg från lifvets morgontimma.
En världsåskådnings bakgrund ögat ser
I hvarje verk oss Geijers snille ger:
Hos honom var det väldiga, det rika,
Att han var skald och tänkare tillika.
En slik förening hör enhvar ej till,
Men mången dock i sången skönja vill
— Ej i begrepp, men glimtvis återgifvet —
Hvad skalden innerst tror om mänskolifvet,
Ett källsprång födt ur evighetens grund,
Ett sus från paradisets gömda lund,
En känsla att, fast satt att verka här,
Dock högre rymders gränsbo mänskan är,
Ty dikten speglar himlen, ej blott tingen,
Och hvi, om ej att flyga, fick hon vingen?
Som Manfred eller Faust fordom gjort,
Hon klappar än på ödets kopparport,
Och Hamlet ser ej sinnevärlden bara,
Men grubblar: »vara eller icke vara».
Till afgrund, skärseld, himmel Dante går,
I Graalens riddartempel Wolfram står,

Och skaldekonsten ljuft bland myrtensnår
Ett skönt, fördoldt Kolonos än bevarat,
Där lifvets tyngsta öde blir förklaradt.
Vår svenska sång har öst ur Mimers brunn,
Och uttrycksfulla blifvit blick och mun,
Ett djupsint drag, ej blott ett käckt, den äger,
Den gått, som Hervor, vid de dödes läger,
Och vinterhimlens stjärnemajestät
Däri sitt höga allvar speglas lät,
En djup begrundning ofta nog sig gömmer
I nordens dikt, där hemligt vemod drömmer,
Stagnelius smärtor från Tartarens rum
Förmält med toner från Elysium,
Den suckan, som allt skapadt genomgår,
Han sammansmält med ljud från evig vår.
Betydningsfull sig biktar mänskosagan
Hos Atterbom, när »näktergalens klagan»
Melodiskt strömmar ut kring land och sjö,
Och hur symbolisk är Felicias ö!

Ej så hos Snoilsky, men hans genius var
Ursprungligt hög, fast andra drag den bar.
I stilens knappa snitt horatian,
I fint behag en senfödd gustavian,
Mer vän af mejslad form än mystisk aning,
Men plastiskt stor till skaldelynnets daning,
I hvarje fiber af sitt väsen svensk,

Ej blott i ord, men anda fosterländsk,
Han lät mot hvarje irring städs stå vakt
Osviklig måttfullhet, omutlig takt.
Just i sitt konstnärskap han palmen tar
Bland sångarätten i kung Oscars dar,
Hvart ord var sofradt i det skönas degel
Och lydde villigt, fritt en inre regel.
De gyllne mynt, han strött i ädel dikt,
Ej mista prägel, glans och lödig vikt.
Som i hans sång om Jan Banér det står,
Blott »segeråskor rulla kring hans bår».

Ej under, om de »Svenska bilders» man
En väg till häfdaforskarns hjärta fann!
Och du, som, månglärd, rörlig, rik på snille,
Nu fått ett snilles plats i smakens gille,
Med minnesbildens skönhet vittne bär,
Att häfden till sin art en *konst* ock är.
Du ungdomsskaror handledt till den källa,
Där våra svenska minnens ådror välla,
Dig mödans ansvarsfulla plikt blef skön,
Och unga hjärtans kärlek vardt din lön.
Välkommen hit! Historieskrifvarns sinne
Har ock gestaltningsgåfvans former inne;
Vårt galleri af store svenske män,
Som riktas hvarje år på nytt igen,
Skall nu, till gagn för älskadt fosterland,

Få mången bild ur din förfarna hand,
Du därmed ock den hädangångne gläder,
När i hans lyras rika skimmerglans
Nu till den stol, som här var länge hans,
Med erkänd rätt af sann förtjänst du träder.

Sedan herr Hjärne därefter undertecknat Akademiens stadgar, fördes han till den stol han vid Akademiens offentliga sammankomster äger att intaga (n:r 10), hvilken förut innehafts af A. af Botin, C. B. Zibet, G. Lagerbjelke, C. F. af Wingård, H. Reuterdahl, P. Genberg och C. Snoilsky.

Därefter yttrade direktören:

»Till innevarande års täflan hafva 42 skrifter blifvit inlämnade. Bland dessa har Akademien med sitt andra pris utmärkt n:r 38 *En länsman och en präst.* Belöningen skall nu öfverlämnas till dess författare, skriftställaren herr Pehr Wallin, och jag får anmoda Akademiens kansler att till mig framföra den prisbelönade.»

Sedan denne blifvit framförd, yttrade direktören:

»Min herre! Eder dikt tecknar, huru Åland år 1808 befriades från ett fientligt anfall genom en folkresning, ledd af länsmannen Arén och pastorsadjunkten Gummerus. Om det än skulle kunna anmärkas, att skalden här gifvit väl stora mått åt en handling, som ej fick varaktiga följder, har Akademien velat belöna denna sång på grund af

dess friskhet, osökta naturlighet och varmt fosterländska stämning. Skulle detta skaldestycke framdeles utgifvas, önskar Akademien att vissa smärre ändringar vidtagas, som enligt hennes tanke skulle förhöja diktens värde. Tillönskande eder fortsatta framgångar i eder poetiska verksamhet och beklagande, att den knappt afmätta tiden för denna sammankomst ej medgifver uppläsning af eder skrift, har jag äran att till eder öfverlämna vedermälet af Akademiens erkännande.»

Efter det priset blifvit öfverlämnadt till pristagaren och denne förd till den plats han såsom sådan äger att intaga, fortfor direktören:

»Akademien har beslutit att med hedersomnämnande utmärka skrifterna n:r 36 *Fædra af Racine, öfversättning*, en tolkning som, om än någon gång anmärkningar kunna göras mot alexandrinens behandling, dock på ett sätt, som röjer både ledig formgifning och en ganska stor språkkunnighet, återgifvit det märkliga franska originalet; n:r 19 *John Ericsson*, ett stycke som ej saknar formella förtjänster och dessutom uppbäres af en sann entusiasm; n:r 30 *En samling dikter*, med afseende å vissa enskilda styckens poetiska halt, hvarförutom Akademien ej kunnat lämna obemärkt den varmt bibehållna kärlek till det gamla moderlandet, som röjes i denna blott alltför omfångs-

rika och något ojämna samling sånger af en svensk amerikan, samt n:r 37 *Lucretius Carus »Om världsalltet, tredje sången»*, en öfversättning tydligen utförd af samme författare, som förlidet år för tolkningen af den andra sången i samma verk erhöll det andra priset och som nu likasom då utmärker sig genom sakkunskap och lärdom, om han än liksom förut i daktylernas behandling, i användningen af låneord och accentueringar af obetonade stafvelser kan gifva anledning till anmärkningar, som dock ej undanskymma förtjänsterna i den utomordentligt svåra och med den kunnige humanistens omsorg gjorda försvenskningen af ännu en afdelning ur den store romerske skaldens till grundåskådningen tröstlöst dystra, i framställningen ofta sublima lärodikt.

Det af Akademiens framlidne skyddsherre konung Carl XIV Johan stiftade och af hans efterträdare fortfarande anvisade kungliga priset har Akademien för innevarande år tillerkänt professorn m. m. Volter Edvard Lidforss med afseende å den lärdom och grundliga forskning, som röja sig i hans nu fulländade öfversättning af Dantes Divina Commedia.

Den minnespenning Akademien detta år låtit prägla har till föremål ärkebiskop Olaus Martini På åtsidan läses hans namn, omgifvet af en palm-

bladskrans, och ofvantill inskriften i hans sigill *Vita hominis militia.* På frånsidan synes bilden af en man, som i sin hand håller Confessio Augustana; omskriften lyder: *Ille velut pelagi rupes immota resistit.* Vid bildens ena sida läsas orden: *Doctrina et constantia insignis ob. MDCIX* (den genom lärdom och ståndaktighet utmärkte mannen afled 1609).»

Minnesteckningen öfver Olaus Martini, författad af herr *Annerstedt*, blef härefter i sammandrag af honom uppläst, hvarefter direktören förklarade sammankomsten afslutad.

OLAUS MARTINI

MINNESTECKNING

AF

CLAES ANNERSTEDT

Den kyrkliga reformationen i Sverige har icke genomförts i ett slag. Först under loppet af flera generationer har hon, delvis under våldsam kamp, utvecklat sig därhän, att en lutersk-protestantisk kyrka med klar bekännelse och stadgad författning rest sig på ruinerna af den katolska kyrkobyggnaden. Kung Gösta bröt förbindelsen med Rom, krossade prelaternas maktställning och införde protestantisk tro. Men den nya kyrka, som härur uppväxte, satte sig icke i fastare former och kände ej fullt behofvet af en sträng bekännelse, förrän de liturgiska stormarna under Johan III och faran för papismens återinträngande under Sigismund lärt svenska folket, lika väl som dess prästerskap, att Sverige endast kunde bestå, om det samlade sig för att fullt utföra det verk, som den gamle konungen begynt och som hans yngste och störste son hertig Karl redan tidigt satt som sitt mål att bevara. Utan att man haft denna orädda och järnfasta personlighet till stöd, hade den sista brytningen, kännetecknad af Uppsala möte, aristokratiens fall och Sigismunds afsättning, svår-

ligen fått en så lycklig lösning som skedde, hade kanske ej ens kunnat genomföras. Med hertigen i sin spets skapade svenska folket nu en nationell, fullt protestantisk kyrka.

Regentens och kyrkans intressen syntes i detta ögonblick alldeles sammanfalla. Men om de ock visserligen så gjort i farans stund, saknades ej i djupet motsatser, som, hittills dolda eller undanskjutna af den gemensamma faran, nu bröto fram med ny styrka, så fort det värsta ovädret gått öfver. Och man skulle bevittna det egendomliga skådespelet af en våldsam konflikt mellan den furste, som först af alla vågat uppträda mot den katolska reaktionen för att häfda sin faders verk, och den kyrka, som hade honom att tacka för sin räddning. Förklaringen ligger däri, att man å ömse sidor hade en så olika uppfattning af den svenska reformationens art och kraf. Karl IX måste såsom konung och klarsynt statsman se den protestantiska krisen i stort och hade därför blicken starkare riktad på det som förenade än det som skilde de protestantiska kyrkosamfunden. I papismen hade han allt från barnaåren sett, och såg än starkare som uppväxt man, sitt rikes förnämsta och farligaste fiende, under det hans egen teologiska uppfattning i vissa stycken antagit en stark kalvinistisk prägel. Det var därför ej möjligt

för honom att betrakta differenserna mellan de olika protestantiska bekännelserna med samma ögon som deras egna af dogmatiska kontroverser upphetsade teologer. Och hans skarpa blick skönjde väl den fruktansvärda strid, som protestantismen måste hafva att utkämpa, därest den ville bestå mot den katolska reaktionens stigande stormflod. I detta afseende stod han ett godt stycke framför både sin kyrka och sitt folk. Den svenska kyrkan åter, vorden intolerant genom den strid för lifvet som den nyss fört, betraktade med ovilja och misstanke hvarje kyrklig reform, som utgick från en konung, hvars fulla renlärighet man hade goda skäl att betvifla. Ej blott full af själfkänsla i medvetande af modigt genomkämpad strid, utan nästan öfvermodig öfver den nyss vunna segern, tyckte den svenska kyrkan sig se faran för papismen förvisad till ett aflägset fjärran och vädrade i stället en ny fiende i den ej mindre afskydda kalvinismen. Hårdnackadt motsatte den sig därför hvarje försök, äfven det obetydligaste, som tycktes innebära en förändring i det reformationsverk, som nyss segrande genomförts och som ansågs därmed vara för alltid slutfördt.

Märkligt är, att en man af så hänsynslös natur som konung Karl, hvilken utan barmhärtighet trampade ned under sin järnhäl hvarje hinder,

som reste sig i hans väg, där det gällde befästandet af den svenska statens oberoende och af det nationella konungadöme som hans fader skapat, har på det religiösa området visat en så ovanlig hänsyn för andras åsikt. Där ansåg han, att endast öfvertygelse ägde sättas mot öfvertygelse, men han satte ock in sin hela kraft för att drifva sin till seger. Trots all sin personliga öfverlägsenhet och trycket af den höga ställning han intog, blef han dock här slagen. Kyrkan stod fast som en man. Största äran af det sega framgångsrika motståndet tillkommer dock dess kraftfulle ledare, den, med all yttre enkelhet och tillbakadragenhet, så oförfärade ärkebiskopen Olaus Martini. Från det ögonblick denne man intager ärkebiskopsstolen, ingriper han så djupt i svenska kyrkans öden, att historien om hans lif ock blifver till denna kyrkas historia.

Olaus Martini föddes 1557 i Uppsala. Hans fader var den i vår kyrkas häfder så ryktbare Martinus Olai Gestritius, som samma år därstädes erhållit befattningen af skolans rektor.[1] Modern hette Kristina och var dotter till herr Måns, kyrko-

[1] Se P. E. Thyselius, Anteckningar om Olaus Martini, Sthlm 1880, som jämte Joh. Raumanni likpredikan öfver O. M. (Sthm 1611; ny utvidgad uppl. Upsala 1643) lämnar goda upplysningar om hans lif.

herde i Forsa i Hälsingland. Sannolikt följde han fadern åt till Gäfle, då denne 1562 blef kyrkoherde därstädes. Hvar han åter, efter faderns förflyttning 1569 till Linköpings biskopsstol, tillbragte de följande skolåren, innan han tog inträde vid Uppsala universitet, är obekant; säkert är blott, att han på 1570-talet studerat vid universitetet.[1] Han fick då redan vid unga år upplefva de skarpa strider som där utbröto i anledning af Johan III:s liturgiska nyheter, och otvifvelaktigt har han tagit djupt intryck af det oböjliga mod, hvarmed hans lärare, framför allt professor Petrus Jonæ, försvarade lutersk bekännelse och trotsade fängelse och afsättning, hellre än de sveko sin tro. I följande årtionde återsåg han den forne läraren som förman (efter 1586) för det stift, inom hvilket han själf begynte sin bana som skolmästare. När Olaus Martini lämnade universitetet är ej bekant, troligen har det skett efter att år 1577 dess verksamhet för en tid upphörde genom professorernas fångslande. Så mycket är visst, att han redan år 1578 begifvit sig till främmande land för att enligt tidens sed vid deras kraftigt utrustade högskolor fortsätta sina studier, ty detta år inskrefs

[1] Laurentii Laurentii Helsingi grafskrift öfver Bälingeprosten David Nicolai Katt, tryckt i Brings Handlingar. 3, s. 288 ff.

han i oktober månad vid Rostocks universitet. För någon kortare tid tyckes han hafva afbrutit studierna därstädes för att besöka Wittenberg, i hvars matrikel han inskrefs i september 1579, men han har troligen snart lämnat detta, i de ortodoxa luteranernas ögon ej längre väl anskrifna universitet, för att återgå till det i detta afseende välkända Rostock, eftersom han där promoverades till magister den 19 mars 1583.[1] Valet af universitet bestämdes väl hufvudsakligen däraf, att till Rostock strömmade vid denna tid flera landsmän än till någon annan tysk högskola, men kan äfven hafva berott därpå, att hans fader, Martinus Gestritius, efter sin promotion i Wittenberg, tjänstgjort som lärare i Rostock 1552 och därunder knutit ett förtroligt vänskapsband med den ryktbare David Chytræus, som på våra prästers utbildning och hela vår reformationsrörelse utöfvat ett mäktigt inflytande. Bland de talrika svenska studiekamraterna förtjänar en att särskildt nämnas — Nicolaus Olai Botniensis, hans blifvande företrädare på ärkebiskopsstolen.

Efter sin promotion har Olaus kvarstannat i Rostock in på året 1584, men troligen på somma-

[1] Hofmeister, Die Matrikel der Univ. Rostock. 2, 1897, s. 197, 210; Album acad. Wittebergensis, 2 ed. C. Hartwig, 1894, s. 284.

ren återvändt till fäderneslandet, eftersom han d. 20 sept. detta år utnämndes af hertig Karl till skolmästare i Nyköping,[1] där hans fader, som 1580 afsatts från Linköpings biskopsstol för sitt motstånd mot liturgien och i likhet med dennas öfriga vedersakare tagit sin tillflykt till furstendömet, år 1581 kallats till stadens kyrkoherde. Man kan förstå, med hvilka känslor sonen måst i främmande land förnimma den skymfliga behandling, som fadern fick undergå, och tre år senare ytterligare mottaga underrättelsen, att konungen, efter det Martinus vägrat göra afbön, låtit utropa honom för en menedare och ärelös man samt på kåken låtit anslå afskrift af hans förbindelse att antaga liturgien. Den starka antiliturgiska stämning, som genom dessa tilldragelser och genom vistelsen vid Rostocks likasinnade universitet slagit djupa rötter i Olai Martini sinne, måste efter hemkomsten än ytterligare utvecklas och skärpas genom den dagliga samvaron under ett helt år med fadern intill dennes död 1585. Det var under sådana förhållanden så godt som

[1] Hagström, Strängnäs stifts herdaminne. 2, s. 290. Ännu 1584 uppbär Mäster Sven, skolmästare i Nyköping, tionden af Råby, Luggude och Bogsta; 1585 uppbäres den (dock blott till en del) af Olaus Martini, som först 1586 åtnjuter fulla anlaget ($2^1/_2$ läster). Kammararkivet, Södermanlands Handl. 1584: n:o 11; 1585: n:o 5; 1586: n:o 3.

själfklar sak, att han skulle snart därefter uppträda som en af de verksammaste deltagarna i det ihärdiga trots, som furstendömets präster under hertig Karls skydd vågade sätta mot de kungliga maktbuden, och särskildt i dess starkaste och märkligaste uttryck, den öppna och modiga bekännelsen af 1587. Men ej mindre torde umgänget med fadern hafva bidragit att förbereda hans framtida fejd mot allt som bar kalvinismens namn eller prägel, ty fadern hade varit en af de förnämste bland dem som i vårt land uppträdde mot kalvinismen vid dess första svagare försök under Erik XIV, då dess talan fördes af konungens förre lärare, Dionysius Beurreus.[1]

Nyköpings skola torde under Olai Martini kraftfulla ledning snart hafva intagit en framstående plats bland våra läroanstalter och spelat samma roll som Gäfle skola under den föregående

[1] Att någon förblandning med Olaus Martini Helsingus, såsom Anjou misstänkt, här ej kan äga rum, har redan Norlin uppvisat (Svenska kyrkans hist. 1, s. 183). Jag vill tillägga, att just de handlingar, som Anjou anför (E. M. Fant, De unione ecclesiæ etc. 1782), oförtydbart visa, att där är fråga om Martinus Gestritius. — Må det ock här tillåtas mig att påpeka, att, om jag ej så ofta citerar Anjous och Norlins utmärkta arbeten, är det ej därför, att jag blundar för den stora tacksamhetsskuld, hvari jag, och hvarje kommande forskare i tidens historia, står till dessa män, utan därför att jag äfven själf gått till de källor, hvaraf de begagnat sig.

generationen. Hertigdömet var på visst sätt tankefrihetens tillflykt i vårt land, och redan därför måste skolan i dess hufvudstad spela en viss roll; troligen kunde den ock påräkna som lärjungar barnen af många märkliga män, som samlats kring den starke hertigens person. Johannes Raumannus förtäljer om hans verksamhet, »att ännu i denna dag finnas många berömlige, skicklige och brukelige män, icke allenast uti predikoämbetet, utan ock fast mer i världslig kall och hoftjänst, hvilka hans disciplar varit hafva, hvilka ock honom tillbörlig tack för sin flitiga institution hembära». Den störste af lärjungarna, Johan Skytte, kände så djupt sin tacksamhetsskuld till den »högtförtjänte och högtälskade läraren», att han lät öfver dennes stoft lägga en grafsten i Uppsala domkyrka.[1] Redan i Olai Martini lifstid gaf han honom i detta afseende det vackraste erkännande i det tal, som han i oktober 1599 höll i Nyköping[2] i närvaro af den forne läraren, då sedan fem år stadens kyrkoherde. Han vänder sig till honom med de orden: »Din är förtjänsten af att denna skola skjutit upp ur sitt forna barbari, likaså din, att Rami odödliga minne på ärofullt sätt där införts.

[1] Afbildad i Peringskiöld, Monumenta Ullerakerensia.

[2] »Oratio quae habita fuit Nycopiæ mense Octobri a. 1599.» Sthlm 1604. 4:o.

Med sådan kärlek omfattade du, glänsande man, denna läroanstalt, att du till lärjungarnas stora båtnad undervisade ej blott i den latinska och grekiska, utan äfven i den hebreiska litteraturen. Med stor flit tolkade du författare i nästan hvarje art och satte ett så godt som nytt skick på läroverket. Hvad mera är att begära. Vår allernådigste furste, skolans beskyddare, samt sånggudinnornas hela krets erkänna din flit och ditt arbete, väggarna själfva förkunna ditt lof, lärjungarnas föräldrar, släktingar och vänner räkna som en välgärning mot sig den som du bevisat barnen.» Äfven med frånräknande af den panegyriska formens öfverdrifter, känner man, att här talar en djupt tacksam lärjunge, och han var bättre än någon i stånd att bedöma denna undervisning, själf det mest lysande bevis på dennas grundliga beskaffenhet. I denna af allmänt erkännande uppburna verksamhet framlefde Olaus Martini säkerligen lyckliga år, i synnerhet sedan han den 14 augusti 1586 som maka hemfört den 24-åriga Ragnild Håkansdotter, hvars fader var borgmästare i Nyköping.[1] Troligen såg han äfven under

[1] Se Olai Stenii universitetsprogram 3 april 1653 (kopia i Ups. Bibl, Palmskölds saml. XV, T. 12, s. 293), där hon säges vara född »2 Cal. Jan. 1562 patre Haquino P. civitatis Norcopensis consule, matre Katharina Johannis.»

denna tid skolan inflytta i nybyggd och bättre lokal.[1]

Men stormiga tider stodo för dörren, och för en man med oförfäradt sinne och fast öfvertygelse, sådan Olaus Martini var, blef det en gifven sak att han skulle inblandas i striden; redan arfvet efter fadern måste där anvisa honom en plats. Konung Johan hade med bitterhet måst bevittna, huru hans älsklingstanke, den nya liturgien, med ljumhet, för att ej säga motvilja hälsades af den kyrka, som han ville därmed lyckliggöra, och han såg med harm, att medelpunkten för motståndet var just hans egen broders furstendöme, där denne, utan att bekymra sig om sin kunglige broders vrede, hittills lämnat fristad åt alla, som föllo offer för den af liturgien framkallade förföljelsen, och oböjligt motsatte sig hvarje försök att skaffa henne inträde på detta fredade område. Det var uppenbart, att så länge liturgiens motståndare skyddades af denna ointagliga borg, hvars försvarare oupphörligt växte i antal och i hvilkas spets de kraftigaste och vaknaste af rikets prästerskap hade ställt sig, måste det blifva till ett nästan lönlöst

[1] Se hertig Karls bref 31 jan. 1586 (Hert:s registratur). Lärjungeantalet i skolan synes ej hafva varit obetydligt, då sextio djäknar kunde taga del i hertiginnan Marias begrafning 1589 (G. Westling, Hertig Karls furstendöme, s. 79).

arbete att söka betrygga liturgiens framtid i det öfriga riket. Och därför skulle nu angreppet riktas mot den undantagsställning, som hertigdömet äfven på det kyrkliga området intog. Ingen kunde undgå att känna, att af en sådan strids utgång berodde möjligen den rena luterska kyrkans hela framtid i vårt land, och därför antog den starka fejd, som sedan mer än tio år pågått mellan liturgiens anhängare och dess motståndare, under detta skede en allt hätskare prägel.

Det var egentligen från år 1580 som konung Johan begynte taga i med hårdhandskarna för att bryta motståndet mot liturgien; Martini Gestritii afsättning från Linköpings biskopsstol detta år gaf en omisskännelig vink om hvad som var att vänta. Mera planmässigt och med större utsikt till framgång tycktes konungen kunna gripa saken an, efter att han år 1583 lyckats att i förre Vexjöbiskopen Andreas Laurentii förvärfva en ärkebiskop efter sitt sinne, och kunde räkna på att i honom och öfriga nytillsatta biskopar äga lämpliga verktyg för genomförande af den kyrkliga likformighet efter kungligt recept, som nu mer än något annat låg honom om hjärtat. Hvad angår handlingssättet hos dessa biskopar, som sålunda villigt lånade sig till verkställande af konungens kyrkliga planer, skulle det dock ej vara

rättvist att tro, att de i allmänhet gjorde detta därför, att de endast låtit sig ledas af hänsyn till konungens gunst och världslig vinning. Möjligen hafva dylika bevekelsegrunder hos en och annan i någon mån medverkat, men egentligen torde de genom sin ställning och en viss konservativ åskådning hafva varit benägna för att åstadkomma kyrklig uniformitet i kulten, liksom förut i läran, utan att därför hafva hyst den ringaste tanke på ett närmande till den romerska kyrkan. I läran ansågo de sig stå på rent protestantisk grund, och det var nog ej något tomt talesätt, när de uttalade en bestämd förkastelse öfver papismen. Men i de omtvistade nya ceremonierna kunde de för sin del ej se något af romanistisk uppfattning, under det att dessas högtidliga art tilltalade deras sinnen vid jämförelsen med den myckna grofhet i det yttre, som efter den gamla kyrkans fall hos oss kommit till synes. Man behöfver blott uppmärksamt läsa Andreæ Laurentii af motståndarne så förkättrade »protestatio et ingenua confessio» för att öfvertyga sig, att hans uppfattning ärligen gick i den riktning, som jag nyss antydt. Egentligen var ock den utskrikna liturgien i sig själf ingalunda af den art, att den behöft uppväcka några bekännelsestormar, och föreföll nog äfven i början att så vara för de flesta, innan händelsernas

gång på densamma intryckt papismens brännmärke. Och däraf förklaras, att så mången, för hvilken ceremonierna syntes vara adiafora, tog saken lugnt, och att äfven åtskilliga, vid valet mellan ruin eller godkännande, hafva utan starkare inre strid fogat sig i förändringen.

Men å andra sidan funnos ock män, som redan från första början vädrade i liturgien dolda papistiska syften. Och deras betänkligheter och samvetsnöd kunde endast stegras vid åsynen af Johans länge pågående, mer eller mindre förtäckta beröring med romerska stolen och af de samtida åtgärder, som helt naturligt spårades till denna beröring som sin källa, såsom universitetets stängande, förföljelsen mot frimodiga präster, upprättande af jesuitskolor, med mera i samma riktning. En typ för dylika män var Martinus Gestritius. Att liturgien till sin egen art kunde synas vara tämligen främmande för de brännande trosspörsmålen betydde för dem litet. För deras öga blef den till något helt annat, när de sågo den i det ljus, som tycktes falla öfver saken, när den sattes i samband med öfriga åtgärder, som syntes mer eller mindre uppenbart förebåda en katolsk restauration. Alltmera började de i liturgien vädra gömda papistiska illfundigheter, framför allt afsikten att införa det afskydda mässoffret, och inga, äfven de

bestämdaste och ärligaste försäkringar om motsatsen från andra sidan kunde nu längre göra sig gällande. Det blef till en dogm, att liturgien med sitt dolda mässoffer var den murbräcka, som skulle gifva Sveriges protestantiska kyrka första stöten, och att allt tal i annan riktning vore idel skrymteri. Och så kom man därhän, att man i dess försvarare såg blott papistiska renegater, antikrists anhang, under det att kyrkans ledare å andra sidan alltmera intalade sig, att motståndarna voro oregerliga religiösa fanatici, motståndare till konungamakten och en laglig samhällsordning.

År 1586 antog konflikten mellan konungen å ena, hertig Karl och furstendömets prästerskap å den andra sidan en allvarsammare karaktär i anledning däraf, att vid årets början den lediga biskopsstolen i Strängnäs blifvit utan konungens hörande besatt, och att valet fallit på en person, som ej kunde vara annat än för konungen förhatlig, förre Uppsalaprofessorn Petrus Jonæ, som af konungen fängslats och afsatts för sitt djärfva motstånd mot liturgien och som undan konungens hämnd sökt sin räddning i furstendömet. Och det var ej nog härmed. Några månader senare församlade sig detta prästerskap och affattade de s. k. Articuli Orebrogienses, hvilka tämligen obeslöjadt gjorde front mot konungens kyrkliga nyheter.

Riksdagsbeslutet i Vadstena i febr. 1587 blef en hotande motdemonstration från konungens sida, och en ödesdiger sammanstötning syntes vara nära förestående.

Det är på detta stadium af konflikten vi finna Olaus Martini första gången träda fram för att spela en roll i de religiösa striderna. Det skedde i form af en skrifvelse till ärkebiskopen, präglad af både skärpa och hetsighet.[1] Öfverdrifter af dylik art hos ett trotsigt sinne, ytterligare förbittradt vid minnet af faderns olycksöde och kanske ej så litet retadt genom liturgisternas öfverlägsna ton, behöfva ej förvåna. Men väl skulle steget i sig själft, att en skolmästare tager sig för att läxa upp rikets ärkebiskop och att han gör det i det djärfvaste språk, komma läsaren att studsa, om han icke hade sig bekant, att de voro genom nära släktskapsband förenade[2], och om han ej tillika ur tidens källor fått inblick i den ytterlighet, till hvilken lidelserna nu voro uppdrifna.

---

[1] Brefvet finnes ej i behåll, utan är endast kändt genom ärkebiskopens nedan omnämnda svar.

[2] Andreas Laurentii och Olai far Martinus Gestritius voro syskonbarn på mödernet. Anders Perssons i Grubbe tvenne döttrar, Anna och Karin, voro gifta, den förra med Lars Olofsson (Björnram) ståthållare i Norrland, den senare med Olof Mattsson i Gäfle. (Se J. Th. Buræi genealogiska anteckningar i afskrift af El. Palmsköld (x: 36 i Uppsala Bibl.).

Olaus Martini tillät sig nämligen i detta bref ej blott att antyda, att ärkebiskopen och hans anhängare genom falska lockelser låtit förleda sig att hylla liturgiens sak, utan äfven att beskylla dem för att vilja införa allehanda papistiska villfarelser, ja att rent af vara papister. Han drog sig ej ens för att till honom ställa den något otidiga maningen, att han skulle öppet återkalla sin anslutning till liturgien; i annat fall förespådde han honom ett förtvifladt slut och själens fördärf. Som man väl kunde vänta, gaf ärkebiskopen härpå ett afvisande svar, och man är skyldig att gifva honom det erkännandet, att svaret är hållet i en lugnare ton än man kunde vänta, då man tager hänsyn till vederparternas samhällsställning och anfallets häftighet. Han visade med bestämdhet från sig beskyllningen, att han och liturgiens anhängare någonsin afsett att upprätthålla läran om mässoffret; denna papistiska villfarelse fördömde de lika starkt, om ej starkare än sina motståndare, och det vore för öfrigt en sak, hvarmed liturgien ej hade det ringaste att göra. Ej utan skäl beklagade han sig öfver bitterheten i den unge släktingens uttryckssätt. Det märkligaste i svaret är dock utan tvifvel, att han, i anledning af Olai Martini uttalade farhåga, att det nu vore fråga om att på ärkebiskopens föranstaltande intvinga

liturgien i furstendömet, låter förstå, att i hufvudsak en dylik farhåga väl kunde vara berättigad, men att det vore fullkomligt falskt, att han skulle vara sakens upphofsman. Orsaken vore tvärtom att söka i motståndarnes eget sätt att gå tillväga, deras förtal, oförsiktiga paskill och låga smädelser, hvilket allt måste komma alla fromma män att längta efter likformighet och endräkt inom kyrkan.[1]

Det var för att i tid rusta sig mot denna hotande fara, som hertig Karl i början af maj 1587 sammankallade sitt prästerskap till Strängnäs. Han insåg den stora vikten af att detta samlade sig kring en klar och af alla omfattad bekännelse, som sedan kunde lyftas som baner i den hotande striden. Och han dömde härutinnan rätt, ty det lider intet tvifvel, att den starka Confessio Strengenensis, som framgick ur detta sammanträde som dess mogna frukt, gaf liturgien ett hugg, från hvilket den aldrig kunnat repa sig, äfven om ej omständigheterna så gestaltats som

[1] Brefvet af den 21 april 1587 är tryckt i bilagan 1. Adressatens namn är ej utsatt, men det kan ej lida tvifvel att det är Olaus Martini, efter ärkebiskopen kallar honom sin cognatus och säger »reverendum fratrem et collegam meum jam in Domino defunctum patrem tuum scripsisse contra liturgiam», hvilket uppenbarligen endast kan syfta på Martinus Gestritius.

snart skedde. I affattandet af denna konfession skall Olaus Martini enligt vittnesbörd af en man, som varit hans lärjunge och som stod de handlande personerna nära, den välbekante författaren af Historia liturgica, Laurentius Raimundius, hafva tagit en framstående del, i det att det betänkande, som affattats af honom och Strängnässkolmästaren Matthias Marci Molitæus, hufvudsakligen lagts till grund vid konfessionens redigerande.[1] Det måste ock synas helt naturligt, om Olaus Martini, i egenskap af son till den ryktbare Martinus Gestritius samt nära släkting och utpräglad motståndare till ärkebiskopen, intagit en framskjuten ställning vid tillfället, så mycket mera som hans karaktärsfasthet, insikter och förmåga ej kunnat annat än tynga i vågskålen. Visserligen har en grundlig forskare i våra dagar, som i ljuset framdragit de s. k. protestsedlarna vid Strängnäsmötet, dragit i tvifvelsmål pålitligheten af Raimundii uppgift, efter det befinnes, att Olai Martini och Matthiæ Marci gemensamma protestsedel är en af de kortaste af alla.[2] Men häremot kan med skäl invändas, att Raimundii uppgifter äro för detaljerade att kunna vara gripna ur luften, och för öfrigt

[1] Historia liturgica utg. af. Stiernman 1745, s 17—18.

[2] H. Lundström: »Undersökningar och aktstycken», Upps. 1898, s. 58 ff.

styrkas af uppgift från annat håll.[1] Motsägelserna lösas enligt min uppfattning så, att man har att antaga, att i mötets början, då det gällde att i allmänhet genom s. k. protestsedlar angifva sin ståndpunkt i frågan, hafva Olaus Martini och Matthæus Marci, hvilkas åsikter voro välkända, ansett nog att sammanfatta sin mening i några få satser, men att sedan, då endast de förnämsta och lärdaste kvarstannade (hvilket man vet hafva varit fallet), hafva vidlyftigare uppsatser, verkliga konfessionsutkast, utarbetats, bland hvilka det, som de bägge männen utarbetat, tagit priset. För öfrigt har man att lägga märke till, att konfessionen säkerligen ej blifvit så snart färdig, hvilket man tyckes kunna sluta däraf, att den ej kom i Johans händer förrän efter ingången af följande år.

---

[1] Å den samtidiga kopia af Strängnäskonfessionen, som förvaras i Linköpings bibliotek (T. 137 n:r 21), har annan samtidig hand, som kopierat en stor del af de viktigaste liturgiska aktstyckena, däribland äfven några ur Martini Gestritii papper, tillagt anteckningen: »M. Olao Martini et M. Matthia Marci, autoribus et eam biduum colligentibus». — Man iakttage ock, att Raimundius berättar om Henricus Gadolenus, att denne skrifvit »ganska vidlyftigt», och dock är hans i behåll varande protestsedel en af de kortaste af alla. Det säger sig slutligen själft, att dessa enkla protestsedlar visserligen ej kunnat afgifva material för affattande af den vidlyftiga konfessionen.

Bland de åttiofyra namn på präster från furstendömet, som satt sitt namn under konfessionen, möta vi i sjette rummet »Olaus Martini Upsalensis, Scholæ Nycopensis rector»[1], och vi skola snart finna samma namn under en annan handling, som framkallades af den förra. Konfessionens bestämda, för att ej säga utmanande hållning, i det den öppet fördömde liturgien, kunde ej annat än väcka den djupaste förbittring hos konung Johan, som kanske kände, att hans käraste tanke härmed var oåterkalleligen dömd till undergång. Hans sinne bragtes vid underrättelsen om Strängnäsprästerskapets djärfva steg så ur jämvikten, att han, glömsk af sin kungliga värdighet och kristendomens kärleksbud, lät den 12 februari 1589 det välkända öppna bref utgå, i hvilket han öfveröste furstendömets präster med öknamnen förrädare,

[1] I Strängnäs domkapitels arkiv förvaras under n:r 155—158 ett aktstycke, begynnande: »Confessionem hujus præcedentis scripti hisce subscriptionibus notificamus», hvarpå följa 84 underskrifter af präster och sacellaner inom stiftet. Att vi här hafva för oss originalunderskrifterna till Strängnäskonfessionen, som man redan af öfverskriften kan gissa, bekräftas däraf, att de sex första namnen äro desamma, som Baazius i sitt Inventarium etc. sid. 473 anför som underskrifvare, ehuru han vårdslöst nog endast räknat till 46 underskrifter. Själfva originalkonfessionen, till hvilken namnen hört, finns ej längre kvar i Strängnäs. Samtida afskrifter finnas dock både i Uppsala, Linköping och Kungl. Biblioteket.

hufvudljugare, trosspillare, stympare, åsnehufvud, ja satanister, och förklarade dem fredlösa inom sitt rikes gränser. Med anledning af denna konungens proskription sammanträdde tio af de förnämsta af furstendömets prästerskap (däribland Olaus Martini) under följande månad i Örebro och uppsatte en ödmjuk men fast böneskrift till konungen, hvilken redan den 1 april fick afgå i hela stiftsprästerskapets namn, ehuru dettas samtycke först gafs tre månader senare på ett möte i Strängnäs[1].

Äfven i den våldsamma pennfejd, som rasade mot slutet af det liturgiska oväsendet, har Olaus Martini gjort ett ganska märkligt inlägg. Såsom förut är nämndt, hade ärkebiskop Andreas Laurentii begynt sin verksamhet med att utfärda en »Protestatio et ingenua confessio», i hvilken han utvecklade sin ståndpunkt till ordinantian och liturgien. Hans bittraste och farligaste vedersakare, den landsflyktige Abrahamus Andreæ Angermannus, kastade sig öfver denna protestation med

[1] I samma arkiv finns under n:r 159—160 en samtidig kopia af en den 20 juni 1588 afgifven förklaring, i hvilken samtliga på möte i Strängnäs församlade präster godkänna de bref till konungen och biskoparne, hvilka i mars samma år i Örebro utarbetats af Petrus Jonæ och nio andra angifna personer (däribland Olaus Martini). — Kung Johans bref af den 12 febr. och Strängnäs-prästerskapets böneskrift af 1 april 1588 äro tryckta i bihanget till Karl IX:s Rimkrönika under n:r 26 och 28.

en hänsynslös, anonymt utgifven motskrift, kallad »Momi scriptum de pontificia illa ordinantia vulgo liturgia dicta». Denna ilskna skrift bevärdigade ärkebiskopen länge, till Angermanni stora förargelse, ej med annat än öfverlägsen tystnad. Slutligen brast dock tålamodet, troligen efter att Angermannus spridt en på svenska affattad omarbetning af den förra pamfletten, och år 1589 författade ärkebiskopen ett svar på »Momi scriptum».[1] Sakligt och i det hela ganska lugnt hållet, afsticker det fördelaktigt mot den hetsiga och grofva tonen i Angermanni stridsskrifter. På denna punkt af striden fann Olaus Martini sig föranlåten att ingripa, försiktigtvis dock under anonymitetens mask, med en skrift, som bar titeln: »Examen responsionis domini Andreæ Laurentii.»[2]

[1] Det har varit mig omöjligt att upptäcka något exemplar af »Momi scriptum». Ärkebiskopens responsio finnes i kopia i Kungl. Biblioteket, Rålambs samling n:r 40. Att detta svar är författadt efter 13 januari 1589 synes af ärkebiskopens ofvan i texten omförmälda bref af denna dag. Då Angermannus i sin Historia liturgica, hvars titelblad bär tryckåret 1588, kan upptaga ärkebiskopens svar till kritik, följer däraf, att denna Historia icke blifvit färdigtryckt förrän 1589 (kanske först 1590). En sak, hvarpå jag här vill fästa uppmärksamheten, är att Angermannus citerar långa stycken ur ärkebiskopens responsio, som dock saknas i det exemplar jag begagnat.

[2] Samtidig (efter det svårlästa originalet, som det tyckes, gjord) kopia i Uppsala bibliotek K. 23. Författarnamnet an-

Såsom Abrahami Angermanni varme personlige vän kan han väl hafva känt sig sårad af den något öfvermodiga ton, med hvilken ärkebiskopen i sitt bref af den 13 januari 1589 till Strängnäs prästerskap ordade om »Mester Abrahams vanartige sinne och de böcker, som han antingen af raseri eller i förtviflan hafver utgå låtit». I sak delade han fullständigt vännens tanke om liturgiens fördärfliga art, och när därför ärkebiskopen med hela tyngden af sin kyrkliga ställning fördömde Angermanni anonyma skrift, kände han sig uppfordrad att träda fram både för att försvara den frånvarande vännen och för att ej låta ärkebiskopens nya uttalanden om liturgien stå oanfäktade. Hans skrift visar bättre än något, huru upplösta alla disciplinens band inom kyrkan hade blifvit genom den liturgiska striden, ty den trettiotvåårige simple skolmästaren antastar Svea rikes ärkebiskop utan ringaste försynthet. Ehuru han begynner med att säga, att han blott vill försvara den sak ärkebiskopen angripit, ej det sätt, som dennes okände motståndare, »utan tvifvel under trycket af tidens orättvisor», användt, gör han

---

gifves ej där. Palmsköld, som måste väl hafva känt Olaus Martini stil, tillägger (se hans saml. XV T. 12, s. 325) honom skriften och säger, att originalet på 9 blad förvarades i Riksarkivet. Jag har dock där förgäfves eftersökt det.

sig snart i sitt sinnes bitterhet skyldig till samma fel. När ärkebiskopen försvarat liturgien därmed, att den gillats af så många biskopar och präster, finner han ett dylikt försvar klent: det vore ej mer än ett auktoritetsbevis, och äfven fromme och lärde män kunde fara vilse. Men i föreliggande fall vore det särskildt svagt, då man ju godt visste, huru föga frivilligt det samtycke varit, som gifvits. Mäster Olof, pastor i Stockholm, och mäster Abraham, rektor därsammastädes, hade skildrat det, samma klagan hade hörts af andra, särskildt af M. Martinus, biskop i Linköping. Många fromma biskopar och präster hade känt, att liturgien gick snörrätt mot skriften och kyrkofäderna, och hade därför, när den under deras suckan sammanskrefs, i hela sju veckor kämpat emot och några äfven vid undertecknandet vädjat till en friare dom af hela kyrkan. Ärkebiskopen hade ej blygts att beteckna lärda mäns skrifter mot liturgien såsom rapsodier framsprungna ur orättvisa, illvilliga och lidelsefulla sinnen, ett omdöme, som alla, hvilka läste det, måste beteckna som förtal och illvilja; om ej hans samvete varit så bedöfvadt, skulle han väl själf dömt helt annorlunda. Lika obetänkt, skändligt och gudlöst vore ärkebiskopens yttrande, att för antiliturgisterna vore ingenting annat ohederligt än bruket af liturgien,

en lögnaktig beskyllning, som de med lugnt samvete kunde visa ifrån sig. I anledning af en beslöjad beskyllning för köpenskap, som ärkebiskopen utkastat mot sina motståndare, ber han denne tillse, om ej dylika ting snarare förekommo i hans eget stift, särskildt i Stockholm och Norrland, samt tillägger hetsigt, att om man ville ransaka, huruvida ärkebiskopen åtnöjde sig med sin lagliga ordinarie lön, skulle kanske anmärkningar kunna med fog göras. Med fromhetens, lärdomens och ironiens vapen angriper han lidelsefullt de förhatliga liturgiska föreskrifterna om prästens förberedelse till mässan och söker uppvisa, att det afskydda papistiska mässoffret låge härunder förstucket. Om den af striden uppjagade fanatismen vittna slutorden på ett plågsamt sätt. Ärkebiskopen hade erinrat om, att man kan bedja äfven för sina fiender, och att det vore den orättfärdiga saken man i sina böner skulle önska se förgjord, under det att man måste önska personernas omvändelse. Härtill gifver Olaus Martini det hårda svaret, att man först har att se till huruvida de låta bättra sig eller icke. För dem, som voro af det förra slaget, kunde man bedja, men icke så för försmädare och dem, som envist försvara afgudar, dit påfvarna och deras anhang hörde; dem måste alla förbanna såsom djäfvulens verktyg. — Häf-

tigheten och hänsynslösheten i Olai Martini skrift göra visserligen ej ett tilldragande intryck. Men för att bedöma den rätt har man att erinra sig tidens sträfva art, de uppjagade lidelserna och författarens bittra personliga hågkomster. Den teologiska fakulteten i Helmstädt kunde ju tillåta sig att i sitt officiella uttalande om liturgien säga, att när den svenske ärkebiskopen i företalet ordat om vidskepelsens och vanhelgelsens vilddjur, hade han glömt det tredje vilddjuret, den glupande ulfven i fårakläder, hvilken han själf företrädde. Inför ett så groft utfall af utanförstående kan man bättre fatta, om också ej ursäkta hetsigheten hos den, som stod midt upp i den brinnande striden. Och det är först när man läser en dylik skrift och för rättvisans skull äfven åtskilliga ur det motsatta lägret, som man fullt varsnar styrkan af de lidelser, som Johans obetänkta kyrkopolitik framkallat.

Än häftigare är tonen i en annan, troligen vid samma tid affattad stridsskrift, i hvars författande Olaus Martini uppgifves hafva tagit del, men här ursäktar anfallets oerhörda grofhet nästan till fullo, att svaret gick i samma tonart. Några af konungens sekreterare, som af vare sig personliga eller politiska, möjligen äfven kyrkliga skäl, voro ifriga anhängare af liturgien, hade samman-

skrifvit en af de bittraste smädelser mot oliktänkande öfverflödande nidskrift, hvars anda och ton tillräckligt karakteriseras af dess inledningsord: »Wi Satan, djupe helvetis konung, werldenes herre, hela hedenskapsens storförste . . . wårom trognom tienarom, prästom och biskopom, som wårt ord bära uti Norlanden, Nåde och fred i vårom anda». Motståndarne blefvo ej svaret skyldiga. Petrus Jonæ, Strängnäs biskop, och Olaus Martini sägas hafva med hertig Karls begifvande affattat det till »Satans sekreterare» ställda svaret, som utmärkes af saklig skärpa, men äfven af ett onödigt groft språk.[1]

Den öfverhängande fara, som hotade från liturgien, och den där bakom skymtande ännu större faran af en påflig reaktion borde manat de lutherska protestanterna att gent emot sina reformerta bröder, med hvilka de i det senare afseendet hade gemensamma lifsintressen, iakttaga försonlighet och tillmötesgående. Furstarna förstodo vikten af ett sådant närmande, men ej deras folk och allraminst deras prästerskap. Det är märkligt nog,

[1] Laurentius Raimundius i Historia liturgica s. 33, som åberopar som källa sin svärfar Gudmundus Petrejus Salverpianus. För att förstå den dolda ironien i adressen till Satans sekreterare bör erinras, att sekreteraren Olof Sverkersson fått binamnet O. Perkelsson med allusion på det finska namnet på Satan.

att hos oss, som stodo i så ringa beröring med de kalvinistiska sträfvandena (de svaga förkänningarna under Erik XIV genom Dionysius Beurreus förblefvo länge ett isoleradt faktum) och hos hvilka därför fruktan för kalvinistiskt kätteri icke bort spela någon roll, har redan tidigt oviljan mot kalvinisterna eller sakramentarierna, som de ock kallades, rotat sig djupt. Utan tvifvel hafva hertig Karls småningom framträdande och säkerligen ingalunda dolda sympatier för åtskilligt i kalvinismens trossatser och kult bidragit att rikta prästerskapets af striderna eggade misstänksamhet åt detta håll, så mycket mera som hans politiska vedersakare ej försummade att anspela på dylika sympatiers förefintlighet, för att försvaga hans ställning. Däraf förklaras att hans eget prästerskap, som dock i honom hade sin enda sköld i den heta striden mot liturgien, ej kunde underlåta att i sin konfession af 1587 äfven angripa kalvinismen. Man finner i den följande kraftord: »Ingen skall ock det tänka, att vi, i det vi liturgiam och sådana de påfviskes ceremonier förkasta, viljom förena oss med de sakramenterare eller vederdöpare (det liturgisten i sitt förspråk fruktar) efter vi allvarligen stå emot deras ogudaktiga lära, som är emot Guds ord, henne fly och vedersaka, såsom en besmittelig pestilens.» Om

Olaus Martini i någon punkt af konfessionen inlagt sin personliga mening, har det väl varit här. Denna öfvertygelse om kalvinismens ogudaktiga lära var ett arf från fadern, som själf haft att kämpa mot densamma och säkerligen inpräntat sin uppfattning hos sonen. Och det förklarar än mera hvarför den senare i sin kommande strid med Karl från första stund uppträder som den oförsonligaste motståndare mot allt, som hade den ringaste anstrykning af kalvinism. Redan nu var han dess svurne fiende, såsom tydligen framgår af ett bref han skrifvit till den landsflyktige Angermannus.[1] Han säger där: »Hvad religionen angår råder djup tystnad, utom att några epikureer ej rodnä att, där så låter sig göra, försvara kalvinistiska, ja äfven anabaptistiska galenskaper. Men Gud skall, som vi hoppas, förgöra dylikt folk. O, att vi omsider hade dig åter här! Med förenade böner och krafter skulle vi med Guds hjälp förstöra satans välde». Det är svårt att antaga, att Olaus Martini stuckit under stol med sina åsikter inför sin höge herre, hertigen, liksom förvisso den senare lika litet lärer dolt sina för sin omgifning, men det har tydligen ej inverkat på Karls goda tanke om hans duglighet, såsom de följande händelserna tillräckligt tydligt utvisa.

[1] 21 maj 1591, tryckt som Bilaga 2.

De starka slitningar, som den liturgiska striden framkallat, gingo till ända med Johans död. Liturgien nedsteg i grafven lika stilla som dess upphofsman, och Uppsala möte beseglade på dess graf den svenska kyrkans enhet. Det var självklar sak, att de män som ledt striden mot liturgien skulle nu komma till heders. Abrahamus Angermannus, den landsförviste sockenprästen, hvars lidande i landsflykten och outtröttliga fejd mot Johans nyskapelser för ögonblicket undanskymde alla svagheterna i hans karaktär, valdes till ärkebiskop af Uppsala möte; dess ordförande blef den nyss ur fängelset utgångne Nicolaus Olai Botniensis, och dess sekreterare den glänsande professor Ericus Skinnerus samt vid hans sida — skolmästaren i Nyköping, Olaus Martini. Valet är det tydligaste bevis på det stora anseende, som den blott trettiosexårige skolmannen redan åtnjöt inom kyrkan, och var säkerligen ett erkännande af den starka andel han hade i Strängnäs-konfessionen. Utan att den allmänna rösten redan i honom utpekat en af de främste i de strider, som nu krönte med seger, kan man ej förklara, att han på sammanträdet den 15 mars sattes på förslaget till Växjö biskopsstol. Det ledde visserligen ej för ögonblicket till något resultat, då den åldrige Nicolaus Stephani, på sitt prästerskaps förbön, fick

tills vidare behålla ämbetet, men det vittnar tillräckligt om hans anseende och förebådar hans uppstigande på ärkebiskopsstolen. Huruvida han under mötet spelat någon särskild roll i öfrigt framgår ej af handlingarna, men man torde ej göra orätt, om man antager, att han varit en af de ifrigaste förkämparne för exorcismens bibehållande[1] och för insättande i beslutet af fördömelsen öfver kalvinisterna, som retade Karl till det skarpa utfallet: »Sätten in alle I veten vara af det slaget, ock fanen i helvetet med, ty han är ock min fiende.» Under originalbeslutet af den 20 mars har Olaus Martini satt sitt namn.

I de viktiga och stormiga förhandlingar, som fördes i Uppsala följande år i samband med Sigismunds kröning, har han ock tagit del och predikade härunder i domkyrkan den 5 februari, hvarvid han till ämne valde den betecknande texten ur Davids 133 psalm: »Hur godt och ljufligt är

---

[1] Man jämföre, huru han, trots att exorcismen enligt mötesbeslutet skulle vara ett adiaforon och att orden: »Far här ut du orene ande» skulle ersättas med »Vik härfrå» etc., dock har som ärkebiskop förmanat sitt prästmöte 1607 att bruka den, såsom den lydde i handboken, »efter alle ord i exorcismen stå äro herrlige och hafve sin grund i den heliga skrift». (Se hans Admonitiones utg. af H. Lundström i Samlaren, Extrahäfte 1893, s. 126.

när bröder kunna sämjas.»[1] Det förefaller eget, att hans namn saknas under prästernas trohetsed den 19 februari, men då det är fallet med alla präster från Strängnäs stift, är det väl antagligt, att de afgifvit en särskild, nu förkommen försäkran; möjligen hafva de fått i förtid hemresa.

Trots den ohöljda fiendskap mot kalvinismen, som han lagt i dagen, hade han ej förverkat Karls förtroende, att döma därutaf, att denne samma år, 1594, utnämnde honom till pastor i Nyköping,[2] en plats, som genom dess belägenhet i den hertigliga residensstaden då ansågs för den förnämsta i stiftet näst biskopsstolen. Som kyrkoherde »förestod han», säger Raumannus i sin likpredikan, »i sju år sitt kall och ämbete med sådan

[1] Svenska riksdagsakter, 3: 1, s. 274. Den ofta förekommande uppgiften, att han predikat vid själfva kröningstillfället, är ett misstag; ty då predikade Angermannus som ärkebiskop (anf. st. s. 293).

[2] 1594 den 1 november förlänar Karl honom som kyrkoherde tionden vid S. Nicolai i staden och Bälinge i Rönö härad, med undantag af hvad vid den sistnämnda var åt sockenprästen förlänadt (Hertigens reg.). Att utnämningen skett redan på våren är klart däraf, att den 27 april 1594 anställes inventering af S. Nicolai kyrka i närvaro af biskop Petrus Jonæ, M. Olaus Martini m. fl. (Kammarark., Kyrkor m. m. i Strängnäs stift). — I lön uppbär Olaus Martini för 1595 88 tunnor och för de följande åren till och med 1601 131 tunnor årligen (Kammarark., Kamrer Sandbergs anteckningar om läroverken).

ära och berömmelse, att icke allenast den stormäktige herre och furste herr Karl den nionde... honom synnerligen aktade och bevågen var, såsom också H. F. N:des förnämste hoftjänare honom mycken ära beviste, utan ock hela staden sådan benägenhet och godvilja till honom fattat hade, att hvart och ett barn, snarast sagdt, med gråtande tårar sig förnimma lät den tid han sin valetpredikan gjorde, huruledes de mot honom hafve varit affektionerade.» År 1595 deltog han som ombud för sitt stift i det kyrkomöte i smått, som Abrahamus Angermannus tillåtit sig att, utan inhämtande af Karls samtycke, sammankalla till Uppsala i februari månad, och han röstade då med de öfriga för att den ålderstigne Skara-biskopen Jacobus Johannis skulle ersättas med en yngre kraft, dock med förbehåll att det skedde på ett sätt som tog hänsyn till den gamles ställning och heder.[1] Det måtte känts eget för honom att sammanträffa med den gamle Nicolaus Stephani, biskop i Växjö, hvars plats han två år förut varit utsedd att intaga, och att höra denne, då anmaning ställdes till honom att afgå, ånyo gifva ett vägrande svar. Högst egendomligt förefaller dock, att när mötet i alla fall vidhöll sitt beslut om hans aflägsnande, det ej blef Olaus Martini

[1] Acta capituli Upsaliensis den 18 februari 1595.

som fick intaga platsen, utan att Petrus Jonæ Angermannus, kyrkoherde i Arboga, enligt mötets af hertig Karl bekräftade förslag utsågs till efterträdare. I den deputation, som sedermera till hertigen öfverlämnade mötets framställningar, hvilkas första frukt var utfärdande af privilegier för Uppsala universitet, var Olaus Martini en medlem.

Huruvida han tagit del i riksdagarna i Söderköping 1595, Arboga 1597, Uppsala och Vadstena 1598 samt Jönköping 1599 är omöjligt att utreda; hans namn förekommer ej i handlingarna eller anträffas bland beseglarne. Man har svårt att förstå, huru han numera kunnat undgå att representera sitt stift, därest ej sjukdom eller annat oöfvervinneligt hinder gifvit anledning. Han har under denna tid, efter att den ryktbare orolige kyrkoherden i Stockholm, Ericus Scepperus, på hösten 1598 efter Stångebro slag inkastades i fängelse för sitt tvetydiga spel i striden mellan Karl och Sigismund, varit föreslagen till dennes efterträdare, men platsen besattes med Carolus Petri Hedemorensis.[1] Först på riksdagen i Stockholm 1599 anträffa vi honom åter som deltagare

[1] I Riksarkivet, Handl. rörande kyrkan 1569—1611, finns ett odateradt löst blad af samtidig hand, begynnande: »Thesse efterskriffne äro satta uti kyrkioherdevalet uti Stockholm». Därpå följa namnen: M. Olaus Martini, M. Carolus Petri och fem andra.

i förhandlingarna; under originalbeslutet af den 24 juli återfinnas hans namn och sigill. Och följande år på den ryktbara blodsriksdagen i Linköping läses hans namn såväl under ståndernas betänkande om regeringen af den 14 mars, som under prästerskapets förklaring af följande dag, att religionen stått i fara, därest Sigismund fått öfverhanden, och under dess protest af den 20 mars mot vissa punkter i riksdagsbeslutet.[1] Jag känner mig öfvertygad om, att i den starka strid om handboken, som då fördes mellan hertigen och prästerskapet, har han varit den verklige ledaren å det senares sida, dels emedan ärkebiskopen Nicolaus Olai Botniensis redan tyngdes af den sjukdom, som snart därefter lade honom i grafven, och sannolikt för öfrigt ej stod i så utpräglad motsats till hertigen, som Olaus Martini alltid intog, dels och ännu mer, emedan andan och skrifsättet i prästerskapets skrifvelser förråda en så omisskännelig släktskap mellan dem och den följande tidens uttalanden,[2] hvilka alla mer eller mindre kunna föras tillbaka till honom som deras källa. Redan därför förtjänar denna riksdag att få en

[1] Alla tre handlingarna original bland Riksdagsacta.

[2] Särskildt öfverensstämmer prästerskapets skrifvelse af den 10 mars (se nedan) på ett slående sätt med den vederläggning Olaus Martini skref mot Karls handbok för hofvet af 1602.

plats i föreliggande teckning, men än mera därför att den är första akten i den skarpa, stundom nästan våldsamma sammandrabbning mellan Karl och svenska kyrkan, i hvilken den senare, ledd af den oböjlige Olaus Martini, slutligen afgick med segern.

För att rätt förstå denna strid är det dock nödvändigt att först sätta sig in i Karls religiösa åsikter och hans uppfattning af den svenska kyrkans riktning och kraf. Om värmen och djupet af hans religiositet kan intet tvifvel råda, hans ord och handlingar bära därom det klaraste vittnesbörd. Den protestantiska reform hans fader, gamle kung Gösta, inledt, kände han sig kallad att försvara och föra vidare; i befästande af faderns stora verk såg han det oafvisliga villkoret för Sveriges andliga frihet, likasom för dess politiska självständighet. Mot påfvedömet hade udden i denna reform varit riktad, och så uppfattade Karl den hela sitt lif igenom, så mycket starkare som Johans liturgiska försök för honom alltid tedde sig som första steget på en väg, som kunde föra Sverige åter under det påfliga oket. Därför trädde han i spetsen för det sega motståndet mot brodern, och detta med stor fara, ty det kunde hafva gällt hans furstliga ställning och hela hans framtid. Det färska exemplet från Johans olyckliga strid med sin kunglige broder Erik måste

stått varnande för hans öga. Han tvekade dock ej om sin kallelse och plikt, och därför lärde allt hvad i Sverige fanns af verkligt protestantiskt lif att i honom se sitt hufvud, liksom han kände sig vara dess sköld. För honom var Uppsala möte bekräftelsen på att Sverige för alltid utkastat papismen ur sitt sköte och i samdräkt med honom uttalat en rent protestantisk bekännelse. I själfva verket existerade dock redan då mellan honom och kyrkan en klyfta, för hvilken han själf ej ännu hade klart öga, men som ingalunda var obetydlig och som alltmera vidgade sig, icke minst genom hans eget förvållande. Orsaken låg däri, att han redan tidigt misstänktes för lutning åt kalvinismen, och denna var nu hos den luterska ortodoxien fullt ut lika illa anskrifven som papismen. I denna misstanke tog man ej heller fel.

Det är nu omöjligt att afgöra, hvilka de olika anledningar varit som bidragit att föra Karls religiösa uppfattning i denna riktning, och när de hafva begynt att inverka. Man har tänkt sig att kalvinisten Dionysius Beurreus varit lärare för honom likasom för Erik XIV; det låter ock tänka sig, att hans præceptor Jean de Herboville här spelat en roll.[1]

[1] I sin almanacka antecknade han den 29 april 1585: »Fick jag veta att Gud hade kallat min præceptor Johan de Herboville, hvars själ Gud evinnerligen tröste, och miste jag

Klart är att tillfälle icke saknats för honom att göra sig bekant med kalvinismens satser och jämföra dem med luteranernas. Han var ju tretton år, då kyrkans strid med Beurreus utfäktades, och måste under den följande tiden före dennes mord ej sällan hafva sammanträffat med honom vid hofvet; sannolikt hafva åtskilliga franska kalvinister då och under följande tid varit i svensk tjänst. En man af Karls självständiga skaplynne drefs naturligen att på fullaste allvar taga itu med de problem, som sålunda mötte honom, och man har att komma ihåg, att med hans eminenta praktiska begåfning förenade sig ock det skarpaste förstånd, som ville se klart i allt och som aldrig skyggade för konsekvenserna. Han kunde därför varit väl förberedd på att taga djupa intryck af hvad som mötte honom, då han på sin friareresa till Pfalz 1578[1] äfven besökte Rhentrakterna och Schweiz och där dagligen hade tillfälle att råka kalvinismens förnämsta representanter och lyssna till

---

en trogen man.» Dessa Karls anteckningar, nu under utgifvande af grefve Ad. Lewenhaupt, hafva af utgifvaren välvilligt ställts i korrektur till mitt förfogande.

[1] Från denna resa berättas (Uppsala bibl. Palmskölds saml. I, T. 8), att kurfursten låtit vid taffeln i Heidelberg två arga och spetsfundiga kalvinister disputera om trons artiklar, af hvilka dock den ene fått agera luteran, för att slutligen, efter hård strid, tillerkänna sin kalvinske motpart segern.

deras utläggningar af ett teologiskt system, som genom sin logiskt stränga byggnad måste anslå ett lynne med så öfvervägande förståndsriktning, som fallet var hos honom. Det torde vara säkert, att han redan då kommit ganska långt i sin anslutning till den kalvinistiska uppfattningen. Beviset finner jag i det bref, som han säkerligen under denna resa och sannolikt i Strassburg har, efter afhörande af en predikan, skrifvit till predikanten själf, magister Joachim.[1] Han tackar däri denne för hvad han i sin predikan talat om nödvändigheten af att hålla ett concilium till läkande af den kyrkliga splittringen, men, säger han, detta bekämpar den ubikvitistiska roten med händer och fötter; enigheten skulle dock lätt stå att vinna, om Guds ord finge afgöra och ej doktor Luthers stridsskrifter eller Jacob Smidels discordiebok.[2]

Öfverensstämmelsen mellan Karls och kalvinismens teologiska åskådning framträder hufvudsakligen i de viktiga trossatserna om Kristi tvenne

---

[1] Det odaterade originalkonceptet finns bland Karls bref i Riksarkivet. Det korta excerpt, som Geijer gifvit, är taget ur kopian i Palmsköldska samlingen. Möjligen är M. Joachim den kalvinistiske präst af samma namn i Strassburg, som enligt Olai Martini »Varning» mot Karls katekes, har författat en kalvinistisk katekes.

[2] Den bekante Jacobus Andreæ, konkordieformelns egentlige fader, gick under vedernamnet Smidel.

naturer och sakramenten; den kalvinistiska dogmen om prædestinationen synes han ej hafva godkänt. Han har visserligen aldrig själf uttalat sin ståndpunkt i den frågan, men intet finnes som talar för en anslutning i detta afseende, och det tyckes mig strida mot hans starka upprepade uttalanden om människans frälsning genom tron på Kristi försoningsdöd. På det hela kan man väl med allt skäl antaga, att han saknat både tid, anledning och förmåga att utveckla sina åsikter till någon systematiskt uppställd, klart afgränsad bekännelse. Och med skäl påpekar en framstående teologisk författare, att om hans åsikt skall under någon partietikett inrangeras, bör den snarare föras till den förmedlande philippistiska, än till den egentligt kalvinska riktningen.[1]

Om dock Karls åsikter i mycket voro desamma som af kalvinisterna hyllades, skulle det dock vara ett misstag att däraf sluta att han var en kalvinist, om han också icke själf bekände sig som sådan. Själf har han på det bestämdaste offentligen förnekat det, och en man af hans art har rätt att blifva trodd på sitt ord. Det var ingalunda någon tom undflykt, utan ett öppet ärligt uttalande, när han, gentemot beskyllningen

[1] A. E. Knös i Nordisk Universitetstidskrift, årg. 2, H. 4, 1857, s. 6.

för förstucken kalvinism, harmset utbröt, att ingen ägde rätt att påstå, att han »icke skulle hafva det furstliga mandomssinne och den uppriktighet, att han ville eller ock tillstå torde, utaf hvad religion han vore». Han ansåg sig hafva själf kämpat sig till sin öfvertygelse och i allt stå på Skriftens grund allena; denna reformationens utgångspunkt har för hans uppfattning och uppträdande varit bestämmande. Mänsklig auktoritet i religiösa frågor var något som han aldrig ville vidkännas; i det afseendet syntes honom Kalvin och Luther betyda lika litet eller lika mycket. Deras utsaga gällde för honom jämt upp så mycket som han trodde sig finna den stå i öfverensstämmelse med det heliga ordet. Därför var det med full konsekvens, som han i fråga om ett erkännande af Augsburgiska bekännelsen och Uppsala möte som trosnormer alltid för sin del fasthöll vid tillägget »för så vidt de öfverensstämde med Guds ord».

Med denna vida uppfattning af protestantismens begrepp och med blicken nästan uteslutande fäst på den papism, som han så djupt hatade och hvars i hans ögon kvarlefvande surdeg måste snarligen utrotas, var det honom, som jag ofvan sagt, omöjligt att se differenserna mellan de protestantiska bekännelserna med samma ögon som deras egna, af de ömtåliga dogmatiska tvistefrågorna upphetsade

teologiska representanter. Däremot famnade han med klart öga de faror, som hotade den splittrade protestantismen från den enade och kraftigt framträngande katolska världen, och han förstod, att här behöfde man samla alla krafter för att bestå i den fruktansvärda strid, som stod för dörren.

De band, som knutits mellan Karl och svenska kyrkan genom konflikten med Johan och genom den än större gemensamma fara, som efter hans död hotade Sveriges både politiska och andliga själfständighet, hade efter den tiden betydligt förlorat i styrka. Vid den afgörande brytningen med Sigismund 1598 hade själfva ärkebiskop Abraham och ett icke ringa antal af prästerskapet samt många af de ledande männen i öfrigt sviktat i sin trohet mot det verk, hvari Karl såg sin lifsuppgift. Det var något som han aldrig kunde förgäta, och med den starka misstänksamhet, som tyvärr låg i hans vasalynne, utsträckte han ansvaret till hela kyrkan, som han ansåg hafva sviktat i sin kallelse både i politiskt och andligt afseende. Han intalade sig då, att Uppsala möte förlorat sin betydelse genom prästerskapets hållning. Det hade varit en förening, ingången en för alla och alla för en, men som de fegt öfvergifvit och som endast räddats genom att han satt sitt bröst mot faran. Så mycket

mindre kände han sig manad att efter deras önskan erkänna detta beslut som ett symbolum, som det äfven från början väckt hans ovilja genom det hätska uttalandet mot kalvinister och andra kättare, hvari han ej utan goda skäl såg en förolämpande utmaning mot sin egen person. Kyrkan å sin sida, inom hvilken den liturgiska striden betydligt lossat på ordningens band och födt självrådighet, hade genom den därpå följande segern känt sin självkänsla stegras och tyckte sig efter Stångebro slag se faran för papismen alldeles aflägsnad. I stället började den alltmera misstänka sin räddare för lutning åt den hardt när lika afskydda kalvinismen. Denna misstanke hade ju tydligt framträdt redan vid Uppsala möte, och besynnerligt nog måtte den utsträckts äfven till Strängnäs stifts prästerskap, eftersom detta under mötet ansåg sig behöfva genom sin biskops mun fria sig för misstanken, något som bort vara alldeles obehöfligt efter dess förut omnämnda starka uttalande i Strängnäs-konfessionen. Så starkt var ryktet om Karls förkärlek för kalvinismen, att han fann sig föranlåten att i en skrifvelse till ärkebiskopen och Uppsala kapitel år 1595 offentligen försvara sig för denna misstanke, på samma gång han dock oförskräckt vidkändes den åsikten, att all mänsklig auktoritet måste vika för Skriften.

Denna öppenhet var visserligen icke ägnad att skingra misstron. Och det var tämligen naturligt att, med en sådan uppfattning af hans tänkesätt, prästerskapet, redan i sig självt ej synnerligen benäget för några reformer, skulle ställa sig ännu ovilligare, så fort förslaget utgick från Karl och således syntes dem böra bära i sitt sköte dolda och farliga afsikter.

Han åter, i hvars brinnande själ väldiga tankar trängdes, ej alltid komna till klarhet, men alla famnande en stor framtid, kände sig kallad att utföra sin faders verk, och dit räknade han icke blott befästandet af Sveriges självständighet och statsbyggnadens utveckling, utan ock reformationens fullförande genom utrensning af allt hvad i kyrkans lära, kult och författning syntes honom vara kvarlefvor af romersk-katolsk surdeg, framför allt af åtskilliga i hans ögon okristliga ceremonier.[1] Hans otåliga härskarlynne hade svårt att finna sig i några hinder och svårigheter, och hans okufliga mod visste ej hvad fruktan var. Fullt öfvertygad om att reformationen hos oss ännu blott var ett halfgjordt verk, ville han drifva

[1] Huru djupt denna fråga om ceremonierna gick honom till hjärtat, framgår bäst däraf, att han i sin almanacka har om Uppsala mötes egentliga förhandlingar endast antecknat: »Mars 15, 16, 17 war mycke görre åm ceremonier».

sitt prästerskap att raskt gå vidare och såg i dess motstånd föga annat än otacksamhet och obenägenhet att reformera både sig själfva och kyrkan. Medveten om sina afsikters renhet, verkligt varm för det religiösa lifvets fördjupande och utbredning, men häftig och härsklysten, gick han för hårdt tillväga att lyckas i godo öfvervinna motståndet, och prästerskapet, som såg upp till Uppsala möte nästan som till ett Guds ord och som upptäckte idel olägenheter, där han ville se idel fördelar, drefs af hans starka påträngande endast att alltmera betrakta hvarje reformförsök, äfven det oskyldigaste, som ett angrepp på kyrkans lifsintressen och att i konungen se en, om ock omedveten, fiende till henne. Striden fick häraf en personlig, stundom bitter karaktär. Det länder till de bägge stora kämparnas, Karl och Olaus Martini, ovanskliga heder, att så upprifvande strider ej förde till några olagligheter. Redan Karls starka rättskänsla skulle förbjudit honom att använda de maktens vapen, som genom hans höga ställning stodo honom till buds, äfven om hans egen friska erfarenhet från den liturgiska striden icke lärt honom, att inga kungliga bud förmå tvinga känsliga kristna samveten, men därtill kom, att han på det religiösa området icke erkände andra vapen än det gudomliga ordets egna, och

respekterade hvarje öfvertygelse som ärligen åberopade sig på Skriften. Och ärkebiskopen visste alltför väl, hvad Sveriges kyrka och Sveriges folk var sin store räddare skyldigt; det var därför endast den kunglige motståndarens teologiska och kyrkliga åsikter han oförfäradt bekämpade, att röra vid konungamakten eller störa samhällsordningen för kyrkliga maktintressen, det låg hans tanke fjärran.

Jag återgår härefter till händelserna vid 1600 års riksdag. Huru stort det afstånd var, som redan skilde Karl och svenska kyrkan, framgår tydligen af deras sammanstötning vid detta tillfälle i frågan om handbokens revision. Denna fråga hade Karl upptagit redan så tidigt som 1595, då han i tvenne bref till ärkebiskop, professorer och capitulares i Uppsala (den 16 mars och 15 maj) yrkade på denna sak. Men den kom ej ur fläcken, förrän han efter Sigismunds flykt 1598 stod som segrare på slagfältet och obestridt var Sveriges herre. Otvifvelaktigt har det varit under trycket af hans vilja, som omsider en kommission, i hvilken äfven Olaus Martini hade plats, sammanträdde i Stockholm åren 1598 och 1599 samt arbetade på handbokens öfverseende. Men denna revision blef af lindrigaste art och kunde på intet sätt tillfredsställa hertigen, såsom

uppenbart framgick af det sätt, hvarpå han tog itu med saken vid Linköpings riksdag 1600.

Den 24 februari aflämnade han till ständerna en framställning, hvari han yrkade, att den nyss öfversedda handboken skulle ytterligare revideras. Härpå gaf prästerskapet redan samma dag ett bleklagdt nej till svar och drog borgare och bönder med sig; endast adeln uttalade sitt bifall. Härmed kunde Karl ingalunda låta sig nöja, och man föll undan, ty redan den 29 februari aflåto ständerna en gemensam förklaring, att hertigen och prästerskapet borde först taga handboksfrågan i öfvervägande. Karl var genast färdig att gripa saken an och öfverlämnade till prästerskapet en skrift »Om Herrans nattvard, dopet och annat mera», som skulle tjäna till utgångspunkt för öfverläggningarna. Denna skrift, till hvilken han själf uppenbarligen är författare, såsom likheten med hans följande teologiska arbeten visar, har af kännare blifvit strängt bedömd;[1] man kunde ej heller vänta, att han skulle besitta de speciella förutsättningarna för att utarbeta en kyrkohandbok. Men han kände med sig, att en reform behöfdes, och det låg icke

[1] Quensel i Bidrag till Svenska liturgiens historia, 2, s. 128, kallar den »en högst egendomlig agendarisk produkt, lika oliturgisk som oluthersk». Jfr Norlin, Svenska kyrkans historia, 1, 164.

i hans natur att draga sig undan, när samvetet talade; en stark tilltro till sin egen förmåga, särskildt som teologisk författare, har han nog ej heller saknat. Det låg emellertid i öppen dag, att, ehuru han ej med ett ord omtalade eller godkände kalvinistiska satser, hans arbete afvek från lutersk uppfattning och anslöt sig till den kalvinistiska. Och härpå högg prästerskapet genast in i sitt svar af den 10 mars. En förändring, hette det där, måste redan i sig själf väcka oro och förargelse i församlingen, men än mera måste det blifva fallet med ett sådant förslag som detta, hvilket innehöll flera af kalvinisternas farliga meningar och således måste väcka misstanke om att man ville, såsom papisterna påstodo, affalla till de förra. Nattvardsformuläret sade för litet, då det talade om ett anammande af Kristi lekamen och blod »efter sakramenterligt sätt» och icke härmed förband tillägget »uti öfvernaturlig och outrannsaklig måtto». Förmaningen vid dopet ginge ut på samma falska mening, som Kalvin uttalat, att Guds löfte till Abraham komme barnen sålunda till, att de voro heliga, jämväl förrän de undfått dopet, men odöpta barn voro under djäfvulens våld. Man kunde icke medgifva ett dop, där faddrarna bekänna sin tro å barnets vägnar och lofva att i samma tro uppfostra det; enligt Skriften hafver

barnet själft tron, »ändock man icke förstår, huru med en sådan Guds hemlighet tillgår.» — Slutsatsen af anmärkningarna blef den, att det redan reviderade förslaget innehölle allt hvad som behöfdes.

En så afvisande hållning å prästerskapets sida måste reta Karl. Än mera retade honom naturligtvis motståndarnes förfarande att brännmärka förslaget såsom kalvinistiskt, det yppersta sätt att på förhand dödsdöma det i en tid, då i Sverige kalvinister och gudsförnekare ansågos komma på ett ut. I det svar han redan följande dag aflämnade, gaf han i starka ord luft åt sin vredgade stämning, på samma gång han dock med omsorg och skärpa sökte gendrifva motståndarnes argumenter. Han säger sig trotsa prästerskapet att bevisa beskyllningen för kalvinism, ty hvarken af Kalvin eller Luther har han anfört ett ord, utan blott af de fyra evangelisterna och Paulus, och vid Kristi ord vill han stadigt hålla sig och bekänna det till sin dödsstund. Hvarken åt Luther eller Kalvin är han sinnad gifva vitsord framför Skriften, dess ostympade ord betyda mer än någon människas, hvem hon än vore och hvar det än (tillägger han sarkastiskt) gjordt vore, vare sig i Augsburg eller Uppsala. Med rätta erinrar han, att någon revision väl aldrig kommit i fråga, om ej han gjort påminnelse i saken, och dock hade

den redan i Uppsala varit på tal. Mötets namn väcker hans lidelse; han erinrar med skärpa, huru han och svenske män vågat sina lif till försvar för religionen, under det att ärkebiskop Abraham och flera af prästerskapet sällat sig till Sveriges fiender. Efter denna upptuktande inledning öfvergår han till en granskning af prästerskapets svar. Förargelsen af en förändring kan han ej tillmäta stor vikt, där det gäller att mer lyda Gud än människor; denna deras mening påminde alltför mycket om det sorgligt bekanta kejserliga Interim. Deras fruktan för att papisterna skulle peka på förändringen som ett börjande affall till kalvinisterna ger honom anledning till den bittra slängen, att det just gör honom lika, om en tjuf berömmer ärligt folk, eller en sköka lastar dem. Hvad nattvarden anginge, talade Skriften ej med ett ord om ett »himmelskt och öfvernaturligt» anammande eller om Kristi »himmelska eller förklarade», utan om hans »sanna» lekamen. Med dessa ord utkastade han djärft en stridshandske åt sitt luterska prästerskap, ty i dem låg ett öppet förkastande af ubikvitetsläran. I afseende på döpelsen, säger han, må Kalvin svara för sin mening att löftet till Abraham gör barnen heliga, själf vill han hålla sig till Guds ord, att löftet till Abraham är gifvet alla, som Abrahams tro hafva. Aldrig har han sagt,

att barnen äro utan synd, tvärtom, att vi alla födas vredens barn, men han tänkar heller aldrig medgifva, att de odöpta barnen äro under djäfvulens våld. Barnatron vill han lika litet erkänna och fordrar därför fullt konsekvent, att alla barn skola döpas och det på den tro som faddrarna bekänna; ehuru det är alldeles tydligt, att han härmed menar hvilken tro dessa faddrar än bekänna.[1] Det egendomliga i denna fordran på att lutersk präst skulle döpa barn af föräldrar med annan trosbekännelse har sin förklaring däri, att främmande präster ej fingo i riket vistas. Och man förstår då bättre hans bittra anklagelse, att barn fått ligga odöpta i Stockholm och flerstädes hela och halfva året, ja somliga af döden bortryckts utan att hafva undfått dopet. Efter denna straffpredikan slutar han med en öppen och ädel förklaring, att det visserligen ej vore hans afsikt att med list eller våld truga något på dem mot deras vilja eller, såsom förut skett, något som ej komme med Guds ord öfverens; hvad han gjort

[1] Hans ord äro i sin öppenhet högst märkliga: »Så hafver likväl prästerskapet i Stockholm vägrat sig att vilja döpa de barn som föräldrarne icke hafva velat sagt god före att vilja låta uppföda barnen uti den Augsburgiska konfession, det dock fader och moder hafver varit omöjeligt, efter dem hafver varit ovitterligt, hvad nåd Gud täckes gifva barnet.»

hade skett i god mening och hans samvete till styrka.

Prästerskapet lät sig dock ej af hans skarpa ord förskräckas. I sitt fyra dagar senare afgifna svar vågade det sjunga ut, att det hade »platt ingen lust» att inlåta sig i vidare disputats om förslaget, men att det ansåge sig i alla fall vara skyldigt att till besvarande upptaga hans insagor, hvilket ock skedde med synnerlig skärpa. Lika litet som han, ville de tillmäta enskilda människor eller koncilier något vitsord, där deras uttalanden ej stämde med Guds ord, men — från Uppsalakonciliet, *som vore på Guds ord grundadt*, tänkte de aldrig afträda. De ansågo sig vara i sin fulla rätt, när de utmärkte sådana kättare som kalvinisterna med deras namn, för egen del blygdes de ej att kalla sig luteraner. Med rätta häfdade de det obilliga uti att göra hela prästerskapet ansvarigt för Abrahami Angermanni och hans medhållares felsteg. Hvad det anginge att förslaget ej beropade sig på annat än Guds ord, så vore därmed ingalunda bevisadt, att det vore fritt för kalvinistiska villfarelser, ty på samma ord beropa sig alla kättare. Med en käckhet, som ej kan annat än förvåna, besvara de hertigens försmädliga allusion på Interim med att säga rent ut, att här visserligen ej vore fråga om något Inte-

rim, som skulle gifva utsikt till en framtida förändring. Därefter upptaga de hans dogmatiska satser till vederläggning.

Man skulle väl tycka, att efter en sådan förklaring af prästerskapet borde utsikterna för en revision af handboken vara inga och frågan bragt ur världen. Det vore dock att känna Karl litet, att tro, det han vek för första motstånd. Med eller mot ståndernas vilja fick han in i riksdagsbeslutet af den 19 mars en punkt, enligt hvilken det skulle åligga prästerskapet att till nästa riksdag afgifva betänkande öfver handboken. Att på sådant sätt öfverrumplas var dock för mycket för prästerskapet; följande dag undertecknade 126 präster en protest, hvari de upprepade, att de alldeles ogillat handboksförslaget och alldeles icke vore sinnade att någonsin anamma det; på samma gång förklarade de modigt, att det straff, som hertigen pålagt Finlands biskop och präster för misstänkt delaktighet i Sigismunds planer, vore olagligt.[1]

Olai Martini verksamma andel i detta starka motstånd har svårligen kunnat förblifva obekant för Karl; så mycket mera hedrar det honom, att, då några månader senare ärkebiskopsstolen blifvit

[1] Prästerskapets s. k. exception fins i original på papper och med många åtryckta sigill i Riksarkivet.

ledig genom Nicolai Olai Botniensis död den 12 maj 1600, och prästerskapets röst framför alla biskopar utpekade kyrkoherden i Nyköping såsom rätte mannen att beklåda kyrkans högsta värdighet, har han därtill gifvit sitt samtycke, ehuru han väl kunde förutse, att en sådan man aldrig skulle låna sig till verktyg för hans reformplaner, utan tvärtom af alla krafter bekämpa dem. På hertigens befallning af den 20 maj till Uppsala domkapitel att sammankalla biskoparna till val, hade dagen för detta utsatts till den 8 juli, och valet har äfven sannolikt på denna dag verkställts af biskoparna och kapitlet.[1] Karls samtycke gafs först den 14 maj följande år; det finnes dock in-

[1] I Acta capituli Upsaliensis omtalas under 3 juni kallelsen till val den 8 juli, och under 3 juli uppskjutes en sak »till biskoparnes ankomst». Om själfva valet tiga dessa ofullständiga acta. Men då jag sammanställer, att den 11 juli är Strängnäs-biskopen närvarande i Uppsala-kapitlet och att den 21 juli »alla biskoparne» voro i Stockholms-kapitlet (se Liber capituli Stockh:s i Riksarkivet), synes mig sannolikt, att valet försiggått på utsatt tid. Den skenbara motsägelsen mellan uppgifterna om hvilka som i valet deltagit, i det likpredikan af Raumannus (hvilken nämner, att han som universitetets decanus upptog rösterna) säger: »biskoparne och de förnämste af prästerskapet», under det Karls bref af den 14 maj 1601 säger »biskoparne och professorerna», synes mig lösas så, att Uppsala-kapitlet, som ju inneslöt professorerna, kunde i sin helhet betraktas som och vårdslöst kallas »de förnämste af prästerskapet».

gen anledning att antaga att orsaken till dröjsmålet varit någon tvekan å Karls sida,[1] det kan helt enkelt förklaras däraf, att han, som i juli 1600 öfverrest till Livland, länge helt och hållet upptogs af den heta fejden med polackarna. Så fort kännedom vunnits om hans bifall, skred man till invigning af den nye ärkebiskopen. Först bestämd att försiggå i juli, uppsköts den till följande månad och försiggick i Uppsala domkyrka den 16 augusti 1601. Man har länge bestridt, att någon invigning skett, och därpå till och med grundat en teori, att kyrkan skulle ansett vigningen omöjlig, så länge den laglige ärkebiskopen, Abrahamus Angermannus, icke var afsatt. Detta antagande förfaller därmed, att invigningen blifvit ett bevisadt faktum,[2] och borde så mycket mindre uppkastats, som prästerskapet gifvit sitt godkännande af afsättningsdomen.[3]

---

[1] Baazius i sitt Inventarium, s. 592, säger tvärtom, att Karl önskat valet; hans auktoritet torde dock ej väga tungt.

[2] Se H. Lundström i Kyrkohistorisk årsskrift, I, s. 270. Laurentius Birgeri Wermelandus berättar i sitt strax efter Olai Martini död skrifna rimmade Epitaphium (Palmskölds saml. XV, T. 12), att konungen skänkte vin och annat godt till collatset vid hans vigning.

[3] Den 9 februari 1599 i Jönköping. Kopia (dock med alldeles korrumperade underskrifter) i Uppsala Bibliotek, E. 296.

Den starka motsats mellan Karls och prästerskapets teologiska och kyrkliga åskådning, som mellan dem skapat en sådan klyfta, kunde i följd af sakens natur och bägge parternas hårdnackenhet endast skärpas för hvarje gång de träffade samman. Det visade sig vid 1602 års riksdag, där Olaus Martini nu med ämbetets rätt tog ledningen af sitt prästerskap och detta i sin ordning till en början samlade de öfriga ständen till motstånd mot Karls vilja, intill dess han genom hotelsen att nedlägga regeringen framdref en kompromiss, som på ytan såg ut som en seger för honom, men i själfva verket var föga bättre än ett nederlag. Riksdagen hade sammanträdt i Stockholm i slutet af maj, och ständerna begynte med att uttala sin önskan, att Karl skulle omsider antaga Sveriges krona, då han faktiskt var dess regent. Men under förhandlingarna om den försäkran han i så fall borde afgifva, skulle religionsfrågan, såsom förut, gifva anledning till bitter strid. Prästerskapet under Olai Martini ledning gick i spetsen. Men dessutom uppretade det Karl genom ett särskildt steg, som måste synas honom vara ett oförsynt ingrepp i hans rättigheter som rikets regent. Den 7 juni förekallade nämligen ärkebiskopen till förhör inför sig och rikets biskopar konungens tyske hofpredikant Theodor

Micronius (eller Klein), hvilken Karl fört med sig hem från Livland, och efter verkställdt förhör lät han följande dag en deputation, hvari han dock ej själf tog del, afgå till konungen för att öfverlämna en skrifvelse, hvari prästerskapet begärde Micronii förvisning ur riket, på den grund att han befunnits vara en öppen kalvinist.[1] Då gällande lag knappast kunde åberopas som rättsgrund, måste en dylik till landets regent ställd anmaning af undersåtar synas honom som en obefogad inblandning i hans rätt att ordna sitt hof. Redan detta måste bringa hans heta blod i svallning, men härtill kom, att den 10 juni hade ständerna yttrat sig om försäkringsvillkoren och därvid, tydligen på prästerskapets ingifvelse, fordrat, att han skulle hålla dem vid den rena oförfalskade läran, som i den oförändrade augsburgiska bekännelsen och i Uppsala mötes beslut vore författad, så ock vid den gamla handbokens ceremonier, sådana de 1593 rättats.

Karls vrede uppflammade våldsamt. Redan samma dag lät han en skrifvelse afgå till prästerskapet, i hvilken han i hårda ordalag tillvitade dem den gröfsta ämbetsförsumlighet. Det vore

[1] Westén i Svenska Hofclereciets historia (1: 286, 327) är den enda källan för denna uppgift om deputationen, hvars medlemmar han namngifver.

deras skuld att hospitalen voro så dåliga, och att fattiga både där och på gatorna omkommo af hunger, ty de tillhöllo ej sysslomännen att ordentligen göra reda för inkomsterna; likaså komme på deras ansvar, att domkyrkorna stodo utan tak och hotade att förfalla. Däremot försummade de ej att taga likstol, gällde det än den fattiges sista ko, och att utkräfva påskpenningar, samt visa dem, som ej erlade sådana, från Herrans bord; biskoparna själfva vigde för mutor och gåfvor flera präster än som behöfdes. Prästerskapet skulle göra bättre i att betänka detta än att med en mängd fåfänga och onödiga saker perturbera honom. Han tänkte visserligen icke göra någon förändring i religionen, för hvilken han blottställt sitt lif, under det prästerna tvenne gånger fallit därifrån, först under den liturgiska tiden och sedan vid Sigismunds ankomst 1598. Det var hårda beskyllningar, af hvilka särskildt den sista tydligen var öfverdrifven.

Följande dag, den 11, afgick hans svar till samtliga ständerna. Han förehöll dem häri, att Guds ord borde gå före augsburgiska konfessionen; vid det förra ville han hålla dem och likaså vid den senare, »såvida hon därmed komme öfverens». I afseende på handbokens revision kunde han ej dela deras åsikt och framträdde nu med

den fordran, att ej blott denna, utan äfven kyrkoordningen, såsom smakande af den papistiska surdegen, skulle af gode män öfverses och därpå gillas, icke blott af prästerskapet, utan äfven af församlingen, ett högst märkligt tillägg, som vittnar om hans demokratiska uppfattning af kyrkoförfattningen. — Ständerna läto sig dock ej förskräckas i första taget. I sitt svar af följande dag vidhöllo de sin förut uttalade åsikt och upptogo nu tillika prästerskapets begäran, att Micronius måtte aflägsnas, på det de unga furstarna ej skulle besmittas af hans odugliga surdeg.[1] På den senare framställningen tyckes Karl ej hafva gifvit något svar, hvilket var det klokaste han kunde göra; det var kanske orsaken till att den frågan ej vidare berördes i den nya skrifvelse af den 14, hvari ständerna upprepade sina öfriga fordringar. Men Karl hade nu fått nog och tillgrep sitt sista skarpa vapen, genom att följande dag hota med regeringens nedläggande. Den fara, som härmed öppnade sig för land och rike, gjorde

---

[1] Det kan förtjäna att nämnas, att i Joh. Skyttes obligation som Gustaf Adolfs lärare af 6 september 1602 (Upps. bibl. Nordins saml. 180, n:r 58) heter det blott, att han skall förmana hertig Gustaf »till den rena och sannskyldiga gudstjänsten och religionen, som är i de profetiska och apostoliska skrifter författad»; om några bekännelseskrifter talas ej.

genast verkan. I riksdagsbeslutet af den 17 juni uteslöts till och med namnet af augsburgiska bekännelsen, men det betydde i det hela mycket litet, då Uppsala möte åberopas, som ju intagit ett erkännande af denna konfession. Därjämte medgaf riksdagen nu, att både handbok och kyrkoordning borde af andliga och världsliga män öfverses, dock med det försvagande tillägget, att ingen förändring finge göras rörande trosartiklarna eller sakramentens rätta bruk. Genom tillägget upphäfdes egentligen hela betydelsen af beslutet, såvidt det skulle för Karls afsikter användas, och däri ligger nog förklaringen till, att ingen kommitté nedsattes, utan att, som vi få se, Karl tog frågan i sin hand och utarbetade ett eget handboksförslag, för att sålunda på den fria diskussionens väg så att säga inleda en reform. När prästerskapet genom ett särskildt beslut af den 17 juni förklarade, att där de å Uppsala möte aflysta ceremonierna ännu icke afskaffats, skulle det med första, dock med lämpa verkställas, samt att några andra ceremonier skulle med tiden, efter som åhörarne blifvit undervista, småningom aflägsnas, låg däri ett betydligt försvagande af riksdagsbeslutets ord, att hvad som ännu funnes hafva en smak af den papistiska surdegen eller vore förargligt skulle alldeles uteslutas.

Vid den begäran, som prästerskapet och öfriga ständer framställt att se Micronius aflägsnad, fäste Karl ej ringaste afseende. Han ansåg ej utan skäl, att de här öfverskridit sin befogenhet. Dessutom har han säkerligen haft behof af hans biträde vid utarbetandet af den nya handbok för hofvet, hvarmed han nu var sysselsatt. Slutligen ansåg han ock, att prästerskapet icke hade öfverbevisat Micronius om någon villfarande lära, allraminst på det sätt, hvarpå detta bäst kunde utrönas, genom ett offentligt och i laga former anordnadt religionssamtal. Dylika samtal voro som bekant denna tid ej ovanliga, oftast i den lofliga, men aldrig vunna afsikten att så åstadkomma ett närmande eller åtminstone en bättre förståelse. I Karls smak tyckas de särskildt hafva legat, och han föll nu på den idén att begagna Micronii härvaro för att få ett dylikt till stånd.[1] Micronius uppsatte, säkerligen på Karls begäran, sin trosbekännelse i form af 56 teser, hvilka han den 9 augusti öfverlämnade till Stockholms prästerskap.[2] Med ytterlig ovilja såg detta huru den förhatlige kalvinisten icke blott icke gjorde någon min af att resa sina färde, utan

[1] Man får vanligen läsa, att Karl velat, ja till och med befallt att anställa en disputation; af hans yttranden framgår dock tydligen, att han afsett ett religionssamtal.

[2] Dagen enligt Knut Perssons bref (nov.) 1602, tryckt af G. Berg, Riksdagen i Stockholm 1602.

nu äfven gjorde anspråk på att få offentligen framlägga sin kätterska lära. Det ser dock ut, som om ett sammanträde redan varit beramadt till den 13 september.[1] Man hade dock gjort upp räkningen utan ärkebiskopen. Han ställde sig i spetsen för sitt anfäktade prästerskap och uppvaktade Karl den 14 september med tvenne skrifvelser, den ena innehållande en bestämd vägran att inlåta sig i någon offentlig disputation med Micronius,[2] den andra en vederläggning af Micronii teser, hvilken hade Olaus Martini själf till författare.[3]

---

[1] Micronii 56 teser (i T. 78 Upps. bibl.) hafva till öfverskrift: »Theses . . . conscriptæ a Theodorico Micronio alias Klein, de quibus, deo volente, præsentibus ill. nostri principis consiliariis familiare et placidum colloquium instituetur inter . . . dominos hujus civitatis ecclesiarum pastores et prædictum Theodoricum, quod habebitur die Lunæ, id est 13 sept. hora 8 in Collegio 1602».

[2] »Orsaker hvarföre Ministerium icke kan inlåta sig i tahl och disputats medh den calvinisten Theodorico Micronio», odaterad kopia i Palmsköld samling V, T. 4, sid. 141. Palmsköld har tillagt dato 14 sept. och likaså de marginalanteckningar, som Karl gjorde på originalet.

[3] Bref af ärkebiskopen och Stockholms prästerskap den 14 sept. (tryckt som Bilaga 3). Originalet, som Norlin omtalar (l. c. 183), har ej kunnat nu anträffas i Strängnäs. Skrifvelsen är ej annat än ett sammandrag af Olai Martini egenhändiga långa vederläggning, som finnes i hans papper (T. 78; Upps. bibl.).

I den förra skrifvelsen förklarade prästerskapet, att det strede mot Uppsala mötes beslut, att kättare fingo hålla samkväm; ej heller vore det någon tillåtet att väcka och drifva omtvistade spörsmål i troslären utom på allmänna möten och i Uppsala-konsistoriet, där han då borde förhöras och med Guds ord rättas. Af dylika samtal följde för öfrigt endast en stor förargelse, emedan det gåfve utseende af, att man tviflade på sin religion. Och det skulle blifva till ett dåligt exempel, om hvar och en, som kom löpandes, skulle strax äga rätt att disputera om höga religionssaker. Med Micronius vore ju förhör redan anställdt af prästerskapet, som befunnit honom vara en kalvinist och därför förbjudit honom prästämbetet, hvarjämte ständerna begärt hans affärdande ur riket. De teser han nu framlagt innehöllo också de gröfsta villfarelser och lögner.

I vederläggningen yttrades inledningsvis, att, ehuru de ej kunnat inlåta sig i disputats med Micronius, skulle ingen därför tro, att de ej hade det, med hvilket de kunde lätteligen stoppa honom munnen till. Och därpå följde en skarp och ingående granskning af teserna. Det var ej svårt för Olaus Martini att i dem finna angripliga ställen. Micronius hade på ett stötande sätt utdragit konsekvenserna af den kalvinistiska præ-

destinationsläran genom att bland annat säga, att, om ock de utvalde stundom förföllo till ett lastbart och ogudaktigt lefnadssätt, återfördes de dock alltid, när tiden för deras omvändelse nalkades, genom Guds andes nåd på den rätta vägen, hvarför han af Olaus Martini togs i förtjänt upptuktelse. När den senare åter beskyllde Micronius för papism, emedan denne sagt, att goda gärningar med nödvändighet ingingo i rättfärdiggörelsen, gick han väl långt, efter den andre dock i fråga om dessa gärningar tillagt, »ej såsom de därtill bidroge, utan så att de vittna om den rättfärdiggörande tron», men Micronius fick här lida för den oklarhet i denna punkt, som vidlåder den kalvinistiska bekännelsen i allmänhet. Som man kunde vänta, levererades hufvuddrabbningen, när ärkebiskopen kom in på läran om de bägge naturernas förening i Kristi person och om nattvardens väsen. Micronii uttalande om »ubikvitisternas dikt», det Kristus vore till sitt kött oändlig, hvaremot han satte sin, som det hette, »af den sanna kyrkan alltid erkända» sats, att Kristus vore »divinitate patri, et humanitate hominibus coessentialis, nisi quod fuerit ab omni macula purissimus», besvarades af ärkebiskopen med att han kallade det förra för en lögnaktig beskyllning, hvarför han fullständigt utvecklade det luterska lärobe-

greppet i denna trosartikel. Han sammanfattade sin uppfattning med orden: »Den allsmäktighet, som gudomen hafver per essentiam, den hafver ock mandomen (såsom patres tala) per dispensationem unionis, det är genom den förening, som genom Guds gudomliga kraft bägge naturerna mellan skedd är.» — I nattvardsfrågan framhåller han sina motståndares tvedräkt i uppfattningen af instiftelseorden. Carolstadius hade lagt vikten på *Detta*, såsom skulle Kristus därvid pekat på sin lekamen, Zwingli på *är*, hvilket han ansåg betyda detsamma som »betecknar», och Oecolampadius på *lekamen*, som skulle stå för »min lekamens tecken». Man kunde sammanjämka de tre, säger Olaus Martini, och finge då följande obegripliga sats: »Denne min lekamen (säger Carolstadius) märker (säger Zwingli) min lekamens tecken (säger Oecolampadius).» Så, tillägger han, »rasar skäl och förnuft, när de begynna tyda Guds ord, efter som dem själfva synes». Slutomdömet om teserna sammanfattas med skärpa i orden: »Af allt detta förhoppas vi underdånligen, att E. F. N. kan förnimma, huru grof Theodoricus är i sina thesibus, och huru falskeligen han i beslutet berömmer den lära, som han föregifvit hafver, likasom hon skulle vara fides catholica». — Ärkebiskopens skrifsätt, ehuru visserligen ej öfverflödigt mildt, är dock

vida hofsammare än Micronii, som stundom är rätt stötande i formen. Att han titulerar sina motståndare ubikvitister betyder föga, då de äro lika frikostiga med att i tid och otid tala om kalvinister. Men sannerligen hans fridsbegär varit stort, då han kan orda om deras falska och gudlösa åsikter, men om sina egna säga, att de äro de sanna, som den ortodoxa kyrkan alltid hyllat.

Prästerskapets uppträdande bragte Karl i harnesk. Deras vägran att inlåta sig i offentlig tvekamp med Micronius och deras antydan, att han egentligen bort vara för länge sedan förpassad hädan, väckte hans harm, och säkerligen tog han ej ringa anstöt af deras skarpa uttalanden i själfva trosfrågan. Han tog till pennan och affärdade två dagar senare (den 16 september) ett synnerligen hetsigt svar. Hvarken de eller Micronius hade haft någon befallning att disputera, utan de voro själfva orsaken till denna tvist, ty de hade begynt disputatsen. Han hade tagit Micronius i sin tjänst, icke för att denne »skulle göra någon irring i religionen, vare sig papistisk, lutersk eller kalvinsk, utan för att predika Guds ord efter den profetiska och apostoliska skrift; och så länge han hafver det i munnen, vill H. F. N. höra dem och honom till». Den myndighet de tagit sig att, honom oveterligen, anställa examen med en hans

hofpredikant bestode han dem icke, lika litet som att gifva honom befallningar hvem han borde utvisa, så mycket mindre som de ej ens öfverbevisat Micronius om någon villfarelse. »I Guds folks närvaro, må de bevisa, hvar han ljuger och far vill.» Och själfva voro de »skyldiga att göra räkenskap för sin religion, hvar och en som det begärer, dock ej H. F. N. oveterligen».[1] Öfver Uppsala möte ämnar han visserligen hålla sin hand, dock icke som de mena, att det skall användas till en inkvisition öfver honom och andra rikets innebyggare, annat är för så vidt det kommer öfverens med Guds ord och den regeln Kristus gifvit sina apostlar med orden: Världslige herrar och de, som makten hafva, kallas nådige herrar, men I icke så. Han kastar dem i ansiktet den förebråelsen, att de voro bekajade med den falska läran om Kristi mandoms ubikvitet, som väl behöfde efter den heliga skrift rättas; för egen del vore det honom detsamma huruvida en hans mening äfven hyllades af påfven eller Kalvin, blott

[1] Man jämföre härmed den marginalanteckning han gjorde i prästernas skriftliga vägran att disputera vid den punkten, där de varnade för att ett dylikt farligt exempel kunde locka den förste bäste som kom löpandes att behandla höga religionssaker, hvartill Karl helt kort anmärkte: »det måtte dem efter Guds ord efterlåtas». Starkare kunde man ej häfda tankefriheten på det religiösa området.

den hade Guds ord för sig. Såsom häraf synes, tvekade han ingalunda att sjunga rent ut med sin bekännelse och att tillika erinra dem, att hvad kyrkans ordning anginge, vore han deras herre, ej de hans.

Den bistra humor, som ej sällan präglar Karls yttranden, skall, om man får sätta tro till en samtida uppgift[1], äfven vid detta tillfälle icke hafva förnekat sig. Det berättas nämligen, att han sagt till Olaus Martini, att det nog ej skulle vara honom svårt att, om han ville, förlika denne och Micronius, och att han för att bevisa detta användt följande drastiska liknelse: »Om samme hans präst (Micronius) hade så mycket hår, som du hafver, så ville jag taga en liten båt och en stark båtsman till att ro och hålla eder båda i håret, en på hvar sida om båten, och som han rodde som hårdast, ville jag släppa eder båda, I skullen väl förlikas.» I hufvudsak kan denna anekdot alltför väl vara sann, ty den stämmer ej illa med Karls lynne. Hvad åter samme sagesman i öfrigt har att berätta, såsom att Karl skulle »skällt ärkebiskopen och de präster, som tillstädes voro, för skälmar och förrädare samt sagt dem vara orsaken till all den blodsutgjutelse som skett, sedan

[1] Knut Perssons ofvan, s. 110 not 2, omnämnda bref till en vän i Danzig.

han begynt regera», torde kunna skrifvas på räkningen af hans djupa hat mot Karl. Visserligen förefaller det ej osannolikt, att denne nu som ofta låtit prästerna höra talas om deras andel i Abrahami Angermanni förräderi, men i öfrigt torde berättelsen mest vara ett foster af allehanda skvaller, som brefskrifvarens lifliga fantasi och förbittring mot Karl ej underlåtit att förstora.

Om hertigens försvar för Micronius och vägran att afskeda honom icke kunde annat än oroa prästerskapet, blef naturligtvis stämningen än bittrare, då troligen strax därefter[1] Karls nya handbok för hofvet utkom af trycket, och man trodde sig veta, att denna, af kalvinistiska tendenser genomträngda bok vore utarbetad med samme Micronii tillhjälp, och man kunde ana, att Karls afsikt härmed var att bana väg för den handboksreform han så ifrigt förordat, och detta i en riktning, som gjorde reformen ännu mer förhatlig. Men om Karl afsett att bearbeta opinionen till sin fördel genom en öppen diskussion, skulle han snart finna, att han bedragit sig. Olaus Martini, till hvilken han öfversände arbetet, slog genast

[1] Redan den 9 november hade ju prästerskapet sin dom öfver boken färdig, och denna grundade sig på Olai Martini vidlyftiga betänkande, hvilket naturligen ock kräft sin tid. Jag vågar däraf sluta, att Karls bok möjligen utgått af trycket redan i september.

larm och förstod att gifva saken en vändning, som blott ytterligare bragte alla Karls reformplaner i misskredit. Karls nya handbok,[1] som i mycket tagit den Heidelbergska agendan till förebild, led ock, oafsedt detta hufvudfel i prästernas ögon, af en viss otymplighet i uppställningen och långrandighet i texten. Det kunde ej heller begäras, att han skulle vara en dylik uppgift vuxen. Otvifvelaktigt vittnar den dock om hans religiösa nit och varma intresse för allt som kunde bidraga att höja det kristliga lifvet. Men redan försöket att röra vid gamla handboken var i hans motståndares ögon så godt som ett kätteri, än mer att däri låg ett förtäckt men afsiktligt bemödande att insmuggla den så förhatliga kalvinismen.

Olaus Martini, alltid färdig att träda in för sin kyrka i farans stund, sammanskref genast en vidlyftig vederläggning,[2] vittnande om sakkänne-

[1] Dess titel var: Christelig Ordning och Sätt, huruledes hålles skal vthi then Högborne Furstes och Herres, Her Carls . . . Hof-Försambling med Gudztienesten. Stockholm 1602. Ett handskrifvet exemplar af ordningen (i Kungl. Bibl. Teol. Manuskripter, T. 2 in 4:o, s. 443 ff.) visar Karls arbete på ett tidigare stadium; en jämförelse mellan detta och hans egenhändiga anteckningar i riksarkivet torde kunna upplysa åtskilligt om födsloarbetet.

[2] Olai Martini egenhändiga »Christelighie betenkiande om then ordning som stelt är til at hållas vthi wår nådig-

dom, skarpsinne och den varmaste öfvertygelse om hans saks rättmätighet, men äfven därom, att han ej försmådde det stridssätt, som i religiösa och politiska fejder alltid visat sig så verksamt, att tillägga motståndaren dolda afsikter och åsikter, som denne ej uttalat, och i öfverdrifven förstoring framhålla de farliga följderna af dennes förslag. — Han fann denna förändring med kyrkosederna »platt och alldeles onödtorftig», vår svenska handbok och kyrkoordning innehölle allt hvad som behöfdes, hvarjämte den nya hade det felet att göra allting för långt och använda ett slags predikoform, som bättre passade på predikstolen än vid ceremonier. Den vore ock mycket skadlig genom allt det onda den kunde åstadkomma. Härpå har ärkebiskopen, som man riktigt anmärkt, säkerligen lagt största vikten och därför i den

---

ste förstes och herres hertigh Carls . . . hofförsambling» finns i Upps. Bibl. T. 79. Ett renskrifvet exemplar med hans egenhändiga underskrift finns i Kungl. Bibl. Theol. Manuskripter, T. 2 in 4:o, s. 697. En föga yngre kopia i Upps. Bibl., Nordins Saml. n. 1691, har efteråt det tillägg, dock af annan hand, som gifvit Anjou anledning (s. 81), att uppgifva att Olaus Martini äfven erinrat därom, att hvarken Uppsala möte eller 1602 års riksdag medgifvit någon sådan förändring, som i den nya ordningen ifrågasattes, samt att den senare förbehållit, att handboken, efter att den öfversetts, ej finge tryckas, innan folket i landsorterna blifvit hördt. Detta tillägg kan ju härleda sig från Olaus Martini själf, men bevisadt är det icke.

punkten användt synnerligen starka ord. Den förargade, säger han, i oträngdt mål de svaga och enfaldiga, men detta vore, enligt Kristi utsago, en förfärlig synd, den söndrade oss från öfriga församlingar af den augsburgiska bekännelsen och gjorde oss likformiga med de kalvinister, efter många ordasätt och lärostycken tagits ur den Heidelbergska katekesen och agendan. Skriften förbjöde oss dock äfven den ringaste gemenskap med de ogudaktiga, så mycket mera voro vi förbjudna att ansluta oss till falska lärare, lärostycken och ceremonier, men genom att antaga det föreliggande förslaget, skulle man göra sig delaktig af de grufliga försmädelser och villfarelser, som funnos hos kalvinisterna. — Några starkare dogmatiska irringar hade dock Olaus Martini tydligen ej funnit i nya handboken, utom i fråga om nattvarden, där Heidelbergska katekesen, som han uppvisat, lagts till grund, hvarför han med styrka utvecklar det luterska lärobegreppet; likaså i fråga om dopet, emedan nya handboken där blott talar om arfsynden, men tiger om verksynden, som redan då finnes hos barnet. »Pinan vid födelsen», säger han, »är ett syndastraff; att barnet lider sådant med otålighet, är en synd.» — Men i afseende på kyrklig ordning för äktenskap, dop och begrafning finner han arbetet högst betänk-

ligt. Där säges, att äktenskap skall ingen förvägras, som sig ordentligen därtill begifver, men det strider mot Guds ord att gifva dem tillsamman, »som icke äro af vår religion». Ej heller är predikanten, såsom föreslagits, skyldig att döpa barn, af hvem det än begäres; annars skulle man ej kunna förvägra någon dopet, fastän han förblifver i sin hedniska och turkiska blindhet; och det är ej nog, att man vid barnadopet förmanar att uppfostra barnet i den rätta religionen, utan formligt löfte måste därom afgifvas. Begrafning å kyrkogård bör enligt Karls ordning icke förvägras någon. Skriften håller dock de ogudaktiga ej vara värda en ärlig begrafning, ej heller medgifver världslig ordning sådan för grofva illgärningsmän. »Hvi skulle då den äran ske dem, som uppenbarligen förakta och försmäda Guds ord och sanning samt den rätta religionen?» Förslaget förbjuder ju ock själft att jorda självspillingar å kyrkogård,[1] men kättare vore lika grofva syndare som dessa, ty de förra förgöra blott kroppen, men de senare föra sig själfva till helvetet och beflita sig att föra andra samma väg.

Ärkebiskopens vidlyftiga betänkande sammanfattades i korthet i en skrifvelse, som den 9 no-

[1] Karl förbjöd detta endast i det fall, att självspillingen ej före sin död erkänt sin synd.

vember undertecknades af biskoparna och öfriga i Stockholm församlade präster.[1] Bägge kritikerna hafva väl kommit i Karls händer, sitt svar riktade han dock mot ärkebiskopens längre uttalande, och detta med fullt skäl, då bevisningen här förelåg omedelbar och fullständig. Det skulle dock dröja ett halft år, innan svaret afgafs; regeringsomsorgerna hafva otvifvelaktigt förhindrat honom att förr taga itu med saken. I det långa uppskofvet, som gaf tid till lugn eftertanke, kanske ock däri, att motpartens angrepp ej utgafs af trycket (hvilket kanske synts prästerskapet rådligast, då ordningen gällde konungens hof), har man väl att söka förklaringen till det ovanliga saktmod, med hvilket Karl bemötte ärkebiskopens fördömande betänkande. Svaret var affattadt i hans vanliga vidlyftiga stil, men ock med ej ringa talang. Jämte en särskild handskrifvelse öfversändes det till ärkebiskopen den 18 juni 1603.[2]

I handskrifvelsen säger Karl, att han väl haft rätt att vänta, att prästerskapet skulle i enlighet med riksdagsbeslutet tagit arbetet på mässordningen om hand, men att då så ej skett, hade han

[1] Finns i kopia, men utan angifvande af underskrifterna i Kungl. Bibl., Rålambs saml. n. 40.

[2] Karls genmäle i odat. samtidig kopia i Upps. Bibl. T. 79. Handskrifvelsen af den 18 juni till Olaus Martini finns i Riksreg.

själf gripit verket an, änskönt han eljest hade nog att beställa med riksens saker. Det hade skett för att »uppväcka» ärkebiskopen och bringa saken under öfverläggning, men ingalunda för att förändra religionen eller kyrkosederna, såsom man osannfärdigt tillmätt honom. Men när han så tillställt ärkebiskopen ett exemplar, för att höra dennes tanke och förnimma hvad som vore att rätta eller förbättra, finner han i stället till sin förvåning, att denne utdömer det såsom alldeles odugligt. I detsamma funnes dock ej annat än det som vore öfverens med Guds ord, och därför nödgas han nu försvara det, änskönt han vore lekman och i denna oroliga tiden mera lagt sitt arbete på regementet och krigssakerna än på teologiska disputatser. Om ärkebiskopen »utan privataffekt» genomläste det bilagda svaret och jämförde det med Guds ord, skulle han kanske finna, att den nya ordningen ej vore så alldeles att förkasta. För öfrigt kunde denne vara försäkrad om, att här ej vore fråga om att förändra landets religion eller påtvinga någon den nya ordningen. Hvad han gjort hade skett sanningen till försvar och för att stilla samvetet.

Den röda tråden i Karls bilagda vidlyftiga gensvar är hans vid flerfaldiga tillfällen uttalade åsikt, att svenska handboken bibehölle afgudiska

ceremonier, som människor uppdiktat, och att hans egen därför vore att föredraga; naturligt var, att han ansåg sin religion vara den rätta, såsom hvilande enligt hans tanke på Guds ord allena; dock anser han den i hufvudsak äfven komma öfverens med den augsburgiska bekännelsen. Svaret vittnar om en lefvande religiös öfvertygelse, praktisk blick och mycken fyndighet; och utan ringaste tvekan sjunger han ut med sin afvikande öfvertygelse i några af de viktigaste bekännelsefrågorna. — Mot ärkebiskopens invändning, att den nya ordningen gjorde allting för långt, nästan som en predikan, invände han, att den ju afsåg att undervisa de svaga och enfaldiga, samt tillade spetsigt, att detta väl ej kunde vara mindre uppbyggligt än att stå två till tre timmar i predikstolen. Beskyllningen att han därmed i oträngdt mål förargade de svaga, kastar han tillbaka på prästerskapet genom att erinra, att just detta gjort en förändring med kyrkosederna, »endels förtidigt, innan folket varit rätt undervisadt». Han gör ej ringaste försök att draga sig undan anklagelsen för arbetets likformighet med de pfalziska bekännelseskrifterna, tvärtom vågar han förklara, att den Heidelbergska katekesen »icke alldeles är att förkasta, alldenstund han är mestadels grundad på den profetiska och apostoliska skrift».

Hvad den skada angår, som han föregifves hafva åstadkommit, må de som bruka honom därför svara; själf tror han ej, att den varit stor, och han har haft den nytta med sig att föra till ytterligare ransakan i de heliga skrifterna. Om nya ordningen har några stycken gemensamma med honom, betydde det väl ej något, blott dessa stycken stämde med Guds ord; och det vore på detta, ingalunda på den Heidelbergska katekesen, hans arbete hvilade.

I fråga om äktenskapet vidhöll han, att det enligt Guds ord vore allom lofligt, som därför sökte prästens tjänst, hvilken ateister eller afgudadyrkare ingalunda torde söka. Och om något fel förefunnes hos dem, som sålunda gåfve sig samman, så borde man med lämpa söka hjälpa dem på den rätta vägen och icke alldeles skjuta dem ifrån sig. Det tyckes vara klart, att han sålunda fordrade kyrkans välsignelse för äktenskap mellan främmande trosbekännare och för blandade äktenskap, ehuru han ej bestämdt säger det. Men man kan väl fråga huru dylika äktenskap annars skulle komma till stånd, då främmande präster ej fingo vistas i riket och civiläktenskap ännu ej var erkändt. Karl låter dock framskymta sin förhoppning, att man på detta sätt skulle med lämpa småningom draga kontrahenterna öfver till den rätta läran. — Rö-

rande dopet fasthåller han vid, att Kristus befallt, att alla barn skola döpas. Han sjunger rent ut, att »om barnatron är en fåfäng disputats»; därom talar Skriften intet, och han lämnar därför frågan i sitt värde; hvad Skriften lofvar är, att de barn, som sig till löftet hålla, undfå syndernas förlåtelse. Om någon verksynd hos barnet vill han ej höra talas. »Det kan ju ingen döda eller slå ihjäl, eller svärja eller bannas, ljuga eller stjäla.»[1] Dopet bör därför ingen förvägras, men väl skall barnet, så fort det kommer till förstånd, undervisas i »vår svenska katekes».[2] Bruket af faddrar, som å barnets vägnar bekänna sin tro, hade ju införts därför, att barnet ej själft kunde aflägga någon bekännelse, och han finner det riktigt. Visserligen undgår honom ej möjligheten, att de bekänna en annan tro än den svenska kyr-

---

[1] Jfr huru Nils Botniensis, hvilken tyckes hafva åtnjutit Karls synnerliga förtroende, har på Uppsala möte vid barndopsformulärets ord »de synder som det själft gjort hafver», erinrat, att dessa stammade från en tid, då äfven fullväxta döptes, och att i öfrigt det ej läte sig så lätt afgöra, när verksynden börjar framträda hos barnet. (Svenska Riksdagsakter, 3, s. 61.)

[2] »Som nu dagligen», tillägger han, »i bruk är, ändock väl behöfdes, att hon ungt folk till lärdom vore förbättrad och öfversedd, såsom M. Nils Botniensis ... fordom ärkebiskop i Uppsala det för H. F. N:de i Linköping bekände och sade sig för:de catechismum med flit vilja öfverse.»

kans, men han anser, att det ej får hindra dopet, ty prästen bör först söka öfvertyga faddrarna, att »de äro ense med oss om dopet», men »om eljest någon annan skiljaktighet vore i religionen, så bör döpelsen icke för den skull sättas tillbaka, efter det är Kristi allvarliga befallning, att allt folk döpas skall».

I nattvardsfrågan uttalar han utan omsvep sin uppfattning, trots att den alldeles öfverensstämde med kalvinismens. Det vore mot Skriften och våra trosartiklar att säga det »Kristi lekamen och blod skulle väsentligen vara här på jorden annorledes än som det i sig själf är, efter sakramenterligt sätt, öfvernaturligt, obegripligt och dock sannfärdigt; men att nämna modum och sätt, att Kristus skulle vara på jorden mot våra kristliga trosartiklar, efter han är uppfaren till himla och skall komma igen till att döma lefvande och döda, det vore mycket dristigt att således säga och förfalska Skriften». — En kristen, som delar hans tro, säger han till sist, »kan med godt samvete befalla sig Gud i händer och förvänta, hvar Gud täckes honom hädankalla ifrån denna världen, ett evinnerligt lif med alla Guds utkorade vänner och helgon och på den stora Herrens Jesu Kristi dag med oförskräckt samvete stå för Guds

sons domstol och honom beskåda som sin nådige medlare och återlösare».

Härmed afstannade striden om handboken till en tid. Det sätt, hvarpå den af hufvudkämparne förts, länder dem bägge till heder; den stundom häftiga tonen i deras polemik var ej något för dem eget; den hörde till tidens art, särskildt i de religiösa tvistefrågorna. Man måste erkänna, att det fordrades ett mindre vanligt mod för att, som Olaus Martini gjorde, våga angripa den starke och hänsynslöse hertig Karl; Abrahami Angermanni och andras öde stod som ett varnande exempel. Å andra sidan är det Karls ovanskliga heder, att han, trots frestelsen, icke har försökt att mot sin motståndare tillgripa några maktens medel, utan har nöjt sig med att taga skäl och gifva skäl. Bägges öfvertygelse sprang fram ur den varmaste kristliga tro.

Stödda delvis på Baazii auktoritet[1] hafva häfdatecknarne uppgifvit, att boken indrogs och att Ordningens användning i hofförsamlingen upphörde samt att Micronius förvisades ur riket. Så alldeles klar är dock saken icke. Det kan ju vara möjligt, att boken indrogs, efter exemplaren äro

[1] Baazii ord äro korta och föga klara: »Tamen nullam praxin invenit hæc innovatio, et exemplaria illius ordinantiæ seponebantur» (Inventarium etc. s. 605).

numera sällsynta; men om dess afskaffande i hofförsamlingen vet man intet, och Micronii förvisning bestod däri, att Karl sände honom utrikes för att inhämta de pfalziska teologernas dom i saken.[1] Det torde vara att litet känna Karl att tro att han gaf vika för första motstånd.

Hans fruktlösa försök att genom sin kyrkoordning för hofvet bana väg för en förändring af handboken hade endast ökat spänningen mellan honom och prästerskapet. Den kunde ej annat än ytterligare stegras, när på riksdagen i Norrköping i mars 1604 den så kallade arfföreningen skulle affattas med anledning af Karls beslut att omsider mottaga den honom så länge erbjudna kronan, men han enständigt vägrade att som villkor för arfsrättens förlust intaga affall från Uppsala mötes beslut. Man kan först förvåna sig,

[1] Laurentius Paulinus Gotus har egenhändigt gjort utdrag »ex Jubilæo continuato per Johannem Cratium . . . ed. 1619» (Kungl. Bibl., Engeströms saml. Bd. X, 1, s. 28). Cratii arbete lärer meddelat, att Karl 1603 (sic) skrifvit en »Hofkirchenordnung», som han meddelat Olaus Martini, hvilken därpå svarat, att boken vore kalvinistisk och till stor del tagen ur heidelbergska kyrkoordningen och katekesen. Karl hade då, 1604, sändt Micronius med sin ordning och ärkebiskopens betänkande till Pfalz för att inhämta därvarande teologers dom, och denna utföll så: »Was die res und inhalt dieser Kirchenordnung betrift, achten wir dieselbige im fundamento dem wort gottes gemäss und andern reformirten kirchen nicht zuwider sein.»

då man ju vet att han underskrifvit detsamma, och att i den strid, som han fört med Sigismund, detta möte ständigt skjutits fram som svenska folkets palladium och ett kyrkans symbolum. Men han hade aldrig förgätit den punkt, som där insköts honom till trots, i hvilken zwinglianers och kalvinisters villfarelser fördömdes. Den var ensamt nog att göra minnet förhatligt för honom. Alla ståndеn hade emellertid i sina första yttranden intagit villkoret om Uppsala mötes erkännande. Karl strök det, förklarande att det var alldeles onödigt att tala om mötet, efter många särskilda af prästerskapet därifrån affallit, och det snarare gjordes behof af ett nytt concilium, för att komma till enighet i lära och ceremonier. Ständerna förnyade sin begäran. Adeln vågade erinra (den 9 mars) därom, att på Arboga möte stadgats, att den som affölle från Uppsala möte skulle hållas för en orättrådig man. Prästerskapet förklarade den 11, att någras affall icke kunde göra mötet kraftlöst, lika litet som Guds ord blefve det, där någon därifrån affölle; ett nytt concilium vore platt onödigt, då ingen oenighet förefunnes hvarken i lära eller ceremonier.

Karl förblef orygglig. En vecka senare (den 17 mars) svarade han prästerskapet, att Uppsala möte endast afsett att göra en ända på den falska

religion, som i Johans tid införts; något concilium hade det ej varit, enär ingen trosartikel där varit under behandling, såsom vid dylika plägar vara fallet, när kätterier uppträda; det hade blott gått ut på en bekräftelse af den augsburgiska bekännelsen. Denna hans uppfattning öfverensstämde väl ej med det faktiska förhållandet, men att kalla det för en sofism, med hvilken han ville föra sig och andra bakom ljuset, torde vara lika oriktigt. Det var nog hans fulla öfvertygelse, att mötet ej blifvit sammankalladt i annan afsikt än att utrota det liturgiska tvedräktsfröet; och dess egentliga arbete på stadgande af bekännelsen hade just bestått i genomgående och antagande af den augsburgiska bekännelsen. När prästerskapet emellertid tycktes lika litet vara sinnadt att gifva med sig, ställde Karl till två af biskoparne den anmaningen, att de skulle, flera eller färre, infinna sig hos honom och bevisa, att i Uppsala mötes beslut funnes något, som ej stode i augsburgiska bekännelsen, eller som vore bättre än denna. Olaus Martini ryggade ej tillbaka för den personliga sammanstötningen. Den 19 mars inställde han sig med några deputerade af prästerskapet, men dessutom ledsagad af tvenne Karls gamla vänner bland riksråden,[1]

[1] Ludbert Cawer och Jöran Klasson till Biby, som sedan långt tillbaka under hertigtiden gällt att vara Karls pålitliga stöd.

hos hertigen på Bråborgs slott (utanför Norrköping), samt framlade en skrifvelse i sju punkter,[1] hvilken utvecklade, hvarför prästerskapet icke kunde ur arfföreningen utesluta Uppsala möte. Det var egentligen blott en punkt i denna skrifvelse, som var ett direkt svar på Karls anmodan, men den var ensam tydlig nog, ty den hänvisade just på den af Karl afskydda satsen i mötesbeslutet, att man fördömde zwinglianers och kalvinisters villfarelser, och erinrade, att just under den augsburgiska bekännelsen plägade en stor part af kalvinisterna skyla sig. För öfrigt häfdade den, att Uppsala möte i alla stycken vore grundadt på Guds ord, att Karl själf icke tillstadt Sigismund att antaga kronan, förrän han besvurit beslutet, att de icke hade någon fullmakt af hemmavarande ständer att rygga hvad alla beslutit, samt slutligen, att om de fölle ifrån, skulle de drabbas af samma nesa, som öfvergått dem hvilka antagit liturgien. Detta var rent och klart språk, tydligen flutet ur Olai Martini penna, och i samma anda har han nog ytterligare utvecklat saken vid själfva sam-

[1] »Orsaker, hvarför klerkeriet icke kan med ett godt samvete gilla eller underskrifva den nya arfföreningen» (Kopia bland riksdagsacta). Norlin har af titeln låtit missleda sig att tro, att skriften var en protest utfärdad *efter* arfföreningens antagande.

manträdet, om hvars säkerligen rätt heta förlopp man i öfrigt ej har någon underrättelse.

Karl ansåg dock sin mening stå ovederlagd, och hans tålamod var slut. Att gifva vika låg ej i hans natur, särskildt i hvad som för honom var en samvetets sak; hellre, lät han förstå, finge kronan fara. Det kan ju vara möjligt, att han verkligen varit så uppretad på Uppsala-beslutet, att han varit sinnad att förr afstå från själfva tronen, än han utan vidare bekräftade det förra, men sannolikare är väl, att han kände sin oumbärlighet och ej tvekade att däraf göra bruk. Nog af, dagen efter det misslyckade sammanträdet, den 20 mars skref han ett bistert bref till rådet och hotade, att om icke detta gjorde ett snart slut på saken (man hade ju varit samman i sex veckor och stode ändå på samma fläck), så skulle han begifva sig till sitt furstendöme, och de finge se sig om efter en konung, Sigismund i Polen eller hertig Johan, hvilkendera de ville. För sin del skulle han aldrig samtycka till att Uppsala möte förklarades för ett symbolum. Och han androg nu ett ytterligare, från den europeiska situationens synpunkt tungt vägande skäl, hvars betydelse säkerligen aldrig gått upp för prästerskapets ögon, att ett dylikt steg skulle göra hans (och därmed Sveriges) bästa vänner till fiender. I sitt hjärtas

bitterhet tvekade han ej att med de gröfsta ord gifva luft åt sin vrede mot prästerskapet,[1] som, enligt hans egna ord, dagligen ropade från predikstolen, att ingen skulle tvinga dem från Uppsala-conciliet. Hotelsen att lämna dem åt sig själfva i denna farliga tid verkade oemotståndligt. Riksdagen föll undan, och Uppsala-conciliet ströks ur arfföreningen. Det ser till och med ut, som om Karl skulle ännu i sista ögonblicket hafva hyst den förhoppningen att kunna sända augsburgiska bekännelsen samma väg, ehuru detta icke lyckades.[2]

Den bitterhet, som prästerskapets uppträdande födt i hans sinne, gaf sig luft i ett bref, som han några veckor efter riksdagens slut tillskref Olaus Martini, den 3 juni, med anledning af att den vid

[1] Med de välbekanta orden: »Och hafven I intet att förlita eder på dem, ty hvar nöden ginge dem an, så toge de fuller det gamla förgift, antingen med trug eller gåfvor och hängde kåpan uppå båda axlarne och ginge till deras egne spyor igen.»

[2] Ännu samma dag som arfföreningen daterades, den 22 mars, har Karl från Bråborg sändt in ett förslag, som helt enkelt lyder: »På thett med saken icke må lenger fördröies må tillsättes disse ord: huilken aff ten konunglige familia tett Gudh förbjude, såsåm fölle ifrån ten profetiske och apostoliske skrifft såsåm tillförrende förmelt är och wille införre någen falsk religion, huadh namn then haffue kan, then samme skall haffue förbruttet sin arffsrätt till rikett» (Original i Riksarkivet bland »Kungliga autografer»).

riksdagen beviljade månadshjälpen af prästerskapet, som ärkebiskopen skulle för sitt stift upptaga, ännu icke influtit. Man kunde af dröjsmålet väl se, säger Karl, huru benägna ärkebiskopen och prästerskapet i verkligheten voro att försvara den religion, som de gåfvo sig ett sådant anseende att omhulda; det stode i den starkaste motsats till de uppoffringar, som papisterna underkastade sig. Brefvet slöt med följande oerhördt skarpa utfall: »Och efter vi se, att eder är om religionen intet till görande, utan edert uppsåt går där allenast uppå att i religionens namn hafva frustuga, jul och goda dagar, så vele vi för vår person gifva religionen fri och därom skrifva konungen i Polen till, så blifver den trätan, som honom och oss emellan är, snart stilla. Eller hvar det eder icke rådligt synes, så måge I själfve draga åstad och göra fred det bästa I velen eller ock rycka med edra präster i marken och göra fienderna motstånd, så vele vi sitta hemma och njuta den samma lägenhet som I nu hafve. Hvilketdera som eder nu drägeligast synes, det måge I låta oss veta.»

Man kunde väl tycka, att den vunna erfarenheten bort öfvertyga Karl, att prästerskapet aldrig skulle i godo kunna förmås att vika från sin bekännelse, och att hans skarpa förstånd borde sagt

honom, att det för närvarande icke kunde lända till någons fördel att röra vid frågor, som så djupt skilde bägge åt. Men han var på det djupaste öfvertygad om, att han här hade rätt, och kände sin plikt, som kristen och furste, vara den att upplysa de i hans tanke förstockade sinnena. För vinnande af detta mål inslog han nu en ny väg. Han tyckes hafva smekt sig med hoppet om att han skulle lättare bana väg för sina reformer, om han behandlade de teologiska spörsmålen oberoende af deras tillämpning på kyrkans bekännelseskrifter och sålunda kunde lyckas omstämma den allmänna opinion han hade mot sig. Därför nedsteg han nu på den publicistiska arenan och tog till pennan, för att gifva allmänheten del af sin teologiska uppfattning. Det skedde anonymt, detta visserligen icke af någon fruktan, ty sådan ingick ej i hans natur, utan säkerligen med den beräkningen, att bevisningen skulle verka bättre, om den ej utginge i hans eget misstänkta namn. Det blef dock ögonblickligen bekant, hvilken som var författaren eller rättare utgifvaren, ty skriften var öfversättning af ett (ännu okändt) tyskt original, som Karl möjligen något öfverarbetat och säkerligen med några tillägg utökat. Arbetet utkom af trycket mot slutet af sommaren eller

början af hösten 1604[1] och förde, efter tidens sed, den vidunderligt långa titeln: »Några Synnerlighe Bewijs, vthdragne af the gamble Kyrkiones Lärare, sampt Doctor Luthers och Philippi Melanchtonis eigne Skrifter, Så ock af then helige Skrift, om then personlige Föreening, som är vthi the twenne Naturer i wår Herre Jesu Christo. Theslikes Om Altarens Sacrament, huru the Tree Evangelister och S. Paulus, Item then Augsburgiske Confession, sampt Doctor Luther och Philippus Melanchton, om them läre och tale, hwadh the äre, och om theres rätte bruk. Och till thet sidste Några Christelige och nyttige Frågestycker om thet högwärdige Altarens Sacrament.»

Bokens syfte var att genom citat ur den heliga skrift, men framför allt ur kyrkofäder och reformatorer uppvisa, huru man borde rätteligen uppfatta de så omtvistade frågorna om communicatio idiomatum (förhållandet mellan Kristi tvenne naturer) och om nattvarden, för att på samma gång äfven ådagalägga, att den luterska ortodoxien aflägsnat sig från hvad som vore att be-

[1] Det är uppenbart att det icke utkom mot slutet af året, som man sagt. Ärkebiskopens svar var ju färdigt redan den 8 oktober, då det af prästerskapet godkändes, och mindre än en månads tid kan man väl ej anslå till hans författande af detta vidlyftiga svar, hvarjämte väl någon tid förgick, innan Karls bok kom honom tillhanda.

trakta som apostolisk och därmed äfven sant protestantisk lära. Betecknande nog slutar arbetet med följande ord af Augustinus: »Det kunde och måtte många komma till sanningens kunskap och förstånd, om de hade icke den mening, att de länge sedan därtill komne voro.» Till formen är skriften torr och utan någon stilistisk förtjänst. Till innehållet kunde den, som en blott bearbetning, icke vara synnerligt originell, men den innebar ett oförtäckt angrepp på svenska kyrkans lära i tvenne af dess bekännelses viktigaste hufvudstycken och förfäktade i stället den kalvinistiska uppfattningen, utan att dock nämna dennas namn. Något sådant kunde den vaksamme Olaus Martini, med sin afsky för allt hvad kalvinistiskt syntes, icke låta passera oanmärkt. Han tog genast fatt med att utarbeta en vederläggning, som han redan i oktober 1604 kunde framlägga för ett större antal i Stockholm församlade präster, hvilka undertecknade ett godkännande af hans uttalanden.[1] Och två månader senare utkom svaret af trycket; dess företal är dateradt den 7 december.

---

[1] Approbationen den 8 oktober i Stockholm af 26 präster, däribland biskoparne i Strängnäs och Västerås samt Uppsalaprofessorerna Raumannus och Paulinus, är införd i Olai Martini tryckta svar.

Det var nog af renaste öfvertygelse om rättmätigheten af sitt förfarande och icke blott med välberäknad afsikt som Olaus Martini redan genom titeln å sitt svar lät förstå, att den bok han gick att nedgöra var ett de kalvinisters verk, ehuru Karl visserligen ej med ett ord åberopat dessas auktoritet; det var ett lyckadt schackdrag att genast stämma allmänna opinionen mot vederparten genom att åsätta honom en så afskydd etikett.[1] Svaret gick ut på att bevisa, att om man läste de ur kyrkofäderna och reformatorerna citerade styckena rätt och särskildt i deras sammanhang med dessas öfriga uttalanden, äfvensom icke utdroge ur dem mindre riktiga slutledningar samt i öfrigt grundligare rådfrågade den nyare ortodoxt-luterska litteraturen, komme man till helt andra slutsatser än den anonyme författaren. Och i triumferande ton förklarar han, att om man läser fäderna rätt, så ser man, att de »platt ogillat de kalvinisters mening och vår bekännelse härligen och klarligen

[1] Den långa titeln å ärkebiskopens bok begynner: Bewijs. At the Sententier, som i then Book, hwilken nu nylighen trycht är, här i Stockholm på Swensko, Och lydher om Natwrernes föreningh i Christo etc.... ingalunda stadfästa the Calwinisters meening om Christi Person och helighe Nattward. Och at the samme Fädher Calwinisternes meningh i sina skrifter platt haffua ogillat och förkastadt... aff Olao Martini A. Upsaliensi. Stockholm 1604.

stadfäst hafva». Något stilistiskt mästerstycke är skriften visserligen icke, lika litet som flertalet af ärkebiskopens arbeten. Men den utmärker sig genom en stor förtrogenhet med litteraturen i ämnet, klarhet i framställningen och mera lugn, än som vanligen förekom vid de teologiska stridsäpplenas anredning.

Detta svaromål måste både genom hela sitt innehåll och särskildt genom den öppna anklagelsen för kalvinism reta Karls häftiga sinne, så mycket mera som prästerskapet strax förut tagit ett ganska djärft och utmanande steg i stridsfrågan. Det hade nämligen d. 5 december vändt sig till rikets råd och fäst dess uppmärksamhet på de böcker, hvilka både tillförene och nu nyligen af trycket utgått och med sin kalvinistiska etter åsyftade en skadlig religionsförändring. Man anmodade nu rådet att afvärja ett dylikt obotligt fördärf och skydde ej ens att påminna om det öde, som träffat Johans rådsherrar därför, att de befordrat liturgien, samt hotfullt tillägga ett: Similia similibus puniuntur.[1] Detta var dock något starkt att så läsa lagen för regeringen och kunde ej annat än ytterligare reta Karls stämning, redan förut upphetsad af de rykten om ett vida spridt förräderi, som framkallats af ett mysteri bland

[1] Original i Riksarkivet tryckt som bilaga 6.

trupperna i Livland. Han fann sig föranlåten att (d. 30 december 1604) utfärda ett öppet mandat till alla rikets invånare, hvari han oförbehållsamt erkände sig vara författare till den skrift, som ärkebiskopen i Uppsala »med flera sina konsorter» så illa angripit. Han förnekade på det bestämdaste, att han hyllade någon kalvinsk villfarelse, det vore blott sanningen han sökt, sådan den framställts af de stora reformatorerna och sådan den framginge ur Skriften själf. Med bitterhet beklagade han sig, att man genom det kalvinska namnet sökt afskräcka folk från att läsa boken och uttydt hans afsikt till det värsta. Han erinrade vidlyftigt om den stora fara, som hotat från papismen och huru många som affallit, under det han manligen trädt upp mot villfarelsen; detta ämnade han till sin dödsstund göra, och det var i känslan af denna sin kallelse han utgifvit sin förkättrade bok. Egentligen hade det väl tillkommit kyrkans biskopar att utrensa den surdeg som de i 30 år insupit, men då så ej skett, kräfde äfven hans kall att ej förgäta undersåtarnes andliga välfärd. Han skall ej lämna ärkebiskopens beskyllningar obesvarade, men han begär att, intill detta skett, man icke skall utan vidare lyssna till de förre ensamt, utan döma

bägges skrifter i belysning af det gudomliga ordet.[1]

Det skulle dock dröja hela två år, innan hans utlofvade svar utkom, ity att rikets värf omöjliggjorde för honom att förr upptaga den teologiska polemiken. Först vid jultiden 1606 utkom det länge väntade svaret,[2] af hvilket konungen själfva julafton öfversände ett exemplar till Olaus Martini åtföljdt af ett ganska onådigt handbref.[3] I detta förebrådde han denne, att han tagit sig den dristigheten på att, konungen oveterligen, trycka sin bevisbok, i hvars titel han för öfrigt förgätit tillägga ordet »sannfärdig», äfvensom att han beskyllt konungen att fara med kalvinism, än dock ej en rad funnes därom i hans bok. »Och ändock», slutar han, »detta vårt rättfärdiga svar kan vara eder eller edra medconsorter, som eder hafva rådt därtill, oss oveterligen henne låta trycka, till föga

[1] R.-reg:t. Tryckt i Bidrag t. svenska kyrkans historia af Bexell m. fl., 3, s. 63.

[2] Stormächtighe, Högborne Furstes och Herres, Her Carls, Sweriges, Göthes och Wendes vthkorade Konungs . . . Swar: Opå then Bewijsbook, som M. Olof Erkie Biscop vthi Vpsala sampt medh några flere Biscoper och af Presterskapet, hafwer latet nyligen af Trycket vthgå, Emoot Then Book som H. Kong. Maiest. hafwer . . . något tilförrende latet af Trycket vthgå . . . Stockh. 1606.

[3] R-reg:t Tryckt i Den svenske Mercurius utg. af C. C. Gjörwell. Årg. 4, Del 4, 1759, s. 8.

berom, så hafva vi dock icke kunnat gå förbi att låta svara eder och dem till samma ogrundade bevisbok och sända eder för den skuld härmed vårt svar tillhanda, där I må taga eder af hvad eder lyster.» Till företal i sin bok hade Karl användt det förut omtalade öppna brefvet af d. 30 dec. 1604, till hvilket han dock här fogar några märkliga tillägg. Han försäkrar sig här ogilla Kalvin och öfriga kättare, som förvända den heliga skrift, och han tackar Gud, att denna blifvit i hans faders tid öfversatt till svenska, ehuru den nu tyvärr vore högst sällsynt. Hans afsikt vore därför att få den omtryckt, hvilket, tillägger han ironiskt, väl ej kan betraktas som ett försök att införa kalvinsk lärdom. — Själfva skriften skall alltid intaga ett märkligt rum i vår litteratur, ej blott för författarens skull och de höga frågor han behandlar, utan ock för den skärpa i tankarna och originalitet i uttrycken, hvaraf den bär prägel. Man kan ej annat än instämma i följande träffande omdöme, som Norlin fäller: »I stilistiskt afseende är Karl sin motståndare öfverlägsen genom den kraft och klarhet som utmärker hans språk, den vackraste och mest fulltoniga svenska, med hvilken vi under hela denna tid fått göra bekantskap. Ärkebiskopens språk är oklanderligt rent och enkelt, men går ej upp

mot konungens. Äfven hvad innehållet beträffar, måste åt Karls skarpsinnighet, utmärkt rediga tankegång samt icke obetydliga kännedom af tidens polemiska teologi gifvas det lifligaste erkännande.»

Det är omöjligt att göra sig ett rätt begrepp om stridens natur eller att fälla en dom öfver de stridande och styrkan af deras vapen, utan att genomläsa de växlade skrifterna i deras helhet. För att dock gifva någon föreställning därom vill jag korteligen redogöra för några skiften i deras tvekamp. Karl hade i sin första skrift infört ett yttrande af kyrkofadern Justinus, hvari denne uttalat, att ingen bör fråga honom huru föreningen i Kristi tvenne naturer tillgår, ty han skämmes icke att bekänna, att han det ej vet eller kan förstå, utan berömmer sig snarare, att han fullkomligen tror sådan hemlighet, som intet förnuft begripa kan. Härjämte framhåller Karl efter samme Justinus, att Kristus enligt sin gudomliga natur gör underverk, men efter den mänskliga lidit korsets död, hvilket sista dock ytterligare utlägges af Karl så, att Kristus var en sann människa, såsom utvisas af hans lidande och död, hvilka han »i den natur som oss, dock utan synd lik är, dragit hafver.»

Härtill gaf Olaus Martini det ofta anförda svaret: »Justinus lärer märkelig, att vi skola känna och bekänna vår förnufts blindhet och

oförstånd, i denna hemligheten som är om Kristi person, och att man skall enfaldeligen tro det som något förstånd eller förnuft icke begripa kan. Item att i gudomliga saker fråga, huru det och slikt annat mera tillgår, det är ett tecken till en öppen otro på Jesum Christum. Om de calvinister hade detta betänkt och aktat, vore de icke så förförda af sin blinda förnuft. Ty de bekänna själfva, att de förnuften följa och icke vilja tro det som där är emot . . . . . Zwinglius skrifver ock emot Lutherum så: Denna artikel förargar och besvärar människorna, ty det är svårt och hårdt tro, att en lekamen är tillika i nattvarden och i himmelen. Skulle man på detta sättet handla och döma, så måste man neka och förkasta alla våra trosartiklar, ty de föreställa oss obegripelig svåra och omöjeliga ting för vårt förnuft. Därför måste vi efter Pauli ord och förmaning tillfångataga all förnuft under Kristi lydno och komma ihåg det som Chrysostomus säger Som 83 in Math.: »Låt oss allestädes tro Gud och icke säga honom emot, fast än det han säger synes för vårt sinne och våra tankar absurdum, orimeligt, olämpeligt och platt olikt, och fast hans ord går vidt öfver vårt sinne och vår förnuft, ty genom hans ord kunna vi intet varda bedragne; men vårt sinne och förnuft kan lätteligen bedraget varda.»

Detta principiella uttalande om trosmysteriet såsom något för det mänskliga förnuftet oåtkomligt hindrar dock ej ärkebiskopen att därpå, med ledning af kyrkofäderna, underkasta trosartikeln om Kristi naturer en rätt vidlyftig uttolkning, som naturligen går ut på att bevisa, att Kristi lekamen blifvit delaktig af den gudomliga naturens härlighet. Därefter utfar han med hetsighet mot kalvinisternas »oförskämda» försmädelse att säga, »att Kristi mandom hafver intet mer medverkat, när Kristus gjorde mirakel, än som Moses staf uti de underverk som han gjorde». — Det är nog rätt sagdt af Justinus, förklarar han, att ingen bör tänka eller säga, att gudomen hafver lidit, men det är dock orätt att med de Anhaltiner säga, att mandomen hafver allena lidit. Till stöd för det senare uttalandet åberopar han flera bibelspråk och anser sig böra hänvisa till Athanasii något egendomliga förklaring att, ehuru »Ordet» ej kunde lida, utan lekamen, »led dock Ordet någorlunda spikarna, ty när det kunde förbjuda lidandet, förbjöd det intet, utan tillägnade sig likasom sitt eget de ting, som voro lekamen ägne». Skulle Kristi mandom allena hafva lidit, förtoge det oss den trösten, att ej blott en människa för oss lidit och dödt, utan att det är lifsens furste som vardt dräpen. Den förra åsikten vore Nestoriansk och

hade fått sitt uttryck i Nestorii ord: Beröm dig icke, du jude, ty du hafver icke korsfäst Gud, utan en människa.

Karls svar härtill löd, att »Justinus lärer vackert, huru man förnuften skall anställa uti den personliga föreningen med de två naturer, nämligen att vi med förnuften icke skola efterransaka, huru den förening skedd är, hvilket ock ingen bör till att göra. Men att uti andra gudomelige saker skall ock förnuften tillfångatagas och icke brukas följer ingalunda däraf. Ty Kristus säger Johann. 5 Scrutamini scripturas, Ransaker skriften; Item Kung David i den 32 psalm: Ne sitis sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus, Warer icke såsom hästar och mular, som intet förstånd hafve . . . . Man ser ock uti den heliga skrift, besynnerliga uti psalmerna och S. Pauli epistlar, huru härligen både definitiones, divisiones, syllogismi och methodus blifva brukade, så att om man alla lärde mäns böcker ville ransaka, öfverväga och igenomläsa, så kunde då ingen finnas som med Paulo kunne confereras.» Likaså fortsätter han, säger ju Augustinus, att Kristus själf brukat förnuftets konst i sina disputationibus, och Chrysostomus hade väl sitt namn däraf, att han med skäl och förnuft et secundum rhetoricæ ornamenta lärde och uttalade

Guds rena och klara ord. Om nu alla dessa brukat förnuftet uti gudomliga saker, måtte väl vi ock få bruka det, »såvidt förnuftet uti gudomliga, saker kan sträcka och i Guds ord är uppenbaradt.» Man måste väl ock medgifva, fortsätter han, att några trosartiklar stadfästas och bevisas genom förnuftet, såsom den om uppståndelsen, hvilken dock är den svåraste att tro, hvaraf är att se, att »förnuftet icke sträfvar emot tron, när som det rätt brukadt varder». Med kalvinisternas satser har han ej något att göra och ämnar ej försvara dem; det är till den heliga skrift han håller sig och till fädernas sententier, såvidt de därmed öfverensstämma.

Därpå vänder han sig mot ärkebiskopens sats, att mandomen blifvit delaktig af den gudomliga härligheten. För honom betyder det intet annat, än att Guds son är människa vorden, men icke att den gudomliga naturen gifvit mandomen sina egenskaper, ty i så fall skulle denna vara Gud, hvilket Skriften icke ger till känna eller någon af fäderna djärfts säga. Och här kan man väl se, säger han, huru ubikvitisterna råka i strid med sig själfva, ty de säga först, att i den personliga föreningen bibehålla de bägge naturerna sina egenskaper, så att de äro realiter åtskilda, men vilja sedan icke dess mindre, att de gudomliga egenskaperna, allmakt, allestädes närvarelse m. m., skola

vara mandomen realiter meddelta. — När ärkebiskopen säger, att Kristi gudom lidit på korset, så gillar han, skräckeligen att säga, de Theopaschiters villfarelse, men Petrus säger dock uttryckligen, att Kristus lidit efter köttet, hvadan ock uttryckssättet, att Kristi mandom allena lidit, icke är kalvinistiskt, utan fullt apostoliskt. Ej heller duger här att komma fram med Nestorianerna, ty dessa nekade ju de två naturerna i Kristus och sågo i honom en blott människa. Att med ärkebiskopen säga, att Ordet led, efter det ej förbjöd mandomens lidande, är att förblanda tillstädjelsen att lida med själfva lidandet, och för öfrigt hade Gud aldrig kunnat förbjuda det, ty han hade utlofvat att utgifva sin ende son för världens synder, och han vore en sannfärdig Gud.

Förutom denna välbekanta ordväxling i anledning af Justini ord, erbjuda stridsskrifterna åtskilligt annat af intresse. Så när ärkebiskopen dragit i härnad mot kalvinisternas »grofva» liknelse (till förklaring af deras lära, att mandomen är i ett rum och ändock icke skild från gudomen) att Antwerpen är icke skild från Västerhafvet, ändock att detta sträcker sig vidare än den förra, svarar Karl torrt, att härpå är ingenting att svara, ty »man kan ingen liknelse göra om den förening som är mellan gudomen och mandomen vidare än

oss i Guds ord är uppenbaradt». På ett annat ställe hade ärkebiskopen med hänsyftning på kalvinisternas åsikt, att den till himmelen uppfarne Kristus ej kan längre vara här på jorden till sin mandom närvarande, något hetsigt farit ut: »Är platt en fåfäng dikt med de kalvinisters volatili fide, flygande tro, som stiger upp i himmlen till det rum där Kristus skall vara sittande»; som bevis härpå anför han särskildt, hvad en magister Fredericus Petri Brunsvicensis vidlyftigt skrifvit i saken. Detta utfall gifver Karl anledning till följande klassiska uttalande: »Om den flygande tron vilja vi intet disputera; det är nog att vi veta tron vara den Helige Andes verk och är honom följaktig, flyger hvarken hit eller dit. Är därför intet annat än försmäda den Helige Andes verk, när ärkebiskopen kallar henne flygande, det kläder sannerligen en lärare illa bruka försmädliga ord om gudomliga gåfvor . . . Hvad den Brunsvicensis skrifvit, aktom vi litet, vi vetom väl, att han intet så berömd är uti sina skrifter, att han skall uti någon trosartikel blifva allegerat, det måste sannerligen en bättre man fram att stå till roders.»

Man har anmärkt mer än en gång, att Karl ej skulle svarat till ärkebiskopens tunga anmärkning, att, ehuru motståndaren väl anfört några ord ur augsburgiska bekännelsen om nattvarden

han dock icke uttalat sig om bekännelsens nionde artikel, som handlar om Kristi lekamens och blods sannfärdiga närvaro och utdelande i nattvarden. Det är sant, men bör väl ej förvåna, då man känner Karls ställning till bekännelseskrifterna, nämligen att de för honom ej betydde något, såvida de, enligt hans uppfattning, icke stämde med Skriften, hvilket ju just här var fallet. Han ansåg därför tydligen onödigt att ytterligare utveckla sin förut kända ståndpunkt och gaf endast det kärfva svaret: »Hvad vidare härefter följer är mest om den augsburgiska konfession, hvilka som henne gilla velat och underskrifva, hvilket alltsammans går oss intet an, vi vilja blifva vid Guds rena och klara ord.»

Den mellan dessa högt uppsatte män och mäktiga personligheter förda striden är, som man riktigt sagt, särskildt märklig därför, att den visar huru för tre hundra år tillbaka den stora frågan om trons och vetandets förhållande till hvarandra uppfattades å olika håll. Men man synes mig icke hafva fullt riktigt återgifvit de bägge kämparnes ställning till stridsfrågan. Man har sagt, dels att ärkebiskopen klart och rent ställt sig på den ståndpunkten, att i fråga om trosmysterierna skulle förnuftet utan vidare tagas till fånga under trons lydnad, under det Karl, fast han till orden erkände samma grundsats, dock i tillämp-

ningen intog en rationaliserande ställning till dogmen, i det han tillerkände det mänskliga förnuftet domsrätt öfver densamma — dels att Karl i sin argumentation skärmytslat på sidan om hufvudfrågan, som var förnuftets ställning till trosmysteriet, i det han utbredde sig öfver nödvändigheten af förnuftets bruk i allmänhet, hvilket ärkebiskopen aldrig velat förneka. Men redan af hvad ofvan anförts och än mera af en fullständig genomläsning af skrifterna själfva i deras helhet, framgår tydligen, att bägge stridskämparne erkände förnuftets otillräcklighet gent emot trosmysteriet, hvilket dock ej hindrade ärkebiskopen, lika litet som någon teolog i någon tid, att söka på spekulationens väg förklara det, för att så fastslå den kyrkliga bekännelsen, och naturligen än mindre hindrade Karl att förfara på samma sätt, med hans uppfattning, att »förnuftet icke sträfvar emot tron, när det rätt brukadt varder och hafver den heliga skrift med sig». Det var denna princip han ville häfda, och försvaret gick sålunda ej på sidan om, utan riktades mot det innersta af ärkebiskopens argumentation. Motsatsen mellan deras uppfattning synes mig vara träffande angifven af en framstående forskare som härom sagt:[1] »Som trosartiklar erkände Karl

[1] H. Schück, Svensk litteraturhistoria, 1, 1890, s. 288.

endast dem som med klara ord uttalades i bibeln, beträffande öfriga dogmer ansåg han, i motsats mot Olaus Martini, förnuftet äga full domsrätt. För Karl voro bibeln och förnuftet våra kunskapskällor, för Olaus Martini voro den luterska kyrkans bekännelseskrifter den norm, efter hvilken hvarje företeelse borde bedömas.»

Med den kännedom man har om Olai Martini oförfärade mod, måste man förvånas öfver att finna, att han icke uppträdt med en ny stridsskrift, riktad mot Karls sista svar. Men det berättas, att riksråden förbjudit honom att fortsätta striden och att detta förbud bragt honom till tårar. Det förefaller mig ock ingalunda otroligt, att rådet på detta sätt sökt afvärja större vådor, liksom att Olaus Martini häröfver känt djup grämelse, men det synes mig sannolikt, att något misstag ägt rum i fråga om tiden, och att förbudet afsett icke en tillämnad vederläggning af Karls svar 1606, utan en tidigare af Olaus Martini författad varning mot den katekes, som Karl låtit utgå af trycket 1604 straxt efter sin, förut omnämnda skrift »Bevis» etc.[1]

---

[1] Palmskiöld har i sina samlingar (Upps. Bibl. V. T. 4, s. 140), omedelbart efter omnämnande af Karls svar af 1606, antecknat: »Ärkebiskop Olof säges häröfver hafva gråtit, att honom icke hafver af riksens herrar varit lofgifvet till detta

Intresserad som Karl var af en god religionsundervisning för folket, måste han anse för en stor brist, att katekesen på svenska var en sällsynt bok,[1] och redan så tidigt som 1595 hade han för prästerskapet uttalat sin önskan, att bristen måtte snarligen afhjälpas. Då detta ej gjorde någon verkan, beslöt han att af trycket utgifva den katekes, som han själf, möjligen redan tidigare,[2]

---

svaret af Guds ord excipera». Nu finnes emellertid icke någonstädes i öfrigt någon antydan om en dylik ärkebiskopens svarsskrift, ej heller träffas i hans papper i Uppsala bibliotek något spår däraf. Men väl befinnes i behåll hans, troligen i början af 1605 skrifna varning mot Karls katekes af 1604, utan att denna dock blifvit tryckt, hvilket, att döma af titeln, varit ärkebiskopens afsikt. Det synes mig då ganska sannolikt, att rådets förbud afsett just denna varning, och att detta förbud i sin ordning förklarar, hvarför ärkebiskopen ej tagit sig för att gendrifva Karls svar af 1606.

[1] Luthers katekes öfversattes ej till svenska förr än år 1572 — jag frånser den ännu icke lösta frågan om en tidigare upplaga af 1548 funnits — och hade ej sedan utgått i ny upplaga.

[2] Baazius (Inventarium, s. 588) har, efter omförmälande af Uppsala mötes beslut, en berättelse, att Karls hofmän utarbetat en från Luthers afvikande katekes, om hvars tryckning Karl rådfört sig med E. Scepperus, hvars föreställningar dock verkat uppskof med saken, så att tryckningen skedde först 1604. (Det bref af Scepperus till Karl i denna fråga, som Baazius säger finnas i R.-arkivet, har ej kunnat där anträffas.) När Norlin uppgifver, att detta skedde 1593, har han säkerligen gissat sig därtill af att Baazius infört berättelsen omedelbart efter Uppsala möte.

hade utarbetat, och detta skedde, dock utan utsättande af hans namn, mot slutet af år 1604.[1] I detta arbete hade han gått ganska försiktigt tillväga. Ehuru det hvilade på den heidelbergska katekesen, hade han iakttagit samma ordning som i Luthers, uteslutit de för luteraner mest anstötliga ställen i den förra och i allmänhet mildrat själfva formen.[2] Den aldrig tröttnande Olaus Martini var genast färdig med en motskrift, åt hvilken han gaf titeln: »Nödhtorfftigh warning stelt aff Olao Martini A. Upsalensi til them som läsa then boken, huilken thenna titelen haffver: Catechismus eller rätt christeligh kennedom»[3] . . . Efter ett varmt

[1] Titeln lyder: Catechismus, heller Rätt Christeligh Kennedom om wåre Christelige Troos nödhtorfteligeste Artikler . . . Stockh. 1604. Jag har antagit, att katekesen utkom *efter* Karls bevis. Både Knös och Anjou tyckas antaga, att den utkommit förut. Men i så fall hade väl O. Martini publicerat sin varning för katekesen, innan han tryckte svaret på Karls Bevis eller åtminstone i detta svar berört på något ställe Karls katekes. Möjligen var den tryckt före den 5 dec. 1604, efter prästerskapet i sin skrifvelse till rådet af denna dag talar om »de *böcker* både tilförene och nyligen af trycket utgångne äre».

[2] Se Knös' grundliga redogörelse i Nordisk Univ. Tidskrift, årg. 2, h. 4, 1857, s. 9—10, hvarest han äfven påvisar, att Karl själf tydligen är författare, åtminstone till en del af arbetet.

[3] Original i Uppsala bibl, T. 79. En nästan samtidig kopia finns i Nordins saml. 1691. Eget nog har den i sin text de flesta af Olaus Martini marginaltillägg i T. 79, dock ej

loford af Luthers bägge katekeser varnar han för djäfvulens försök att omintetgöra deras verkan, »hvilket spel han synnerligen drifvit hafver genom de två skadligaste sekter, som i vår tid i kristenheten vanka, nämligen de påfviske och kalvinister». Därpå följer en lärd redogörelse för dessas alla katekeser, och så begynner angreppet på den nya katekesen, såsom varande ett utdrag ur Ursini heidelbergska katekes, hvarvid han med skärpa framhåller den förras förvillande omklädnad. Betydelsen af Olai Martini skrift ligger mindre i det positiva angreppet mot Karls satser, än i den styrka och ihärdighet, hvarmed han begagnar hvarje tillfälle för att uppvisa bokens släktskap med den heidelbergska kättarskriften, samt framhåller, hurusom just dess uteslutningar af eller lindringar i uttryck hos den senare gjorde den särskildt farlig, emedan den så förde den mindre skarpsynte läsaren på villospår rörande dess verkliga innersta tendens. Till innehållet erbjuder ej ärkebiskopens varning något synnerligt nytt utöfver hvad han utvecklat i sina föregående stridsskrifter. Det kan dock nämnas, att vid pole-

---

alla. Redan Baazius har sett varningen och därur gifvit utdrag (Inv. s. 615). Jag återkommer vid skildringen af händelserna 1608 till den frågan, om varningen har kommit Karl tillhanda eller icke.

miken mot den kalvinska uppställningen af de tio budorden säger han, att denna visserligen fordom varit brukad af några fäder, men att det egentligen är Origines, »en kättare, en rot och fader till Arius», som först gjort denna sönderdelning, hvilken sedan alldeles öfvergifvits, till dess kalvinisterna nu upptagit den, för att däri finna ett försvar för sitt bilderstormande. I afseende på dylika belåten borde man dock hafva sin kristliga frihet, i synnerhet när de, såsom hos oss, icke missbrukades till något afguderi. Tonen i skriften kan ej kallas grof, knappast hetsig, men väl är den skarp. Och dess syfte blef ej förfeladt, ty Karls skrift kom sedan att gå under namnet »den kalvinska bondkatekesen».

Sannolikt har, efter hvad jag ofvan antagit, denna varningsskriftens egenskap af att oförtäckt för kalvinism beskylla den nya stockholmskatekesen, om hvars kungliga författareskap ingen torde varit okunnig, hafva gifvit rådet orsak att förhindra dess offentliggörande. Äfven ett vida svagare angrepp på konungen måste i dess ögon synas vara en betänklig sak under dåvarande förhållanden. Ty rådet hade haft godt tillfälle att bevittna Karls växande harm, efter att Olai Martini svar på hans »Bevis» utgifvits, och efter att prästerskapet, som ofvan nämnts, tagit sig för

att just med anledning af konungens böcker gifva rådet en utmanande varning. Karls bistra stämning framträdde ej blott i hans mandat till svenska folket af den 30 dec. 1604, utan äfven och vida starkare i det svar, som han några veckor tidigare gifvit ärkebiskopen och prästerskapet på deras framställning om kyrkor och skolor. Han uttalade där sin förvåning, att präster som varit suspenderade, därför att de mot honom brukat sin otillbörliga mun, blifvit återinsatta i sina ämbeten, och slöt med den hotelsen, att hvilken biskop efter denna dag understode sig att gifva sådana präster deras kall igen och taga böter därför, skulle mista sin biskopsvärdighet och därutöfver tillbörligen straffas.[1]

Den närmast följande tiden var ej heller ägnad att mildra hans upphetsade stämning, allraminst gent emot prästerskapet, som han ansåg hafva, därigenom att det i tal och skrift påbördade honom afsikten att vilja införa den afskydda kalvinismen, i hög grad och ingalunda oafsiktligt bidragit att underhålla och stegra det missnöje i landet, hvarom rannsakningarna vid 1605 års riksdag syntes honom vittna. Under de första månaderna af detta år upprördes hans sinne

[1] Se min Uppsala Univ. Historia, Bihang I, s. 60.

våldsamt af de misstankar för ett omfattande förräderi, som hos honom väckts i anledning af Upplands-ryttarnes myteri i Livland under föregående år. Den 8 mars sammankallade han riksens ständer till Stockholm, och målande för hans stämning äro orden i kallelsen, att det vore bättre bo bland ulfvar och björnar än bland ett folk, som hvarken aktade ord eller tro. Under den rättegång, som vid denna riksdag anställdes mot Henrik Klasson Horn, framträdde tydligt, huru djupt han tog till sinnes den anklagelse för kalvinism, som smög sig kring i riket, och särskildt att ärkebiskopen genom sina skrifter gifvit den ett så starkt stöd. Horn hade erkänt, att han beklagat sig öfver, att Karl höll mera med en kalvinistisk präst (Micronius) än med de luterska, och att han sagt, det konungen tillställt prästerskapet några punkter af kalvinistiskt innehåll, hvarå detta svarat, men han förnekade, att han kallat Karl en kalvinist eller sagt, att denne ej försäkrat undersåtarne om deras religion. Karl fann sig föranlåten att själf uppträda inför rätten (den 10 maj). Han sade sig trotsa någon att bevisa, det han vore kalvinist. Hans omstridda bok vore ett utdrag ur fäderna och reformatorerna samt i full öfverensstämmelse med Skriften; den hade för öfrigt icke påtvingats någon. Själf bekände han sig

icke till någon annan religion än den, som hans salige fader för sjuttio år sedan inplantat, och vid den ämnade han till sin död förblifva.[1]

I en annan rättegång, samtidig med den mot fältöfverstarne, och riktad mot Hans Hansson i Monikala, blefvo äfven några Stockholmspräster invecklade, såsom misstänkta att vara hans medbrottslingar. Några egentliga bevis på deras brottslighet synas icke hafva kommit i dagen, om ock deras uppförande varit något tvetydigt, hvarför Karl stängde dem från ämbetet. Olaus Martini tvekade, lika litet nu som annars, att träda in för sina präster. Hans första försök, den 24 maj, att i spetsen för prästerskapet utverka deras återinsättande hade ingen framgång. Det kunde ej stämma konungen till blidare tankar, att de på samma gång afböjde hans begäran, att de skulle yttra sig om de straff, som borde drabba förrädarne, med den förklaringen, att dylika världsliga saker ej tillkomme dem, och att konungen själf en gång påmint dem om, att deras kall vore att akta sin bok och predikstolen.[2] Men ärkebiskopen förtröttades ej. Några dagar senare, då Karl rest bort

[1] J. Andersson, Riksdagen i Stockholm 1605, Linköping 1875.

[2] Original af 24 maj 1605 bland riksdagsacta, undertecknadt af O. M., 5 biskopar, 1 superintendent och 12 präster.

för en kortare tid till Nyköping, inlämnade han en föreställning till rådet med anhållan att den skulle tillställas konungen vid hans återkomst. Ej utan förvåning läser man det oförskräckta språk han där för. Det vore en stor dristighet, säger han, att afsätta trogna lärare, ty de voro Guds tjänare, och han gör den frågan, huru en världslig konung skulle upptaga, om hans legater så behandlades. Han tvekade ej heller att låta förstå det förföljelsen berodde ej minst därpå, att prästerna haft mod att straffa de ogudaktigas synder.[1] Man kan verkligen tveka, om rådet vågat framlämna den djärfva skriften till konungen. Så litet skydde emellertid ärkebiskopen att säga saker, som måste vara Karl obehagliga, att han i samma dagar (den 3 juni) i sin och biskop Petri Kenicii redogörelse för den af Karl så djupt hatade Hogenskild Bjelkes sista stunder lät uttryckligen veta, att denne aflagt en härlig bekännelse om Kristi lekamens och blods sanna närvarelse i nattvarden.[2] Och för sina Stockholmspräster gjorde han ett tredje försök, genom att i egen person vända sig direkt till konungen.

[1] Föreställningen är tryckt i bilagan 7. Den torde höra till tiden 29 maj—8 juni, då Karl var borta från Stockholm (se hans Calendaria).

[2] Berättelsen är tryckt i Bihanget till Karl IX:s rimkrönika, Stockholm 1759.

Tyvärr valde han det mindre lyckliga ögonblick, när denne den 17 juni, efter riksdagens slut, just stod i begrepp att stiga ombord för att fara till sitt älskade Gripsholm. Något svar i ett sådant ögonblick var ej att påräkna, och valet af tillfälle blott retade ytterligare Karls stämning, såsom framgår af hans skrifvelse två dagar senare till rådet.[1] Han beklagade sig där öfver att Olaus Martini i otid andragit sin sak, för hvilken han godt kunnat finna tillfälle förut, i stället för att komma i sista stund, då konungen stod färdig att afresa. Med tolfmannaed skulle prästerna fria sig, innan de kunde återfå sina tjänster; det stode ärkebiskopen fritt att själf svärja för dem. Tydligen fingo Stockholmsprästerna umgälla för hans ovilja mot Olaus Martini och ståndet i dess helhet. Och denna var vid den tiden ej ringa, såsom synes af hans, troligen något tidigare, afgifna svar på en dylik framställning till Stockholmsprästernas förmån, som gjorts af stadens borgmästare och råd. Där åberopade han bland bevisen för sina misstankar, att ärkebiskopen i sin bok beskyllt honom för kalvinism, hvilket han kallar »ett upproriskt företagande», ej så som det

[1] 19 juni 1605. Tryckt i Handl. upplysande Finlands hist. utg. af Waaranen, Del 2, 1864. Den 17 juni om morgonen drog Karl från Stockholm (hans Calendaria).

ej skulle stått honom fritt att skrifva mot konungens bok; men han hade tillåtit sig att gifva den det mest föraktade namn i världen, det kalvinska, »hvilket den menige man mera förfärar och ändsätter sig före än själfva djäfvulen».[1]

Det var dock fruktlöst att tro, att dylika försäkringar, att han ej hyllade kalvinismen, skulle något betyda inför den starka opinion, som bildats och skickligt underhölls så af hans yttre fiender, som af hans eget prästerskap. En våldsam nidskrift, som utgaf sig för att vara författad af några evangeliska präster i Livland och som mynnade ut i att Karl för sina irrläror borde utestängas ur församlingen, spreds vid denna tid i riket, och prästerna begagnade hvarje tillfälle för att angripa kalvinismen eller åtminstone på det starkaste framhäfva luteranismens därifrån skiljaktiga lärosatser. Det betydde väl mindre, när de, som officierade vid prästmöten, i sina på latin författade orationer, teser och disputationer togo del i stri-

[1] Odateradt »Svar på borgerskapets uti Stockholm . . . begäran 1605» (kopia i Palmskölds saml. V. T. 4, s. 145). I slutet lyder adressen: »Borgmästare och råd och de goda herrar som för rätta sitta». — Jag anser mig böra påpeka, att Karls ofta omtalta ord i brefvet: »detta ser ett grufligt förräderi mäkta likt ut», icke sägas om ärkebiskopens bok, utan syfta på allt som kommit i dagen af otrohet.

den[1], men helt annorlunda ställde sig saken, när dylika anfall, som spredos i handskrift eller utgingo af trycket, voro på svenska författade. Så sammanskref historieskrifvaren Petrus Petrejus ett arbete med titel: »Femtio olideliga orsaker, hvarför alla fromma och rättsinniga kristna . . . icke kunna eller skola med de kalvinister komma öfverens.» Och samma år utgaf predikanten i Hedemora, Ericus Svenonis Rospigius, af trycket sina »Spörsmål och svar öfver bägge sakramenten», i hvilka kalvinisternas »hallucinationer» häftigt angrepos, och Beza får tillnamnet »Djäfvulens taletrast». Enligt hans egen uppgift hade Olaus Martini öfversett och gillat arbetet samt försett det med »sköna och härliga sententier ur fädernas skrifter». I utlandet var Petrus Johannis Gotus rastlöst verksam i samma syfte; från Rostocks pressar utgingo på hans föranstaltan skrifter fulla af grofva utfall.

Detta eviga naggande bidrog väl ej litet att jämte yttre motgångar, såsom det stora nederlaget vid Kirkholm 1605, och den inre af nöden och kriget närda jäsningen, bringa Karls sinne ur jämvikten ända därhän, att han vid öppnandet af riksdagen i Örebro 1606 begärde af ständerna att befrias

[1] Se Olai Israelis theses synodales i Linköping, tryckta 1606, där han kallar kalvinisterna för »impostores».

från regementet och få detta öfverflyttadt i hertig Johans händer. I tvenne veckor växlades härom skrifvelser mellan honom och ständerna, tills han slutligen gaf vika. Men att han denna gången icke kom med några skrämskott, för att blott pröfva sin makt, framgår tydligt af hans anteckning i sin almanacka: »Jag ville hellre blifva därmed af för deras ostadighets skull, de hålla ock näppeligen hvad de utlofva.» Äfven i denna ömtåliga situation kunde man ej låta bli, ehuru all anledning saknades, att på ett sårande sätt röra vid den religiösa frågan. När konungen hade uppmanat ständerna att aldrig antaga papisternas villfarande lära, passade präster och borgare på att i svaret inflåta den onödiga förklaringen, att de ej heller någonsin för sitt lif ville antaga kalvinisters, vederdöpares eller andra sekters läror. Karl erinrade dem helt lugnt och med full rätt, att från det hållet hotades hvarken han eller Sverige af någon fara, hvarför han ej heller hyste någon fiendskap mot dem; papisterna traktade ock lika mycket efter Englands och Nederländernas fördärf som Sveriges. Det var därför nog ej utan en viss ironi som han i alla fall tackade dem för deras nit och begärde, att de skulle lika kraftigt bekämpa alla, »som voro med falsk lära bekajade». Det sårande uttrycket »kalvinister och vederdöpare»

ströks ock i riksdagsbeslutet, vare sig ständerna själfva insågo dess taktlöshet, eller Karl gifvit dem en vink, som ej kunde missförstås. Man har sagt, att Karl äfven denna gång gjort ett försök att försvaga den augsburgiska bekännelsens betydelse genom att i riksdagsbeslutet söka införa en formulering, som talade om den apostoliska och profetiska skrift, på hvilken denna bekännelse »hafver varit grundad», men att han måst finna sig i att man därtill fogade tillägget »och än grundad är». Det förefaller dock nästan som om denna uppgift hvilade på ett missförstånd af handlingarna.[1]

Den afvoga stämning mot prästerskapet, som vid denna tid jäste i Karls sinne, gaf sig luft vid flera tillfällen. Så fråntog han utan vidare den utmärkte Uppsalaprofessorn Laurentius Paulinus Funbo prebende och gaf det åt sacellanen Johannes Martini, hvilkens egentliga rekommendation tyckes hafva varit oviljan mot sin förman. Paulinus aktade sig visligen att göra några invändningar mot det kungliga maktbudet, men ärkebiskopen och kapitlet kunde ej underlåta att söka

[1] Knös har denna uppgift. Det synes mig dock, som om han af ett Karls uttryck i propositionen d. 9 april (som ju ej är något förslag till riksdagsbeslut), jämfördt med riksdagsbeslutet, skulle förts till den icke bevisade slutsatsen.

klämma till den bråkige kaplanen för hans smygvägar vid hofvet och begagnade sig däraf, att häradsrätten fällt honom för obevisade ärerör-riga beskyllningar mot Paulinus, såsom skulle denne tagit del i Abrahami Angermanni stämplingar 1598, till att suspendera honom till en tid. Herr Jöns skyndade att klaga för konungen, som genom bref af den 27 och 28 maj 1606 kallade ärkebiskopen och sex capitulares att jämte häradsrätten infinna sig i Stockholm och svara på herr Jöns' anklagelser. Vid rannsakningen kom ej något i dagen till deras nackdel, men herr Jöns fick i alla fall den 13 juli konfirmation å Funbo.[1]

Och ej långt därefter kallades Paulinus ånyo, jämte fyra forna professorskamrater från 1598, att genom natt och dag infinna sig i hufvudstaden för att rentvå sig för de ofvannämnda beskyllningarna att hafva spelat under täcke med Angermannus. Resultatet blef att han, ehuru alldeles oskyldig i hufvudsaken, om ock möjligen någon liten obetänksamhet, förlåtlig i en så upprörd tid, kunde framdragas och af misstänksamheten obehörigt förstoras, blef skild från sin professur och förflyttades till Uppsala-Näs pastorat.[2] För Olaus

[1] Se H. Lundströms vidlyftiga redogörelse i »Laurentius Paulinus Gotus», 1893, s. 85 ff.

[2] Anf. ställe s. 88.

Martini var detta visserligen ett hårdt slag, ty han förlorade en af sina bästa kapitelsledamöter, som vid riksdagarna troget stått vid hans sida. Med ej mindre oro måste han under samma år hafva bevittnat Karls våldsamma steg att skilja två biskopar från ämbetet. Den 28 maj afgick befallning till Tönnes Jöransson att sätta biskop Erik i Åbo från hans kall och sända honom öfver till Stockholm samt i stället insätta kyrkoherden mäster Gregers; det var andra gången Karls vrede hemsökte Åbobiskopen med dylikt straff. Och något förut hade Olaus Bellinus i Västerås, hvilken länge stått illa anskrifven hos Karl, råkat ut för samma öde.[1] I bägge fallen hade orsaken varit, att de af konungen misstänktes för hemliga förbindelser med afvikna svenskar; inom ej lång tid återfingo emellertid bägge sina stift.

Kort efter dessa våldsamma steg mot biskoparnes personer, tog Karl ett annat, som ej blott

[1] Till den ännu dunkla frågan om Olai Bellini suspendering har H. Lundström lämnat viktiga bidrag (Historisk Tidskrift 1901, s. 80). Alldeles klart är väl ännu ej, om den ej skett i samband med Örebromötet om våren. Visserligen undertecknar han ännu prästerskapets skrifvelse af 22 april, men det finnes en berättelse af kyrkoherden i Garpenberg Laurentius Nicolai († 1658), att Olaus afsattes »på våren» och att den 22 maj hans capitulares utfärdat bref med uppmaning till stiftet att försvara biskopens oskyldighet (E. 297 s. 223 i Uppsala Bibl.)

innebar ett djupt misstroende mot biskoparnes sätt att sköta sitt kall, utan måste synas hela prästerskapet vara ett djupt ingrepp i kyrkans, åtminstone genom sedvana fastställda rätt, så mycket mera som konungen här alldeles på egen hand lagstiftade för kyrkan. Karl har dock tydligen, alldeles som hans fader och bröder före honom, ansett sig äga en ganska vidsträckt myndighet att ordna kyrkans styrelse och författning; på visst sätt hade ock genom reformationen alla påfvens regentfunktioner i stillhet öfvergått till den svenska konungen. Och af 1571 års kyrkoordning ansåg sig Karl, lika litet som sedan hans son, bunden, då den saknade kunglig stadfästelse. Den 28 juli 1606 utgick det märkliga bref,[1] hvari han förklarade, att, eftersom biskoparne utdelade gäll efter väld och icke efter lärdom och äfven ibland förfogat öfver kungliga gäll samt för gåfvors skull ordinerat flera präster än som kunde försörjas, hvarför ock den ene prästmannen stode efter den andres lägenhet, såsom den onde traktar efter själen, har han nu med rådets bifall förordnat, att när ett gäll blefve ledigt, erfordrades först socknemännens bifall till den som biskopen föreslagit, och därpå konungens konfirmation; ej

[1] Brefvet, som finns både i R-reg:t och tryckt som patent, är sedan tryckt i Bilagorna till Karl IX:s rimkrönika.

heller ägde biskopen ordinera präster, utan att behofvet uppvisats för konungen och denne gifvit sitt samtycke. Det var säkerligen ej minst det svåra missbruket att ett öfverflödigt antal präster ordinerades, som gaf anledning till detta mandat. Redan 1603 hade Karl af denna anledning skrifvit ett hotfullt bref till biskop Petrus Jonæ i Strängnäs, den man som han själf gjort till biskop under den liturgiska striden och som så kraftigt då stått vid hans sida. Det heter i brefvet: Oss är förekommet, Mester Peder, att I tage eder före att utdela prästegäld efter väld och vänskap och taga där gåfvor före och icke en gång säga oss med det ringaste ord till. Så vele vi gärna veta, hvem som hafver gifvit eder den myndighet, att I utan vår vetskap och samtycke sådana beneficia skola utdela, och skole I veta, att hvarest I härmed icke vända igen och afstå med eder girighet och simoniska handel den I bruke, så skole I icke länge blifva biskop, utan såsom vi hafve eder samma kall betrott, så vele vi sätta Eder därutaf igen.[1]

---

[1] Tryckt i Svenska anecdoter utg. af Gjörwell, 3, 1768, s. 5. Redan Johan III klagade 1588, att 50 till 60 obefordrade präster funnos i hvarje stift (Palmschölds saml. I. T. 8, s. 781); jfr Skarabiskopens erkännande 1580 (Westling, Hertig Karls furstendöme, 1883, s. 72).

Den vreda stämning, som genomgick kungliga maktbudet af den 28 juli, hvilket uppenbarligen afsåg att gifva biskoparnes stora myndighet en allvarsam knäck, förskräckte dock så litet Olaus Martini, att han vid alldeles samma tid lät af trycket utgå en skrift, som häfdade en motsatt uppfattning och som såväl härigenom som sitt innehåll i öfrigt ingalunda var ägnad att stämma Karl mildare. Den hade formen af en predikan och angaf redan genom titeln sin afsikt vara att bevisa, att »de påfviske och kalvinske lärare äro falske profeter och att de som med dem hålla, jämmerligen äro och blifva bedragne och förförde.» Utan att direkt taga formen af ett angrepp på konungens uttalanden, var den dock omisskänneligen afsedd att vara ett kraftigt inlägg mot dessa i de nu brännande religiösa och kyrkopolitiska frågorna. Den vanliga uppgiften, att ärkebiskopen valt predikstolen till forum, sedan rådet förbjudit honom att begagna pressen för att gendrifva Karls svar 1606 på hans Bevisbok, förfaller redan därigenom, att skriften utgick ett halft år före konungens svar, men äfven uppgiften att denna predikan hållits i Stockholm förefaller mer än osäker. Dess företal är dateradt d. 1 augusti, således tio dagar före den dag den skulle hållits. Redan detta, att den skulle vara tryckt, förr än

den blifvit hållen, gör saken misstänkt, än mera dess ovanliga längd af trettiosex trycksidor, för att ej tala om dess innehåll, som mindre lämpade sig för predikstolen[1].

Ehuru detta uttalande i den pågående striden sålunda valde predikans form, är det dock till hela sin natur en polemisk skrift, och kanske den skarpaste af de många som flutit ur Olai Martini penna. Det är omöjligt för den, som uppmärksamt läser den, att instämma i omdömet, att den är hållen i enkel och värdig ton samt utan alla hänsyftningar på konungen. Det senare framgår tillräckligt tydligt af den korta redogörelse jag nedan lämnar, hvilken ock torde visa, att tonen är synnerligen häftig, särskildt vid utfallen mot oliktänkande, om den också ej kan kallas grof med hänsyn tagen till tidens teologiska polemik i allmänhet, hvilken just ej led af hänsynsfullhet.

Ingen af Olai Martini samtida undgick väl att genast förstå, att det var på Karl han syftade, då han till sin varning mot dem, som försvarade lögnen, fogade ett: »Det Gud bättre i denna sista vredenes tid förefallit, så att man nu icke

[1] Titeln själf säger ej, att den hållits i Stockholm. Den lyder: »En Predikan: öfwer thet Evangelium, som i Gudz församling plägar förhandlas then ottende sondaghen effter Helge Trefaldigheetz Sondagh . . . Stelt och författat aff Olao Martini A. Uppsaliensi». Stockholm 1606.

allenast väl kan lida förstockade och försmädliga papister, kalvinister, vederdöpare och andra sekter, *utan ock man gör dem stor ära i mångahanda måtẗo, såsom vi nogsamt och dagligen med suckan och sorg för våra ögon se måste* . . . Skola de som äro världslig öfverhet intet lida förstockade och försmädlige kättare.» Åt samma håll syftar ock varningen för kalvinisternas listiga tal, när de först smyga sig in i ett land, alldeles som de Arianer gjorde i tiden, likaså erinran om huru »de bryta omkull och fördärfva catechismen». En annan släng åt Karl för hans något omilda behandling af universitetet ligger tydligen i orden: »Så skole vi gärna hjälpa och fordra skolor, akademier och Guds ords tjänare, taga oss till vara, att vi icke dem förgäta, förakta eller förfölja.» Och uttalandet om öfverhetens ställning till predikoämbetet, märkligt i sig självt, blir det än mera, om det får antagas vara en direkt protest mot Karls ofvan omnämnda mandat af d. 28 juli, hvilket utgick tre dagar förrän Olaus Martini undertecknade företalet till sin predikan. Han säger här: »Öfverheten skall förhjälpa, att den som blifver af predikoämbetet lagligen kallad och af de andra i församlingen, som om denna handel rätteligen döma kunna, gillad och anammad, må blifva i sådant ämbete stadfäst. Eljest där öfverheten

är hednisk eller ock uti en annan falsk religion och kallar så hvem henne synes emot predikoämbetets och församlingens samtycke, där sker ingen laglig kallelse, såsom ock icke heller där predikoämbetet sig förgriper, kallandes dem, hvilkas kallelse öfverheten och andra i församlingen, de där saken rätt betänka, icke kunna sitt samtycke gifva.» — Kalvinismen beskylles att med sin lära styrka till synd, och uttalanden af dess lärare begabbas. När Carolstadius säger: »Om dina synder kvälja dig, så gack till Herrens nattvard», är det, menar ärkebiskopen, »lika mycket som om vi ville säga: När du är hungrig, så tag en näfve korn och ät, att du må få syndernas förlåtelse»; och på ett annat ställe utbrister han: »Det är falska lärares sed att bedrägligen förfalska den heliga skrift, kalvinisterna blifva ock befunna med detta bofveri.» Om papisterna säges, att de hafva ingen annan tro än den, som djäflarne hafva, men falska profeter och lärare skola afhuggas och kastas i den sjön som brinner med eld och svafvel. — Så mycket om skriftens form; till innehållet är den en grundlig vederläggning af motståndarnes läror samt en klar utveckling af den luterska bekännelsens hufvudgrunder.

Det ser nästan ut som en direkt bestraffning af detta käcka språk, när Karl några månader se-

nare (d. 8 okt. 1606) utfärdade en rundskrifvelse till biskoparne med befallning, att de jämte domkyrkornas sysslomän skulle gifva visst besked hvart domkyrkornas inkomst tagit vägen och om den användts till kyrkornas bästa. Och lika litet som Olaus Martini var han sinnad att underlåta att föra sin saks talan med pennan. I början af året 1607 se vi honom framträda med ett nytt arbete om nattvarden.[1] Det märkliga äger dock rum med denna korta, praktiskt hållna och all polemik undvikande skrift, att Karl i densamma icke har, drifven af stridens hetta, skärpt sina åsikter, utan uttalat dem i en ganska mildrad form, hvilket slår i ögonen, om man jämför dem med den skrift i samma ämne som han aflämnade till riksdagen i Linköping år 1600. En skarpsinnig forskare, med hvilken jag ej kan annat än instämma, har bedömt saken så, att Karls afsikt var att visa, att lärans tillämpning på det kristliga lifvet låg honom mer om hjärtat, än tvisten om lärosatserna.

---

[1] Sanfärdigh Vnderwijsning och rätt betänckiande om Herrans Jesu Christi Natward. Stockh. 1607. Att den anonyma skriften var tryckt före kröningsriksdagen i mars och har Karl till författare, synes af biskoparnes skrifvelse till drottningen d. 3 april, där de bland konungens skrifter, som de fått sig ålagdt att besvara, äfven nämna: Betänkandet om Herrans Nattvard.

Vi hafva förut sett, huru het striden stått mellan Karl och prästerskapet vid föregående riksdagar, då det senare, ehuru förgäfves, velat aftvinga konungen ett klart erkännande af den augsburgiska bekännelsen och Uppsala mötes beslut såsom bekännelseskrifter. Med den skärpta bitterhet i sinnena, som nu inträdt å bägge sidor, måste konflikten blifva än starkare, när på kröningsriksdagen i Uppsala 1607 frågan om konungens och ständernas ömsesidiga försäkringar kom före, och Karl lika bestämdt som förr vägrade afgifva ett obetingadt erkännande af ofvannämnda skrifter. I de särskilda ståndens första skrifvelser[1] råder i detta afseende olikhet, i det präster, borgare och bönder yrka på bägges uttryckliga erkännande, under det adeln blott talar om den kristliga religion, till hvilken Karl och ständerna genom kung Göstas testamente och arfföreningen voro förbundne. Prästerskapets skrifvelse är märklig för den dristighet, med hvilken den ej blott uttalar sig i hufvudfrågan, utan äfven direkt angriper konungens skrifter och kyrkopolitik; och det lider väl ej något tvifvel, att Olaus Martini verksammast bidragit till dess formulering. Prästerna erinrade här, att Karl själf underskrifvit Uppsala-

[1] De äro odaterade, men ligga naturligen före d. 5 maj, då den gemensamma skrifvelsen afgafs.

beslutet och sedan upprepade gånger därtill förpliktat sig. Och alldenstund i strid med sådana beslut några böcker under hans höga och berömliga namn blifvit tryckta, i hvilka kalvinisternas villfarelser försvarades, däröfver Guds församling sig högligen förargade, anhöllo de underdånigast, att dessa måtte med första afskaffas. Det vittnar om verkligt mod, för att ej säga mera, att sålunda sätta konungens arbeten under officiell censur, i synnerhet som de, trots Karls upprepade erinran, att han aldrig åberopat Kalvin eller dennes läror, öppet förklarade dem för kalvinistiska. Vidare undanbådo de sig hvarje förändring i handboken och påminde om, huru kalvinisternas åtgöranden i den vägen i Anhalt och flerstädes förkränkt den kristliga friheten till Guds församlings suckan och förargelse. Tillsättning af biskopar och präster borde ske efter kyrkoordningen, »som med Guds ord öfverenskommer och sig däruppå grundar»; inga lösa klagomål mot präster borde tillåtas, och anklagelser utan dröjsmål rannsakas inför kapitlet. Slutligen anhöllo de om ett säkert understöd för universitet och skolor.

Karls svar till adeln blef naturligen nådigt. Enligt hans uppfattning stod den, likasom han, på reformationens rena grund, från hvilken prästerna affallit genom anslutning till ubikvitistiska

villfarelser, hvilket väl kunde göra en fortsatt reformation nödig. Men, säger han, efter all religionsförändring är farlig och Gud allena regerar öfver människans samvete, och han i sina skrifter fått uttala sin mening, vill han låta det blifva enligt tyska ordspråket: »Was ich nicht bessern kann, das will ich lassen, wie ich's kann.» Dessa ord kunna vid första påseendet se ut som en kapitulation inför motståndet, men de betydde ingalunda, att han ämnade låta påtvinga sig bekännelseskrifterna, utan blott att han afstod från tanken på att utföra reformationen i en som honom syntes renare riktning. Det framgick klart af det åtföljande förslaget till adliga privilegier, som ej hade ett ord om Uppsala möte och till augsburgiska bekännelsen fogade tillägget: »hvilken *bör* hafva sin grund i den profetiska och apostoliska skrift». Och samma restriktion vidhöll han i svaret till prästerna, hvilket för öfrigt ingalunda andades välvilja, som man väl kunde vänta efter deras utmanande hållning. Hans stridssätt var här, som oftast, den kraftiga offensivens. Ej utan en viss ironi säger han sig vilja bedja Gud om nåd att motstå alla kättare, vare sig papister eller andra, »där de icke hafva sin grund i Skriften». Det vore en orättfärdighet af prästerskapet att säga, att i hans böcker några vill-

farande och kalvinistiska meningar försvarades, ty de voro grundade på Guds ord allena, och i dem funnes ingen villfarelse, utan sanningen själf, så klar som dagen, och de hade ej heller förmått att med Guds ord vederlägga dem. Tvärtom vore det just de som affallit från sanningen och antagit påfvens falska lära och Jacobi Andreæ ubikvitet, hvilket han vore villig att bevisa. Deras antydan om olagligheter vid prästers till- och afsättning förklarar han innebära en otillbörlig anmodan om sådana privilegier som strede mot både reformerta kyrkors bruk och Sveriges lag. Å sin sida sätter han hotande för deras ögon förslaget att lägga kyrkans öfverstyrelse i händerna på ett kollegium af både världsliga och andliga personer, som regeringen skulle utnämna. Detta förslag framgick väl i öfrigt ej blott ur hans ovilja öfver biskoparnes stora makt inom sina stift, utan ock af verklig insikt i behofvet af en kontrollerande central öfverstyrelse.

Karl måste känna sig så mycket mindre benägen att falla undan, som äfven rådet den 5 maj uttalat sig något tveksamt och ej nämnt Uppsala mötes namn. När därför ständerna samma dag ingingo med en ny skrifvelse,[1] hvari de för Jesu

[1] Tryckt i Bidrag till svenska kyrkans.... historia af Bexell m. fl., I, s. 128, ehuru där orätt tillagd prästerskapet.

Kristi död och pinas skull anhöllo, att han skulle bekräfta Uppsala möte, från hvilket de för sin del aldrig tänkte vika, bekommo de följande dag ett onådigt och afvisande svar. Det hette där, att de, som sagt honom vara en kalvinist, hade farit med lögn, om hans böcker finge ett concilium nationale döma, och hvad Uppsala möte anginge, så hade det ej varit något concilium, utan en då gjord förbindelse mot den papistiske konung, som riket hade. Det sistnämnda påståendet sökte han ytterligare utveckla och bevisa genom en på samma gång aflämnad och af honom själf författad »Examen öfver det afsked, som upprättadt och beslutadt blef i Uppsala på det år 93»,[1] som mynnade ut däri, att man på detta möte hade, för att göra

---

Besynnerligt förblir, huru adeln nu kommit att gå med på denna deciderade skrifvelse. Äfven till drottningen vände ständerna sig samma dag med bön om hennes understöd. Då Norlin anför Westéns uppgift (Svenska hofclereciets historia, 1, s. 326), att hon ansågs luta åt Karls bekännelse, vill jag påpeka, att Laurentius Paulinus i sin likpredikan öfver henne år 1626 vet berätta, att hon år 1614 i hans närvaro skarpt utfarit mot kalvinismens villfarelser.

[1] I samband härmed vill jag nämna, att bland riksdagsacta finns ett »Kort betänkande om Uppsala möte» af Karl, som af annan författare olyckligt nog blifvit tillagdt prästerskapet. Jag kan ej nu inpassa det i förhandlingarnas ram, men tror att det är ett tidigare och kortare uttryck af Karls åsikter, som sedan togo fullständig form i ofvannämnda Examen.

en ända på den religiösa tvedräkten, ingått en förening att blifva vid Guds rena och saliggörande ord, hvadan alla andra på mänsklig auktoritet hvilande beslut, äfven augsburgiska bekännelsen och kyrkoordningen af 1571 (om hvilken senare han nu kastar dem i ansiktet frågan, när den af världslig öfverhet bekräftats), icke hade vitsord annat än i de punkter, hvari de med Skriften öfverensstämde. Därför hette det också i det förslag till konungaförsäkran, som han följande dag, den 7 mars, aflämnade, att han ville hålla ständerna vid augsburgiska bekännelsen och Uppsala möte, »*såvidt* de uti de profetiska och apostoliska skrifterna grundade äro och med dem öfverenskomma». Och vid detta förbehåll höll han stadigt fast under de förhandlingar som följde, trots att prästerskapet ej visade den ringaste benägenhet att gifva efter. De öfriga ständen vågade dock ej längre följa detta, i synnerhet efter att Karl den 10 mars själf framträdt för ständerna med en bister förklaring, att han ej tänkte låta sig vidare reguleras af prästerskapet, än som de hade Skriften och Sveriges lag för sig; de skulle strax på timmen fatta sitt beslut, ty han ämnade ej längre vara deras »kastevante». För en sådan hotelse föll allt motstånd, och hans försäkran af den 27 mars blef i enlighet med hans fordran af-

fattad.[1] Hans vrede öfver motståndet sökte och fann ett offer. Uppsalaprofessorn Johannes Blanchovius, som suttit i det utskott, hvilket formulerat motförslaget om ett ovillkorligt erkännande af bekännelseskrifterna, skildes från sin plats vid universitetet, och dettas privilegiebref återtogos.

Karls mellanhafvande med prästerskapet var ingalunda bragt till slut med denna före kröningen utkämpade strid om konungaförsäkran, som, om ock till namnet förd med alla ständen, egentligen varit en kraftmätning med prästerskapet. Den skulle få sitt heta efterspel i den enskilda kontrovers med prästerna, hufvudsakligen rörande kyrkans ceremonier, som efter kröningen tog sin början, och i hvilken Karl ej försummade att för dem läsa lagen både för hvad de gjort och icke gjort. I sin första framställning om ceremonierna uttalade han sitt missnöje öfver, att afskaffandet af det gamla missbruket med upphöjelsen af sakramentet i nattvarden, som redan i Uppsala 1593 beslutats, icke skett med nödig varsamhet efter förutgången undervisning, utan på ett sätt som kommit förargelse åstad bland allmogen. Vidare fordrade han, att prästen skulle läsa instiftelseorden vänd åt församlingen och ej, som hittills brukats, sjunga dem med ryg-

[1] Anjou fäster med rätta uppmärksamheten på att ordalagen i ständernas försäkran ej lyda fullt lika med i konungens.

gen åt denna, äfvensom att han, efter Kristi exempel, skulle vid altaret bryta brödet. Prästerskapet erkände i afseende å upphöjelsens aflysande, att det väl vore möjligt, att någon ej rätt undervisat sina åhörare, men gaf oförsiktigt luft åt sin retliga stämning genom det olyckliga uttrycket, att »i det ståndet äro ock icke änglar utan människor». Med bättre skäl anmärkte de, att upphöjelsen icke i och för sig kunde räknas till missbruken, utan vore att betrakta som ett adiaforon, hvars afskaffande man beslutit därför att det ledt till missbruk. Så mycket olyckligare var däremot försvaret för prästens ställning, nämligen »att ofta talar man en till, fast man vänder sig ifrån honom, och ofta hafver prästen, som står i predikstolen, en stor part af församlingen bakom sig». Brödbrytningen vilja de ej veta af, den vore ett människopåfund, för hvars befintlighet i äldre tider intet bevis kunde framdragas, och Kristus tog icke brödet från någon paten, som stod bakom honom. Det ena med det andra vore en uppfinning af kalvinisterna, som ju ej heller kunde vara ceremonier förutan, och för öfrigt vore det ej heller möjligt att följa alla omständigheterna vid nattvardens instiftelse; i så fall skulle den ju firas icke i kyrkan, utan i ett värdshus, icke om dagen, utan om natten.

Karl var ej sen att taga fasta på svagheterna i detta svar. Man kunde väl, genmälte han, se, att de ej voro änglar utan människor såväl af deras oförnuftiga svar, som eljest af deras lefverne, och han frågar hånfullt, i hvilken disciplina morum eller rhetorica man lär sig sådana mores eller gestus, att man vänder ryggen åt den man tilltalar; om en världslig potentats tjänare skulle förfara så, då han sändes till en annan potentat, skulle man med skäl kunna kalla honom »fåvitsk eller alldeles galen». Det vore en grof lögn att påstå det brödbrytningen ej i någon tid förekommit i Guds församling, då redan Paulus talar därom.[1] Och gentemot deras invändning, att det vore omöjligt att nu följa alla detaljerna vid nattvardens instiftelse, säger han, att det är ett oförnuftigt svar, och att »efter som de äro män till, hafva de svarat till». Han önskar slippa vidare höra deras tal om Kalvin och hans ceremonier, ty »om än Calvinus, ja om än Lutherus hade brukat några onyttiga ceremonier, som icke stämde med Guds ord öfverens, så vore det icke mer att akta än som påfvens i Rom eller biskopens i London». Och efter denna bistra upptuktelse ryckte han fram med en ny, säkerligen alldeles oväntad

[1] Norlin (1, s. 240) uppvisar, att brödbrytningen förekommit inom kyrkan från fjärde seklet till slutet af det elfte.

begäran, som måste väcka djup oro hos det hittills stridslystna prästerskapet, nämligen att de skulle svara på hans böcker, både katekesen och den om altarets sakrament,[1] och refutera dem, om de voro ärliga karlar, eller ock låta H. K. Maj:t en gång blifva obekymrad med deras munbruk, därmed de hetsade undersåtarna mot öfverheten.[2]

Prästerskapet kunde ej undgå att känna det hotande i den nya situation, som för dem öppnade sig genom konungens sista peremptoriska fordran. De hade dock själfva genom en onödigt uppdrifven agitation bidragit att framkalla den. Att i konungens närvarande vreda stämning som samladt prästerskap midt i hans ansikte sjunga ut, hvad de ej tvekat att man och man emellan förkunna, kunde föra till oberäkneliga följder, men å andra sidan förbjöd deras samvete dem att yttra sig godkännande. Det bekvämaste var naturligen, om man kunde alldeles komma ifrån en så kinkig sak, och biskoparne vände sig därför

---

[1] Af biskoparnes bref till drottningen den 3 april synes, att han äfven begärt deras yttrande om Gudstjänstordningen för hofvet (af 1602) och Svaret på ärkebiskopens bevisbok (af 1606).

[2] Karls första skrifvelse, prästernas svar och Karls gensvar äro alla odaterade, men ligga naturligen mellan kröningsdagen den 15 mars och biskoparnes bref till drottningen af den 3 april.

i sin nöd till drottningen den 3 april med bön att genom hennes bemedling befrias från åläggandet att yttra sig om konungens böcker. Sådant kunde endast lända församlingen till förargelse och göra konungen oförmodadt bekymmer, tyngd som han var i denna fejdetid af rikets ärender. Det var en hänsyn till hans känslor, som måste förvåna, och dikterades väl mest af den ängslan, som intagit deras sinnen. De förklarade vidare, att de icke kommit till Uppsala för att gifva sig i disputation om höga religionssaker. Om konungen ändock nödvändigt ville hafva ett svar, begärde de få ett års betänketid för att utarbeta sitt betänkande, hvilket de nu lofva att »fogligt och ödmjukt sammanfatta samt grunda på Guds ord». Man tycker sig nästan kunna se det ironiska smålöje, som vid underrättelsen om detta ödmjuka andragande hos drottningen, måste gått öfver Karls bistra drag; vid dylik undfallenhet hade de sannerligen ej vant honom. Och han lät ej beveka sig, vare sig han var för retad att vilja släppa ett sådant tillfälle att klämma efter sina motståndare, eller han snarare var fullt öfvertygad om, att de ej skulle kunna bevisa sin sak. De fingo därför den 6 april mottaga en föga nådig skrifvelse, i hvilken han, efter att hafva förebrått dem, att de besvärat drottningen, allde-

les förgätande att »mannen är kvinnans hufvud, såsom Kristus församlingens»,[1] kategoriskt fordrade att, emedan de själfva hade begynt en otidig disputats och därmed vållat uppskof med kröningen samt vidare utropat hans böcker för kalvinska, de nu skulle med få ord »ja eller nej, utan någon disputats» säga, om katekesen vore till att gilla eller icke och, i senare fallet, i hvilka punkter. I afseende på konungens senaste skrift skulle de förklara sig, om det vore bättre att i nattvarden följa Kristi egna instiftelseord och ordning eller påfvens vidskepelse; »om Kristi närvarelse i nattvarden vill H. K. Maj:t intet disputera»; och sedan må de draga sin väg. Såsom synes, begärde han ögonblickligt svar endast på tvenne af sina skrifter; om de öfriga tillade han, att därest ett års tid icke försloge till att svara, kunde de taga tre år till.

Så ömtålig syntes prästerskapet frågan vara, att de gjorde ännu ett försök att komma undan. Två af biskoparne, Petrus Jonæ i Strängnäs och Petrus Kenicius i Skara, vände sig ånyo till konungen följande dag. Det var väl med full afsikt som Olai Martini namn ej syntes, ty det kan väl

[1] Man erinrar sig här ovillkorligen Karls ord i bref till Lindorm Nilsson den 20 februari 1597: »Där präster och kvinnor skola hafva regementet, tager det sällan en god ände.»

ej antagas, att han vägrat taga del i de andras steg. De bägge biskoparne anhöllo bevekande att, som de voro oförberedda på saken och alldeles saknade nödiga böcker, förutom att medlen till deras uppehälle icke försloge längre, det måtte förunnas dem att få i sina hem med lugn öfvertänka saken och sedan afgifva ett ödmjukt svar. I samma ärende vände de sig ock till konungens mäktige förtrogne, hofkanslern dr Nils Chesnecopherus och sekreteraren Petrus Nicolai, med begäran om deras bistånd. Hos dessa erinrade de, att förutom konungens första skrift, på hvilken ärkebiskopen svarat, hade de först här fått se de öfriga skrifterna, en uppgift som förefaller egendomlig, då de ju den 9 november 1602 ogillat hofordningen, och konungens katekes utgick af trycket redan 1604 samt svaret till ärkebiskopen i december 1606. Men äfven dessa framställningar lämnades utan afseende, och prästerskapet måste därför omsider finna sig i att afgifva ett svar. Kort och ytterst försiktigt affattadt, utan att som hittills alltid skett, inblanda hänvisningar på kalvinistiska kätterier, står det i märklig motsats till alla föregående utlåtanden från detta håll, hvilka nagelfarit allt och med förkärlek begagnat sig af tillfället att utslunga beskyllningar för dold kalvinism. Nu insåg man tydligen faran af att i

onödan utmana den våldsamme konungen, och man längtade väl äfven att snart få vända åter från denna lejonkula till hemmets frid. — De hafva öfversett hans arbete, säger svaret, så mycket den korta tiden tillåtit och däri visserligen funnit några nyttiga lärdomar, men ock några sententier, som ej öfverensstämde med den kristliga lära som i fäderneslandet brukades. De medgifva i afseende på de tio budordens indelning, att Skriften själf ej därom något förmält, men de förnämsta kyrkofäderna hade följt den ordning, som sedan ingått i Luthers katekes och ej utan förargelse kunde ändras. Den nya katekesens ord om Kristi himmelsfärd vore rätt sagda, om de rätt förstodes och därmed icke förnekades hela personens närvaro på jorden, som han lofvat (Matt. 28: 18). Likaså, när den nya katekesen tolkar Kristi nedstigande till helvetet, så att han med sin ångest friat oss från helvetets pina, är det nog i sig själf godt, men det bortskymmer, att hans pina ej är detsamma, som att han både som Gud och människa nedstigit till helvetet, »hvilket tros i våra församlingar, ehuru vi visserligen ej kunna utrannsaka huru det skett». Om döpelsens sakrament talar katekesen så, att detta blott »bemärker» den nya födelsen och icke, »som hos oss tros», att människan därigenom födes på nytt. Vid natt-

varden komma de från alla svårigheter genom att skickligt taga fasta på Karls egna ord och säga, att »ehuruväl nya katekesen talar något annorlunda än som instiftelseorden lyda», så yttra de sig icke i den punkten, »alldenstund H. K. M. det intet begärer», liksom de äfven »för tidens korthets skull» ej beröra några andra stycken.

Ett så fogligt och undfallande svar från prästerskapet var något alldeles nytt. Det tyckes hafva bort mana Karl att själf helt kort och lugnt ända striden för denna gång. Men hans svar, som afslöt striden, blef både vidlyftigt och hårdt. Till någon del kan detta hafva sin ursäkt, eller åtminstone sin förklaring, ej blott däri att hans sinne råkat i djup svallning genom prästerskapets hänsynslösa motstånd[1] och hittills föga aktningsfulla stridssätt, utan äfven däri att han ansåg sig

[1] Huru stark hans förbittring var mot prästerskapet framlyser bäst af ett hans uttalande till rådet, i hvilket han beskyller prästerna att hafva på nytt begynt med sina gamla praktiker genom att vid denna riksdag väcka tvedräkt och oro, fienden till styrka och världen till åtlöje, samt tillägger: »Och vill så intet annat ske, än som tillförene skedt är, ett jämmerligt blodbad *för prästernas egensinnighet, att man icke vill vara dem hörige och lydige mera än såsom Guds ord och sanningen medgifver*». De kursiverade orden äro af Karl egenhändigt tillagda i konceptet, hvilket jämte det odaterade originalet (»K. M:s undervisning till riksens råd huru förrädeligen Erik Sparre hafver handlat och falskeligen låtit trycka konung Sigismundi ed») förvaras bland Riksdagsacta.

Det ser nästan ut, som om han börjat inse ofruktbarheten af de dogmatiska kontroverserna och därför velat på detta mera neutrala område gå motståndarne till mötes, för att befordra det viktiga intresset att göra kristendomsförkunnandet rent, värdigt och verksamt. Det mest betecknande för aktstycket är, att i femte punkten anbefalles att drifva katekesen med all flit, såsom han af Luther beskrifven är, och att i sjette punkten föreskrifves, att disputatser är fritt att hålla i akademien och skolestugor, men ej på predikstolen eller annorstädes.

Bitterheten mot prästerskapet var dock ej därför död i hans sinne; så lätt släppte hans ovilja ej tag. Och Olaus Martini fick just denna höst på ett kännbart sätt förnimma utbrottet af denna ovilja. Det är ju möjligt, att hans underlåtenhet att efterkomma den förnyade anmaning, som Karl ej långt efter riksdagens slut tillställde honom (den 20 maj) att själf inkomma med utlåtande öfver katekesen och därom påminna öfriga biskopar, förut bidragit att öka konungens retlighet. Denna gaf sig nu luft i anledning däraf, att präster utnämnts inom ärkestiftet, ehuru de voro illa anskrifna hos öfverheten. Den 20 september skref han till Olaus Martini och frågade skarpt, med hvad rätt denne nämnt herr Knut till kyrkoherde

i Torneå, ehuru han vore en beryktad man och på den grund varit inkallad till Stockholm att stå till svars. En dylik myndighet ville han ej bestå ärkebiskopen.[1] När dock ett likartadt fall enligt Karls åsikt några veckor senare ånyo förekom, upplågade hans vrede och tog sig än starkare uttryck. Förhållandet var, att samma höst hade han förbjudit den välbekante orolige kyrkoherden i Uppsala, Ericus Scepperus, att utöfva prästämbetet, innan han friat sig för misstanken att i forna tider hafva hållit ihop med de upproriska riksråden. Det var dock så mycket underligare af Karl att röra i denna gamla sak, som Scepperus därför en gång varit ställd för rätta år 1599, frigifvits 1600 och tydligen återfått Karls nåd, då han förflyttats till sin nuvarande plats. Kanske har något otjänligt utbrott af Scepperi framfusiga lynne, som ofta gaf sig luft å predikstolen, ej varit främmande för Karls annars väl våldsamma steg. Emellertid brydde sig Scepperus ej om det kungliga budet, och Olaus Martini tyckes ej ansett det hafva varit sin skyldighet att låna hand till dess verkställande. Då afgick, den 15 oktober, till honom ett bref, hvari Karl frågade, hvem som trots hans förbud tillåtit en så beryktad man som

[1] Tryckt i Handlingar till upplysning i Finlands historia, utg. af Waaranen, 2, s. 383.

Scepperus att utöfva sitt ämbete. Detta borde ärkebiskopen, som kyrkans förman, hafva hindrat, tills saken lagligen skärskådats. Själf ville han visserligen icke olagligen stå någon efter lif och lem, men Scepperi skuld kunde, trots hans nekande, med bref bevisas. Han slutar med den vreda hotelsen, att där som Olaus Martini handlar emot hans med fog gifna förbud, skall det ej gå honom bättre än Scepperus, och han ej där vara biskop längre, än denne varit kyrkoherde. En dylik hotelse måste förefalla så mycket allvarsammare, som samma dag befallning afgick till landshöfdingen i Uppsala att sätta Scepperus i häkte under starkt lås och förhöra honom; skedde det ej, kunde landshöfdingen bereda sig att få härbärge i samma kammar. Om eller hvad Olaus Martini svarat, är är ej bekant. Och Karls vrede tyckes denna gång, liksom åtta år tidigare, hafva skingrats, ty 1609 utnämnes Scepperus af konungen till kyrkoherde i Enköping.

Den sista dust mellan Karl och prästerskapet, i hvilken Olaus Martini hade tillfälle att som det senares själfskrifne ledare taga del, utkämpades på ett möte i Örebro i början af år 1608. Karl hade där först vändt sig till sitt riksråd, den 22 januari, och begärt dess yttrande öfver den frågan, om icke prästerskapet borde ställas till

ansvar för det buller de förorsakat under kröningsriksdagen och tillika tillhållas att, såsom de lofvat, bevisa, att konungens katekes vore irrlärig, hvarjämte han till deras betänkande öfverlämnade en af honom författad skrift om ändring i kyrkoceremonierna, öfver hvilken han sedan ämnade förhandla med prästerskapet. Rådet var nog klokt att afstyrka, varnande för den ytterligare oro som däraf kunde väckas och de falska uttydningar, som bland den stora allmänheten kunde gifvas åt saken. Karl erkände i sitt svar af den 27 januari[1] riktigheten af detta råd i afseende på ansvaret för Uppsalabullret och katekesvederläggningen, men på skriften om ceremonierna ville han hafva ett svar och ansåg, att detta ej behöfde gifva anledning till oro, därest saken icke kom längre än till biskoparne. Rådet, som väl insåg omöjligheten af att få denna fråga undanskjuten, men ej heller kände någon lust att därpå bränna egna fingrar, öfverlämnade då skriften till ärkebiskopen, hvarom det (den 31 jan.) underrättade konungen.

Karls skrift rörde sig mest om samma ceremonier, hvarom han kämpat med prästerskapet omedelbart efter kröningen föregående år. Han utpekade som papistiska bruk, hvilka borde af-

[1] Alla tre skrifvelserna (äfven rådets svar den 26, som Norlin ej sett) finnas bland riksdagsacta.

skaffas, mässkrudarna, sjungandet af instiftelseorden vid nattvarden och att prästen därunder vände sig från församlingen, hvarjämte han begärde brödets brytning vid samma tillfälle. Det enfaldiga folket borde bättre undervisas, så att det icke lefde i den tron, att nattvardens begående vore ett verk, som medförde syndernas förlåtelse, och att därför en döende, som ej undfinge sakramentet, vore hemfallen till fördömelse. Äfvenså yrkade han en inskränkning i de öfverflödiga helgdagarna eller att det åtminstone skulle klart uttalas, att efter gudstjänsten å dessa det vore lofligt att arbeta. Till sist fingo prästerna en bitter släng därför att de under kröningsriksdagen ropat ut, att han ville införa en kalvinistisk lära; då hade den gapat och ropat mest, som minst visste, det tycktes vara nog att hafva vistats två eller tre år i Tyskland för att gälla som ett ljus, alldeles som skulle allt vara sant, som där sades eller gjordes. Det svar, som härå aflämnades af biskoparne den 10 februari[1], höll sig till sak och

[1] Original i Riksarkivet dat. d. 1 febr., undertecknadt af tre biskopar, två superintendenter och Laurentius Paulinus Gotus, hvilket tyckes utvisa att, som Karl föreslagit, frågan reserverats för biskoparne och deras vederlikar. Paulinus deltog sannolikt därför, att han var designerad till Skara biskopsstol, som Kenicius skulle utbyta mot Strängnäs. Elfva dagar senare, den 21 februari, skedde ock Paulini val till Skara.

utmärkte sig genom framställningens klarhet och lugn bevisning. De sade här, att de med hjärtlig sorg förnummit, att konungen hade sådan mening om deras kyrkobruk, och de försvarade dessa genom skicklig hänvisning till Laurentii Petri Nericii skrift i samma ämne och genom betonande af kyrkans frihet att behålla sådana ceremonier, som utan att strida mot Skriften tjänade till skick och ordning. Det enda svaga utfall, som de tillåto sig, var uttalandet af att de väl icke behöfde låta tränga sig ifrån några ceremonier, därför att kalvinisterna ej kunde lida dem.

Det ganska fogliga svaret afväpnade ej Karl, som med vanlig hårdnackenhet ville förfäkta sin mening, tills han drifvit motståndarne till underkastelse. Hans nya skrift af den 23 februari står därför i slående kontrast till biskoparnes svar, som han med skärpa bemöter. Tagande fasta på ett mindre lyckligt uttryck i detta, framhåller han satiriskt, att det är en begreppsförvirring att till ceremonierna räkna vissa tider och rum, på hvilka man samlas till gudstjänst, kyrkotjänare, predikan m. m., och han begagnar tillfället för att låta dem veta sin tanke, att, efter Kristi egna ord, kan gudstjänst firas annorstädes än i kyrkor. I sammanhang härmed far han ut mot de påfviskes kyrkor och kloster, som roffat till sig rike-

dom och makt, hvarför våra präster borde väl akta sig, så att de t. ex. ej toge bondens enda ko till likstol, äfven om fyra till sex små barn funnos i huset. Likaså borde biskoparne komma ihåg, att de äro ordets tjänare, ty han tänker ej lida, hvad som nu brukas, att de låta sig af sina sockenpräster och enfaldiga åhörare kallas »andlig öfverhet». De påfviska mässkläderna vill han se aflagda; mot hederliga kläder gjorda på annat sätt har han ej något att invända, äfven om guld därtill brukades. Mot belåten och taflor i kyrkorna gör han ett häftigt utfall; det var dock en sak som ej sammanhängde med hufvudfrågan och som biskoparne därför saknat all anledning att beröra. När denna vidräkning väl var verkställd, gaf han plötsligt hela stridsfrågan en ny och vida större omfattning genom att kategoriskt begära, att de skulle med ja eller nej förklara, om de ville öfverse katekesen (det är naturligen Luthers han här åsyftar), kyrkoordningen och handboken samt »regulera dem efter Guds ord och ej efter några människors anseende».

Det är märkligt att se, huru denna revision, hvars ifrågasättande hittills väckt sådana strider och så hårdnackadt afböjts, nu i en handvändning vann godkännande. Man kunde väl ej undgå att känna, att dock konungen hade rätt i åtskilligt,

men hufvudskälet var väl, att biskoparne insågo faran af att trotsa Karl i hans uppjagade stämning och hoppades, att den som vinner tid vinner allt. Redan följande dag (den 24 febr.) aflämnade de ett helt kort svar,[1] som i fråga om de angripna ceremonierna uttalade sig högst undfallande, nästan gick Karl till mötes, hvarjämte de i det mesta gingo in på den revision han begärde. En större katekes, heter det nu, vore visserligen af behof bredvid Luthers mindre. Det vore ock nyttigt, att kyrkoordningen blefve öfversedd och förbättrad samt därpå i konungens namn utfärdad; man hade sålunda omsider fått ögat öppet för, att kyrkoordningen af 1571, som hittills ständigt åberopats som gällande lag, saknade den sanktion, som för dess giltighet var nödig. Handboken åter hade de tydligen ringa lust att röra vid, ty om den blef svaret, att den ju redan var reviderad och inlämnad i konungens kansli; det återstode blott, att den blefve tryckt. Efter ett sådant tillmötesgående var striden af sig själf slut. Konungen svarade helt kort den 8 mars, att han ej sett den reviderade handboken, hvaraf han därför begärde att bekomma ett exemplar, samt att han till pingsten

[1] Samma undertecknare som i brefvet af 1 febr., men nu med tillägg af Västeråsbiskopen Olai Stephani namn. Original bland riksdagsacta.

skulle utse en dag, då alla biskopar skulle infinna sig i Uppsala för att öfverse och korrigera de tre skrifterna, hvarpå, sedan K. Maj:t öfversett och approberat dem, de skulle till trycket befordras.

Vid en blick tillbaka på denna sista sammandrabbning fäster man sig mest vid att prästerskapets hållning och uttryckssätt äro så olika med hvad de varit i föregående strider, särskildt att Karls böcker denna gång strängt hållits utanför kritiken. Men de hade lärt bättre inse, att de ej kunde göra anspråk på att ensamma afgöra de religiösa och kyrkliga spörsmålen, och att det ej längre kunde eller finge råda sådan oklarhet om statsmyndighetens plats i samhället, som gjort sig gällande under upplösningsåren 1593—1596, ity att en erkänd och medveten konungamakt nu häfdade statens rätt mot enskilda och ståndsintressen. Och denna makts representant hade, ingalunda utan motståndarnes förskyllan, drifvits att slutligen uppträda så hotfullt, att man fann rådligt att falla undan, för att ej framkalla större olyckor, och i stället söka genom eftergift i form och lent men segt motstånd i sak bryta värsta udden af det som ej längre stod att afböja. Och det visade sig nu som ofta, att det var klok politik att se tiden an. Visserligen sammanträdde bi-

skoparne i juni 1608 i Uppsala och verkställde den begärda revisionen af handboken och kyrkoordningen,[1] men därmed afstannade ock hela saken. Man hör ej vidare talas om den från Karls sida. Sannolikt har han funnit den lena revisionen alldeles otillfredsställande, men af det snart utbrytande danska kriget och sin sista sjukdom hindrats att ägna saken vidare uppmärksamhet.

Den långvariga striden hade sålunda på ett ganska fredligt sätt fått sin lösning genom tillmötesgående å ömse sidor. Jag vill dock verkligen lämna osagdt, om så skulle skett, därest afgörandet ankommit på Olaus Martini ensam. Ty vissa omständigheter tala för, att han vid detta tillfälle ej skulle saknat lust att låta åtminstone Karls katekes undergå en skarp näpst. Där saknades ej anledning för honom att taga itu med saken, då Karl ju, som vi sett, hade omedelbart efter kröningen i Uppsala 1607 hårdt ansatt hela prästerskapet med fordran att se sin katekes vederlagd eller antagen, samt något senare i särskildt bref till Olaus Martini (af 20 maj) erinrat om saken. Och säkert är, att denne på nyårsdagen 1608 haft en för konungen ämnad granskning

[1] Norlin s. 252 ff.; H. Lundström, L. Paulinus Gotus, s. 133.

färdig och likaså ett åtföljande bref.[1] Brefvet är i hög grad märkligt genom sitt frimodiga och vackra språk samt förtjänar väl att räddas från glömskan. Författaren börjar med att säga, att bland en konungs höga dygder är icke den ringaste den, att han ej blott väl kan lida utan ock befaller teologerna att fritt säga sin mening rörande omtvistade artiklar i den kristliga läran. Med rätta har ock Ambrosius gjort en åtskillnad mellan goda furstar, som älska friheten hos sina undersåtar, och onda, som älska träldomen. När nu konungen befallt honom och några andra att uttala deras mening om hans katekes, så har han, efter det icke väl står en konung an att sådan frihet förtaga, ej heller en prästman att i sådana saker sin mening fördölja, korteligen författat en välment censura öfver denna bok, så som han efter sitt samvete, den heliga skrift och förutgångna handlingar kunnat i saken döma. Han hoppas, att konungen skall nådigt upptaga hans skrift, och åberopar härför Ambrosii vackra ord till kejsar Theodosius: »Ingenting är för en präst så farligt gentemot Gud, så skamligt gentemot människor, som att icke fritt uttala sin mening. Därför bör prästens tystnad misshaga fursten, hans frimodig-

[1] Tryckt i Bilagan 8.

het vara honom till behag». Det var ett bref värdigt den man som författade det och som borde slagit an på den man, till hvilken det var ställdt. Men det synes mig sannolikt, att detta bref med åtföljande granskning aldrig har afgått, ty i så fall kunde Karl ej i slutet af januari 1608 i Örebro hafva gjort sitt råd den frågan, om ej biskoparne borde svara på hans katekes. Jag antager därför, att Olaus Martini, antingen själf vid närmare eftersinnande eller gifvande vika för andras kloka råd, funnit lämpligast att icke afsända sin granskning. Men han synes sedan hafva upptagit saken ånyo, sannolikt efter att han under början af Örebromötet förnummit, att Karl inför rådet väckt frågan om katekesgranskningen. Han har dock då, klokt nog, tänkt välja den utvägen att gifva sin kritik formen af ett betänkande, utgånget i prästerskapets namn. Emellertid har äfven detta sannolikt undertryckts, att döma däraf att ingenting vidare förspörjes om ett sådant gemensamt uppträdande af prästerskapet, hvilket ej kunnat undgå att väcka en ny storm och säkerligen i så fall lämnat spår efter sig i handlingarna. Steget var ju ock öfverflödigt, sedan Karl gifvit sitt bifall till rådets hemställan att låta denna sak alldeles hvila, och jag föreställer mig, att både rådet låtit prästerskapet

förstå, och att detta själft insett, att det var lika onödigt som oklokt att efter en sådan sakernas vändning åter uppröra stridsfrågan. En annan fråga är om detta precis varit i öfverensstämmelse med Olai Martini oförfärade uppfattning af pliktens bud, och om han ej här möjligen blifvit öfverröstad.[1]

Den spänning, som denna katekesfråga väckt mellan Karl och biskoparne, förblef ej obekant i vidare kretsar och gaf anledning till att det ryktet spred sig, att Karl visat dem sin onåd i anledning af deras hållning i denna sak. Möjligen har ryktet tagit starkare spridning efter Olai Martini död, hvilken kunnat gifva anledning till att erinra om huru han bekämpat Karls nyheter och huru han därför skulle fått sitta emellan. Ryktet gick Karl djupt till sinnes, såsom synes däraf att Olai Martini nyvalde efterträdare Petrus Kenicius har den 1 juli 1609, dagen före sin vigning, jämte biskoparne Olaus Bellinus i Västerås, Petrus Jonæ i Växjö och Laurentius Paulinus i Strängnäs, afgifvit en förklaring till konungen, att det tycktes dem illa vara, att någon skulle finnas, som för konungen föregifvit, att de skulle beklagat sig öfver att konungen bevisat dem nå-

[1] Saken är ganska dunkel; jag hänvisar till de upplysningar jag gifvit i bilagan 9.

gon onåd för den katekes, som han låtit trycka. De bedja konungen ej sätta någon tro till deras missgynnare, försäkra om sin trohet och betyga, att han varit dem en kristen, nådig och mild konung.[1] Det var nog af samma anledning, som Karl något förut (den 20 maj) utfärdat ett tryckt plakat, hvari han försvarade sig mot en i Stockholm funnen skrift, som beskyllde honom att icke hålla sina undersåtar till Guds rena och klara ord. Därtill har han dock, säger han, varit af sin fader förmanad, har därför haft lif och lefverne ospardt samt fäktar och krigar än i dag, har haft och har än många sömnlösa nätter, för att påfvens lögn och bedrägeri, så ock falska lära icke skall taga öfverhand i hans kära fädernesland.[2]

En ljusglimt i Olai Martini lif var väl det ögonblick, då han om sommaren 1608 fick i Uppsala domkyrka (den 3 aug.) inviga tvenne biskopar, Laurentius Paulinus Gotus i Skara (vald efter Petrus Kenicius, som af Karl förflyttats till Strängnäs) och Jonas Kylander i Linköping, vald efter Petrus Benedicti, som aflidit tvenne år tidigare. Det måste särskildt varit honom en stor tillfredsställelse att se den förre, hans gamle vän och en af kyrkans utmärktaste personligheter, hafva åter-

[1] Palmskölds saml. Upps. bibl, V. T. 4, s. 313.

[2] Anf. ställe, I. T. 12, s. 1695.

vunnit Karls aktning och förtroende. Bägge de nya biskoparne hafva efter vederbörligt val kommit till sina stift,[1] och intet talar för att Karl inträngt dem. Däremot har Karl sannolikt icke ansett sig behöfva taga sin tillflykt till något val, då han förflyttade en redan vigd biskop från ett stift till ett annat, såsom när Kenicius efter Petrus Jonæ död (den 4 december 1607) flyttades till Strängnäs eller Paulinus i februari 1609 flyttades från Skara till Strängnäs, sedan Kenicius föredragit att återgå till sitt gamla stift.

Än en gång skulle tillfälle erbjudas åt Olaus Martini att före sin bortgång träda upp till försvar för den svenska luterska kyrkan. Om hösten 1608 hade en skotsk predikant, John Forbes, anländt till Sverige. Det är ännu ovisst, om han möjligen varit inkallad af konung Karl eller af män i dennes omgifning, eller om han blott kommit för att besöka sin broder Arthur, som antagit svensk krigstjänst. Men säkert är att Karl ej försummade tillfället att, liksom sex år tidigare med Micronius, söka få ett religionssamtal till stånd, om också ej längre med någon förhoppning

[1] Paulinus säger själf, att han på mötet i Örebro 1608) valts af representanter »för hela kyrkan och prästerskapet» (H. Lundström, L. Paulinus Gothus, 1: 114). Om J. Kylander säges i A. Gylles likpredikan öfver honom 1631, att vid hans val »vota magistratus et cleri conferebantur».

att kunna omvända sina motståndare, så dock kanske med förväntan att se dem stå sig slätt i försvaret af vissa lärosatser, som han ogillade. Valet syntes ej illa gjordt, då Forbes, som i den skotska kyrkans strid med konung Jakob I spelat en framstående roll och därför 1606 landsförvisats,[1] bland sina landsmän åtnjöt ett stort anseende som ett oförfäradt trosvittne och en grundlig teolog. Att döma af hans teser och försvaret för dem var han sadelfast i sin kalvinska teologi och en långt ifrån föraktlig motståndare i katedern. Det finns ej ringaste skäl att betvifla, det han varit en man af djup religiositet, men han var ock, något som han delade med tidens teologer i öfrigt, ofördragsam mot oliktänkande och därför ensidig i sin dom öfver människor. Den föreställning hans vackra slutord vid den uppsaliensiska disputationen lätteligen ingifva, att han skulle varit en fridfärdig man, bekräftas icke då man går handlingarna på lifvet.

---

[1] Närmare uppgifter om mannen finnas hos Norlin (1: 254) och i Dictionary of English biography. I Thomas Mc Crie's Life of A. Melville, som Norlin användt, finns (2: 434) ett märkligt bref från Forbes till Melville, där han manligt afvisar hvarje tanke på att köpa sig rättigheten att återvända hem, genom en underkastelse under skotska episkopatet; någon republikan har han dock ej varit, snarare monarkist.

Forbes har sannolikt kommit till Stockholm något före den tid, då Karl beredde sig att fara till Uppsala,[1] och förvärfvade sig synbarligen konungens aktning och förtroende. På dennes befallning sammanfattade han då den skotska kyrkans trosbekännelse i form af 55 teser. Deras polemiska syfte, att blotta motståndarnes villfarelser, uttalades öppet i det till Karl dedicerade företalet. Han beklagar där nämligen, att arbetet måst göras i brinnande hast, utan tillgång till nödig teologisk litteratur och utan närmare kännedom om den svenska kyrkans bekännelse, men han uttalar tillika den förhoppningen, att där skall finnas något som tjänar till Guds ära och sanning och som kan bidraga till afskaffande af den papistiska vidskepelse, som alltför många, mera af en fördärflig hänsyn till människor, än af uppriktigt nit att tjäna Guds ära, ännu bibehålla. Satserna voro af strängaste kalvinistiska art och behandlade särskildt dogmen om nådavalet utförligt och med förkärlek.[2] Karl tog dem med sig till Uppsala och föll där på tanken att begagna främlingen

[1] Karl kom till Uppsala den 26 oktober, lämnade staden den 26 november (Hans calendaria).

[2] De 55 teserna jämte epistola dedicatoria finnas i Uppsala bibliotek (såväl i Palmsköld's saml. V. T. 4, s. 321, som i K. 23). Baazius har godtyckligt uppdelat teserna i 68, visserligen ej till någon lättnad för deras öfverskådande.

och hans teser för att tillställa ett för Uppsala-teologerna mindre välkommet religionssamtal.

Den 16 november var allting klart. Forbesius, som förut fått befallning att inställa sig i Uppsala, erhöll sina teser tillbaka med underrättelse att ett religionssamtal skulle nästa dag anordnas, och hofpredikanten Sven Moderus sändes samtidigt att gifva ärkebiskopen och professorerna samma meddelande. Dessa kände sig lika obehagligt berörda nu som förra gången af förslaget att de skulle »offentligen disputera» med en kättare, ty denna form gåfvo de äfven nu åt det som Karl ansåg vara ett religionssamtal. De vände sig därför först till konungens sekreterare, Petrus Nicolai, och förklarade, att ehuru de nog voro beredda att med Guds ord försvara sin tro, de likväl icke funno det laglikmätigt, att den, som ej vore ledamot af akademien, skulle där få disputera. Skulle det ändock ske, begärde de få veta, med hvilken process och methodus disputationen skulle hållas och tillika få del af hans bekännelse eller teser. Då sekreteraren till svar härå endast hänvisade dem till konungen, uppsatte de samma dag en skrifvelse till denne för att få saken afstyrd. Det var väl ej att vänta, att en skrifvelse, affattad i så pass starka ordalag, som här var fallet, skulle inverka på Karl annat än möjligen i rakt motsatt riktning.

De begynte nämligen med att tacka honom för, att han med riksens ständer »vid höga viten flerfaldiga gånger bestämt, att papister, kalvinister och andra sekter icke skulle här till något buller lidne varda». På denna grund måste de nu anhålla, att han måtte förhindra, att en kalvinist finge genom disputationer oroa församlingen, icke därför att de fruktade honom eller hyste farhåga för sin religion, som de visste vara så grundad på Guds ord, att icke helvetets portar, mycket mindre några kalvinistiska, fåfänga och försmädliga hypoteser skulle blifva henne öfvermäktiga, utan därför att det skulle se ut, som om de tviflade om sin religion, och kunde tydas så, som om konung och folk skilt sig från påfvedömet, blott för att gifva sig till kalvinismen, hvilken ej vore bättre än det förra. Om ändock saken skulle hafva sin gång fordrade de, att samtalet skulle ske »med lika villkor» och att Forbes skulle skriftligen aflämna sina teser, så att de kunde pröfva dem, så mycket mera som han nog haft tid att bereda sig, hvarjämte de begärde få veta sätt och process enligt bruket vid teologiska samtal.[1] Karl stod emellertid ej att rubba. Det framgår ej af

[1] Kopior af ärkebiskopens, professorernas och kapitularers bref samt kort redogörelse för underhandlingen finnas i Uppsala Bibliotek, T. 78. Brefvens affattning häntyder uppenbart på Olaus Martini såsom deras författare.

handlingarna, i hvad mån han uppfyllt deras begäran om närmare föreskrifter för sättet, mer än att han sannolikt utsett sekreterare och notarier samt befallt tre riksråd att infinna sig. Däremot tyckas de ej, som billigt var, hafva på förhand fått del af teserna. Kändes hela förfarandet bittert för Olaus Martini, måste det särskildt förefallit honom tungt att i detta ögonblick ej se vid sin sida de forna glänsande kapitelsmedlemmarne Paulinus, Lenæus och Johannes Rudbeckius. Men han var ensam så god som en hel här och understöddes troget af både professorer och andra.[1]

Den 17 november möttes stridskämparne på gamla akademien.[2] Å ena sidan stod Olaus Martini, omgifven af sitt kapitel, å den andra den ensam stående främlingen. Knappast någon i hela auditoriet torde varit vänligt eller ens neutralt stämd emot honom, snarare hyste alla på förhand ett afvogt tänkesätt. Det gällde nog såväl om de tre riksråd, hvilka, tydligen på konungens befall-

[1] I striden deltogo Claudius Opsopæus, professor i hebreiska, Petrus Rudbeckius, professor i fysik, Martinus Olai Stenius, professor i astronomi, Samuel Matthiæ Malmenius, professor i teologi eller grekiska, Ericus Scepperus, stadens kyrkoherde, och eget nog Karls ofvannämnde hofpredikant, Sven Moderus.

[2] Detta namn, sedan utbytt mot Academia Carolina, fördes som bekant af ett i södra domkyrkoterassens ytterkant beläget, numera försvunnet, kapitelshus från medeltiden.

ning, öfvervoro akten, riksdrotset grefve Abraham Brahe, riksmarsken Jöran Klasson och riksamiralen Axel Ryning, de »adlige och lärde män ur hofvet» som ditbefallts, den utsedde sekreteraren, Petrus Andreæ Grubb (förut professor i Uppsala), de två notarierna Daniel Theodori Hjortvipa och Johannes Thomæ Buræus[1] (alla tre ur konungens kansli), som om den hop af studenter och andra åhörare, som fyllde det packade auditoriet. De närvarandes känslor återspeglades nog af det giftiga epigram, som fanns uppspikadt på akademiens port, hvari med lätt funnen förvrängning af främlingens namn, präster och gudfruktige män förmanades att tillse, det Fårbitaren ej finge uppsluka den hjord, för hvilken Kristus utgifvit lifvet. Sammandrabbningen, åt hvilken säkerligen med full afsikt gafs formen af en disputation, ej af ett religionssamtal, har väl till sitt innehåll ej mycket af intresse att erbjuda utom för teologer.[2]

[1] Riksrådens namn äro tillagda i det protokollsexemplar, som tillställdes Forbes; sekreterarens och notariernas i de svenska öfversättningarna af protokollet.

[2] I min korta teckning af disputationens förlopp har jag i första rummet följt de två latinska protokoll, som böra anses hafva ett visst anspråk på autenticitet. Det ena af dessa, lämnadt till Forbes och af honom försedt med egenhändiga marginalanteckningar, finns i Kungl. Biblioteket, det andra förvaras bland Olai Martini papper (T. 78 i Uppsala Univ. Bibl.). Tvenne andra utskrifter från 1600-talets förra hälft,

Men i Olai Martini historia är den ett kapitel af betydelse, ty den visar, hurusom han här, liksom alltid, modigt gick i spetsen, så fort det gällde kyrkans försvar, och att han äfven förstod att med skicklighet svänga polemikens vapen. Det var ett ur taktisk synpunkt mycket skickligt grepp (och jag tror det vara gjordt med full afsikt och klarsynt beräkning från ärkebiskopens sida), att debatten aldrig, trots att den räckte ända till dess dagsljuset tog ände, kom öfver frågan om nådavalet, en af kalvinismens sårbaraste punkter och i föreliggande fall en så att säga neutral mark, i det af allt att döma Karl sannolikt icke har, efter hvad jag förut erinrat, på denna punkt sympatiserat med kalvinistisk uppfattning.

---

hvilka dock ej tyckas basera sig på de förenämnda, utan liksom dessa vara tagna ur originalkonceptprotokollen, finnas i Uppsala Bibliotek (K. 23 och Palmskölds saml. V. T. 4). En hel mängd svenska öfversättningar finnas ock; den äldsta bland dessa torde vara Martini Aschanæi från år 1608 (Riksarkivet, Skokloster codex 74 in 4:o). Det är att märka, att äfven de svenska öfversättningarna synas haft tillgång till de förlorade konceptprotokollen; jag är böjd att antaga, det någon af mötets notarier styrt om en sådan öfversättning. — Baazii latinska text (hittills ensam åberopad) saknar allt vitsord, då den ej är något annat än en ganska godtyckligt gjord återflyttning till latin af den svenska öfversättningen. Huru kortfattadt i öfrigt och säkerligen ensidigt protokollet är, framgår tydligen af de anmärkningar som Forbes tillskrifvit i sitt exemplar.

Det bådade ej godt för Forbes, att ärkebiskopen begynte akten med ett tal, hvari han, utgående från Kristi varning: »Akten eder för de falska profeter», tecknade kätteriers uppkomst, utveckling och undergång, hvilket innebar en för de närvarande föga behöflig vink af hvad ull den mannen var, som de hade framför sig. När detta väl skett, vände han sig till Forbes och begärde få del af de propositioner, med hvilka han ämnade försvara sin lära eller angripa den svenska kyrkans. Forbes reste sig då och förklarade, att han icke infunnit sig af egen drift, utan på konungens kallelse, icke för att angripa deras religion, utan för att framlägga skotska kyrkans trosartiklar och i broderligt samtal försvara dessa, om så behöfdes, hvartill han fogade en bön, att allt måtte försiggå utan gräl och tvister. Ärkebiskopen upprepade sin begäran, att hans teser skulle framläggas, eftersom ännu ingen af de svenska teologerna sett eller läst dem. Får man tro protokollet, skulle Forbes nu först nekat, att han hade några med sig, ehuru han erkände, att han författat dylika och öfverlämnat dem till konungen, hvarjämte han ånyo erinrat, att han kommit på dennes befallning och icke för att angripa landets religion; slutligen skulle han dock, ehuru dröjande, på ärkebiskopens erinran, att man dock

måste hafva något visst att disputera om, dragit fram sina teser. Detta ser onekligen högst underligt och föga troligt ut. Sannolikare förefaller då Forbes framställning, att han aldrig nekat, att han hade några teser med sig, utan sagt, att han på konungens begäran och för dennes räkning visserligen sammanskrifvit dylika, men att han så mycket mindre vore skyldig att här framlägga dem, som han ej därmed afsett att utmana andra till strid, hvilket han styrkte därmed, att han ej haft teserna med sig, då han kom till Uppsala, och att han först under gårdagen fått veta af konungens befallning, att ett religionssamtal skulle anordnas; så fort dock sekreteraren Petrus Andreæ begärt, att han skulle framlägga det exemplar af sina teser, som konungen under gårdagen lämnat honom tillbaka, hade han genast och visserligen ej med någon tvekan gjort det.[1]

Teserna öfverräcktes då af sekreteraren till notarierna, hvarpå de af dessa uppvisades för rådsherrarne, på hvilkas befallning de därpå återställdes till Forbes, för att han själf skulle upplåsa dem. Denne begynte härmed,[2] men när han

---

[1] Forbes' ord äro ej fullt klara, men synas mig föra till den uppfattning, som ofvan framlagts.

[2] Werwing (Konung Sigismunds och Karl IX:s historia, 2: 149) berättar, att Forbes begynt med att angripa Uppsala

kom till den femte tesen, att Gud vore den första och ursprungliga orsaken till alla ting och handlingar, åskade ärkebiskopen tystnad och begynte debatten med att fråga, om Forbes' tanke således äfven vore, att Gud skulle vara orsaken till de onda gärningarna. Härpå hade Forbes gifvit ett jakande svar och anfört orden i Efesierbrefvet 1: 11: »Gud verkar allt efter sin viljas råd», men med tillägg, att Gud vore orsaken till de onda handlingarna, endast för så vidt de voro handlingar, icke hvad deras anomia (syndiga art) anginge. Ärkebiskopen hade då uppställt syllogismen: »Quod fit motu, includit actionem, anomia fit motu, includit ergo actionem» och däraf slutit, att enligt kalvinisternas åsikt vore Gud orsak till synden. Detta ville han ytterligare bevisa genom citat ur deras skrifter, hvaremot Forbes opponerat sig under förklaring att han icke kommit dit för att innestå för hvad andra hade sagt. Enligt protokollet skulle Forbes därefter uppdragit en skillnad mellan actio legitima et illegitima, men när han i den punkten hårdt ansattes af motståndarne, hafva börjat förneka sina ord och påstå, att notarien ej fattat honom rätt, hvilket föranledt denne att uppläsa

---

möte. Hvad grund han kan hafva för en dylik uppgift är mig obekant, hvarken protokoll eller andra källor meddela något i den vägen.

protokollet och fråga auditoriet, om han ej skrifvit rätt, hvilket då af alla erkänts. — Det är dock uppenbart, att åtminstone det korta protokoll, som nu föreligger, är missledande, ty om man med detta jämför teserna och Forbes' anmärkningar, är det klart, att han gör en bestämd åtskillnad mellan handlingen själf och anomia eller synden i handlingen, hvilken han säger vara kommen af människan och ej af Gud; hade han förut fått upplåsa sjette tesen, hade diskussionen varit tämligen öfverflödig. Själf beklagar sig Forbes bittert öfver, att man lagt i hans mun omeningen af en skillnad mellan actio legitima et illegitima, hvilket aldrig skulle skett, om motparten kunnat förstå hans fina distinktion mellan actio quæ mala dicitur et anomia in actione propter quam mala est.

Diskussionen öfvergick nu till frågan om syndens art, hvarvid ärkebiskopen understöddes af Opsopæus och Stenius. Den förde ej till något klart resultat och kunde ej göra det, då man icke å bägge sidorna inlade samma betydelse i begreppen synd, vara och egenskap. Deras metafysiska distinktioner gingo alldeles isär, såsom synes däraf, att när uppsaliensarne förklarade synden vara ett »ens» och däraf som förut med tillämpning af Forbes' kardinalsats, att Gud vore

all tings yttersta orsak, slöto att han ock vore orsak till synden, genmälde Forbes häftigt, att synden ej kunde vara ett »ens», då Skriften ej kände andra »entia» än dem som Gud skapat; filosofernas imaginära »entia» kunde han ej lida. Han beklagar sig ock bittert, att protokollet tilllagt honom en så orimlig sats som den, att Gud vore orsak till synden, ehuru han själf ej syndade. Sin egen åsikt därutinnan uttalar han klart (eller lika oklart kan man säga) på annat ställe, där han säger, att synden, som är af människan, ej af Gud, är en om ock underordnad orsak till förkastelsen, men att lika fullt Guds vilja vore den första och ursprungliga orsaken till att somliga förkastades, andra utkorades.

När Forbes så fortsatte med att uppläsa sina teser och kommit till den sjunde, hvilken handlade om Guds välbehag i allt hvad han gör och att hans vilja visar sig både i utkorelsen och förkastelsen, afbröt ärkebiskopen honom och gaf luft åt sin ovilja med den skarpa anmärkningen, att Forbes sålunda tycktes anse, att Gud ej blott vore orsak till synden, utan äfven betraktade den med välbehag, hvarefter en het strid upplågade öfver den kalvinistiska hufvuddogmen om utkorelsen och förkastelsen, såsom varande uttryck af Guds egen ursprungliga vilja och på intet sätt beroende af

något människans åtgörande. Här hade Forbes visserligen svårare att reda sig. Ärkebiskopen kunde framlägga en hel rad af bibelställen, som uttryckligen vittnade om, att Gud ville alla människors frälsning, och slöt af dessa, att Forbes' sats måste göra Gud till en lögnare. Denne hänvisade då till sin distinktion mellan den inre och verksamma kallelsen och den yttre; den förra sträckte sig ej längre än som utkorelsen gjorde, till stöd hvarför han åberopade Romarebrefvets ord (1: 8, 30): »Och dem han har förut bestämt, dem har han ock kallat.» Ärkebiskopen erinrade å sin sida, att en dylik tolkning strede alldeles emot ett annat klart bibelord: »Många äro kallade men få utvalda», hvarjämte han begärde förklaring öfver att ej all kallelse kunde vara verksam. Forbes' svar blef blott ett upprepande af hvad han förut sagt om Guds välbehag. Förtörnad öfver denna hårdnackenhet vädjade ärkebiskopen till auditoriet med den frågan, om det ej vore en hädelse att säga, det Gud vore orsak till förkastelsen; kallelsens verksamhet berodde af den gudomliga nåden, dess motsats åter af människans otro och ogudaktighet.

Till ytterligare stöd härför androg Scepperus, som jämte de öfriga tyckes för en stund hafva afiöst ärkebiskopen, orden hos Hosea: »Perditio tua

ex te est Israel, ex me autem salus tua», hvartill Forbes genmälde, att där stod ju icke skrifvet: »Perditio tua ex te *solo*.» När så Rudbeckius framhöll, att dock antitesen vore solklar, i det ju frälsningen tillägges Gud ensam, förkastelsen människan allena, bestred Forbes detta med hänvisning till Guds ord om Farao: »Jag skall förhärda hans hjärta.» — När Forbes i sina anmärkningar kan finna det rent af puerilt af Rudbeckius att komma med denna antites, bevisar det blott, huru han stirrat sig blind på sin kardinalsats, att Gud vore första orsaken till allt. Lika litet betydde för honom, att Scepperus och Opsopæus ur Skriften uppvisade, att Guds kärlek sträckte sig till alla människor och att Kristus lidit för alla. Hans svar blef, att när Kristus lidit för alla de sina, betydde det endast, att han lidit för de af Gud utvalda. På detta sätt gick striden fram och tillbaka, stundom under upprepande af samma argumenter.

Ärkebiskopen, som tyckes hafva hvilat en stund, grep ånyo in i diskussionen, som nu vände sig kring Forbes' påstående, att när Gud brukar orden älska och hata, förstår han därmed detsamma som utkora och förkasta. Enligt protokollet inträffade nu det märkliga, att Forbes skulle två gånger stått svarslös inför motståndarnes

argumentering.[1] Det ena tillfället var det, då han citerat Pauli ord, att alla icke äro israeliter, som äro det efter köttet, utan de som äro det efter andan, och ärkebiskopen därtill genmält, att Gud således icke vore orsaken till att de flesta fördömdes, utan denna vore att söka däri, att de ej voro sanna israeliter. Forbes invände då, att Gud förhärdar den han vill, hvartill ärkebiskopen svarade, att dessa, som Gud vill förhärda, de angifvas af honom i Skriften såsom de hvilka icke höra hans ord, utan stå det emot, såsom Farao; och härpå har Forbes ej gifvit något svar. Och strax därefter frågade Rudbeckius, om ej allt straff förutsätter en skuld, och när Forbes bejakade detta, fortsatte Rudbeckius, att om så vore, följde däraf, att orsaken till förkastelsen låge hos människan själf, ej hos Gud, och ej heller här hade Forbes något att genmäla. Det är ur protokollets tystnad på senare stället som Baazius tagit sig friheten att skrifva de bekanta orden: »Ad hæc Forbesius nihil», hvilka härigenom fått utseende af att stå i protokollet, ehuru de äro hans egen uppfinning. De hafva emellertid, utan den tunge kyrkohistorikerns förskyllan, blifvit till ett bevingadt ord för kommande tider.

[1] Då Forbes ej, som han annars gör vid likt och olikt, anmärker något om den tystnad, som protokollet tillägger honom, kan ju slutsatsen synas berättigad.

Forbes fick nu fortsätta med sina teser, men hade ej hunnit längre än till den tionde, innan ärkebiskopen afbröt honom med den frågan, om ej tron erfordras som orsak till nådavalet. Detta förnekade naturligen Forbes på det bestämdaste; enligt hans uppfattning ingick tron endast på det sätt, att den vore orsak till rättfärdiggörelsen. Orsak till nådavalet kunde den ej vara, ty till eviga verkningar fordras eviga orsaker, men tron vore en gåfva i tiden. Gud hade ej utvalt oss för en tro som han förutsett, utan utvalt oss till tron som ett salighetens medel; man igenkänner här kalvinismens underliga utväg för att bereda någon plats för tron i salighetens ordning. Under den ordväxling, som härofver fördes, synes Forbes ej heller haft något att svara på Opsopæi tunga argument, att den som utesluter tron ur nådavalet, utesluter äfven därifrån Kristus och hans förtjänst; då nu Forbes uteslöt den förra, måste han äfven göra det med de senare. — Härefter begynte striden röra sig om den frågan, huruvida Guds ord och sakramenten saknade all betydelse för nådavalet, efter hvad Forbes påstått i tolfte tesen, men måste afbrytas, då den korta novemberdagens middagsskymning af sig själf gjorde slut på striden. Likasom ärkebiskopen inledt akten, afslöt han den äfven. De skarpa ord, hvari det

skedde, vittna om hans och öfrigas upphetsade stämning. »När de gamla germanerna», sade han, »hörde någon framföra smädelser mot Gud, stoppade de genast sina öron till. Må ock vi därför, sedan vi nog och öfvernog plågats af dylika hädelser, som denne främling uttalat mot den Gud vi högt välsigna, med brinnande böner anropa honom, att han till sitt namns ära återför detta förförda och förvillade får på den rätta vägen». Till detta om ringa fördragsamhet vittnande, ehuru visserligen ärligt menta uttalande fogade Forbesius ett förebrående stillsamt: Må Gud omvända oss alla![1]

Så ändades denna på sin tid ryktbara disputation. Bägge parterna ansågo sig, som fallet oftast är vid dylika tillfällen, hafva afgått med segern, öfvertygade som de voro, att de ensamma sutto inne med hela sanningen, och att motståndarne endast af vrånghet slöto sina öron till för denna. Om emellertid Karls afsikt varit, om också icke längre att bana väg för sina åsikter, så åt-

[1] Dessa slutord felas visserligen i de latinska protokollen. Men de läsas i det äldsta svenska, så att knappast något skäl finnes att betvifla deras autenticitet. Man kan väl förstå hvarför de ej fått följa med i de protokoll, som tillställts Forbes och Olaus Martini. Men den som utskref den svenska öfversättningen (efter hvad jag antager, en af notarierna) hade intet skäl att förbigå uttrycket, som han antecknat i sitt konceptprotokoll.

minstone att bereda sina motståndare obehaget af ett nederlag, måste han, så som saken aflupit, snarare finna, att försöket haft en rak motsatt verkan. Genom ärkebiskopens, som jag antagit, afsiktliga taktik att begränsa striden inom området för läran om nådavalet beröfvades konungen möjligheten af att få se Uppsalateologerna ansatta i fråga om de lärosatser, som han ej gillade. Tvärtom hade de hårdt ansatt Forbes och det just på ett område, där Karl säkerligen ej anslöt sig till hans åsikter. Det kan vara möjligt, att det styfsinta och frånstötande sätt, hvarpå denne utvecklat den benhårda läran om nådavalet, just ej väckt någon belåtenhet hos konungen,[1] ty hvarken fortsattes den afbrutna disputationen, ej heller afhöres, att något nytt samtal satts i fråga. Men konungens personliga aktning har han fortfarande ägt, och denne inkallade honom ånyo nästföljande år för att betjäna sig af hans insikter och råd.[2]

[1] Baazius har en sådan uppgift i Inventarium etc. s. 660.

[2] Jag har vid annat tillfälle (Uppsala univ. hist. 1: 142) trott mig kunna antaga, att Norlins och Anjous på Werwing grundade uppgift, att Forbes då samarbetat med Messenius och Raumannus, vore mindre riktig, i det Werwing syntes mig ha missförstått Messenii ord (Scondia Ill. 8: 107) «Mecum quidem inprimis [Forbesius], deinde cum ... Raumanno fuit congressus.» Jag ansåg att här var fråga om en sammanstötning, ej om ett samarbete. Redan orden inprimis och deinde talade mot det senare, och Messenii hela fram-

Otvifvelaktigt var Forbes en religiös natur och en lärd man, men med det fördragsamma saktmod, som man gärna skulle vara frestad att tillägga honom i anledning af de vackra slutorden vid disputationen, står det nog ej alldeles så helt till. De anmärkningar han efteråt tillagt vid disputationsprotokollet vittna, att den ofördragsamhet, som utmärkte hans motståndare, i icke mindre grad behärskade hans sinne, och att detta i ej ringa grad haft smak af den processlystnad och styfsinthet, som då och framdeles var ett utmärkande drag i det skotska nationallynnet. Det låter ingalunda mildt, när han om sina motparter säger, att han ej hos dem funnit ett spår af öppenhet, ärlighet, blygsamhet eller kristlig, för att ej tala om världslig lärdom, och att han är förvissad, att det förtal de utspytt, genom att förtiga och förvränga hans ord eller tillägga honom hvad han aldrig sagt, skall af sig själf förfalla inför den som genomläser hans teser, äfven om denna hans kritik aldrig såge dagen. Äfven om

ställning vittnar icke om någon förkärlek för Forbes, bestämdt icke för kalvinismen, hvilken för pseudokatoliken Messenius bort vara ännu obehagligare än luteranismen. Jag står i denna fråga ännu lika tveksam, ehuru jag ej bör dölja, att det i bilagan 9 tryckta bref af Forbes, hvari denne talar så godt om Messenius, åtminstone visar, att de varit personliga vänner.

det är sant, att protokollet felat ej litet genom bristande fullständighet och mindre riktigt återgifvande af hans ord, vittna dessa ord om allt annat än saktmod. Ett bref, som han efter sin andra afresa tillskref Karl, är ej ägnadt att ingifva höga tankar om lugnet och klarheten i hans omdöme och gör ett nästan plågsamt intryck genom hans bemödanden att egga Karls redan förut så misstänksamma lynne.[1]

Det ser ut som om det varit Forbes' afsikt att gifva sin kritik af disputationsprotokollet en större spridning,[2] åtminstone har han känt behof af att gifva sin bitterhet luft. Samma känsla har drifvit hans starkaste motståndare, Olaus Martini, att efteråt företaga en grundlig kritik af teserna,[3] hvilken kanske ock varit ämnad för en större läsarekrets. Arbetet, som bär vittne om hans känne-

---

[1] Original från Haag 14 nov. 1610, tryckt i bilagan 9.

[2] Det kan svårligen hafva varit Forbes' mening, att det med hans anmärkningar späckade exemplaret af disputationsprotokollet skulle läsas af Karl. Redan den till oläslighet suddiga skriften gör detta otänkbart. Däremot synes den tillägnan han gjort i början »Φιλαληθοις Suecis» och uttrycket »etiamsi hæc errorum animadversio suppressa jaceret», antyda att skriften varit afsedd för större spridning, möjligen genom trycket.

[3] I T. 78. Upps. Bibl. finns hans på latin författade egenhändiga »Examen confessionis Johannis Forbesii», 155 blad in 4:o.

dom af den kalvinska teologien och dess litteratur samt om hans polemiska förmåga, är skrifvet med styrka och i synnerligen skarp ton. Så litet var hans kraft uttömd af dessa oupphörliga fejder. Stilen synes mig ledigare och språket rikare än fallet i allmänhet är med hvad han skrifver. Öfver det hela ligger en stark fläkt af hans manliga oförfärade och trosvissa personlighet. Naturligtvis smakar det mycket af tidens intolerans mot oliktänkande, och kalvinisterna få höra, att satan genom dem drifver sitt spel. Mot slutet erinrar han om Forbes' tilltagsenhet och självförtroende att i ett folkuppfylldt auditorium förklara krig mot svenska kyrkan och dess religion. »Men vi hafva», utbrister han segerstolt, »med Guds hjälp så mottagit honom med Skriftens vapen, att vi afhuggit senorna både på hans invändningar under disputationen och på denna hans konfession. Den evangeliska sanningen, som hvilar på den fastaste grund, har triumferat öfver Forbes' förskräckliga hädelser, kalvinisternas villfarelser och lögner samt hela sofistikens rike.»

Bära tidens handlingar tämligen fullständigt vittnesbörd om Olai Martini kraftiga ingripande i de stora striderna om svenska kyrkans bekännelse

och ordning, så lämna de oss så mycket mera i sticket, när det gäller att klargöra hans verksamhet i öfrigt, särskildt som stiftschef. I och för sig är detta ej så mycket att undra öfver, då i denna aflägsna tid behofvet af bestämda former för bevarande af offentliga myndigheters förhandlingar ännu ej gjort sig gällande och i allmänhet ej så mycket skriftligen upptecknades, än mindre omsorgsfullt förvarades.[1] Ingen kan dock betvifla, att en så plikttrogen man som Olaus Martini tagit sitt biskopskall på fullaste allvar. Och han hade att påräkna stödet af ett talrikt och väl utrustadt kapitel, i det professorer där bildade den egentliga kärnan. De svåraste hindren voro dels de täta riksdagarna och mötena samt andra kallelser till hufvudstaden, dels stiftets ofantliga utsträckning ända till Finlands gräns. Jag har mig dock ej bekant, om han kunnat utsträcka sina visitationer ända till det aflägsna Norrland. Hans varma intresse för visitationerna synes emellertid däraf, att han för egen räkning gjort minnesanteckningar till ledning vid sitt anställande af dylika. Rörande de årliga prästmötena i hans stift har en

[1] Acta capituli Upsaliensis äro ovanligt knapphändiga och saknas alldeles för åren 1605—1607. Kyrkohandlingar i öfrigt för denna tid äro, såväl i domkapitelsarkivet som i Riksarkivet, lätt räknade och synnerligen torftiga.

forskare för ej längesedan lyckats framdraga i ljuset hittills okända, högst märkliga handlingar.[1] De visa huru klart han insåg denna anordnings betydelse för prästerskapets utbildning och huru han personligen ingripit i den genom att författa teser, hålla föredrag, gifva föreskrifter samt rörande besluten utfärda cirkulär till prästerskapet. Det är helt naturligt att finna teserna och talen vid dessa möten röra sig hufvudsakligen om de lärosatser, hvilka utgjorde föremål för hans strid med konungen, såsom om Kristi tvenne naturer, sakramenterna m. m. Med rätta har ofvannämnde forskare påpekat, hurusom dessa handlingar klarligen visa, att Olaus Martini lagt stor vikt på katekesens användning vid religionsundervisningen, samt att han har äran af att först hafva stadgat, att prästerna skulle tvenne gånger om året visitera sina kontrakter, samt att kyrkoherdarne skulle föra ordentliga ministerialböcker. Han har tydligen varit en ordningens man och verksamt sträfvat

[1] Se de handlingar från 1604, 1607, 1608, som H. Lundström tryckt i Samlarens extrahäfte 1893. Teserna från 1604 af L. Paulinus och 1606 af J. Anthelius finnas i samtidigt tryck; Olai Martini egna af 1608 i M. Aschanæi anteckningar (Skoklosterhandskriften a. 74. in 4:o i Riksarkivet). Om våra äldre prästmöten i öfrigt får jag hänvisa till Lundströms grundliga uppsats i Kyrkohistorisk årsskrift, 3, 1902.

att i sin kyrka införa kristlig ordning och skick,[1] väl behöfligt under den snart hundraåriga oklarhet, som inträdde efter katolska kyrkans fall och som vidmakthölls genom följande inre kyrkostrider. Och detta gällde såväl prästerna själfva, i allmänhet ej synnerligen bildade och af tämligen ohyfsade seder, som deras naturligen ännu okunnigare och råare församlingsbor. De förra förmanade han att ej vid gudstjänsten fara fram med mässa, sång, läsning och annat, som lupe de på jakt, utan göra det på ett vördnadsfullt och passande sätt, och ej heller utstyra sig och sina hustrur i högfärdig och ovanlig klädedräkt. Församlingsborna varnades för oordentligheter vid dop och bröllop, framkallade af den gamla nordiska oseden att vid sådana tillfällen anställa kalas och göra dem till hufvudsak.

Sina prästers bästa har han försvarat både mot församlingars ogenhet, ämbetsmäns intrång och kungligt godtycke. I ett högst märkligt, hittills ej omtaladt cirkulär af oktober 1600 tager han de predikanter, som oförfäradt straffa uppen-

[1] Till de af Lundström anförda bevisen kan läggas en »Ordning huru handlas skall med lösekoner, när the gå i kyrkio efter barn», om hvilken afskrifvaren säger, att Olaus Martini redan som pastor i Nyköping författat densamma och sedan konfirmerat den för Uppsala stift på prästmötet den 8 juli 1607 (Aschanæi nyssnämnda anteckningar, bl. 12—13).

bara synder, i varmt försvar, åberopande såväl Skriftens ord som uttalanden af Luther.[1] Sockenmännen i Ockelbo få befallning att förse sin kyrkoherde med häst, då han skall draga i sockenbud, i synnerhet då det gäller aflägsnare trakter; det vore väl mycket begärdt, att han skulle vandra till fots.[2] Invånarne i Sigtuna stad erhålla en allvarlig förmaning att icke förhålla sin kyrkoherde påskpenningar, afrad och annat dylikt, hjälper ej förmaningen måste han bruka andra medel.[3] Prästbarns rätt att ärfva lika försvarade han kraftigt mot en kunglig fogde, Jöran Larsson, som enligt landslagen tilldelat son dubbelt mot dotter. Ärkebiskopen sätter emot ett dylikt förfarande dels att landslagen icke talar om präster och arfvet efter dem (det ser nästan ut som om han glömt, att den katolska prästen icke fick gifta sig), dels att ärkebiskop och prästerskap på konung Johans anmodan stadgat, att prästarf skulle, i öfverensstämmelse med conciliebeslutet af 1572,

---

[1] Ett gammalt tryck i Uppsala bibliotek. Det består af 12 blad och begynner med Luthers skrift af 1543 i samma ämne och några andra dylika intyg samt intager därpå (bl. 5—12) ofvannämnda cirkulär.

[2] 1603, 6 aug. Bref af Olaus Martini och Jacobus Erici præpositus samt Laurentius Paulinus pœnitentiarius Upsalensis (kopia i Upps. bibl. K. 23).

[3] 1603, 5 maj. (Gjörwell, Nya Svenska biblioteket, 2: 153).

skiftas lika. Denna ordning hade konungen sedan stadfästat och Uppsala möte bekräftat; den vore ock vidmakthållen i alla rikets stift. Varnande tillägger han, att det gått de prästsöner illa, som öfverträdt förordningen.[1] Ihärdigt bekämpade han konung Karls anspråk på, att statsmyndigheten ägde suspendera präst, som i dess tanke var »beryktad». Jag erinrar huru han modigt trädde in år 1605 för prästerna i Stockholm, i trots af Karls stora vrede, och hvilka hårda ord han 1607 fick uppbära, därför att han icke ställt sig till efterrättelse dennes befallning, att Scepperus skulle stängas från sin predikstol i Uppsala stad.

Frågan om kyrkans inre självständighet var vid denna tid långt ifrån klar. Särskildt yppade sig svårigheter, när det gällde att bestämma, hvar gränsen skulle uppdragas mellan denna och statens öfverhöghet. Konung Gösta hade utan vidare ansett, att det svenska konungadömet öfvertagit den efter påfven lediga platsen inom kyrkans styrelse, och uppfattningen gick i arf till hans söner. Kyrkoordningen af 1571 kunde synas hafva i visst fall härför satt en gräns, men regentens godtycke hade i alla fall under Johans tid haft tämligen vidsträckt spelrum. Det var då i sin ordning,

[1] Uppsala 1604, 9 jan., tryckt som bilaga 5.

att den svenska kyrkan, när den vid Uppsala möte befäste sin bekännelse, äfven trädde in för hvad den ansåg vara sin rätt beträffande kyrklig ordning. Mötets ordförande, Nicolaus Olai Botniensis, tvekade ej att gifva biskoparne en uppsträckning, därför att de »slätt bortgifvit sin jurisdiction in cancellariam» och »cancellarios, som tagit uppå sig biskopsämbetet»; och prästerskapet fordrade att i vissa uppgifna fall se sina rättigheter bestämdt erkända af staten. Sigismund måste ock i sin försäkran gå deras anspråk till mötes. Men Karl var ingalunda sinnad, då han kom till regementet, att uppgifva något af hvad han ansåg vara en statens rätt, särskildt ej att medgifva biskoparnes mycket obestämda och faktiskt nästan obegränsade makt inom sina stift. Sigismunds försäkran var efter hans afsättning ej längre i kraft, och kyrkoordningen af 1571 hade aldrig fått kunglig stadfästelse, hvadan han ansåg sig vara i besittning af samma makt öfver kyrkan som hans fader utöfvat.[1]

[1] Eget nog synas alla som skrifvit om kyrkans historia förbisett, att Sigismunds försäkran med honom upphört att gälla. Och att Karl ständigt ansett, att 1571 års kyrkoordning icke för honom hade någon bindande kraft, är af allt hans görande och låtande uppenbart. Samma åsikt har för öfrigt Gustaf Adolf bestämdt uttalat (Anjou, 212). Prästerskapet kom slutligen själft till samma upptäckt, såsom synes däraf, att de

Med en sådan härskarnatur som Karls på tronen var föga att undra på, om åtgärderna från hans sida ofta fingo en godtycklig anstrykning, men innerst utgingo de från den grundsats, som behärskade hela hans styrelse, att begränsa all makt inom lagliga områden. Och oredan på det kyrkliga området var vid denna tid, liksom på det borgerliga, ej ringa. Rättigheten att suspendera »beryktade» präster, då det gällt deras förbrytelser mot staten, har han tydligen ansett tillkomma konungen. Så tidigt som 1596 (den 23 aug.) lät han ärkebiskop Abraham veta, att allt ifrån kung Göstas tid har öfverheten haft den makten att afstänga präster från tjänstgöring, och han ämnar ej låta tränga sig därifrån; annars vore lika godt att vara under påfvens välde, som under ärkebiskopens och kapitlets i Uppsala. Men han har stundom gått ännu längre i sina anspråk. Så tillskref han Olaus Martini den 20 oktober 1604 och fordrade, att prästerna i Ekeby, Malma och Markim skulle sättas ifrån sina gäll och ej utan hans samtycke återinsättas, emedan de icke allenast förargat sina åhörare med tal och gärning, utan ock väckt split bland allmogen, »som måste hafva liten tröst och lärdom af sådana själamör-

---

år 1608, då revision af kyrkoordningen ifrågasattes, visligen anhöllo, att den måtte förses med kunglig approbation.

dare». Ej mindre starkt höll han på öfverhetens rätt att hafva en hand med i prästernas utnämning. Redan som hertig hade han stadgat, att hans stadfästelse skulle sökas vid hvarje kyrklig befordran inom furstendömet, och samma rätt ansåg han sig äga öfver hela riket, sedan han tagit statsrodret i sin hand.

Inom kyrkan var åter den åsikten gällande, att kyrkoordningen af 1571 lagt rätten att utnämna och äfven att stänga från tjänsten i första hand hos biskop och kapitel, och den utöfvades oftast som om den tillkommit denna myndighet ensam. Församlingens rätt att deltaga kunde väl ej i princip förnekas, så mycket mindre som de gamla lagarna omtalade den, men man hör ej mycket talas om den. Sker det någon gång, så synas lika mycket andra anledningar som hänsyn till församlingens rätt därtill hafva varit orsak. Sålunda är det uppenbarligen mot hertig Karl en åtgärd af Uppsalakapitlet 1601 är riktad, då det vägrar erkänna en tysk präst, magister Georgius, som kyrkoherde för tyska församlingen i Stockholm, för det första emedan han ej vore lagligen kallad då han kommit hit dem ovetande och oåtspordt, för det andra emedan det ej tillkom dem att påtvinga församlingen en präst, som den ej ville

hafva.[1] Under striden med Karl fann visserligen Olaus Martini lämpligt att i sin predikan af 1606 betona församlingens rätt, men i regeln hade det dittills varit biskop och kapitel, som egentligen afgjorde tillsättningen, om också ej gärna i snörrät strid med en församlings starkt uttalade önskan. När det egendomliga, långt ifrån sällsynta fallet inträffar, att man låter son eller svärson succedera i pastoratet, ligger däri lika mycket hänsyn till prästerskapets ekonomiska intresse, som till en församlingens önskan. Kyrkans ensidiga anspråk och väl ännu mera det förhållandet, att den enligt Karls åsikt missbrukade denna rätt till att utnämna präster, som han fann misshagliga eller olämpliga, och att återinsätta andra, som han förbjudit att tjänstgöra, äfvensom att disponera öfver de s. k. regala gällen, förde till det ofvan omtalta ingripande mandatet af 28 juli 1606, i hvilket han för en utnämnings giltighet fordrar ej blott kapitlets förslag, utan ock församlingens bifall och slutligen konungens bekräftelse. Och denna förordning har nog med eftertryck tillämpats. Men den innebar i tider som dessa en annan, visserligen icke mindre fara, nämligen den att sidoinflytanden, särskildt de mäktiga sekreterarnes

[1] Acta capituli Upsaliensis 19 aug. 1601.

godtycke, kunde bli bestämmande för pastoratens tillsättning. Detta har nog Olaus Martini fått erfara, och säkerligen var det med tungt hjärta han 1608 skref till »de högt och välbetrodde män i K. M:s hof» för att till det lediga pastoratet i Fittja anbefalla herr Jonas Jonæ Rhodoander, som skött platsen en tid och genom sitt gifte med en fattig prästänka hade sex styfbarn att försörja, samt bedja att de skulle hos konungen antaga sig hans sak.[1]

Han har dock ej tvekat att utsätta sig för samma myndiga mäns ovilja, när hans samvete förbjöd honom att göra dem till viljes. Välbekant är i detta afseende hans bestämda uppträdande gent emot Karls mäktige sekreterare, den ryktbare Erik Göransson Tegel. Denne hade efter sin första hustrus död trolofvat sig med en kalvinistisk kvinna, men det blef honom svårt att erhålla kyrklig vigsel, ty Stockholmsprästerna vägrade att därtill låna sin hand. Och när de rådförde sig med Olaus Martini, godkände han förfarandet. Han ansåg det redan i sig opassande, att Tegel ville ingå nytt äktenskap så hastigt efter första hustruns död, än mindre kunde man gå in

[1] Den 7 april från Uppsala (original i Riksarkivet). Domkapitlet hade dagen förut gifvit honom i uppdrag att skrifva till hofvet (se dess acta). Herr Jonas fick sitt pastorat.

på att viga honom vid en kvinna af kalvinistisk bekännelse. Och samma svar gaf han honom själf på dennes direkta hänvändning. Det stode ej till, svarade han, att med godt samvete och utan församlingens stora förargelse göra honom denna tjänst, innan hon öfvergått till svenska kyrkan.[1] Det är väl ej att antaga, att han trodde sig kunna hindra äktenskapet, ty trolofning var enligt gammal svensk rätt äktenskap, men han fann sig ej skyldig att gifva det helgden af kyrklig vigsel.

Olai Martini starka personlighet, välkända hederliga karaktär och betydande samhällsställning har säkerligen skänkt honom ett stort anseende ej blott inom hans prästerskap, utan äfven inom andra samhällsklasser, ej minst bland rikets stormän. Ett exempel på det sistnämnda hafva vi däri, att riksrådet Johan Gabrielsson Oxenstjerna till Lindö vände sig till honom 1603 med den frågan, om ett äktenskap mellan hans aflidne broder Bengts dotter Ingeborg och Nils Bjelke, för hvilket konung Karl själf uppträdt som förespråkare, kunde

[1] Brefven af 15 sept. 1603 till capitulares i Stockholm och 13 okt. till Tegel (tryckt i bilagan 4) äro i kopia intagna i slutet af Liber capituli Stockholmensis. Kvinnans namn var Magdalena Danssen Villes; se Norlin, 1: 193, som erinrar, att såväl Tegel, som hans ryktbare far Jöran Persson ansetts luta åt kalvinismen, och att Tegels mor var svägerska til Dionysius Beurreus.

anses lofligt, alldenstund de voro syssлingar; det skulle vara såväl honom själf som släkten kärt, men han hyste farhågor för att det ej var fullt tillåtligt. Olaus Martini uttryckte i sitt svar sin stora tillfredsställelse öfver att herr Johan ej gillade det självsvåld, som i detta afseende inritat sig i fosterlandet. I Guds lag funnes visserligen icke direkt förbud för giftermål mellan dem, som voro i tredje led besläktade, men för viktiga orsakers skull hade den svenska kyrkoordningen, liksom de tyska, förbudit saken, och det vore därför godt om man afstode från dylika förbindelser. Han måste dock vidgå, att han icke ägde några maktmedel att vädja till, utan endast att gifva förmaningar.[1] Och det ifrågasatta giftermålet kom till stånd två år senare.

En icke oviktig sida af hans verksamhet har varit att, innan ännu kanslersvärdigheten inrättats vid universitetet, vaka öfver dettas verksamhet, sörja för dess bästa och särskildt att föra dess talan inför regeringen. Jag hänvisar i detta afseende till min teckning af universitetets historia, som visar, att han för dettas sak uppträdde lika

[1] Originalbrefven af 20 och 29 augusti finnas i Riksarkivet, Oxenstjernska saml.: Prästerskapets skrifvelser. Äfven med Abraham Brahe har han växlat bref, dock i obetydliga ärenden (Bref af 1603 och 1606 i Skoklosters saml. T. 8 i Riksarkivet).

manligt som för kyrkans inför Karl, som alltmera lät det förra umgälla hvad han ansåg den senare hafva förbrutit. I början af Olai Martini ärkebiskopstid var dock ställningen ingalunda så betryckt som den sedan blef. Och därför kunde han nog af uppriktigt hjärta år 1604 uttala sin tacksamhet till konung Karl, för att denne återställt universitetet, så att unga män kunde därifrån utgå, färdiga att tjäna fosterland och kyrka, ja, att äfven de lärdomsgrader kunde hemma förvärfvas, som man fordom måst söka uti främmande land.[1] Men han skulle snart upplefva, huru denna högskola, och detta säkerligen ej minst i anledning af kyrkans strid med Karl, föll i dennes djupa onåd och sattes på verklig förknappning. Det gick slutligen så långt, att Karl kunde vid tiden för den Forbesiska disputationen sätta i fråga, att alla teologiska professurer skulle indragas och deras undervisning läggas på ärkebiskopens och stadens prästers skuldror. Detta underliga förslag, knappast allvarligt menadt, blef dock afstyrdt. Motståndet här å Olai Martini sida innebar ingalunda, att han ville undandraga

[1] Se hans ord i det företal, med hvilket han den 28 sept. 1604 beledsagade Laurentii Paulini detta år tryckta Panegyris philosophica, som innehåller redogörelse för vår första magisterpromotion år 1600.

sig att medverka vid undervisningen, ty han har, ehuru ärkebiskop, däri verkligen tagit del,[1] men han måste bättre än någon inse orimligheten i, att han och hans präster skulle besitta tid och öfriga förutsättningar för att öfvertaga en del af universitetets vetenskapliga arbete.

Trots all den bitterhet Karl kunde känna öfver att i sina kyrkliga reformsträfvanden hafva att göra med en så beslutsam och skicklig motståndare som Olaus Martini, har han dock nog till fullo uppskattat hans rättrådiga och fosterländska sinne och ej tvekat att vädja till detta sinnelag, när han i andra offentliga värf behöft hans bistånd. Och biskoparnes politiska betydenhet var vid denna tid ej ringa; de voro, för att begagna Gustaf Adolfs ord, tribuni plebis. Visserligen hade kung Gösta trängt dem ur rikets råd, men i viktiga frågor hafva både han och hans söner ej underlåtit att höra deras mening. Deras högre bildning och betydande samhällsställning gjorde dem ock lämpliga att gifva ett råd. Särskildt har Karl, trots den ovilja hvarmed han uttalar sig om hvarje kyrkans försök att göra intrång på den världsliga maktens område, icke försummat att taga deras biträde i an-

[1] Baazii Inventarium, s. 615: In academia resolvebat studiosis quosdam textus biblicos.

språk, där det synts honom behöfligt. Så deltogo tvenne biskopar, Kenicius och Paulinus, i den legation, som hösten 1608 afgick till Livland för att drifva en underhandling med Polen. Man har till och med exempel på att kyrkans män hafva, när nöden så kräft, utan Karls direkta befallning lagt hand vid politiska ärenden. När konungen af Danmark i november 1601 hade utspridt i Sverige mandater, afsedda att under Karls frånvaro i Livland väcka oro hos menigheten, befann sig Olaus Martini i hufvudstaden. En af konungens sekreterare infann sig då hos honom i Stockholmskapitlet (den 11 november) med begäran att få ett lämpligt svar utarbetadt. Det skedde ock, ty redan följande dag utgick ett sådant, undertecknadt af konungens befallningshafvande å fästningarna samt andra världsliga och andliga män, däribland Olaus Martini och Uppsaladomprosten Jacobus Erici.[1] Och på det rent politiska området hafva troligen konung och ärkebiskop godt förstått hvarandra och dragit öfverens. Därom synes mig vittna den omständigheten att efter en mindre herredag i Västerås i september—oktober 1602 har en rådsherre skrifvit till Olaus Martini

[1] Original i Riksarkivet af den 12 november 1601. Jfr Liber capituli Stockholmensis 11 november 1601 i samma arkiv.

och begärt få del af »hans författade mening, såsom med H. F. N:s mest likmätig», för att med ledning däraf uppsätta ett nytt svar till hertigen.[1]

Särskildt har Karl tagit sina biskopar i anspråk, när det gällde att stilla buller bland allmogen, och naturligen med full rätt, när det syntes honom som om oron framkallats genom ovisliga åtgärder å prästerskapets sida. År 1602 den 7 september fick Olaus Martini sig ålagdt att jämte biskopen i Västerås tala med bönderna i Simtuna, som öfverfallit sin kyrkoherde, emedan han ej velat hålla tidegärder och gå in på deras mening, att lördagen vore heligare än söndagen. Konungen tillskref prästerna skulden, i det de mera sågo på sin egen nytta och huru de kunde flå och slita till sig gods och ägodelar, än på sina åhörares tillväxt i Guds ords sanna kunskap och rätta förstånd. Och ej långt därefter erhöll Olaus Martini uppdrag att jämte Upplandslagmannen grefve Magnus Brahe underhandla med Upplandsallmogen om hjälp till polska kriget, och när vid samme grefves underhandling jämte Västeråsbiskopen med Västmanlandsallmogen i samma syfte denna hade visat sig genstörtig, tillskref han Olaus Martini, att denne skulle tillhålla prästerskapet

[1] Bland landtdagsacta 1602—1604 i Riksarkivet. Jag har arkivarien G. Berg att tacka för denna upplysning.

att rätt undervisa allmogen därom, att kriget gällde religionen.[1] Upplandsprästerna tyckas ej hafva varit mera benägna än bönderna att utgöra den hjälp, som de för egen räkning åtagit sig, ty den 15 maj 1603 fingo de mottaga ett bistert bref, att därest de icke vore hågade att erlägga hvad de utlofvat, kunde de själfva draga åstad och göra fred med fienden det bästa de kunde. Och där låg ett sidohugg till ärkebiskop och kapitel i det vreda tillägget, att om kronan väl bekomme igen de pengar, som en part af dem försnillat från akademien, domkyrkor och hospitaler, så behöfde han ej begära någon hjälp.

Olai Martini författarskap omfattar egentligen de vidlyftiga teologiska stridsskrifter, för hvilka redogörelse redan ofvan lämnats. Som predikant har han varit ifrigt verksam. En man som väl är att betrakta som hans lärjunge, biskop Johannes Baazius, berättar,[2] att han predikat nästan hvarje söndag, och att i många pastorsbibliotek funnos dessa predikningar i afskrifter, gjorda af studenterna, dels efter deras egna anteckningar, dels efter ärkebiskopens eget koncept, som han välvilligt ställde till deras förfogande. Förutom

[1] Bref af 1602 den 31 oktober och 1603 den 29 januari (R.-reg:t).

[2] Inventarium eccl. Sueo-Got. s. 615.

hans stora predikan af 1606, hvilken i trots af namnet är, som jag sagt, mera att betrakta som en polemisk än en homiletisk skrift, äro äfven några andra af hans predikningar tryckta. Fyra af dessa äro på latin, en på svenska, hvilken dock utgifver sig för att vara öfversatt från latin;[1] alla fem synas sålunda mindre varit afsedda för den enskilda uppbyggelsen än för de unga prästernas homiletiska utbildning. Tre psalmer, som tilläggas honom, utgåfvos åtta år efter hans död af hans änka.[2] Den första af dessa: »Af himmelshöjd jag kommen är» (= 63 i 1819 års psalmbok) är, som välbekant, en bearbetning efter Luthers psalm; den andra: »Ack Gud, mig möter mycket kval», och den tredje: »Utan Herren gör oss bistånd», hafva ej ingått i någon psalmbok.[3] Därjämte har han öfversett det arbete af Laurentius Jonæ, som dennes son Haqvinus Laurentii Rhezelius sedermera utgaf af trycket under titeln:

[1] »Quatuor priores conciones nundinales seorsim editæ a Simone O. Nauclero», Stockholmiæ 1615. 4:o. Utgifvaren var pastor i Enköping och Olai Martini svärson. »En kort predikan öffwer S. Pauli ord Rom, 14 v. 8, 9 ... nu nyligen enfalleligen på Swensko affsat aff Gunthero Erici S. pastore Suderbyensi.» Stockh. 1620. 4:o.

[2] Tre nye Psalmer och andelighe Wijsor ... Upsaliæ 1617. 8:o.

[3] Enligt J. W. Beckman, Försök till svensk psalmhistoria, s. 208.

Några psalmer, andelige visor och lofsånger, afsatte med noter, Stockholm 1619. Som bekant har han äfven författat en läkarebok, hvilken först i våra dagar blifvit utgifven[1] och om hvilken utgifvaren säger, att Olaus Martini visserligen lånat åtskilligt från Benedicti Olai välbekanta arbete af samma art, men att han i de flesta fall upptagit välkända huskurer och rådfrågat äldre inhemska klosterböcker, enkannerligen Peder Månssons läkarebok, med uteslutning dock helt naturligen af de besvärjelser och signerier som där förekomma.

Såsom svensk författare intager icke Olaus Martini något ovanligt framstående rum, hvad tankarnas originalitet och formfulländningen i uttrycket angår. Flera af hans samtida, särskildt Laurentius Paulinus och Johannes Rudbeckius, stå högre, för att ej tala om hans storslagna motståndare, kung Karl själf. Men hans skrifter präglas af tankarnas klarhet, omfattande kunskaper och styrka i bevisningen. Han behärskar sitt ämne, och där ligger ofta kraft i framställningen.

---

[1] »En liten Läkiare Book»... utg. af J. V. Broberg 1879. Äfven Olai Martini fader tyckes hafva intresserat sig för medicinen. K. Biblioteket äger ett kvartband »Emot liturgien 1576», skänkt af lektor Ahlqvist, i hvars slut finnes: »Ett gott och christeligit betenckiande om pestilentien... sammanfattat aff Magistro Martino Lincopensi Anno 1580 in Julio»; stilen ser ut att vara biskop Mårtens egen.

Den största svårigheten för honom, liksom för hans samtida i öfrigt, ligger däri, att vårt svenska språk ännu är som ett ohugget block, hvars hårda yta de ej förmå att utmejsla; först tiden och snillet hafva här småningom till styrkan lagt smidigheten. När det gäller latinet åter, tidens vetenskapliga språk, rör han sig, som man kan vänta, med vida större ledighet. Man bör ock rättvisligen ihågkomma, att så hög än arten är af de ämnen han behandlat, lämpa sig dogmatiska kontroverser sällan för en framställning, i hvilken språkets skönhet kan göra sig gällande.

I sammanhang härmed kan det vara på sin plats att erinra därom, att han ock tog del i den kommitté, som på Karls befallning under åren 1600 och 1601 sammanträdde i Strängnäs för att verkställa en revision af den svenska bibeln. Det tämligen flyktiga sätt, hvarpå detta viktiga arbete[1] utfördes, länder icke medarbetarne till synnerlig heder, lika litet som deras ljumhet för bibelns bringande till trycket. Det är alltför möjligt, att de ekonomiska hindren i senare afseendet varit

[1] De gjorda ändringarna, som fingo namnet Observationes Strengenenses, finnas (ehuru icke fullständiga) i Uppsala domkapitels arkiv (under L. 2.) och uppgifvas vara fattade i pennan af kommitténs sekreterare, Laurentius Raimundius. Ett annat exemplar finnes i Riksarkivet (Prästeståndets arkiv) och en defekt kopia i Uppsala bibliotek, N. 15.

vida svårare att öfvervinna än man nu tycker sig skönja. Men när man jämför Karls brinnande ifver för saken (det var ock han som år 1595 väckt frågan) och huru han gång på gång gör sitt till för att undanrödja hindren, med frånvaron af hvarje spår till att prästerskapet på fullt allvar velat befordra verket, får man af det hela samma intryck som den framstående forskare, hvilken behandlat tidens kyrkohistoria, nämligen att de män som verkställt granskningen icke hafva nitälskat för sakens framgång.[1] Här kunde dock ej gärna Karls motståndare skylla på, att åtgärden skulle afsett eller kunnat användas att befordra hans kalvinistiska funderingar. Och han drefs här af det uppriktigaste nit för sina undersåtars andliga välfärd, likasom tanken var äkta protestantisk, ty på det heliga ordets grund hade protestantismen ställt sig, när den reste sig mot den påfliga kyrkan; i samma ord har ock hvarje människa att söka sin salighet. Men hos oss var säkerligen tillgången på bibeln eller delar däraf på svenska vid denna tid mycket ringa; sedan 1541 hade bibeln ej i sin helhet utkommit, ej heller funnos särdeles många upplagor i öfrigt af dess särskilda delar. Otvifvelaktigt förelåg här

[1] Anjou, s. 103. Jämför Norlins vidlyftiga uppgifter (1, s. 194 ff. och s. 207).

ett trängande behof, som alla, framför allt prästerskapet, bort vara ifriga att afhjälpa.

Så våldsamma och upprifvande som de strider varit, hvilka Olaus Martini haft att genomkämpa alltifrån den dag han mottog ärkebiskopsvärdigheten, är det ej att förvånas öfver, om hans krafter i förtid brötos. Han hade ej mera än nio år beklädt sitt höga ämbete och var ännu i mannens kraftigaste ålder, då en våldsam bröstsjukdom tämligen hastigt lade honom, ännu blott 52 år gammal, i grafven d. 17 mars 1609. Hans sista stunder äro på ett gripande sätt skildrade af den man, som talade vid hans graf.[1] Sedan han begärt och undfått sakramentet, tog han afsked af hustru och barn, tackade den förra för hennes kärlek och trohet, förmanade de senare att lefva i Guds fruktan, hvarefter han befallde sin själ i Guds händer och under ifrigt anropande af sin frälsares namn slutligen »skildes från denna världen så stilla, som hade han somnat». Den 25 mars jordades hans stoft i Uppsala domkyrka; platsen där han hvilar utvisas ännu af den grafsten, som hans tacksamme lärjunge Johan Skytte lät lägga öfver den högtförtjänte läraren. Men

[1] Raumanni förut omtalade likpredikan. Han har där begått det egendomliga felet att som dödsdag angifva just den dag, då likpredikan hölls, eller den 25 mars.

han har själf genom sin lifsgärning rest sig sitt eget äreminne. De ord konung Karl vid underrättelsen om hans bortgång nedskref i sin almanacka äro i all sin korthet ett ädelt minne för både honom och Olaus Martini. De lödo i sin enkelhet: »Fick iagh wette, att Mester Oloff erkebiskopp war afsåmnett, en from, saghtmodig man. Gudh wpuecke kråppen till en sahlig wpståndelse.»

Änkan Ragnhild Håkansdotter öfverlefde sin man i fyrtiofyra år och uppnådde vid sin död, den 23 mars 1653, den ovanligt höga åldern af mer än 90 år; hennes afkomlingars antal steg då till den höga siffran af etthundrasju.[1] Gustaf Adolf beviljade henne år 1613 att för sin aflidne mans förtjänster befrias från årliga utskylder för den åker hon ägde under staden och den vret hon där inköpt.[2] Tjuguåtta år senare ingick hon till regeringen med begäran om ett understöd på gamla dagar. Med stor möda säger hon sig hafva uppfostrat sina många barn, sändt en af dem utrikes och för dem hafva utgifvit hvad hennes för trettiotvå år sedan aflidne man efterlämnat, nu

---

[1] Olai Stenii rektorsprogram den 3 april 1653 (kopia i Palmskölds saml. XV. T. 12, s. 293).

[2] 1613 den 26 september. Original i Uppsala bibliotek, x: 240.

måste hon lita till barnens hjälp, men några af dem äro döda, och de andra sitta själfva med en stor barnskara.[1] Det är mig ej bekant, hvilket svaret blef. Af de sex barn, som i hennes äktenskap föddes, dog äldste sonen Håkan vid unga år, den andre, Martinus Olai Nycopensis, blef professor i matematik. Af de fyra döttrarna var Kristina gift med 1: professorn i fysik, Elias Mathiæ Rhalambius, 2: Samuel Andreæ Grubb, först professor i fysik, så pastor i Våla; Elisabeth med professorn i matematik Martinus Gestritius; Katarina med professorn i matematik Nicolaus Myliander eller Mollerus; Anna med Simon Olai Nauclerus, pastor i Enköping.[2]

* * *

Kastar man blicken tillbaka på Olai Martini verksamhet som kyrkans ledare för att klargöra betydelsen af hans lifsgärning, framgår tydligt, att svenska kyrkan har honom att tacka för att dess lära bestod mot de starka, upprepade angrepp, som konung Karl riktade mot densamma. Utan

[1] Odaterad supplik (möjligen original) i Riksarkivet, Eccles. Handl. Uppsala stift.

[2] Döttrarnas giften äro hämtade ur Stjernmans Bibliotheca Sviogothica, 2, s. 54, med några rättelser. Kristina omtalas som Rhalambii änka redan den 17 mars 1608 (min Universitetshistoria, 1, s. 130, noten).

ärkebiskopens ihärdiga och kraftfulla motstånd är svårt att säga, huru saken kunnat aflöpa. Därför måste ock svenska kyrkan i honom vörda väktaren på Sions tinnar, som vaksamt spejat hvarje fara och med oförfäradt mod gått den till mötes.

Men eftervärlden har ock att göra rätt åt hans ädla, storslagna personlighet. Till karaktären mera blid än stridslysten dömdes han af tidsförhållandena och sin ställning att lefva i en ständig strid, i hvilken ofta skarpa hugg utdelades å ömse sidor. I själfva verket är väl striden människans lott; och friden väntar först, när loppet är fulländadt. Ingen har bättre kunnat erfara och förstå det än Olaus Martini, och med fullaste skäl satte han därför till inskrift i sitt sigill orden: »Vita hominis militia», d. v. s. människans lif är en krigstjänst. Vid hans graf yttrade minnestecknaren, som lefvat och arbetat tillsammans med honom, att »hvad hans umgänge med andra människor tillkommer, så hafver han varit uti alla sina dagar en uppriktig, stilla och saktmodig man och vänlig emot alla, så mycket honom möjligt hafver varit, och ofta genom saktmodighet det uträttat, som en annan genom ifrighet icke hade kunnat komma till väga.» Hvad saktmodet angår, kan man, vid läsningen af hans stridsskrifter, först ej annat än känna sig tveksam, huruvida hans karak-

tär verkligen präglats af detta drag. Men då hans egen store våldsamme motståndare gifver honom samma vitsord, kan man nog tryggt lita sig därtill. Tidens stridsmän, vare sig teologer eller lekmän, voro ej synnerligen hjärtnupna i tal och skrift. Och man har att besinna, att denna hårda tid nog fäste vid saktmod ett helt annat begrepp än vi göra, men än mera gäller att komma ihåg, att Olaus Martini förde sin strid för det som var honom dyrbarare än lifvet, sin tro; detta förklarar och ursäktar mycket. En verkligt from och renhjärtad man har han varit; tidens handlingar och hans egna skrifter bära härom samstämmigt vittnesbörd.

Egendomligt är att iakttaga, hurusom Karl IX:s ihärdiga försök att reformera kyrkan kom att verka i alldeles motsatt riktning mot hvad han afsett. Dess följd blef blott att hejda hennes naturliga utveckling i den riktning, som segern öfver Johans halfkatolska liturgiska planer och öfver den ännu större faran för ren papism efter Sigismunds tronbestigning tycktes angifva. Det starka motståndet mot Karls anfall, personifieradt i Olai Martini oböjliga personlighet, medförde, att svenska kyrkan liksom fastlåstes på den punkt, där hon stod vid Uppsala möte, och däraf förklaras, att hon, särskildt i sina ceremonier, bibehållit åtskil-

ligt, som väl kan synas främmande för en protestantisk kyrka. Däraf förklaras ock det drag af intolerans, som präglade henne i den följande tiden och som ej är af hennes vackra minnen. Motståndet mot statens försök att reglera kyrkans öfverstyrelse, hvilket ock till en del hade sin rot i de farhågor, som framkallades genom Karls maktspråk och häftiga ingripande i kyrkans angelägenheter, förhindrade visserligen denna frågas lösning, men förde ock sedan till, att kyrkan, utan skyddet af historiska, lagbestämda styrelseformer, måste på nåd och onåd gifva sig under det kungliga enväldet. Man får ej heller förgäta detta, när man går att fälla domen öfver den kyrkliga strid, som fördes i sjuttonde seklets första årtionde och öfver de bägge förkämparne för motsatta åsikter. — Men det förminskar ingalunda den stora tacksamhetsskuld, hvari svenska kyrkan alltid skall stå till sin renhjärtade och kraftfulle ledare, ej heller den djupa aktning hvarje ärligt svenskt sinne måste känna för den modige man, som inför tronen vågade oförfärad häfda hvad han ansåg vara rätt och sant.

BILAGOR.

1.

Ärkebiskop Andreas Laurentii till Olaus Martini.

Upsala 21 april 1587.

Andreas Laurentii Upsaliensis episcopus æternam in Domino salutem.

Etsi literæ tuæ ad me datæ, charissime cognate, acerbius in me aliosque piissimos viros qui unanimi consensu mecum religioni veræ in regno nostro præsumus invehuntur: quippe quæ nos palam omnium fere pontificiorum errorum propter liturgiæ novæ receptionem insimulant: tamen jus propinquitatis, qua sumus juncti, non sinit [dubitare] quin ista a corde amoris pleno et fideli profecta statuam.

Porro quod me ad revocationem et retractionem conaris pertrahere, id frustra abs te tentatur, cum nullæ contra liturgiam nostram a vestris adhuc tanti momenti prolatæ sint rationes, quæ huic conatui sufficiant. Nec credo id posthac posse fieri, nam persuasissimum nobis est, nostram liturgiam non tantis refertam malis, ut vos putatis; imo tantum differt a sententia pontificiæ missæ quantum album a nigro. Istud fortassis ægre credis, sed non est quod dubites. Quod enim dico aliquando verissimum patebit esse etiam eorum testimonio qui vestros æquo et candido judicio, non odioso, facile excellunt. Audio clarissimum et reverendum fratrem et collegam meum jam in Domino vita defunctum, patrem tuum scripsisse contra liturgiam. Sed miror eum me hoc voluisse celare, a quo toties, ut communicaret hoc scriptum, rogatus sit. Me tamen hoc non movet, cum ex aliorum liturgiæ adversariorum scriptis licet

facile colligere, ejus scriptum contra teterrimos errores pontificiorum de sacrificio missæ propitiatoriæ adornatum, quod nihil ad liturgiam (quoquo versum vos mutatis) spectat. Sed et nos liturgiæ receptores pari zelo vel forte maiori sacrificium eorum execramur sine ullæ conscientiæ hæsitatione ob liturgiæ usum.

Dicis me declarationum tantum blanditiis illectum et deceptum liturgiæ usum retinere et promovere, adderes sine dubio (nisi consanguineo parceres) etiam frumenti gustum: usitatam vestrorum cantilenam: sine quo tamen vivere vos non potestis. Sed noli, mi cognate, me tam insensatum et stupidum putare, quod in re tanti momenti nesciam ipsis rebus potius fidem habendam esse, quam blandis illectamentis et verbis, cum hujus dicti Alexidis optime sim memor: Oportet sapientem non juvantibus sed ipsis rebus fidem habere.

Metuis liturgiæ translationem in ducatum. Id fortassis verum erit, quod autem me eius rei autorem facis illud falsissimum est. Vestræ obtrectationes, vestri impudentissimi pasquilli et impurissima convitia in causa sunt. Pii omnes uniformitatem et concordiam necessario zelo poscunt. Illud autem, quod ais, in meum caput redundaturas omnes vestrorum impræcationes, aliquid sane moveret, nisi certus essem, Deum præces falsa persuasione profusas ex pravo et pertinaci odio potius quam vero zelo non audire.

Hæc brevissime ad tua nunc respondere placuit. Simul moneo, ut desinas nos propter liturgiæ usum comprobatum a doctissimis et piissimis, qui alias nominabuntur, papistas tam audacter pronuntiare. Quod multorum (ut dicis) conscientiæ læduntur, id vobis autoribus fieri certum est, qui rem non malam neque cum ullo veræ ac reformatæ doctrinæ articulo pugnantem jam non suspectam sed atrocissima et virulentissima proscissione nihil nisi papatum sapere ubique proclamatis, quod tamen numquam a vobis probabitur. Quod reliquum est hortor, ut [non] me aliosque piissimos qui mecum sunt viros dicis devoveas, sed tuos potius moneas, ut a debaccationibus suis contra nos abstineant, sicut nullum verbum contumeliosum

contra vos a nobis unquam profectum est, sed pia vota et gemitus, ut ad unitatem, sicut doctrinæ, ita et ceremoniarum redire possimus, ne ista animorum distractio tot pariat scandala.

Vale mi consanguinee et mihi meliora exoptato quam desperationem et animæ interitum, cum certum sit id abs te fieri perverso præjudicio. Upsaliæ 21 Aprilis Anno 1587.

(Kopia af samtidig hand i Kungl. Biblioteket. Rålambs saml. N:o 40 s. 250.)

2.

Olaus Martini till Abrahamus Andreæ Angermannus.

Nyköping 21 maj 1591.

S. D. Nondum mihi significauit Dominus Andreas an Centurias emere velit. Est enim apud filium illustrissimi principis in arce Gripsholm. Si ille non emet, M. Petrus se empturum dicit, ut illis locupletetur bibliotheca nostri templi, quæ antea tantum tomos Lutheri et Philippi habet.

De expeditione Muschovitica hæc mihi innotuerunt. Magna exercitus nostri pars morbis, frigore etc. confecta est superiore hyeme, nullo fere conspecto hoste. Se enim Moschus in interiora regni loca subduxerat, auectis per multa miliaria rusticis et omnibus quæ nostris usui possent esse; jam tamen nostri expeditionem instaurant quamprimum, Deo volente et ut sperant in ipsa regni Muschouitici viscera irrupturi. Deus nobis tandem pacem concedat.

De religione altum silentium, nisi quod epicuræi quidam Calvinistica, imo et Anabaptistica deliria tueri, ubi licet, non erubescant. Sed Deus ejusmodi homines, ut speramus, reprimat. Utinam te jam tandem recipiamus. Conjunctis enim

precibus et operis, Deo juvante, regnum Satanæ demoliemur. In Christo T. R. valeat cum carissima conjuge et liberis.

Nycopiæ 21 Mai Anno Domini 1591.

T. R. studiosiss. Olaus Martini.

(Tillagdt i margen.) Dominus Nicolaus secretarius bidher wenlig i wilien haffua omak om the böker som hans fadher förmäler.

(På ryggsidan af brefvet.) Petit etiam Dominus Nicolaus secretarius, ut T. R. exploret, quid ejus filius Petrus in literis profecerit quidque de eo in posterum spei sit. Dicit se ei scripsisse paulo durius, sed si spes aliqua de eo esse possit, patris erga illum declarabis animum

(Original i Riksarkivet, Acta Hist. Handlingar rörande reformationen.)

3.

Olai Martini och Stockholms prästerskaps skrifvelse till Karl IX, med vederläggning af Micronii teser.

Stockholm d. 14 Sept. 1602.

Stoormæktige, högborne förste, allenådigste herre. E. F. N. skal wår troopligtiga tiænst oc underdånigheet mæd alla trooheet altid redo vara, så længe vij lifve.

Alle nådigeste förste och herre, Aendog vij för dhe vigtiga och lagliga ursaker, som vij genom vår skrifvelse låte E. F. N. hær brede vid uthi underdånigheet förnimma, icke hafve kunnat låta oss til disputats medh dæn calviniska presten Theodorico Micronio, likvel på dhet at E. F. N. må veta at vij væl dhet hafve, medh hvilko vij genom Guds nåde kunne lætteliga, såsom

S. Paulus seger, stoppa munnen til på honom, så hafve vij hær korteliga hans groofvesta vilfarelser, som han i sina thesibus föregifver, förfatadt. Oc bedie uthi alla underdånigheet, at E. F. N. ville nådigest betænkia, at det icke ringa ting æro, uti hvilken Guds oord oss ifrå honom skiliær.

I. Aendog uti de förra thesibus något kunde finnas straffeligit, så låte vij likvel det blifua oc giffue tilkænna, att når Theodoricus in thesibus talar om förnuftig creatur, som Gudh skapadt hafuer til at beskoda hans guddoomliga værk, förgæter han dhe heliga ænglar, lika som dhe dhær til icke skapade vore, emot dhet som K. David sæger psal. 103, dhær han förtælier Guds hærliga værk: Lofuer hærran i hans ænglar.

II. Varder befunnit in thesi 10 een stoor oc groof vilfarelse, dæn væl alle theologi, både Lutheraner, Papister och Calvinister skula straffa, dhær Theodoricus så beskriuer Guds belæte, til hvilket mænniskian skapad var, at dhet var Ipsa Mens in homine. Men nu vet man, at mænniskian hafuer genom syndena mist Guds belæte, men mentem, skæl och förnuft hafuer hoon behållet. Thærföre kan Ipsa mens icke vara dæt Guds belætet som mænniskian mist hafuer. Hvarföre ock Paulus til dhe Epheser 4. vill, at man skal iklæda sig genom omvændelsen den nyja mænniskion, som æfter Gud skapad ær, i sanskylliga rætfærdigheet oc heligheet. Huru Theodoricus kan dhet förlika medh sin thesi, må han tilse. In thesi 13 tacke vij Theodorico, at han emoot sin patriarch Calvinum enfalleliga förstår dhet löfte: qvinnones sæd etc. om Christo Jesu.

III. In thesi 16 skyllar Theodoricus (emoot deth 8 budoordet: Du skalt icke tala falska vitnesbörd) at vij lære Christum på sitt köts vægna vara infinitum, oændeligan oc omætteligan. Men han skal aldrig medh Guds hjælp kunna bevisa, at någon predicant i våra församlingar sådant lærdt hafuer eller lærer, såsom han ock icke något sådant finna skal i dhe rætsinniga lærares skrifter, som dæn Ausburgiska Confession samt medh oss hålla oc bekænna. Men dhet lære oc bekænne vij, at för dæn personliga förening, som skedd ær emillan Guddomen oc Mandommen, hafuer Mandommen bekommit gud-

dommeliga oc æviga alsmæktigheet, Dan. 7: Hans vælde ær ævigt; Mat. 28: Mig ær gifven all makt i himmelen oc på joordena: Oc sii jag ær nær ider alla dagar in till værldenes ænda. Item Omniscientiam, dhet ær: at han alting vet, Colos. 2: I hvilkom æro alla vijsdooms oc förstånds håfvor fördolda. Item Vivificandi virtutem, dhet ær lifgifvande kraft, Joh. 6. Item Honorem adorationis, dhet ær, tilbedielsen eller åkallelsen, Philip. 2, Mat. 2, Heb. 2, Apocal. 5. Item Omnipotentiam dhæt ær, at han æfter mandomen på öfvernaturligit oc himmelskt sætt, dhæt vij icke förstå, utan tilfånga tage vår skæl oc förnuft, ær allestædes, ehvarest som guddomen ær, *αδιασπαστῶς*, som patres hafua taladt, dhæt ær, indistanter, så at intet rum kan åtskilja dæssa naturer ifrå hvarandra, æfter ock at icke sjelfve döden kunde dæm åtskilja, Mat. 18: 28, Apocal. 12. Dhet han uttryckeliga blifver beskrifvin æfter sin mandom gifs tilkænna, at han vandrar ibland dhe 7 gyllene ljusestakar, dhæt ær (såsom Johannes dhæt uttyder) ibland Guds församblingar hær på joordene oc regerar mitt ibland sina fiender, icke fråvarende, utan utaf sino herligheets sæte, som ær Guds högra hand psal. 110, dhæt ær mitt utaf Guds stool. Ty (som texten lyder) lambet som mitt i Guds stool ær, skal regera dæm, Apocal. 7, versu ultimo. Vil man alt dhæt icke tillåta, så moste naturerna, på Nestorianskt sætt, ifrå hvarandra syndrade varda, och så blifuer dhæt falskt, som Ambrosius sæger, (supra cap. 10 ad Hebræos): Unus ubique est Christus, et hic plenus et illic plenus, dhæt ær: En Christus ær allestædes, både hær och dær, fulkomligen. Cyrillus lib. 12 in Johan. Impartibiliter atque integre in omnibus est: cum unus ubique sit, nullo modo divisus, dhæt ær: han ær uti allom impartibiliter odelad oc fulkomliga, æfter han ær allestædes en oc ingalunda sönderdelad. Theophilactus in cap. 19 Johan.: Per carnem suum unigenitus et integer et indivisus in omnibus est existens ubique; numquam enim divisus est, sicut et Paulus clamat, dhæt ær: Mædh sitt kött ær dæn enfödde i allom fullkomlig oc odelad oc ær allestædes, ty han ær ingestædes sönderdelad, som ock Paulus uttryckeliga roopar.

Item dær Ambrosius förklarar liknelsen om Samaritanen: Licet ubique sis semper et stans in medio nostrum, non cernaris a nobis; erit tamen tempus, quo universa caro te aspiciat revertentem, dhæt ær: Aendog, herre, du æst altid alstædes oc nu står mitt ibland oss, oc vij dog intet se dig, likvel skal dæn tiden komma nær alt köt skal se dig igenkommande. Item Potestatem faciendi judicium, dhæt ær: han hafver gifvit honom makt at döma, dær före at han mænniskiones son ær, Johann. 5.

Alla dænna guddomliga hærligheter oc hvad som skriften dær om förmæler troo oc bekænne vij Christum hafva sanfærdeliga bekommit æfter sin mandom, såsom Paulus alt sådant begriper, dær han sæger: I honom boor all guddomens fulheet lekamliga. Oc når skriften talar hær om, beskrifver hon uttryckeliga mædh många omstændigheter sielfva mandomen som sådant bekommit hafver, Hebr. 2: Men Jesum som en liten tijd hafver öfvergifvin varit af ænglarna, se vij för dödens lidande skull kröntan vara mædh æhro oc prijs oc sattan öfver Guds hænders værk oc alting honom vara lagd under fötterna; Ephes. 1: Han upvækte honom ifrå dhe döda oc satte honom på sina högra hand i himmelen öfver all förstendömen, vælle, makt, hærredömen oc alt dhæt som næmnas kan etc. Oc dhæt samma vitna patres, såsom Athanasius in suis dialogis gifver tilkænna, at han emoot dhe Arianer af skriften förvissad var, hvad Christo gifvit ær på vissan tijd, dhæt ær honom gifvit på sin mandoms vægna. Oc Theodoretus drager denna hans sententz in: quæcunque scriptura dicit, Christum in tempore accepisse, propter humanitatem dicit non propter divinitatem, dhæt ær: Hvad som hælst skriften sæger Christum hafva fått på vissan tijd, dhæt sæger hon för mandomens oc icke för guddomens skul. Vigilius martyr lib. 5 contra Eutychen: Divina natura non indiget honoribus sublimari, dignitatis profectibus augeri, potestatem coeli et terræ obedientiæ merito accipere. Secundum carnis naturam igitur illa adeptus est, qui secundum naturam verbi hoc nihil eguit aliquando. Num quid enim potestatem et dominium creaturæ suæ conditor

non habebat, ut novissimis temporibus muneris gratia his potiretur? Dhæt ær: Den guddomliga naturen hafver icke behoof at blifve ophögd eller at hans hærligheet skal blifva förökad, oc at han skal genom sina lydnos förtienst bekomma makt öfver himmel oc joord. Dærföre hafver han sådant bekommit genom sina köts natur, medan han æfter oordsens natur sådant intet någon tijd betarfvade. Ty huru skulle skaparen någon tid icke hafva magt oc hærredöme öfver sitt creatur, så at han sådant skulle på ytarste tijden fåd til skenks.

Af alt dætta se vij, at vår læra om Christi person ær fast annorlunda, æn dæn Theodoricus föregifver oc at hon grundar sig fast på dæn H. skrift oc dhe heliga fæders samhålliga bekænnelse som medh skriftene endels öfver eens kommer. Strider för dæn skul Theodoricus in thesi 16 oc dhe andra æfterföliande in til dæn 36 emoot sina egna dict de Ubiquitate, qua carnem fingit infinitam, dhæt ær: om itt sådant ubiqvitet (dær [ɔ: dæt] han dictar, at vij lære) genom hvilket Christi kött skal vara oændeligit oc omæteligit.

Hvad som nu sagdt ær om dæn hærligheet, som mandomennom genom dæn persoonliga föreningene medh guddomen gifvin ær, hindrar ingalunda dhæt som hær infördt varder af Theodorico utaf propheterna oc evangelisterna om den naturliga Christi mandooms ægenskap: næmliga at han var i sine mooders lijf, i Bethlehems krubbor, i Jerusalems tempel oc annat sådant. Tij dæn h. skrift vitnar klarliga både om Christi mandooms hærligheet oc om dæsse förnæmda naturliga egenskaper. Men huru sådant kan tillika vara oc dhæt ena icke emoot dhij andro, stælle vij til hans alsmæktigheet oc vijsheet, som oss sådant i sitt h. oord uppenbaradt hafver, oc gifvom oss til frids mædh hans oord, fattandes dhæt mædh ena enfalliga troo oc tagandes wårt blinda förnuft til fånga.

Vij skulom ock komma i hog, at Paulus talar om vår hærres Christi förnidrings tid, hvilken dæn helga skrift så beskrifver, at hoon lærer dæn stoora hærlighetena hafva varit til en tid fördolda i Christo, Phil. 2, Col. 2, ændog hoon stundom uthi hans mirakel oc ælliest hafver sig något se låtit. Men nu

brukar vår hærre Christus samma sina stoora hærliga (fulkomliga), æfter han hafver bortlagdt trældooms hamnen oc ær uphögd til fadrens höga hand, en hærre öfver alt dhæt som næmnas kan, icke alenast i dænna værldene, utan ock i dæn tilkommande. Wij förnimme ock utaf dæt som sagdt ær om Christi mandooms hærligheet, huru vrångeliga Theodoricus införer dhæt oordet: Han moste i all stycken vara bröderne liker, undantagandes synden. Tij såsom han dhæt införer moste alt vara osant dhæt som skriften talar om Christi mandom, dhæt som icke kan sæijas om våra natur, oc vil så följa at Christus æfter sin mandoom icke ær aflad af dæn H. Anda, icke född af ena Jungfru, icke förenter mædh guddomen, oc at hans blood icke rensar oss ifrå våra synder, oc mykit annat sådant.

Oc æfter vij tilförene hafve taladt om den persoonliga föreningen, genom hvilka mandomen ær uptagen af guddomen i ena persona, så kan man thær af klarliga förnimma, at dhæt guddomen i en persoon gör mandomen delaktig af sina alsmæktigheet, dær blifva icke två alsmægtigheter, utan een. Men dæn samma alsmæktigheet, som guddomen hafver per essentiam, dhæt ær af naturen, dæn hafver ock mandomen (såsom patres tala) per dispensationem unionis, dhæt ær: genom dæn förening, som genom Guds guddomeliga kraft bægge naturerne emillan skedd ær.

IIII. Uthi dæn 38 thesi blifver Theodoricus en uppenbar papist, dær han sæger, at vij blifve væl rætfærdige alenast genom troona, dog så, at bona opera ex actu justificationis minime excludamus; illa enim necessario in actum justificationis incurrunt. Hans egen oord så lyda, dhæt ær, at vij ingalunda utsluta skulom gooda gærningar ifrå sielfva rætfærdingenes værk. Detta alt ær tvært emoot Paulum, dær han sæger, at vij blifve rætfærdige genom troona, utan gærningar. Item si ex operibus est justitia, Christus frustra mortuus est. Skulle Calvinisterne hær om döma, kunde dhe intet annat sæija, æn at dhæt ær tala på goode papistisko, æftersom papisterne tala de fide formata bonis operibus, dhæt ær om dæn troo, som sampt mædh gærningarna gör mænniskiona rætfærdiga. Oc

ændog Theodoricus væl siden nogot lindrar sitt taal, så hielper dhæt intet, tij dhæt ær grooft at sæija, at gærningarna skula göra något til actum justificationis, oc siden sæija, at dhe intet annat göra, æn dhe vitna om troona, som gör rætfærdig.

V. Uthi dæn 39 thesi styrkiær han dæn Epicuriska säkerhetena hoos alla ogudactiga, i dhæt at han dhæm tröster, at ehuru ogudakteliga dhe lifva, likvel om dhe æro af Gudi utvalde skal væl dæn tiden komma, på hvilken Gud genom sins Andas lönliga kraft skal dæm omvænda oc saliga göra. Så talar skripten ingestæds. Ty Paulus (Ephes. 1) sæger: Han hafver oss utvaldt i honom förr æn værldenes grund lagder var, på dhæt at vij skule vara helige oc ostraffelige för honom i kærleken. Men hvad Theodoricus hær för en lærare ær gifver propheten Jeremias tilkænna cap. 23: Dhe falske propheter prædica sitt hiærtas syner oc icke utaf hærrans mun; dhe sæija dæm som mig försmæda: Hærren hafver dhæt sagdt, Ider varder vælgångandis; oc til allom dem som vandra æfter sijns hiærtans tyckjo sæija dhe: Dær kommer ingen olycka öfver ider etc. Dhe styrkia dhe oonda, på dhæt at ingen skal omvænda sig af sina ondsko. Ty af Theodorici oord fölier uppenbarliga dhæt, at dhæn ogudaktige intet hafver behoof at befliita sig om at blifva omvænder, ty dhæt skal væl Gud göra honom sins andas lönliga kraft, når bestæmd tid kommer. Hvart blifver då dhæt Paulus sæger Phil. 2: Skaffer mædh fructan oc bæfvan at i salige varden; Oc sidan sætter han: Ty Gud ær dæn som værkar i ider både vilja oc gærning æfter sitt gooda behag. Hoos sådant folk som mædh fructan oc bæfvan hafva åhoga om sina saligheet vil Gud vara kraftig, men om dhe andra sæger han: Om i lifven æfter köttet, då skulen i dö.

VI. Uthi dæn 40 thesi oc dhe andra om sacramenten gör Theodoricus all sacramenten, veteris et novi testamenti, kraftlös, i dhæt han sæger, at dhe icke tilægna oss nådena, utan såsom tekn henne försegla. Aendog Paulus (Ephes. 5) sæger om doopet: Han gioorde hænne (församlingena) rena genom vatnebadet i oordet. Item sæger ock Petrus (1: 3): Hvilket (vatn) oss saliga gör i doopet. Tit. 3 talar åter Paulus vid samma

sættet. Man kunde ock væl dhæt samma bevisa om dhe andra sacramenten, hvar dhæt icke vorde för långt.

Dhæt han i dæn 43 thesi mædgifver, at barnen, som döpt varda, bekomma troona, kommer væl öfver ens mæd scriptene, som uttryckeliga sæger, icke alenast om dhe gambla, utan i gemeen, at omskærelsen var itt insegel til troones rætfærdigheet. Dær utaf klart ær, at barnen i gamla testamentet, som nu omskåros, bekommo troones rætfærdigheet oc för dæn skul hade troona. Hvarföre ock Christus sæger: Dæn som förargar en af dhe ringaste (Grækeske texten brukar itt oord som mærker spönebaarn), som troo uppå mig etc.

In thesi 45 misbrukar Theodoricus grufliga dhæt som står Apocal. 7. Ty dæssa S. Johannis oord: Sidan såg jag oc sii, en stor skare som ingen rækna kunde, af allom hedningom oc slægtom oc folkom oc tungomålom, ståndande för stoolen oc för lambena, klædde i hviit klæden etc., tyder han uth om dæm som icke döpte eller genom ordentelig medel til salighetena kompne æra. Men Johannes talar hær i capitlet först om dæm, som af Judarna till Christum genom euangelii predican omvænde blifva. Sidan talar han om den stoora hopen, som i hela værldene genom samma euangelii prædican Christi troo oc euangelium anammadt hafva, kænna dæn rætta Guden oc lambet, dhe som ock hafva genom doopet iklædt sig de hvita klæder, dhæt ær Christum mædh hans rætfærdigheet oc oskyldigheet: Gal. 3: I æren alle Guds barn genom Christi troo, ty i, så många som döpte æren, hafven ider iklædt Christum. Oc dæsse (sæger Johannes vidare) ära komne utaf stoor bedröfvelse och hafva tvagit sijn klæder oc gioordt dæm reen oc hviit uthi lambsens blood. Men man seer væl hvart uth Theodoricus pekar, næmliga inn på dhæt som hans patriarch, Cinglius, lærer in expositione fidei ad Christum regem, dhær han sætter hedningarna Herculem, Theseum, Socratem oc andra flera brede vid Adam, Abel, Noah, Abraham, Petrum, Paulum uti dhæt æviga lifvet, ændog förnæmde hedningar af Christo aldrig något viste oc för dæn skul äro under dæn doomen som blifver fælt Johannis 3: Dæn som icke troor sonen,

han skal icke se lifvet, utan Guds vrede skal blifva öfver honom.

In thesi 46 talar han spotsliga emoot dhæt heliga doopet, som i nöödsfall varder af qvinnor förhandlat, endog dhæt ju klart ær, at dær dhe personer, som ordenteliga kallade æra til prædico æmbetet, ingalunda tilstædis komma kunna, dær gæller då dhæt andeliga presteskapet, om hvilket Petrus talar: I æren dhe utvalda slægter, dhæt andeliga presteskapet, dhæt heliga folket, at i skulen kundgöra hans dygd som ider kalladt hafver. Hvilke oord Petrus stæller icke allenast til mænnerna, utan också till qvinnorna, som i Ponto, Galatia, Capadocia etc. til Christi kundskap komna voro, såsom utaf dhæt första capitlet klart ær. Hvarföre ock i gambla testamentet læs man Exod. 4, at Sipora Mosis hustru ömskar sin son. Item 1 Macab. 1 Dhe qvinnor som sijn barn omskoro vordo, för den gerningen, lika som för itt saligt værk uti dæn rætta gudstjænsten brukeligit, af Antiocho dæn tyrannen dræpna. Hvi skulle då orätt vara i nyja testamentet, dær som prædicoæmbetet icke ær bundet til ena slægt, som dæm ordenteligit var i gamla testamentet, utan som Petrus sæger Act. 2 utaf Joel: Jag skal utgjuta min anda öfver alt kött oc ider söner oc idra döttrar skula prophetera etc. Oc åter: Öfver mina tiænare oc öfver mina tiænarinnor skal jag i dhe dagar utgjuta af minom anda, oc dhe skula prophetera, dhæt ær: dhe skula læra. Såsom vij ock se af Hanna prophetissa Luc. 2 oc Priscilla Act. hafva lærdt andra uppenbarliga Guds væg. Dhæt Theodoricus indrager Pauli oord, at qvinnorna skula tiga i församlingen 1. Cor. 14, ær klart, at Paulus hær talar om församlingen, i hvilka många propheter, dhæt ær lærare, tilstædes æra oc tala, såsom texten dhæt utvisar. Dærföre kan man dhæt icke förstå om nödsmål, dær inga sådana propheter kunna tilstædes komma.

Uti dæn 47 thesi intil dæn 55 handlar Theodoricus om hærrens natvard så, at han alenast någorlunda beskrifver dhæt andeliga ætandet och drickandet, likasom Christus i natvardens instictelse om intet annat ætande handlade. Endog dhæt klart ær, at Christus handlar om itt sådant ætande, som först be-

gyntes når han sin natvard stictade i nyja testamentet: I dæn natten, når han förrådder vardt. Hvilket ætande i dhæt gamla testamentet intet varit hafver, ændog dhæt andeliga ætandet i dhæt gamla testamentet skedde. Oc talar Christus om dhæt ætande som sker mædh munnen, når man anammar bröd oc vijn, om hvilket Christus sæger: Dhætta ær min lekamen, dhætta ær min blood, hvilken oord så klar æra oc så klarliga utvisa, at alle, som förnæmda bröd oc vijn anamma, både værdige oc oværdelige blifva delactige af Christi lekamen oc blood, dog dhe værdige sig til saligheet, dhe oværdige sig til doom.

Så klar æra dhe, at dhe Calvinister, når dhe sådana oord annorlunda hafva velat uttyda, æra dhe komne til all som storsta oenigheet sig emillan, så at Carolostadius, dæn förste fast grundar sin mening på dhæt oordet: Hoc (dhætta) likasom Christus skulle hafva sagdt pekandes på sin kropp eller lekamen: Dætta ær min lekamen. Cinglius æfter dæn uppenbarelse, som han fick i somnen af en, af hvilken han sielf icke mintes, antingen han var hviit eller svart, grundade sina mening på dhæt oordet: Est (ær), hvilket skulle mærkja: dhæt betyder. Oecolampadius grundade sina mening på dhet oordet: Corpus (lekamen), hvilket skulle vara så mykit som: Min lekamens tekn, figur, memorial. Dhe andre Calvinister, hvar æfter annan, hafva mæstadeles diktadt sig en grund oc uttydelse på Christi oord, hvilket af deres skrifter kan bevisas. Men nu vil man låta bestå oc göra ena mening utaf dessa tre Calvinisters (Carolostadii, Cinglii oc Oecolampadii) uttydelse. Dænne min lekamen (sæger Carolostadius) mærkjær (sæger Cinglius) min lekamens tekn (sæger Oecolampadius). Så blifver ju dærat dæn meningen, at Christi lekamen, som dær sat til boords, icke var en sann lekamen, utan mærker lekamens tekn. Altså rasar skæl oc förnuft, når dhæt begynnar tyda Guds ord, æfter som dhij sjelfvo synes. Men vij vilje enfalliga blifva vid Christi klara oord oc lyda Chrysostomi oord, Homelia 83 in Matth.: Credamus ubique Deo neque contradicamus ei, etiamsi sensui et cogitationi nostræ videatur absurdum esse quod dicit, superetque et sensum et rationem nostram verbum ipsius; quod in

omnibus, præcipue in mysteriis faciamus, non illa solummodo quæ pro oculis posita sunt adspicientes, sed verba ejus quoque tenentes, nam verbis ejus defraudari non possumus. Sensus enim noster deceptui facilimus est. Quoniam ergo ille dixit: Hoc est corpus meum, nulla teneamur ambiguitate, sed credamus et oculis intellectus id perspiciamus etc. Dhæt ær: Læt oss alla troo Gudi oc icke sæija honom emoot, ændog dhæt han sæger synæs för vårt förstånd oc tanker olikt, oc hans oord öfvergår vårt sinne oc förstånd. Dætta skule vij göra i all stycke, men synnerliga in mysteriis, dhæt ær i helga sakramenten, som begrijpa stora hemligheet, oc vij skule icke anse alenast dhæt som ær för ögonen, utan akta oc hålla hans oord. Ty genom hans oord kunne vij intet besvikas, men vårt sinne oc förstånd kan letteliga varda besvikit. Dærföre æfter han sade: Dætta ær min lekamen, så skule vij uthi inga andra måtto tvika, utan troo oc beskoda sådant intet mædh vår förstånds ögon.

Vij vilje på dænna tid, för tidens kortheet skul, intet mera hær om disputera, utan alenast klaga för Gud, at Theodoricus i dæn 53 thesi skyllar oss osanfærdeliga för dhæt groofva Capernaitiska ætandet, endog alla våra prædikningar oc våre lærares skrifter om dæn handelen noogsamt utvisa, at vij hær utinnan ære oskyllige. Theodoricus skoonar icke vår hærra Christo i samma thesi, utan tyder om honom dhæt oordet, Johan. 6: Caro non prodest quicquam, dhæt ær köttet ær intet nyttigt. Dhæt ær ochristeligit sæija Christi kött intet vara nyttigt, af hvilket han dog dær sammastædis gifver til kænna, at vij lif hafve oc om hvilket den h. script fast mæd större vördning talar.

In thesi 54 straffar han dhæt oordesättet: In pane. Hvilket dog dhe h. fæder, Cyrillus, Ambrosius, Augustinus, Basilius, Chrysostomus, Cyprianus, Theophilactus oc andre patres opta brukadt hafva, icke at insluta Christi lekamen i bröd localiter, dhæt ær, på rumligit sætt, utan till att förklara Christi ord om hans sanna nærvarelse uti hans natvard, som hær på joordene oc icke i himmelen mædh troona hållen varder. Oc æra

förnæmde patres i dænna læron om hærrens natvard aldeles mædh oss enige, såsom af deres skrifter klarliga kan bevisas, endog Calvinisterne några dicta til sina mening draga vilja.

Af alt dætta förhoppes vij underdånliga, at E. F. N. kan förnimma, huru groof Theodoricus ær uti sina thesibus oc huru falskeligen han i beslutet berömer dæn læron som han föregifvit hafver, likasom hon skulle vara fides catholica. Vij bidie alle nådigeste hærre på dhæt underdånligaste, at E. F. N. vill dætta vårt vælmeenta oc rætmætiga svar gunsteliga uptaga oc altid så hær æfter som hær til blifva vår gunstige oc nådige hærre oc öfverheet.

Datum Stocholm dæn 14 VIIbris anno 1602.

E. F. N:s

underdånige oc troopligtige undersåter Olaus Martini Arch: Upsaliensis sampt hela Ministerium uthi Stocholm.

(Samtidig kopia i Kungl. Bibl. Rålambs saml. N. 40 s. 565—580.)

4.

Olaus Martini till Erik Jöransson Tegel.

Karbo d. 13 okt. 1603.

Erchiebiscopens breeff till Erich Jörensonn.

Nådhe och fridh aff Gudh Alzmechtigh genom frelsarenn Jesum Christum eder altidh önskandes.

Clarissime, Domine Secretarie, Jagh tacker ider på dett wenligeste för all godh benägenhet och alle welgerninger som i migh beuijst haffue, för huilka iagh medh gudz hielp altidh skall finnas tacksam, och ider till vilje wara ehuar migh thett kann stå till görandes.

Ternest huadh ider begär anlanger giffuer iagh ider wenligh min meningh tilkenna, att thett Capittlett i Stokholm

giordt haffver i thenna sakenn, kann iagh inthett ogilla, synnerligh efter thenn person, som i ider till hustro tagitt haffue, med sijn Caluinske troo och bekennelse, sigh ifrå wåra församblinger emoth the förmaninger, som till henne skedde äre, haffver syndratt och frå skilltt. Och therföre kunna wij medh godt samvet och uthan Gudz församblingz stora förargelse henne ingen tienst som predicoembetett tilkommer göra, för än hon effter thett christelige bruuk, som i Stokholms Capittell lenge waritt haffver, sigh till wår religion och bekennelse giffver. När thett skeer will man göra så mykitt som möijeligitt wara kann medh kyrkio ordningen dispensera, och ider eljest i alle tilbörlige saker, wenligen tiäne. Iagh bider wenligh att i thenne suar icke uptage till ondo, samvetett måste man achta, och thär emot inthet göra eller företaga. Jagh befaler ider här med Gudh thenn Alzmechtigeste, aff Karbo then 13 Octobris Anno 1603.

Jder godhe wänn
Olaus Martini
A Upsaliensis.

(Kopia i Liber capituli Stockholmensis 1600—1609, Riksarkivet.)

5.

Olai Martini bref till lagläsaren Jöran Larsson.

Upsala d. 9 januari 1604.

Nådhe och frijdh af Gudhi genom herran Jesum Christum! Fromme Jöran Larsson, jagh hafver bekommit edher skrifwelse, ther uthi i förmähle om thet arff som ähr fallet efter sahlig herr Mårthen i Wäthöö och bytas skall emelan hans barn. Och hafver i dömdt emelan brodhren och tva hans systrar, att han skall hafva twadheelarna och hwarthera hans syster ehn tridie part ther emot, effter som beskreffne Sweriges landslagh

uthi bookstafwen lydher. Här till fromme Jöran Larsson ähr ey swårt att swara, förty om prästebarn och theras arff talar laghen inthet. Förthenskull hafver saligh och höghlofligh i hogkommelse konungh Johan A. 1569 här om anmodhat ärchiebiskop Lars then äldre och nådheligen befallet, att han här om medh prästerskapsens samtyckio lagha och ställa skulle, förty Hs K. M:t förnam wäll, att thet war it stoort skillfångh emelan prästernas läghenheet på bygdhen sampt theras hustrur och barn och andra godhe mäns bådhe adhel och oadhel. Therföre hafver wällbemälte erchiebischop Lars medh andre biskopars samtyckio och prästerskapsens bewilning giordt then ordningh, att prästhustrur och prästebarn skulle effter thet concilii besluut, som skeddhe A:o 1572 byta och partera syne mäns och föräldrars ägher effter stadslagh. Thenne ordningen hafver höghbemälte konungh Johan gillat och stadfäst, som then ehrwyrdighe herre M. Abraham, som samme tydh tillstädhes war, granneligha weet berätta, och heela presterskapet thet samma på nytt bewiliadhe uti Ubsala concilio A:o 1593. Så ähr ock samma ordningh ifrån A:o 72 alt här till wydh macht hållen uthi alla biskops stift i ryket, så wäll uthi Finlandh som på thenna sydhan om haffvet; förthenskull bliffwer uthi [ɔ: icke] Sweriges lagh förkrångt såsom [i] föregifven, förty thenne privilegia och ordningh är hwarken emot lagsens ordh eller meningh. Neque enim privilegium unius ordinis violat jus universale. Icke kan heller prästens dotter hafva förgjordt sin rättigheet, therföre att hon hafver bekommit ehn bondhe till sin ächta man, förty hon ärffwer sin fadher och icke hennes man. Thet måtte och wara ehn wrångwyser brodher, som icke will unna syne systrar thet andra rättsinnige prästesöhner uthi så mångha åhr giordt haffwe och ännu giärna giöra, hälst mädhan sahlig herr Mårthens dotter flytelighen haffwer tillhulpet att något gott till arfs fallit ähr, som mongom wäll kunnigdt ähr. Så kan man icke häller weta om förbemälta herr Mårthens sons girughe och afwughe förehafwande kan hafwa lycka och welsignelse, förty thet hafver illa lyckas några fåå prestesöhner, som thenna ordninghen haffwer öffwerträdt. Therföre fromme

Jöran Larsson, efter wi icke medh någon rätmätigh skääl [och] ett godt samweet kunna retractera thenne sentens wj här om gifwit hafwa, bidie och förmane wj edher till en godh förlijkningh, att här uthaf inthet mehr buller eller träta komma kundhe. Edhers fromheet här medh Gudhi befallandhes. Actum Ubsala d. 9 Januarij A. D. 1604.

O. Mart. Archiep. Ubsal.

(Något yngre kopia i Upsala Bibliotek, Nordins saml. 1906.)

6.

Olai Martini och prästerskapets skrifvelse till riksens råd.

Stockholm d. 5 dec. 1604.

Nådhige Edle och Wälborne Herrer gunstige wenner och befordrare, E. N:der och Her:ter Gudz dens alrehögstes mildriicke nådhe och Wällsignelse genom frelsarenn Christum Jesum altiidh kärligen och ödhmiuckeligenn önskandes etc.

Nådhige Edle och Wälborne Herrer, E. N. och H:ter kunne wij tienstligenn icke oförmältt låthe, thett wij effter denne tiidz lägennheett kortteligen hafwe öfwerläsidt thett Renunciationis scriptum, som E. N. och H:ter oss för några fåå dager sedhen, effter den Stormechtigeste Höghborne Furstes och Herres H. Carls, Swärigis Riickis vttkoradhe Konnungz och arffurstes, alles wåres Nådhige Herres och Konnungz befalningh gunsteligen hafwe öfwerandtwardadt och tillskickadt; ohm hwilckedt hwadh wår eenfåldige wällmente betänckiande wara kann, skall E. N. och Her:ter medh dett alrefördsta oförsummeligenn tillståltt warda. Men ij förstone och på denne tiidhen hafwom wij E. N. och H:ter kärligenn veledt låtte för-

nimma, att iblandh andre wichtige artiklar, som ij förbe:de scripto nödhtorfftеligen ähre författadhe, warde några af dee rådz personner, som vthi salige och höglofligh ij åhminnelse Konnungh Jahans tiidh bruckadhe wore, effter theres förtienst och bedriffter, rätteligen beklagadhe, beskylte och straffadhe, att the, sosom theres höghe kall och embete och siälfwe sacken och nödhtorfften aldeles krafde, gennom tiidigest Rådh och myndigheett icke förhindradhe och affskaffadhe, then oroo, buller och fhara sosom thå vthi religions skadhelige förandringh förehadhes och wåldsambligenn mångom påträngdes, vthan mhere förhulpe där till, att den förgifftige Påweske wilfarelse och mörcker medh alsomstörste siälewådhe och förspilningh vthi wårt käre Fädherneslandh hadhe siin framgångh och togh öfwerhanden. Så aldenstundh sådan religions skadhelige förandringh och på denne tiidhen medh thett Calwiniske förgifftige eeter och bedrägelige lähro myckidt förehafwes, sosom af the böcker, bådhe tillförrenne och nyligenn af tryckedt vttgångne och ähn nu vthi werckedt ställtte ähro och oppenbarligen vttspriidhes, görligenn och nogsampt ähr till att see och befinna, Derföre ähr wår flitige bönn och begären, sosom och trogne rådh och förmaningh, att E. N:de och H:ter granneligenn wille betänckia och öfwerwäga hwadh E. N. och H:ters höghe embette, synnerligen vthi thette nödhtorfftige ärendedt eenkannerligen fordrer och kräfwer och medh E. N. och H:ters mogne rådh och betänckiande där till förhielpe och befordra, att sådan obotteligh förderf och skadhe motte ij tiidh och oförsummeligenn behindradt, förtagen och aldeles vttrootadt och afskaffadt warda, så frampt icke skall wara till befruchtandes thett som gemhene ordhspråckedt innehåller: Similia similibus punientur. Detta hafwom wij på wår troheetz, embetes och samwetz wägne E. N. och H:ter icke kunnadt heller welett förhålle, wisserligen förmodhendes, sosom wij E. N. och H:ter af hiertadt wäll mheena, att och denne wår rådhsamme begären af E. N. och H:ter vthi bäste motte vttijdd och optagen blifwa. Befallom E. N. och H:ter här medh vthi gudz nådhige skydd och beskerm till all andeligh och timmeligh wällsignelse och

wällmåge troligen och fliteligenn. Actum Stockholm den 5 Decemb. åhr etc. 1604.

E. N. och Her:ter
altiidh tienstwillige
Biscoperne och Prästerskapet på
denne tiidh ij Stockholm försambladhe
Olaus Martini A. Ups. Petrus Jonæ St.
Olaus Arosiensis.
L. Paulinus Gothus. Johannes Suenonis.
Volgangus Pozoldus. Henricus Opsopæus Scholæ Holm. Rector.
Petrus Matthiæ lector The[o]l. Stregn.
Johannes Benedict. Arosiensis.
af Upsala s[t]ifft.
Heele Ministerium ij Stockholm.
Laurentius Olaj Täbyensis.
Amundus Beronis ij Valentuna.
Abrahamus Brynolphi in Spånga.
Olaus ij Bottkyrckia.
Laurentius in Grodhinge.
Andreas Johannis in Bromma.
Johannes in Huddinge.
af Strä[n]gnes stifft.
Laurentius Olaj in Tällie,
Siggo Christophori in Fors,
Petrus Suenonis Biörlundensis.
af Westerårss stifft.
Chistophorus stephani in Irista,
Laurentius Nicolai i Sala.
Ericus Thomæ in Bälingh.

(Kopia. Riksarkivet, Riksdagsacta.)

7.

Olai Martini föreställning till Rådet i anledning af Stockholmsprästernas stängande från ämbetet.

Maj 1605.

Hvad för stora Synder then bedrifwer, som sätter en oskyldig Prästman ifrå sitt ämbete och sin försambling.

1. Efter trogne och rättsinnige lärare äro Gudhs thens aldra högstes lärare Joh. 20 så tager han sig alt för stoor dristighet til som sådana lärare afsätter. En werldslig konung och herre skulle icke taga till godo, om någon handlade så med hans legater. Wår Herre Christus tager thenna saken så up, at han säger Luc. 10: Then eder hörer, han hörer mig.

2. Then Helge Ande sätter lärarena til at regera Gudhs försambling, hwilken han hafwer förwärfwat med sitt blod Act. 20, therföre sätter han sig emot then H. Anda, som them sätter af sitt ämbete, ja han will stoppa munnen til på then H. Anda och förhindra hans ämbete, ty predikoämbetet är andans ämbete 2. Cor. 3.

3. Sättia sådana lärare af, thet är twert imot Gudhs bod, hwilket står i Psal. 105: Kommer intet wid mina smorda och gjörer intet ondt minom prophetom. Och många andra sådana sententier finner man i then H. Skrift.

4. Then som lärare sätter af, blifwer skyldig til al then skada, som Gudhs försambling lider therigenom, at hon them mister. Wälbegåfwade lärare giöra stort gagn uthi församblingen Joh. 15: Jag hafwer, säger Christus, uthkorat eder och tilskickat eder, at i skolen gåå och giöra frucht, och edor frucht skall blifwa. Therföre lider Gudhs försambling stor skada, när sådana lärare blifwa henne ifråtagna.

5. Then sådana lärare tager ifrå församblingene han upwäcker öfwer sig många gudfruchtige menniskiors suckan och hiertelige klagan, hwilket icke kan afgå, med mindre Gud seer

ther till. Såsom Christus om sådana suckan och klagan talar Luc. 18: Skulle Gud icke hämnas sina uthkorade som ropa till honom dag och natt, skulle han hafwa tolamod ther med? Jag säger at han skal hämnas them snarliga.

6. Ogudachtige menniskior som hafwa haat til rättsinnige predikanter for then skull, att the straffa theras ogudachtige lefwerne, blifwa styrckte uthi sin ondsko, när sådana lärare blifwa förfolgde och afsatte, the blifwa och i så måtto förståckade i sitt hierta och uppäggiade at hielpa til sådana lärare at förföllia, blifwa för then skul i sin obotferdighet borta til lif och siäl. Til hwilka de swara skola som rättsinnige lärare förhindra, at the med sådana syndare icke få handla som theras ämbete fodrar och kräfwer.

Thetta förskrefna hafwer M. Olaus Archiepiscopus giordt förän han drog ifrå Stockholm och fåt Riksens råd til at præsenterat för Hans Kongl. Maj:tt, när Hans K. M. skulle komma ifrå Nyköping anno 1605 in Majo.

[Efter en något yngre afskrift i Kungl. Biblioteket, Engeströms saml. B. X: 1. 28 (Eccles. Mss. 1219—1620), fol. 119.]

8.

Olaus Martini till Karl IX.

Upsala 1 Januari 1608.

Then Stormechtighe Högborne Furste och Herre Her Carl den nijonde medh Gudhs nådhe, Sweriges, Götes, Wendes, Finnars, Carelers, Lappars i norlanden de Caianers och Esters i Liflandh etc. Konungh, Min aldrenådigste Konungh och Herre,

Gudhs nåde, fridh och wälsignelse igenom then himmelske konunghen wår Herre Jesum Christum sampt min underdånighe, ödmiuke och troplichtighe tienst altidh tilförende.

Stormechtige Högborne Furste aldrenådigste Konungh och Herre. Ibland andra höga dygder som en Konungh och furste, Gudh till äro, undersåterne till godho och honom sielf till ewigh berömelse, sÿnnerligen bepr̈yda, är icke then ringesta, at han icke allenast wäl kan lÿda, utan och befaler, at theologi och andra, som saken förstå, frijdt seija sin meningh om the artikler, som i then Christelige läran uthi någon oenigheet komne äre, och om the böker, uthi hwilka sådana artikler warda förhandlade: Tÿ såsom Ambrosius säger lib. 1. epist. 29, Then åtskildnaden är emillan goda och onda furster, at the goda älska |: hoos sina undersåter :| frijheten, the onda älska träldomen, så hafwer ock E. K. M. nådheligh befalt migh och några andra här i rijket, at wij skola gifwa wår meningh skrifteligh tilkenna om then Catechismo som anno domini 1604 i Stocholm af tr̈ycket utgick. Och efter thet at såsom thet står icke väl en konung sådana frijhet neka och förtaga, så står thet icke en prestman wäl sin meningh i sådana saker förtigha och fördölia, såsom ther sammestädes Ambrosius säger: Neque imperiale est libertatem dicendi negare neque sacerdotale quod sentiat non dicere, derföre hafwer iagh korteligh författat thet iagh medh itt godt och oförkrenckt samwet efter then heliga skrift och föregångne handlingar om förbemeltte Catechismo döma kan. Jagh beder E. K. M. underdånligh och ödmiukeligh, at E. K. M. medh gunst och nådhe thenna min wälmeente Censuram öfwer förbemeltte Catechismum will uptagha. Såsom och förbenemde Ambrosius hafwer wäl och merkeligh sagt till den gudfruchtige Keijsaren Theodosium: Nihil in sacerdote tam periculosum apud Deum, tam turpe apud homines, quam quod sentiat non libere denuntiare. Ideoque clementiæ tuæ, inquit, displicere debet sacerdotis silentium, libertas placere. Gudh alsmechtigh E. K. M. sampt thet hele konunghslige huset nådheligh bewara och lenge wijdh macht hålla, sino heligo nampn till prijs och ähro, hele rijket och alla stender till

långwarig och önskeligh wälferd. Upsaliæ 1 Januarii Anno Domini 1608

E. K. Mts.
Troplichtighe undersåte
Olaus Martini Upsaliensis.

(Efter en af Olaus Martini egenhändigt undertecknad utskrift i Upsala Univ. Bibliotek. T. 79.)

9.

John Forbes till Karl IX.

Haag 14 november 1610.

Serenissime rex.

De utrisque legatis V. Serenitatem iam certum accepisse nuntium credibile est, quibus a V. S. ministris tam negligenter, tarde et maligne suppeditati sumptus, ut nec progredi nec regredi potuerint. Quas ego transgressus sum regiones qvietas vidi, nec certe V. Serenitati ab externi hostis molimine quantum ab interna rerum administratione timendum. Hæc qualis nunc est (ni mature et provide caueat V. Serenitas) maioris damni causa erit, quam possit quivis externus hostis inferre. Facilius enim fraude quam vi transfertur imperium. Nec ullum ad eiusmodi facinus commodius invenire poterit compendium fraus quam imperii fastidio subditorum animis debitam reverentiam eximere et opis externæ spem omnem præcidere. Utrumque patitur V. Serenitas. Nullus enim est ordo regni qui ob insolentem, acerbam, avaram et perniciosam regiorum administrorum dominationem justas non habeat simultatum causas. Eorundem in peregrinos superba severitas, intolleranda morosi-

tas et graves injuriæ externum omnem a tuis castris militem abegerunt. Foris regium nomen quod sacrosanctum esse debet proscinditur, domi imminuitur regia dignitas. Quam facile erit in hoc rerum statu breui, V. Serenitatis familia astu aliorum in publico omnium odio constituta, alterius capiti diadema imponere, cum imperium subditis iniucundum et graue sit, externumque omne sublatum fuerit auxilium, quo possent vel interni tumultus cohiberi vel externi hostium impetus propulsari. Si quis sit propensiori in V. Serenitatis familiam studio, omnibus hunc quibus euertere possunt machinis impetunt, nec ullo habetur discrimine, incola sit an advena. Quam moesti ambulent, mendicantes quæ cum vitæ periculo et egregia in rempublicam opera meruerunt stipendia, illustres, generosi et nobiles quamplurimi, referre pudet. Immerentem Messenium quam violento inuaserint impetu, ipse vidi, nunc papismi, nunc caluinismi insimulantes, et cum recentia nulla suppeterent crimina, jam olim ab illo in exilio sub hostis imperio et præsidio acta trans mare sedulo inquisita S. V. exhibentur. Illius quippe eximiam virtutem et singularem eruditionem, qua illis longe prælucet omnibus, verentur, ne illorum luminibus obstruat. Hæc præsens significare non potui, istos semper habens et testes et interpretes sermonis mei. Nec alium quempiam esse spero qui ista libere ad V. Serenitatem deferre audet. Ideo nunc absens hanc V. Serenitatis in me benevolentiæ quantam possum gratitudinem rependo, sperans fore ut V. Serenitas hanc meam libertatem boni consulat, quam regiæ familiæ incolumitas et meum in ea omni modo procuranda officium postulat. Reipublicæ statu penitius perspecto experietur V. Serenitas, si inutiliter ista suggessi. Unus est Ericus Georgii quem certe pio et sincero in regiam personam et familiam studio esse credo, et persuasum habeo, si quid restat, in quo V. Serenitati aut regiæ familiæ inservire possum [ɔ: possit], addictissimum fidelissimumque semper se habiturum seruum certissime sibi polliceatur, ubicunque terrarum vitæ huius caducæ tempus transigere concedat diuina majestas. A qua V. Serenitati omnia foelicia animi, corporis, fortunæ ac regiæ familiæ bona, vires, vale-

tudinem cum honoris gloria et potentiæ quotidiano præcor incremento.

Dat. Hagæ Comitis 14 Novemb. 1610.

Sereniss. V. Ma.

Seruus addictissimus

Johannes Forbesius.

(Original i Riksarkivet. Bref till hertig Karl och Karl IX.)

10.

Om Olai Martini Varning mot Karls katekes.

Då ett visst dunkel, som jag ej kunnat fullt skingra, råder i fråga om denna Olai Martini skrift, nödgas jag här mera detaljeradt redogöra för aktstyckena i frågan. De finnas i Uppsala bibliotek T. 79 in 4:o och äro följande:

1) s. 179—180 recto. Utskrift af Olai Martini bref till Karl IX af 1 jan. 1608 med egenhändig underskrift, i hvilket bref han säger sig öfversända sin censura af Konungens katekes.
2) fol. 180 verso—fol. 182 recto. »Register vpå the förnembste stycker i förbe^{tte} Catechismo emot hwilka thenna nödtorftiga warning stelt och författat är. Thenna Catechismus kommer öfvereens medh Calvinisternes Catechismis och är synnerligh och mestadeels tagin af den Caluiniske Vrsini Catechismo, hwilken och kallas then Heidelbergiske» .... För hvarje rubrik hänvisas till ett folium i texten, men texten är icke »Varningen» här nedan under n:r 3, såsom synes dels af att denna ej varit folierad, dels att, om den varit det, hänvisningarna icke stämt. Handen är icke Olai Martini, utan samme skrifvares, som han användt i n:r 1.
3) fol. 183—247 recto: »Nödhtorfftigh warning stelt aff Olao Martini A. Vpsaliensi til them som läsa then boken, huilken

thenna titelen haffuer: Catechismus eller rett Christeligh kennedom om wåra christeligha troos nödhtorfftigaste artikler, huffvudpuncter och stycker etc. och bleff tryct på Suensko i Stocholm anno domini 1604.» Originalkoncept af Olai Martini hand med åtskilliga af honom gjorda ändringar. (Fol. 237—239 har samme skrifvare som ofvan varit använd.)

4) fol. 173 in på 174 v. Kopia af brefvet ofvan under n:r 1, dock utan årtal och underskrift.

5) fol. 174—176 v. Samma »Register» som ofvan under n:r 2, ehuru i en äldre något kortare konceptform, hvilket dock nu af Olaus Martini användts för ett nytt ändamål, nämligen att ingå i en skrifvelse ställd i prästerskapets namn, såsom synes däraf att

   a) å den rena återstoden af fol. 174 v. har Olaus Martini själf skrifvit: »Register vppå the förnembste puncter som wij aff presterskapet nu här i Örebro försambladhe ingalunda kunna gilla vthi then catechismo, som på Suensko i Stocholm anno domini 1604 aff trycket vthgick, för huilka stycker wij och hela förbemelte catechismum förkasta, effter wij thet godha som ther inne kan finnas elliest thet gudhi skee loff vthan bemengielse medh sådana stycker haffua och inthet behöffua thet aff Zacharia Vrsino lära eller til läns taga»,

   b) och i Registret fol. 175—176 v. har han först, på grund af den nya titel, som han nu insatt, strukit hela den gamla titeln och början, som jag anfört ofvan under n:r 2, vidare gjort marginaltillägg (hvilka äro införda i texten af Registret under n:r 2), tillagt upplysningar å hvilken sida i Karls katekes anmärkta ställen förekomma samt vid angifvande af de folier, där vederläggningen af hvarje punkt var att söka, tillskrifvit: »såsom bewises vthi wårt betenkiende».

Häraf framgår tydligen, att han ämnat låta sin ursprungligen i eget nam författade varning utgå i hela prästerskapets namn vid riksdagen i Örebro i januari 1608, ehuru varningen,

efter hvad jag ofvan i själfva minnesteckningen trott mig kunna antaga, aldrig har, vare sig i den ena eller andra formen, kommit under Karls ögon. Jag vill tillägga, att ärkebiskopens Varning sådan den föreligger i T. 79 tydligen är den som han nedskref genast efter att Karls katekes utkommit (han säger fol. 186, att katekesen är »nyligen» tryckt), men att det synes mig föga sannolikt, att den »censura» han omtalar i det (tillämnade) brefvet till Karl af 1 jan. 1608 kunnat vara samma »Varning» i oförändrad form. Klarligen måste han åtminstone ändrat titeln, ty orden »Varning stält till dem som läsa den boken» kunde väl ej stått kvar i en för Karls ögon afsedd censura; och äfven en så oförfärad man som Olaus Martini torde, sedan Karl angifvit sig som författare och sedan situationen tillspetsat sig så, som skett efter kröningsriksdagen, nog hafva insett det mindre lämpliga i att låta »Varningen» afgå till Karl i den omedelbara skarpa form, som den först erhöll, då den nedskrefs för att göra tjänst som en vanlig polemisk skrift riktad mot ett anonymt arbete. — En kopia af Olai Martini Varning finns i Nordins samling n:r 1691. Den har i texten upptagit de flesta af de anteckningar, som stå i originalkonceptet som marginaltillägg.

TILL

JOHAN LUDVIG RUNEBERGS

ÅMINNELSE

AF

C. R. NYBLOM

Den skald, hvars minne i år firats i Finland och i Sverige på hundrade årsdagen af hans födelse, var utan gensägelse en af det nyss förflutna århundradets store, så visst som den må kallas stor, hvilken i sig uppenbarar en idéfylld personlighet med syftning åt det högsta såväl i tankar som i lif och karaktär, samt därjämte är en mästare i förmågan att på det enklaste, klaraste och skönaste vis omsätta detta allt i ord och bilder, som alltid gripit och allt framgent gripa människors sinnen.

Men vi hafva firat honom icke blott därför, utan lika mycket emedan han för vårt gamla brödrafolk på andra sidan om Bottenhafvet varit och alltid skall vara en ädel förebild af allt det bästa hos folket, det sega fasthållandet vid fädrens arf, den orubbliga pliktuppfyllelsen och den upphöjda tron på det godas makt att segra. Och vi hafva firat honom, vi svenskar, särskildt för någonting, som angår blott oss ensamma, vi hafva firat honom därför, att vi drista oss äfven kalla honom *vår*.

Ty han var i verkligheten svensk, när han föddes till världen den 5 februari 1804 i den lilla finska sjöstaden Jakobstad, midt emot Umeå. Hans fader, Lorentz Ulrik Runeberg, som var sjökapten, föddes i början af 1772 midt i Uppland, i Alunda prästgård, tre mil nordost från Uppsala, där hans föräldrar då voro på besök hos dennes farfader Lars Runeberg, som var kyrkoherde i socknen. Denne var åter son af en bland de gamla karolinerna, och släkten härstammade ytterst från Jämtland.

Men det finns något, som binder honom ännu starkare vid oss svenskar — det är språket. Mycket ha vi nog att tacka svensk-finnarna för beträffande den vittra uppodlingen af det tungomål, som de från oss mottogo — jämte kristendom, bibelöfversättning, psalmbok och lagar. Därom vittna sådana namn som Frese, Creutz, Franzén, Choræus, Topelius. Men ingen har så behandlat, så riktat och lyft detta ansvarsfulla arf från moderlandet efter sex hundra års samlif som Johan Ludvig Runeberg. Därför äro vi fullt ut så stolta öfver honom och tacksamma mot hans minne som hans egna landsmän, och därför har äfven i de enkla minnesfester, som hos oss firats, legat något af verkligt nationell högtidlighet.

Äfven Svenska Akademien har tagit del i detta firande genom nedläggande af en lagerkrans vid den förevigades bildstod i Helsingfors; genom bud och hälsning medelst telegrafen till det finska universitetets rector magnificus och akademiska senat har hon visat sitt deltagande i det finska folkets glädje öfver, att dess land födt en sådan son som Runeberg, hvars rykte vuxit med hvarje år af det flydda seklet och hvars minne för detta folk är en odödlig skatt, som i nödens tid kan ingifva den förtröstan, hvilken uttalats af skalden i de välbekanta orden:

»Än är det hopp, än är ej allt förbi.»

Därtill har Akademien nu lagt den önskan att med några minnesblad bereda åt Runebergs namn en plats i den del af hennes Handlingar, som utgifves under jubelåret. Men — huru kunna på ett föremålet fullt värdigt sätt nu fira detta stora minne? Runebergs personlighet var så enkel, så föga sammansatt, att han icke erbjuder några kvistiga punkter att belysa eller något nytt i afseende på sitt skaldskaps kristallklara flöde att utgrunda och framlägga. För dessa minnesblads författare, som redan två gånger förut yttrat sig offentligen om Runeberg, nämligen först i förordet till den år 1870 af honom utgifna nyordnade upplagan af skaldens »Samlade

Skrifter» och sedan vid Uppsala universitets minnesfest den 6 maj 1878, på årsdagen efter skaldens död, återstår ej annat än att sammanfatta de synpunkter, som förut framhållits, och därtill foga hvad de sedan dess gångna tjugofem eller trettio åren kunnat erbjuda af nya fakta och tillkomna synpunkter, samt sist påminna om, hvad han personligen känner om människan Runeberg, eftersom han haft den stora lyckan att år 1869 personligen sammanträffa med skalden i hans hem i Borgå, åtta år före hans död.

* * *

Runeberg var utgången från ett fattigt hem, såsom så många andra dugande män i norden. Själf äldst bland sex syskon, ärfde han af fadern, den nämnde sjökaptenen, en högväxt och kraftig gestalt samt ett visst sinne för humor, som tog sig uttryck mera i hans lif än i hans skrifter. Sin första undervisning fick han hemma i Jakobstad af en från Sverige inflyttad skollärarinna. Sedan vistades han ett par år vid trivialskolan — såsom det den tiden hette — i Uleåborg, där en farbror var tullförvaltare. Men när denne dog år 1814, flyttades han året därpå till trivialskolan i Vasa. Där fullbordade han sina skolstudier, satt primus i de tre högsta klasserna och afgick

därifrån i juli 1822 med betyg om utmärkta insikter i latin samt inskrefs som student vid Åbo universitet den 23 oktober samma år.

En skatt, som han, utom latinkunskapen, förde med sig från Vasa, var hans beundransvärdt rena svenska språk. Säkerligen hade den från Stockholm komna skollärarinnan, känd under namn af »Vestmans mor», icke ringa förtjänst i detta hänseende. Men för öfrigt hade han själf nog också genom vistelsen i de österbottniska städerna, som fortfarande stodo i liflig förbindelse med Sverige, haft tillfälle att förvärfva ett svenskt tal- och skriftspråk, som utmärkte sig för ovanlig renhet och frihet från provincialismer, om också sådana någon gång hos honom förekomma.

»Det var icke mycket», säger Berndt Estlander i förordet till den nya upplagan af skaldens Skrifter, »man fick lära i det gamla skolhuset från Karl XI:s tid, där alla klasserna läste tillsammans i den stora skolsalen; men med sina få ämnen och måttliga kurser tog den gamla skolan sin uppgift med en grundlighet i sak och ett allvar i metoderna, som sedermera i lifvet kännetecknade dåtidens bästa män och icke minst Runeberg. Latinet var i denna skola enväldigt härskande. Runeberg har i Vasa ej blott förvärfvat en fullkomlig färdighet i detta språk, utan

ock erhållit där en bred och säker grund för den lefvande kännedom han ägde om antiken. Virgilius, den ende poeten på skolans program, blef hans skoltids läromästare både i latinet och konstpoesien, medan Adlerbeths öfversättning jämte hans regler för svensk hexameter lagt den metriska grunden för Runebergs versbehandling. Den grekiska litteraturen och Homeros' sånger inträdde först senare vid universitetet som en källåder för hans diktning.»

Då svenska språket däremot icke förekom i skolans undervisning, kan man väl förstå, huru litet svensk litteratur skulle intressera den unge studeranden. Allt det, som den tiden i vårt land betraktades som stort och nytt, fick han först i Åbo lära känna. Häraf torde äfven till en del kunna förklaras den ensidiga skärpa, hvarmed han under sin Sturm-und-Drang-period bedömde Tegnér, Atterbom och andra svenska skalder. Själfve Franzén var ännu ej för honom bekant till namnet, ty, säger B. Estlander, »i Uleåborg hörde han väl talas om handelsmännen Franzén, men aldrig om poeten».

Sådana voro de yttre förutsättningarna för hans utbildning. Men det är af stort intresse att fråga: hvarifrån kommo själfva anlagen för konstnärlig uppfattning af lifvet och poetisk

produktion? Närmast kommo de väl från den af föräldrarna, som alltid fanns i hemmet, nämligen hans moder. Hennes flicknamn var Anna Maria Malm, rådmansdotter i Jakobstad, härstammande från en österbottnisk borgarsläkt, hvars medlemmar både på manliga och kvinnliga sidan utmärkt sig för praktisk duglighet.

Detta blef nu icke fallet med fru Anna Maria Runeberg. Hon hade fått en rätt bristfällig uppfostran, hvarom hennes efterlämnade bref till sonen lära vittna, och hon tyckes icke så synnerligt ha brytt sig om »de praktiska detaljerna» i sitt hushåll, hvadan grannfruarna, såsom W. Söderhjelm i sin nya bok om skalden berättar, plägade skämta med fru Runebergs »frusna potatis». Men hon hade i stället andra gåfvor: hon hade en vacker röst och sjöng visor, hvilka helt säkert i lyriskt och rytmiskt hänseende verkat väckande på sonen. Dessutom var hon i hela Jakobstad beundrad för sin förmåga att berätta händelser ur sitt eget och forna tiders lif, så att Goethes bekanta ord om sin moder, att han från henne ärft »die Kunst zu fabuliren», äfven här gick i arf från moder till son. Hon hade också litterära intressen och läste gärna romaner, kanske mera till och med, än nyttigt var för en god husmoder. Slutligen såg hon bra ut, och allt detta

bidrog att fästa sonens hjärta vid sin moder, som för öfrigt under hans uppfostran ägnade honom den ömmaste vård och kärlek. Härifrån härleder ock C. G. Estlander med rätta den hjärtats värma, hvarmed skalden intog alla, som i lifvet kommo i hans närhet, och som ännu fortfar att strömma oss till mötes från hans dikter. Vi tillägga här till sist, att han, så godt han kunde, bistod sin fattiga moder ända till hennes död 1834.

Men äfven fadern hade i viss mån inflytande på sonens utbildning, ehuru han var mycket borta från hemmet och dog rätt tidigt. Om deras första sammanträffande i lifvet berättar Söderhjelm en lustig historia. Kort efter bröllopet begaf sig sjökaptenen på långtur, och han såg sin äldste son Johan Ludvig, först då denne var tre år gammal, hvarvid den försigkomna ungdomen presenterade sig för fadern — rökande pipa. Faderns första åtgärd i uppfostringsväg blef att med en radikal kur betaga honom lusten att fortsätta. Innan Runebergs fader öfvergått till sjömansyrket, hade han varit student i Åbo och tänkt bli präst. Han sjöng, när han var hemma, Franzéns sällskapsvisor för sonen, fastän han aldrig nämnde skaldens namn. Men han förstod godt att rätta dennes skolpojksförsök att skrifva vers och visade mycket intresse för denna hans

begåfning samt ville gärna lefva så länge, att han fick se »hvad det blef af Ludvig». Inom familjen fanns sålunda, som vi se, både lefvande fantasi och sinne för poetisk form.

Innan vi gå vidare, kunde det vara intressant nog att få svar på den frågan: När började dessa Runebergs anlag visa sig? Svaret härpå lämnas i inledningen till den nya finska nationalupplagan af B. Estlander. Runeberg började skrifva vers under sin skoltid i Vasa. Det gick för sig i en handelsbod på söndagseftermiddagarna, då han och en kvick bodgosse på hvar sin sida om disken, med en griffeltafla och en strut russin emellan sig, kappades i verser och rim. Russinen voro priset, föremålen vasabor, på hvilka de öfvade sin kvickhet efter mönstret af Choræus' tillfällighetsrim, hvarvid det ingalunda var Runebergs, som vann de flesta russinen. Från Åbotiden finnes i behåll en dikt i Bellmans stil, med bilder ur skollifvet; likaså från skoltiden en dikt på hexameter, »Vargen», märklig som ett uppslag till »Älgskyttarne», men de röja icke alls den blifvande skalden, däremot visa de en vaken iakttagareförmåga.

Men för att väcka hans anlag till fullt lif fordrades några nya, stora och starka intryck, upplefvelser och erfarenheter inom en ny imponerande omgifning — och de kommo rätt snart.

Han lefde sitt första år i Åbo såsom student under tryckande omständigheter. Endast föga underhåll kom hemifrån, hvarför han fick söka att draga sig fram med att gifva lektioner, men det räckte ej. Och ingen af hans kamrater, ej heller professor Lagus, till hvilken han blifvit rekommenderad, visste, att han hösten 1823 led verklig nöd, så att han måste afbryta sina universitetsstudier och gripa till en utväg, som dock alltid var bättre än skuldsättning, nämligen att begifva sig ut på »kondition», såsom mången sträfvande ungdom före och efter honom måst göra. Detta blef för honom sannerligen icke någon olycka, utan snarare det verksammaste medel till hans naturliga, organiska utveckling. Han fick nämligen därigenom tillfälle att tränga in i och lära känna själfva hjärtat af sitt land, dess egendomliga, visserligen ödsliga och enformiga nordiska natur, men som dock har i allt detta sin gripande storhet och tjusningskraft, samt framför allt dess folk, icke blott det svenskfödda, utan det verkligt finska folkets lif och karaktär. Därmed erhöll hans poetiska ådra näring, luft och utväg för hela lifvet.

Runeberg tillbragte två år i Saarijärvi socken »i norra Tavastlands djupaste ödemarker». När han för sin beskyddare, professor Lagus, tillkännagaf sin afsikt att, då ingen akademisk kondi-

tion stod att få, mottaga en sådan borta i Saarijärvi, utbröt denne: »Min herre, ni är lat; i Saarijärvi blir ni lika dum som stockarna där». — Men det var för öfrigt icke *en* kondition, som han nu mottog: han hade kondition i två familjer, hvarför han åtnjöt en lön af 250 riksdaler om året. Bestämmelsen var den, att han skulle uppehålla sig med fyra elever, två gossar från hvardera familjen, den ene kronofogde Danielssons, den andre kapten af Enehjelms, turvis tre månader åt gången, hos den förre på Kalmari gård; hos den senare på hans boställe Kolkanlaks. Men sommaren 1825 flyttade kapten af Enehjelm till Ruóvesi »vid Näsijärvis dunkla våg», en något sydligare belägen socken, där han köpt Ritoniemi gård strax invid sockenkyrkan.

När han hade ledigt, strödvade han med bössan på axeln omkring i trakterna, och hvad han då iakttog, det nedskref han i sin kända uppsats: »Några ord om nejderna, folklynnet och lefnadssättet i Saarijärvi socken.» Det var nämligen icke blott naturen, han studerade, utan äfven folket, det verkliga finska folket, som han förr blott ofullständigt kände, men som han nu uppsökte i pörtena vid sjöarnas stränder. Han inhämtade äfven småningom deras språk, som han förut icke kände, och lärde sig därmed förstå de finska bön-

dernas natur och väsen. Han har längre fram i tiden med afseende på »Älgskyttarne» yttrat sig på följande sätt om sitt förhållande till den finska befolkningen:

»Själf en afkomling af koloniserade svenskar, hade jag föreställt mig finnen till sitt inre sådan, som han syntes mig till sitt yttre, när han någon gång kom med varor till min fädernestad; huru annorlunda fann jag ej honom i hans hem och vid närmare betraktande! En patriarkalisk enkelhet, en medfödd klar blick i lifvets innersta förhållanden voro egendomligheter, dem jag hos honom upptäckte och dem jag, tyvärr, blott svagt kunnat återgifva i de skildringar, jag försökt.»

Där i Saarijärvi hade han först mött förebilden till bonden Pavo i »Idyll och epigram»; i Ruóvesi har han funnit flere af figurerna i »Älgskyttarne», såsom den blomstrande Hanna, Mattias från Kuru, den välförståndige Petrus och köpmännen från Arkangel.

Men han erhöll äfven där den fosterländskt krigiska väckelse, som tog sig uttryck i »Fänrik Ståls Sägner». Kapten af Enehjelm hade själf tagit del i de båda krigen 1788 och 1808, och af honom hade den unge studenten hört många småhistorier från ofredens dagar, liksom han äfven i

sitt nya hem haft tillfälle att få höra och läsa kortare redogörelser för krigshändelserna. Bland de krigsmän, som bodde i trakten, nämnes löjtnant Carl Palmroth, som tillhört Björneborgarne och af hvilken Runeberg fick åtskilliga skildringar från kriget.

Ja, på kaptenens gård fanns till och med urtypen till Fänrik Stål själf, en gammal underofficer med fänriks titel, vid namn Pelander, släkting till kapten af Enehjelm, hvilken efter inköpet af den nya gården upptagit honom i sitt hem, där han bodde i en liten stuga och sysslade med att binda nät och dylikt. »Såtillvida har fänriken sin motsvarighet i verkligheten», säger Berndt Estlander, från hvilken jag tagit mig friheten att låna dessa intressanta och förut mest obekanta fakta, »under det att nog väckelsen hos Runeberg i främsta hand utgick från kaptenens hem och ej från fänrikens stuga.»

Men ännu en sak må här i detta sammanhang påminnas om. Det var under denna vistelse midt inne i Finland, som Runeberg utvecklade sin skarpa iakttagelseförmåga, vare sig det gällde växterna eller djurvärlden ute i den vilda naturen eller under människans inflytande. Han hade börjat därmed redan som gosse under sommarlofvet hemma i Jakobstad. På Nissasön invid

Kråkholmsfjärden utanför staden ägde sjökapten Runeberg ett sommarnöje, som staden 1851 skänkte skalden och som nu lär utgöra en af Jakobstads märkvärdigheter. Därifrån drog han ut på jakt- och fiskefärder i den vidsträckta skärgården, hvarvid hos Runeberg grunden lades till det förtroliga umgänge med naturen, som sedan hela lifvet igenom blef för hans själ den sundaste hvila och föryngringskälla. Därmed var han lyckligt förberedd till de vidsträckta utflykterna i Tavastland, då naturiakttagelsen erhöll ny och riklig näring och han småningom uppfostrade sig själf till den skicklige och ifrige jägare och fiskare, som han, snart sagdt, förblef till det sista, så länge hans kraft stod bi. Det är denna på noggrann och kärleksfull iakttagelse grundade förtrogenhet med naturen, som sedan kom honom till godo i hans diktning, så att han är fullkomligt fri från sådana ledsamma misstag, hvartill mången modern poet förfallit af bristande kännedom om naturens lif.

* * *

Runeberg återvände till universitetet 1826, då han åter inträdde i den kamratkrets, han lämnat för ett par år sedan. Till denna krets hörde Snellman och Lönnrot, som inskrefvos vid uni-

versitetet samma dag som Runeberg, och Nervander, som var hans studiekamrat till filosofie kandidat-examen. I sina namn innefattade dessa ynglingar, såsom B. Estlander med rätta säger, Finlands framtid. Under sin frånvaro på landsbygden hade Runeberg studerat sin mästare Homeros, omväxlande med natur- och folkstudier. Nu vid kandidatsträfvandet blefvo de vetenskapliga intressena de hufvudsakliga. Nu fördjupade han sig i Thukydides' historiska prosa och Sofokles' tragiska poesi, hvilken senare han en gång skulle taga till förebild för egen diktning. Grekiska blef nu jämte latin, hvari han redan förut var stark, hans hufvudämne. I afseende på dessa studier och hans kunskaper i latin och grekiska gör W. Söderhjelm en anmärkning, som här må meddelas. Jag vill blott på förhand påpeka, att han lärde sig grekiska efter studentexamen, och det är då märkligt, att han redan nu läser en så svår författare som Sofokles.

»Likasom han i behandlingen af den latinska stilen blott genom sitt ingående studium af Virgilius tillägnat sig en så stor färdighet, att han kunde undervisa studenter i latinskrifning, så hade han också i och med sysselsättningen med Homeros i en så förvånande grad trängt in i grekiska språket, att han icke blott, som vi sett, i

»Vargen» på svenska imiterade Homeros, men också på grekiska skref ett litet komiskt epos, benämndt *Επος γελοιον*, i nära hundra hexametriska verser, behandlande ett examensuppträde hos professor Johan Wallenius. Enligt sakkunnigt omdöme röjer detta egendomliga bidrag till karakteristik af en examinator, trots sina språkliga och metriska fel, en mycket stor förtrogenhet med det homeriska uttrycks- och kompossitionssättet.»

Likasom Christoffer Jakob Boström hade han i examen äfven hebreiska, och »matematik låg hos honom alltid i fingrarna», såsom han brukade förklara; naturhistoria hade han lärt sig själf genom umgänge med naturen. Det bör observeras, att man den tiden måste aflägga examen i elfva ämnen i Finland; i Sverige ända till tretton.

Sin examen aflade han den 13 juni 1827, och den var den sista, som togs vid Åbo nära tvåhundraåriga universitet. En månad senare ägde promotionen rum, då Nervander var primus och ärkebiskop Tengström jubelmagister, men Runeberg först efter ifrig öfvertalning af examenskamrater och vänner kunde förmås att deltaga. Den oundgängliga uniformen, som han ej hade råd att köpa, sammanplockades från olika håll, nämligen guldbroderad blå frack, hvita knäbyxor, långstrumpor och skor, — omtalar Söderhjelm;

värja nämnes ej. Ringen var för liten, kransen togs ur en tunna i akademiförstugan, och han kom in efter alla de andra. Promotor var den professor, som han minst önskade, promotionsskald »den ringaktade» Sjöström, som presenterade ett poem, »Hjärtats hemlighet», hvilket ej hade det minsta med tillfället att göra och var så till innehåll som form oändligt tarfligt.

Det hela förefaller som en parodi; och likväl har denna promotion en dubbel betydelse för Finland — därmed kom Åbo universitet att afsluta sin verksamhet, ity att Åbo brand, som i september samma år ödelade staden, medförde universitetets flyttning till Helsingfors, och dess, så att säga, sista alumn var den, som sedan skulle bli förste mannen i ett nytt Finland. Han skulle ha blifvit jubelmagister 1877, men hans folk fick i stället fira hans likbegängelse kort före hans jubeldag.

Men ännu ett mäktigt inflytande på hans utbildning som människa och skald måste här till sist framhållas. Innan han själf flyttade till Helsingfors med universitetet, hade han lyckan att göra en stor, för lifvet viktig erfarenhet, ja väl den viktigaste — erfarenheten af den sanna, djupa kärleken, som ej förgår, utan varar till dödsminuten. Han blef nämligen informator hos ärke-

biskop Tengström i Pargas, som var dennes prebendepastorat i den natursköna skärgården utanför Åbo, där magister Runeberg undervisade familjens barnbarn. Saken var den, att Åbo brand drifvit ej blott ärkebiskopen, utan äfven hans barns familjer och många släktingar ut till Pargas, där de i stamfaderns hus åtnjöto gästfrihet. I det glada och finbildade umgängeslif, som där bjöds Runeberg, hade han tillfälle till förädling i sinnelag, hjärta och sätt att vara, hvarvid det starkaste inflytandet kom från de ädla kvinnor, som intresserade sig för honom, och bland dem stod främst den patriarkaliska husfaderns brorsdotter, Fredrika Tengström, som blef hans ledsagarinna genom lifvet. Han var för öfrigt släkt med henne, ty Runebergs fader var kusin till ärkebiskopen. Under »det lyckliga året» 1828 utvecklades och mognade deras kärlek till hvarandra, och näst före jul samma år blef Fredrika hans fästmö i Helsingfors samt hans maka 1831. En sanning är dock, att han redan förut haft en allvarlig böjelse, hvars föremål äfven hette Fredrika, utom flere småflammor, ty hans skaldehjärta var mycket eldfängdt, säges det. Men dessa hade blott varit flyktiga, tillfälliga tycken, öfver hvilka den intelligenta och talangfulla Fredrika Tengström, som dock icke var fager, sken för hans själ och hans hjärta såsom en värmande,

aldrig nedgående sol. Innan vi gå vidare — några ord om henne med ledning af en vackert tecknad bild af R. F. von Willebrand.

Fru Fredrika Runeberg var född i Jakobstad 1807, men flyttade redan 1810, då fadern nämndes till kamrer vid regeringskonseljen, till Åbo, där modern efter sin mans död 1824 fann sitt stöd i sin svåger, ärkebiskopen. Efter Åbo brand bodde modern med Fredrika i Pargas hos honom, och där sammanträffade de unga tu med ofvan omförmäldt resultat. Den första afgörande dagen blef Jakobsdagen i slutet af juli 1827, då ärkebiskopens namnsdag firades. Fru Runeberg har själf angifvit, att »det blef första anledningen till bekantskap oss emellan». Ej fördelaktigt utrustad på det yttres vägnar, hade hon slutit sig inom sig själf med sin lefvande fantasi, som nästan febrilt sträfvade efter tillfälle att få gifva sig luft i ord och bilder. Ganska tidigt utvecklad till stor skicklighet inom de tre stora moderna språken, tyska, franska och engelska, tillägnade hon sig med ovanlig lätthet allt, hvad deras litteraturer erbjödo i romanväg, och började under sådant inflytande själf att författa. Särskildt märkliga för kännedomen härom äro hennes på gamla dagar nedskrifna självbiografiska anteckningar, kallade: »Min pennas saga.»

Till en början vågade hon icke framträda med sina fantasialster af fruktan för sin herres och mans kritik. Men småningom förde gemensamma intressen dem tillsammans. Hon kunde genom sin stora språkkunskap hjälpa Runeberg vid hans litterära studier, i det hon ägde förmåga att direkt ur ett original uppläsa en flytande öfversättning däraf på svenska för honom, hvarigenom han kom i tillfälle att följa med sin tid och taga reda på den samtida vitterheten. Men ej nog därmed: hennes lätt skapande och alltid färdiga penna var honom till stor hjälp vid redigerandet af »Helsingfors Morgonblad» åren 1832—37, därvid hon författade och öfversatte berättelser, smådikter och dylikt, som inflöto osignerade och ej sällan i omfattning öfvergingo hufvudredaktörens bidrag.

Först fram på 1850—60-talen framträdde hon offentligen med noveller och romaner, hvilka icke blott vunno publikens utan — hvad som för henne betydde ännu mera — själfve Runebergs bifall. Härvid må nämnas samlingen »Teckningar och drömmar» samt särskildt romanen »Fru Catharina Boije», som förskaffat henne ett namn i hennes fäderneslands litteratur.

Äfven i detta fall hade sålunda Runeberg, såsom vi finna, den lycka, som brukar följa den

utkorade, att allt, som händer honom, är likasom enkom ordnadt af en vakande försyn. Hon för sin del lefde lycklig på sin aldrig sviktande hängifvenhet till sin make, och hon hade själf den lyckan att få sluta sina dagar ej långt efter honom: hon afsomnade två år efter sin make, den 27 maj 1879.

Det var denna den sanna kärlekens sol, som förlänade den första mognaden åt Runebergs skaldeskap. Han utgaf 1830 sin första diktsamling, som till stor del tillkommit under förlofningsåret 1828. Samma år utkom äfven hans betydelsefulla öfversättning från tyskan af »Serbiska folksånger», hvilka på grund af andligt släktskap hjälpte honom att fatta och träffa den riktiga finska folktonen. Den tyska versionen hittades tillfälligtvis, ouppskuren, bland hans kontubernal Fredrik Cygnæus' kringströdda bokförråd: åter ett lyckligt fynd! Från dessa serviska sånger fick han direkt vissa heroiska uppslag, som den finska folkdikten icke ägde, hvarjämte han äfven därifrån tillägnade sig den orimmade femtaktiga, trokaiska versformen, som han sedan med så stor förkärlek använde. Det var nog hans fina skaldeöra, som härvid ledde honom. Han hade säkert en känsla af att det finska språket och det finska uttalet af svenskan är trokaiskt eller, med andra

ord, har fallande takt i allt hvad tvåstafviga ord heter, så att första stafvelsen i sådana ord får icke blott accent utan ock en högre ton i skalan. I jämförelse därmed kunde uppsvenskans uttal snarare kallas jambisk — icke så, att de tvåstafviga orden ändra accenten, men att de alldeles omkasta tonen, som i dem är låg på första stafvelsen men däremot är hög i slutstafvelsen, hvilket anger en stigning. Skulle man icke i denna motsats kunna skönja en aning om olikheten i folkens naturell — resignation i moll å ena sidan, lättsinne i dur å den andra? . . .

Samma år 1830 blef han af filosofiska fakulteten vid universitetet i Helsingfors kallad till docent i romersk litteratur efter att hafva utgifvit och offentligen försvarat en latinsk afhandling, hvari han anställde en jämförelse mellan »Medea», tragedi af den grekiske skalden Euripides, och »Medea» af senromaren Seneca. Därmed fick han intaga en plats bland universitetets lärare. Men den ekonomiska vinsten var ringa, ty den bestod endast i rättigheten att få undervisa studenter i en af universitetets hörsalar, när någon anmälde sig. För resten fick han fortfara att plugga med studentkandidater mot ett honorar af ungefär 50 penni (= 36 öre) i timmen. Han hade dock redan förut fått en liten plats i uni-

versitetets tjänst, nämligen såsom amanuens vid akademiska konsistoriet. Lönen var något mera än fem hundra finska mark; men det var dock, såsom Söderhjelm säger, från hvilken dessa uppgifter härleda sig, en grundplåt, hvartill för vårterminen kommo sportler, 1830 gående till 44,80 rubel. På dessa inkomster var det han gifte sig i början af 1831.

Nu blott en blick på den första debutsamlingen af dikter för att se, hvilka löften de innebära! Först de antydda kärleksdikterna jämte vackra naturskildringar, inledda af tillägnan till Franzén, — lefvande, äkta lyriska, snart sagdt fullfärdiga i mästerlig form, som delvis framträder i en antik eller om antiken påminnande rytm, såsom »Till oron», »Till Frigga», »Den väntande», den härliga »Färden till Åbo» och den ljufva »Sof, oroliga hjärta, sof». Därnäst »Idyll och epigram», de tjugosju första smådikterna, påminnande både om de »Serbiska folksångerna» och om antikartade reliefbilder, odödliga alster af folkpoesi i konstdiktens ädlaste form, på det klaraste sätt visande, huru Runeberg redan då tänkt sig, att man borde följa de gamla, icke i deras yttre manér, utan med fint utspejande af själfva den inre hemligheten i deras sätt att skapa, deras skönhetssinne och måttfulla lagom. Slutligen

»Svartsjukans nätter», som minst liknar något af hans öfriga diktning, men hos Runeberg svårligen kan vara blott en fantasiprodukt utan måste antagas innebära något upplefvadt.

Tvenne omständigheter äro oss härvid till ledning, först att Runeberg i sina unga år, såsom student och på kondition, efter hvad det ofvan anmärkts, hade ett lätt antändligt hjärta, och därnäst är det ett kändt faktum, att i en del af dessa yngre dagars diktning en viss sensualitet, om också ej osund, utan naturlig och förklarlig, spelade in i den poetiska produktionen. Kan det då ligga någon orimlighet i att antaga, att någon verklighet legat till grund för dessa våldsamma utgjutelser? Man må icke glömma, att dikten tillhör den första ungdomstiden. Och då man af Runebergs skaldskap i allmänhet har anledning att antaga diktens grund ej vara fantiserad utan åtminstone i någon mån bero på genomlefda känslor och stämningar, vinner den för oss i betydelse. Den blir en märklig punkt i skaldens utveckling, ty man kan däri spåra en äkta konstnärlig kris, både i afseende på innehållet, då den blir det yttre tecknet af en våldsam, men grundlig befrielseakt, och äfven hvad formen beträffar, då den i antikens hälsokälla renade formkänslan här tager afsked af ungdomsförebilder, hvilka i enlighet

med tidens allmänna riktning helt naturligt hade en skiftning af romantisk öfverdrift. I nästan alla de öfriga dikterna i samlingen, men främst i »Idyll och epigram», röjer sig redan den öfverlägsne stilmästaren, som lärt sig att klart utmejsla sitt ämne utan att för formen förlora sig själf och sin nationalitet samt utan att mista i värme och lif, hvad han vann i form och klarhet. Bland dessa ungdomsförebilder har man säkert haft anledning att nämna Stagnelius.

Dock — ännu ett ord! Det har förut blifvit sagdt, att Runebergs skaldenatur är så enkel och föga sammansatt, att den icke äger några kvistiga punkter att belysa. Jag håller fast vid detta påstående. Man har ansett frågan om »Svartsjukans nätter» vara en oförklarlig gåta i hans diktarlif. Så fattad, som den här och för trettiofyra år sedan af författaren framställts, är den icke någon gåta utan en naturlig genomgångspunkt i utvecklingen hos en skald, som — huru stor han än var — dock alltid och framför allt var en människa.

När dikthäftet utkom, prydt på titelbladet med en bild af »Svanen», väckte det föga uppmärksamhet i Finland. Men Runeberg fick ersättning genom några ord från Franzén såsom svar på sin »Tillägnan». De lydde så: »När magisterns vackra gåfva anlände, var jag af tjänste-

göromål förhindrad att ägna den ett omsorgsfullare studium. Jag hade endast tid att här och där fägna mig åt en violblomma eller lyssna till ett lärkljud, men redan då lärde jag mig, att det är en verklig skald, som uppstått i mitt forna fädernesland. Nu har jag ägnat dikterna en omsorgsfullare granskning och vet, att det är en stor skald, som Finland håller på att frambringa.» Vi veta alla, huru inom en ganska kort tid dessa ord blefvo full sanning.

Medan kritiken ännu teg i Finland, fick Runeberg sin första ordentliga och ganska välvilliga kritik från Sverige. Det var Johan Erik Rydqvist, den tiden amanuens vid kungliga biblioteket i Stockholm, som sommaren 1830 i tidskriften Heimdall uttalade sig om Runebergs första diktsamling. Ehuru anmälaren icke i denna kan spåra »en talang af högsta ordning», emedan han är svag i uppfinning och saknar kraft och omväxling, erkänner han dock hos honom verkligt poetiskt sinne och vacker diktion samt en mild, något elegisk stämning, men han finner »Svartsjukans nätter» kraftigare och lidelsefullare än de rent lyriska sångerna samt anser äfven »Idyll och epigram» stå öfver dem i originalitet. Omdömet måste, i synnerhet för sin tid, anses vara icke blott träffande, utan äfven för skalden hedrande.

Från Uppsala universitets ungdom kom 1831 en vacker hälsning i ett bref från den unge poeten E. W. Ruda till »den ypperste af Finlands yngre skalder». Tilläggas må också, att Svenska Akademien i januari 1831 vid Lundbladska prisets utdelande tänkt på Runeberg: »Akademien skulle ansett det tillfredsställande för sig att kunna utmärka det ännu mellan Finland och Sverige fortfarande litterära sambandet genom en belöning åt en svensk skald i Finland, som förtjänade hennes uppmärksamhet och bifall; men hon fann det i politiskt hänseende betänkligt, helst i närvarande tidpunkt.»

Härmed är Runebergs bana öppnad, och den del af hans lefnadshistoria, som här behöft fullständigas med nya fakta, är nu genomgången. En skalds tillblifvelse är alltid den viktigaste och i viss mån också den intressantaste delen af denna historia, och därför har den nu blifvit något mera i detalj omtalad. Efter början af 1830-talet är hans väg klar och känd af alla, utstakad som den är genom de mäktiga milstenar, som utgöras af hans i en lång kedja hvarandra följande skapelser. Här behöfves blott i korthet påminna om dem. Jag förutsätter, att de äro bekanta för hvarje bildad svensk.

Samma år han gifte sig, 1831, skref han »Grafven i Perrho», den första stora dikten ur hans folks tragiska historia, ett af uppslagen till »Sägnerna» — en likasom i granit huggen relief — en dikt som genom sitt enkla språk och sin kärfva stil måste verka främmande på Svenska Akademien, till hvars täfling den insändts, hvarför den ock endast uppmärksammades med det mindre priset: dock — »enkelt, vackert och rörande», yttrade excellensen Sköldebrand, som ensam föreslog stora priset.

År 1832 följde »Älgskyttarne», den stora episka dikten om den finske bonden, som Runeberg lagt grunden till redan under vistelsen i Tavastland — en dikt hvars ofantliga betydelse för Finland och dess folk svenska läsare kanske ha svårt att fullt uppfatta. Men just häruti är detta förstlingsarbete den dyrbaraste frukten af Runebergs poetiska alstring, och det är nog sant, hvad den entusiastiske Cygnæus 1837 sade, att om det finska folket af något missöde skulle utstrykas ur nationernas antal, då vore »Älgskyttarne» jämte »Kalevala» det Herkulanum och Pompeji, i hvilka man kunde lära känna den försvunna nationen. Man har funnit det underligt, att Runeberg till form för dikten valt den grekiska hexametern, men det är egentligen lätt för-

klarligt, först ur den unge skaldens nyvunna, genomträngande kärlek till Homeros och vidare, i nära sammanhang därmed, hans instinktiva öfvertygelse om att för tecknandet af en ursprunglig människoras i dess enkla, inom dess naturs gränser vackert utvecklade lefnadssätt och patriarkaliska seder, grekernas heroiska diktform med sin egendomligt idealiserande fläkt är den mest passande — i synnerhet som skalden genast visar sig vara en fulländad mästare i versens behandling på svenska. »Älgskyttarne» har blifvit den finska nationens Odyssé, emedan »Sägnerna» kunde kallas dess Iliad.

Samma år började Runeberg äfven utgifvandet af tidningen »Helsingfors Morgonblad», som gjort epok i den finska vitterhetens historia genom hans uttalanden i estetiska och litterära ämnen, hvilka uttalanden, som bekant, voro mycket barska och ej sällan orättvisa mot vår samtida svenska litteratur, men — det måste erkännas — dock alltid syftade åt de högsta fordringar på sann och ädel, enkel och folklig diktning.

Runeberg tillhörde, såsom Carl Gustaf Estlander anmärker, den riktning inom den moderna konsten, som öfverallt efterträdde nyromantiken. Han hyllade i sin konståskådning en ädel realism, där med ett verklighetstroget utförande spåras ett

ideelt åskådningssätt — en åsikt, som han till och med något öfverdref åt verklighetshållet för att därmed ännu skarpare kunna framhålla sin opposition mot de olika riktningar, som föregått den. Däraf kom det, att han måste ställa sig såsom motståndare såväl mot den akademiska riktningen och dess reflexionspoesi som mot romantikernas klangpoesi öfver mera inbillade än sanna känslor. »Det fasta i hans position», heter det, sant och väl sagdt, »berodde därpå, att hans egen diktning var lika formfulländad som genomtänkt och han desto tryggare kunde tillåta sig att angripa den form, som var mest blott en ljudande malm, och det innehåll, som var mest blott resonemang.»

Han uppträder från denna synpunkt emot Svenska Akademiens valspråk, yrkande, att snille och smak ej måtte åtskiljas, då de i verkligheten äro två sidor af samma sak. Han uppträder äfven mot Heimdall, där han fått sin första erkännande kritik. Han skrifver sin uppsats om parodien, utgående från Thorild, och begagnar sig sedan af detta skärande vapen mot den ene efter den andre. Då komma de direkta angreppen mot den gamla skolan och nyromantiken, ja likaså, ehuru mindre strängt, mot Stagnelius och Vitalis, men i synnerhet strängt mot den svenska

poesiens då erkände höfding, Tegnér, som sättes ned till en dilettant, om ock med utmärkt välde öfver formen — en stränghet, som han längre fram i tiden delvis återtog på det viset, att, då han hört, huru Tegnér blygsamt kallat sig själf för dilettant, han invänder: »det kunde *han* säga om sig själf, men det passade icke för mig att säga det.» I alla händelser gick han dock icke ifrån, att han ej kunde räkna det område, där Tegnér var stor, såsom hörande till området för verklig poesi. Slutligen vänder han sig i en af nästan högtidlig indignation präglad artikel mot B. von Beskows med stora priset belönade sång »Sveriges anor», där han söker visa hela systemets andliga tomhet.

I allt detta ligger nu, det kan ej nekas, mycken öfverdrift och mycken ensidighet hos den unge domaren. Och detta både i fråga om de framdragna personerna och i utelämnandet af flera, som vi svenskar ansett och anse såsom högst betydande, till exempel Geijer och Wallin. Ingick i denna afvoghet, särskildt mot Svenska Akademiens ledamöter, något misshag med dess mindre pris för »Grafven i Perrho», så torde dock äfven Runeberg snart nog hafva kommit till kännedom om, att han alltmera uppskattades inom vårt land och speciellt inom Akademien, där det

icke dröjde länge, innan man på fullt allvar föreslog att välja Runeberg, ehuru undersåte i en främmande stat, till medlem. Och den, som därvid var föreslagsställaren, det var som vi nu veta, ingen annan än Esaias Tegnér.

En, som från Runebergs första uppträdande visade sig som hans verklige beundrare, var Atterbom, och en annan, som genom sina recensioner bidrog till hans dikters spridning i Sverige, var Atterboms docent, Lenström. Naturligt var att romantikens ifrige motståndare, Bernhard Elis Malmström skulle gripas af Runebergs diktning. Han anbefallde honom i »Eos» såsom en diktare, hvilken framtrollat odödliga skapelser på vårt språk. Han kallade honom vår tids mest fulländade vittre konstnär och sammanställde honom jämte Goethe med antikens mästare såsom förebild inom poesien.

Men härmed hafva vi gått händelserna något i förväg. Såsom afslutning på denna sammanträngda stridsmålning vill jag blott meddela den fattning af poesiens väsen, som hos Runeberg själf framgick såsom resultat af hans sträfvan att klargöra för sig det höga stridsföremålet, och som vardt för honom det ideal, hvars grundlinjer vi snart skola söka närmare utrannsaka. Denna hans definition af poesien, anförd af Carl Gustaf Est-

lander, återfinnes i skaldens »Efterlämnade skrifter» och lyder så:

»Poesien ser och återger det verkliga, den sanna verkligheten, rotad i Gud och genomblommande världen. Poesien upphjälper icke naturen, gör den icke härligare, än den är, men den hjälper mänskligheten att se sin egen och världens härlighet, att genomskåda ytans förvirring. Mänskligheten sitter vid lifvets strand och gråter öfver den mörka vågens skum och oro. Då kommer poesien, en solblick mellan molnen, och låter henne se, huru djup, klar och ren den sjö är, som så svallar.»

Under år 1833 utkom Runebergs andra samling »Dikter», tryckt till förmån för de nödlidande i Finlands norra delar, hvarigenom dem tillföll en summa af mer än 3,000 mark i nutida mynt — »en vacker gåfva af den unge poeten midtunder hans egen kamp för tillvaron», tillägger B. Estlander. I denna del har hans lyrik alltmera mognat, och hans »Idyll och epigram» fortsättes och afslutas. Fortsättningen är begynnelsen värdig; men det kan ej hjälpas, att de förstfödda, namnlösa tjugosju likväl ligga hjärtat närmast, tack vare de tavastländska minnena, som stå där i evinnerlig glans. Författaren räknar då dit ej blott dem, som besjunga bonden Pavo, utan äfven sin person-

liga älskling n:r 22 om bonden och krigsmannen, som han af särskild anledning tillåter sig citera:

Till en bondes koja kom en krigsman,
Tung af år och vandrande på träben.
Bonden fyllde lugnt ett glas åt honom,
Bjöd och talte till den gamle knekten:
»Fader, säg, hur var det dig till sinnes,
När i striden fiender dig omhvärft,
Skotten knallade och kulor hveno?»
Gamle knekten tog sitt glas och sade:
»Såsom dig, när någon gång om hösten
Blixtar kring dig ljunga, hagel hvina,
Och du bärgar tegen för de dina.»

Dikten är här återgifven i den form, som den enligt meddelande från Runeberg egentligen skulle haft, med rim i de båda slutverserna. Meddelandet gafs såsom anmärkning mot den gamla lydelsen i det honom tillsända häftet af 1870 års svenska upplaga, men rättelsen kunde icke införas, då dikten redan var tryckt; i årets svenska jubileumsupplaga är den iakttagen.

Sedan följde under denna redaktionsperiod, år 1836, hans ljufva idyll »Hanna», som han tillägnat »den första kärleken», skrifven äfven den likasom »Älgskyttarne» på hexameter. I Finland teg kritiken, men hvad bättre var, dikten såldes, och i Sverige vann den allmänt bifall hos publik

och kritik. Runeberg intog sin plats inom samtidens vitterhet. Detta bifall bekräftades till sist ganska märkvärdigt af Svenska Akademien, då hon 1839, åtta år efter det hon belönat »Grafven i Perrho» med den mindre medaljen, utan täflan tillerkände Runeberg sin stora guldmedalj, hvarvid ordföranden, baron Bernhard von Beskow, efter en inledning om Finlands förhållande till Sverige och dess vitterhet yttrade dessa från hans läppar ganska märkliga ord:

»Svenska Akademien, som önskat begagna det enda sätt, hennes stadgar medgifva, att för herr Runeberg betyga sin aktning, har begärt och erhållit sin skyddsherres tillåtelse att till herr Runeberg öfverlämna Akademiens högsta belöning i skaldekonsten, och om äfven denna ej fullt skulle uttrycka Akademiens önskningar, må hon här få tillägga, hvad som tillförene varit yttradt om ett hädangånget snille, hvilket, då det var Akademien förment att tillägna sig detsamma, af en röst i hennes namn och vid hennes högtid kallades detta Samfunds osynliga ledamot.» Det var fru Lenngren, som så blifvit kallad af Franzén.

Det kan icke nekas, att detta var ett ädelt drag af Akademiens och dess sekreterares oväld, då man betänker, att Akademien själf blifvit af

Runeberg angripen i den nämnda artikeln om hennes valspråk, och att särskildt hennes sekreterare af honom anfallits i den skarpa kritiken af det prisbelönta stycket »Sveriges anor». Det ädla i detta tillmötesgående har nog mera än utmärkelsen i och för sig själf gjort intryck på skaldens hjärta; man hade därmed, såsom han själf sade, »samlat glödande kol på hans hufvud». Härmed inträder den stora vändningen i hans förhållande till Sverige. Men kronan sattes på verket genom Runebergs besök i Sverige 1851.

Dock innan dess bildar året 1837 en ny vändpunkt, den sista, i Runebergs lifsverksamhet. Trött på motgång och svårigheter vid universitetet, sökte, icke han själf, utan en vän för honom lektoratet i latin vid Borgå gymnasium, som han också fick, och så flyttade han en vacker dag med familj till den stillsamma småstaden vid Finska viken. Året 1841 fick han tillåtelse att utbyta det nämnda lektoratet mot lektoratet i grekiska, och därmed kom han just på den plats, han önskade.

Om hans sätt att sköta sina åligganden såsom lärare finnes främst den af hans biograf Strömbom uttalade åsikten, att han var den bäste undervisaren vid gymnasiet; af andra anses han mindre ha intresserat sig för undervisningen, hvilken hufvudsakligast bestod i läsning af text

och utmärkt öfversättning af denna, hvari skalden naturligtvis var mästare. Som rektor, hvilket han blef i sin tur några gånger, hade han till en början den otacksamma uppgiften att söka hejda dels öfversitteriet hos en del lärjungar, åldrade på skolbänken och bortskämda af alla slags olater, dels också penalismens missbruk å yngre kamrater. Då det icke gick med goda ord och lämpor, ansåg han sig nödd att gripa till kroppslig aga, som han med egen hand kraftigt, ja, hänsynslöst uttdelade i form af »handplagg», hvilket lärjungarna reste sig emot, och själfve hans biograf B. Estlander anser ha varit ett felgrepp. Följden blef, att ett stort antal gymnasister afgingo från gymnasiet, bland dem Adolf Nordenskiöld. Detta hände »revolutionsåret» 1848. Följande vår uttalade Runeberg i sitt rektorsprogram visa ord, som vittnade om, huru han i grund och botten älskade och förstod sig på ungdomen. Efter den tiden ägde han också, heter det, ungdomens odelade tillgifvenhet och beundran.

Genom lektorsämbetet hade han emellertid fått fast mark under fötterna och en praktisk verksamhet, som bjöd honom att rikta sin kraft på ett bestämdt mål i det yttre lifvet. Tjänstgöringen var för öfrigt så lindrig, att den icke lade hinder i vägen för hans författarskap eller,

rättast sagdt, för hans poetiska alstring, ty härtill inskränkte han för framtiden mest sin pennas verksamhet. 1840-talet omfattar också skaldens högsta kraftutveckling. Så framträdde både »Julkvällen» och »Nadeschda» år 1841. Af dessa två är »Julkvällen» släkt med »Hanna», såsom varande en teckning af nationellt lif i hexametrisk form, dock med inflikande af de bägge romanserna samt med tillägg af ett krigiskt anslag i tonen, som kan sägas förebåda »Sägnerna». Den andra, Nadeschda, som är ännu starkare romantisk i färg och ton och som med sitt ämne flyttar oss in i midten af det stora Ryssland, är den vackra frukten af Runebergs vänskap med den ryske lärde Jakob Grot, som en tid var professor i ryska språket vid Helsingfors' universitet och då gärna besökte skalden på hans bekanta sommarhem Kroksnäs i skärgården. År 1843 utkom tredje och sista delen af hans lyriska dikter, hvari han framstår såsom en alltmera fulländad kärnlyriker, hvilket för min uppfattning klarast uppenbarar sig i den lilla dikten »Tanken», skrifven redan 1833, sammanfattande ideellt mänsklig vishet och kärleksfullt mänsklig hjärtetröst i fullkomlig lyrisk fägring. Den sjöngs af trestämmig kör i Adolf Fredrik Lindblads tonsättning vid Uppsala universitets minnesfest 1878 och lyder så:

Tanke, se, hur fågeln svingar
Under molnet lätt och fri.
Äfven du har dina vingar
Och din rymd att flyga i.

Klaga ej, att du vid gruset
Som en fånge binds ännu;
Lätt som fågeln, snabb som ljuset,
Mer än båda fri är du.

Är det gladt på jorden, hvila
Bland dess fröjder glad också;
Är det sorgligt, ila, ila
Bort till högre världar då.

År 1844 utkom »Kung Fjalar», den storslagna hjältedikten, som onekligen visar höjdpunkten af skaldens konstnärlighet, utsprungen från en sammansättning af nordiskt och antikt kynne, nordiskt i lokalfärgen, antikt i det tragiska ödesbegreppets sammankedjande med mänskligt öfvermod och trots mot de högsta makterna. Slutligen skänkte han sina båda folk de öfvervägande episka, endast delvis lyriska »Fänrik Ståls sägner», dessa odödliga, poetiska bilder, i hvilka skildringen af Finlands sista strid, där svensk och finne stodo för sista gången vid hvarandras sida, stegras till den mest gripande, rent af dramatiska verkan, medan finne och svensk, bägge lika opartiskt, förhärligas af diktens gloria.

Förra delen utkom 1848; till vårt land kom den först våren 1849. Det var, har jag på annat ställe sagt, ett litet tunt häfte, inneslutande endast sjutton sånger, men också hade, snart sagdt, hvarenda en af dem varit mäktig att göra sin författare odödlig. När har någonsin inom något land en skald skänkt sitt folk en likartad gåfva? När har en samling enkla visor blifvit så mottagen ej blott af det egna folket utan af alla samsläktade folk och främst af det gamla fostbrödralandet, i hvars hjärta skilsmässans sår efter knappa fyrtio år ännu icke hunnit ärra sig? O, den som minnes de oförgätliga stunder, då dessa dikter flögo öfver land och rike, den som minnes alla de känslor af lyftande storhet, af sjudande harm, af lefvande fosterlandskärlek, af tacksamhet och beundran för skalden, som då genomströmmade vårt folk, — han erinrar sig säkert såsom ett af sitt lifs heligaste ögonblick den dag och den stund, då detta nya ljus gick upp för honom.

Den dagen och den stunden minnes jag, och jag tager mig den friheten att upplifva minnet däraf. Det var en solig eftermiddag i april månad 1849, ett år före studentexamen. Vi hade i skolan lektion i historia, och det gällde att svara för Frans I:s och Carl V:s strider. När läraren

inträdde i klassen, såg han ovanligt högtidlig ut. Han började lektionen så: »Kära gossar, i dag tror jag vi lämna Frans I och Carl V åt sitt öde. Det har händt något, som är så märkvärdigt, att för detta allt annat bleknar. Det har kommit ut ett häfte dikter af Johan Ludvig Runeberg i Finland. Det kallas 'Fänrik Ståls sägner', och om ni vill lysna, skall jag låta er höra något om hjältarna i Finska kriget; ty det är också historia, och en historia, som ligger våra hjärtan nära.»

Och så började han läsa för oss den ena efter den andra af de nya sångerna, och ju längre han läste, desto underligare till mods blefvo vi. Det dröjde icke länge, förrän tårarna stodo oss i ögonen, och på vissa punkter blef det som en vårflod. Det var »Sven Dufva» och »Döbeln vid Jutas», som grepo oss mest. När den egendomliga lektionen var slutad, märktes en stor förändring hos hela klassen. Alla tolf kände sig så att säga som »omvända». Vi voro ju från början uppfostrade till latinare — på den eftermiddagen nyföddes tolf unga svenskar, som begrepo, hvad äkta fosterlandskärlek är, och det hade vi Runeberg att tacka för. Jag tror nog, att jag var den mest gripne i skaran. Kamraterna sågo det, och de visste alla hvarför. De visste, att jag var son till en finne, som kommit hit i lan-

det 1829 och att han var son till en nyländsk dragon, som dött af sina sår i en af de första striderna under kriget. Från den dagen blef Runeberg mitt ideal och Finland mitt andra fädernesland, dit jag hoppades få komma en gång och lära känna den store skalden. . . .

Runeberg, som rest åtskilligt i sitt eget land men aldrig varit utom dess gränser, icke ens i Petersburg, greps nu alltmera af längtan att besöka det gamla moderlandet, sedan med åren hans kamplust för sitt ideal lagt sig och han kommit på det klara med, att man på den andra sidan om Bottenhafvet förstod honom och äfven uppskattade honom kanske lika mycket som inom hans eget folks landamären. Visserligen erkände han endast fyra namn i den svenska litteraturen, nämligen Bellman, Anna Maria Lenngren, Franzén och Almqvist; men han hade dock bland de öfriga, icke erkända, fått vänner, som han högaktade för deras nobla karaktär, och till hvilka han sände sina böcker och skref bref. Sådana voro von Brinkman, som han ibland korresponderade med, Tegnér, till hvilken han sände sin Nadeschda», och framför alla Bernhard von Beskow, som han särskildt önskade få bringa sin tacksamhet för ädelt bemötande. Äfven till Atterbom

hade han sändt »Nadeschda» och fått bref från honom.

Redan 1844 hade v. Brinkman fått bref från Runeberg, meddeladt af professer E. Wrangel i »Runebergs hundraårsminne», hvari han skrifver: »Länge har det utgjort ett föremål för min innerligaste önskan att få besöka Sverige. Alla gamla minnen oberäknade, finnas där så många personer, hos hvilka jag står i förbindelse och åt hvilka jag längtar att hembära min tacksamhet. . . . . Kanske kan jag i nästa sommar få ledighet från min befattning här och tillfälle att tillfredsställa min länge hysta längtan att göra en resa till Stockholm och Uppsala.»

Men det blef ingen resa af förrän i slutet af juni 1851. Han kom då till Stockholm, mottagen af gamla och nya vänner. Men den, han kanske var mest ifrig att träffa, Almqvist, skulle han ej få se, emedan han just då försvunnit från Sverige för att aldrig mer i lifvet återkomma. En viktig praktisk följd af resan var en öfverenskommelse med Lindska förlagsfirmans i Örebro innehafvare, A. Bohlin, om förlagsrätten till skaldens dittills utgifna skrifter, hvilken uppgörelse förmedlades af Runebergs gamle Helsingfors-kamrat, riksarkivarien J. J. Nordström. Till skaldens tjänst såsom hans uppvaktande sällskap stodo

tvenne finnar, bibliotekstjänstemannen Arwidson (»Sonen i Örnskog») och kyrkoherden G. H. Mellin, novellförfattaren, hvilka bägge blifvit af Runeberg under hans Sturm-und-Drang-tid recenserade, den förre mycket omildt, den senare ganska vänligt. Bekantskap stiftades med många litteratörer och tidningsmän, fru Emilie Carlén och hennes man, Lars Hjerta och Crusenstolpe, men särskildt med gamle skalden Valerius och ärkebiskop af Wingård samt främst med Bernhard von Beskow, som oupphörligt mottog honom i sitt hem och äfven presenterade honom för konung Oscar I, för kronprins Carl och prins Gustaf. Han besökte särskildt Uppsala, där Wilhelm Svedelius höll tal för honom. Hemfärden gick öfver Norrland. I tanken på detta möte skrifver v. Beskow i ett senare bref till Runeberg: »Ofta tänker jag på de sköna stunder, du förunnade oss under din korta härvaro, och bland hvilka läsningen af dina verser en morgon hos mig, besöket vid Döbelns graf och hos prins Gustaf, då han sjöng sina sköna romanser för oss, utgöra glanspunkterna.»

Säkert är, att Runeberg under dessa sommardagar möttes här i landet af goda och upprikti ga vänner, som visade honom sin stora vördnad och tacksamhet för allt, hvad han gifvit dem af sant, godt och skönt. Men icke nog därmed:

under de dagarna var det äfven på flera håll fråga om, huru Sverige skulle kunna eröfra Runeberg åt sig och Svenska Akademien få räkna honom som sin ledamot. Alla dessa planer och förslag strandade på skaldens bestämda fasthållande vid sitt kära Finland. Mest afgörande och karakteristiskt är det svar, han vid en stor festbankett gaf Svenska Akademiens dåvarande direktör, ärkebiskopen af Wingård, då saken kom på tal dem emellan. Runeberg svarade blott: »Herr ärkebiskop, Finland är en fattig mor, som behöfver alla sina söner.» Orden torde vara sanna, de anföras både af B. Estlander och E. Wrangel.

Efter resan till Sverige var Runeberg under 1852 sysselsatt med att inreda den nya gård, han förskaffat sig, och som är densamma, hvilken nu är af finska statsverket inköpt till Runebergsmuseum och vårdas som nationalegendom. År 1853 var han i farten med att fortsätta sina »Sägner», då han plötsligt kallades till 1854 års psalmbokskommitté, där han träget var sysselsatt ända till 1857, då den finska kyrkans jubelfest firades, och vid den framlades Runebergs förslag med få rättelser såsom kommitténs förslag. Därtill kom för hans räkning såsom gåfva inkomsten af psalmboksförlaget, hvilken på grund af en nationell

aktieteckning gick upp till en summa af 72,000 finska mark. Samma år 1857 fick Runeberg, flera år före stadgad ålder, afsked som lektor med full pension. Redan 1843 hade han erhållit professors titel. Sålunda kunde han nu motse en tryggad ålderdom för sig och sin hustru och helt öfverlämna sig till sin diktning. Det gällde nu främst att fullborda andra samlingen af »Sägner» eller »Fänrikar», såsom skalden själf kallade dessa dikter. Men innan jag lämnar hans psalmer, vill jag här inflika en af dem, n:o 102, parafras af konung Davids 137:e psalm, som i Finland blifvit ett slags nationalpsalm. Tillämpningen gör sig själf. Den lyder så:

Vid älfvarna i Babylon
hur tungt de dagar flöto!
Vi mindes Zion fjärran från
och bittra tårar göto;
i pilträn, jämte strömmars lopp,
vi hängde våra harpor opp,
de strängaspelen klara.
Hvem ville spela mer i band,
hvem sjunga i vår träldoms land,
hvem kunde glader vara?

Den goda tid var allt förbi,
de fröjdens år förgångna,
bland hednahopar sutto vi,
som främlingar och fångna,
de bjödo oss med spe och tvång:

Upp, spelen, sjungen glädjens sång,
som förr i Zions skara!
Hvem ville spela mer i band,
hvem sjunga i vår träldoms land,
hvem kunde glader vara?

Jerusalem, din helgedom,
om jag den kan förgäta,
må tungan låda vid min gom,
och glöd mitt hjärta fräta.
Till dig, mitt hem af fröjd och ljus,
min konungs borg, min faders hus,
jag längta vill och fara;
där får jag spela utan band,
där sjunga i min frihets land,
där kan jag glader vara.

Den nya samlingen af »Fänrik Ståls sägner» utkom 1860 och mottogs både i Finland och i Sverige med den lifligaste längtan och en oerhörd hänförelse. Likaså var det honorar skalden erhöll något hittills oerhördt. Runeberg hade af Örebro-firman fått 3,300 rdr för förlaget af alla sina föregående verk. Nu fick han för dessa 17 sånger utan prut 6,000 rdr, och på ett år utkommo i Sverige och Finland fem upplagor af omkring 25,000 exemplar. —

Vi hafva ännu att anteckna en del smärre prosaberättelser, skrifna för »Morgonbladet» och intagna i de Samlade Skrifterna såsom exempel på Runebergs berättande prosastil, hvari han

ibland är rätt humoristisk och allt är lifligt målande. Och slutligen hafva vi äfven att ihågkomma hans dramatiska försök. Det har påpekats — och med rätta —, att hans poetiska riktning, som från början var öfvervägande episk, så småningom just genom »Sägnerna» fick en tendens åt det dramatiska. Den märkes dock mindre i den förra samlingen, men är påtaglig i den senare. Den visar sig där i skarpare karakteristik, i handlingens byggande och i lusten att låta det hela löpa ut i en bestämd pointerad effekt. Just som han slutat »Sägnerna», tog han ihop med familjemålningen »Kan ej», ett ganska behagligt lustspel utan stora fordringar, som uppförts i de nordiska länderna 1863. Samma år utkom »Kungarne på Salamis», en vacker produkt af skaldens kärlek till grekerna och deras dramatik, skrifven i två repriser med tjugo års mellanrum, episerande i de första tre akterna, mera dramatisk i katastrofens tvenne akter, men i alla händelser ej fylld af verkligt dramatiskt lif.

Detta var Runebergs sista verk. Två dagar efter diktens publicerande i december 1863 träffades Runeberg på en räfjakt af ett slaganfall, som förlamade hans högra sida och för alltid stäckte hans poetiska verksamhet.

* * *

Se vi nu tillbaka på den personlighet, som frambragt allt detta härliga, hvilket vi i en lång utvecklingsföljd, tyvärr, blott kunnat ägna en flyktig blick — hvad finna vi? Först en fattig skolgosse och en ännu fattigare student, som ibland under svält och nöd fullbordat sina studier och som, då det vardt något bättre, fick träla i många år med barnaundervisning för att sedan, när det vardt som bäst, sluta som skolmagister i en småstad, allt under att hans genius höjde sig med allt starkare och mäktigare vingslag, dock utan att förmå annat än småningon fästa sina nordiska samtidas sinnen och hjärtan vid sig och sina sånger såsom något öfver det vanliga alldagsmåttet upphöjdt och himlaburet. Först fram emot midten af förra seklet visste man klart, att ur gymnasie-lektorns nötta prästrock, hvari han vanligtvis framträdde inför sina lärjungar, hade utvecklat sig en skald af högsta ordning, men icke en som förnämt höll sig på afstånd från menigheten, utan en siande och sjungande folkheros af en sådan storhet och andlig kraft för upprätthållandet af sitt folks nationalanda, att man väl kunde på honom tillämpa den svenska studenthymnens ord: »starkare än Svea-borg».

Här framträder självmant den frågan: hvilka voro de egenskaper hos Runeberg, som gjorde honom till det han blef, en heros och en siare för sitt folk? Innan jag öfvergår till de estetiskt bestämmande egenskaperna, nämner jag först en själens och hjärtats beskaffenhet, som i hans väsen låg till grund för allt annat, nämligen hans trohjärtade, gammaldags religiositet, som i sig icke inneslöt det ringaste grand af pietisteri — därtill hade han för klart hufvud och för godt hjärta. Han hade visat den lefvande dels i sina ypperliga psalmer, dels i sin fejd med pietismen angående »den gamle trädgårdsmästarens bref». Tankeklarhet och hjärtegodhet äro för öfrigt de kardinal-egenskaper, som möta oss i allt hvad han sagt och gjort.

Så komma vi till de estetiska kännetecknen på hans ideal!

Det första, som fängslar en hos Runeberg, är hans stora enkelhet. Den är så stor, att den i början stötte bort människor från honom. Som ordkonstnär har han troget följt Catos gamla regel: »*Rem tene verba sequentur*» (haf saken klar, så följa orden självmant).

Är bilden klar för skaldens inre blick, så kläder han den i yttre form genom att helt enkelt beskrifva hvad han ser, utan att tillägga nå-

got för att göra denna bild mera glänsande, än den är för ett sundt sinne. Han hatar till den grad svulst, att han hellre kunde utsätta sig för att få sken af torrhet och köld än lämna minsta medhåll åt öfverdriften. Utom Runeberg finnes det knappt mera än *en* svensk skald, som ej sökt med oratoriska konstgrepp fånga sin läsare, och det är hans landsman Franzén. Också gälla om Runeberg lika väl som om Franzén de sanna ord, som Tegnér yttrat om den senare. Han skrifver i ett bref till Franzén följande: »Berömlig är den gedigna och klassiska enkelhet i språk och framställning, som nu en gång för alla hör icke blott till ditt poetiska manér, utan till ditt väsen, och som är att jämföra med en skönhet, som försmår icke blott smink utan äfven alla vanliga prydnader och lika fullt drager allas hjärtan till sig utan att själf veta därom.» Dessa ord skulle sannerligen kunna sättas som motto öfver Runebergs dikter.

Därmed sammanhänger först språkets naturlighet, så att ordställningen i den fulländade versen, af hvad slag den vara månde, fogar sig lätt och omärkligt efter talets sätt att låta orden följa på hvarandra — en enkel sak, tycker man kanske, men svår att genomföra, ty den fordrar den högsta konstnärlighet, hvadan det också syndas mot

denna regel äfven af sådana, som vilja anses vara goda författare, allt under åberopande af den olycksaliga »licentia poetica», hvilken som bekant redan af Dalin utdömdes i vår vitterhet såsom varande otillåtlig.

Men därnäst sammanhänger med enkelheten hos Runeberg hans måttfullhet i användningen af liknelser och bilder. Detta, som till och med blifvit ansedt som en brist hos honom, är helt enkelt en följd af hans poetiska skaplynne. Då för honom, såsom nyss sades, det hela gestaltar sig som en poetisk bild, är det naturligt, att någon utveckling af detaljbilder, liknelser ej är behöflig. Då den enstaka bilden eller liknelsen är ett medel att gifva konkret lif åt en tanke eller föreställning, så blir den mindre nödvändig, om föreställningen redan i och för sig är klar och åskådlig. Ju mera abstrakt ett ämne är, ju mera det är tänkt i stället för åskådadt, desto nödvändigare blir det att genom bild och metafor gifva det ett sken af konkret lif. Men sådana abstrakta föreställningar äro för Runeberg främmande. Också återkommer han gång på gång i sina kritiska uppsatser till denna punkt såsom poesiens innersta kärna och villkor. Dock — därför försmår han icke att använda bild, men han gör det så, som Homeros och Goethe gjorde det, nämligen

aldrig till öfverflöd, och liknelsen är gärna fullt plastiskt genomförd, alltid organisk och sann, så att den liknar natur och verklighet samt tål vid att tänkas igenom till alla sina delar, och den förekommer blott, då den behöfs för att gifva klarhet åt innehållet.

Till dessa dygder sällar Runeberg en fjärde, sanning, såsom ingrediens i sitt ideal. Han är sann ej blott i det riktiga återgifvandet af den verklighet, som han vill i poesiens form framställa, fattad i sin helhet som en bild af mänskligt lif, utan han ledes äfven i detaljernas formning af en omutlig sanningskärlek. Hos honom härskar i detta hänseende en logik, en följdriktighet, som går fram lik en naturmakt, hvarför äfven produkten af hans konst gör intryck af en organisk naturprodukt. Det finnes hos honom ej en liknelse, som icke framgår ur en sann åskådning, ej en sammanställning af delar i en dikt, som ej stå i förhållande af orsak och verkan eller af naturlig evolution. Omutlig reste sig därför hans poetiska rättskänsla, när han mötte slapphet och dunkel i byggnaden af en hel dikt eller i dess detaljformer. Men hörom skaldens egna ord i ett af de skarpaste, men också upphöjdaste utbrott, som flutit ur hans penna! Det gällde en man, som blef hans vän för lifvet.

»Hvad det beträffar», säger han som afslutning, »att det svulstiga, det öfverdrifna, det osanna kunde anses vara tillåtet i en poetisk komposition, gäller en sådan mening blott hos dem, för hvilka poesien i sin höghet ej är till. Detta är poesiens höghet och gudomliga privilegium, att skapa, såsom naturen skapar, i en obegränsad mångfald, efter en obegränsad lag. . . . O, att det komme en tid, då man allmännare än nu ville erkänna, att poesiens sanning icke stöder sig på en skralare grundval än vetenskapens i dess högsta och ädlaste anda, att den stöder sig på naturens inre, eviga nödvändighet, inneboende i mänskligheten som i allt. Man skulle då mindre än nu vara färdig att hylla med namnet af det högsta en mänsklig reflexions ensidiga, svaga, rimmade studier, mindre än nu fördraga under poesiens fana ett logik och förnuft trotsande självsvåld; man skulle hjärtligare än nu lefva det sanna lifvet, gladare än nu se in i den harmoniska naturen och ädlare än nu hylla den osminkade, oskyldiga sanningen i dikten som i vetenskapen. . . . Hade man någon aning om, hvilken oändlig grad af ljus från höjden erfordras för att frambringa något sådant som t. ex. i vår litteratur »Den gamle knekten» af Franzén, att icke nämna flera skapelser så af honom som af

Bellman, skapelser som äro så rena, att icke ens deras författares egen hand får komma ytterligare vid dem, utan att de skola inkvineras, så skulle man förargas i stället för att lyckönska sig öfver dagens slagdängor, så sant som Moses, då han skådat Gud, slog lagens taflor sönder af förtrytelse vid anblicken af den gyllene kalfvens dyrkan.» —

Med den runebergska diktens väsen sammanhänger äfven, att den är sund och lefvande. Han framställer människor sådana, som vi äro eller kunde vara, och han har en liflig öfvertygelse om skaldens plikt att måla lefvande varelser, icke abstrakta, ensidiga schemata. Han vet, att lifvet är »enhet i mångfald», ofta sammansatt af skenbara motsatser, som dock sammanhållas af den enhet, som ligger i individualiteten. Han belyser detta med ett exempel ur naturen.

»Kunde man afsöndra», säger han, »alla de partiklar, som ingå i ett äpple, då skulle man få några söta, några bittra; och hade man då ej känt den smak de i sin förening frambringa, och det blefve fråga om att sammansätta något för smaken ljuft, hvem skulle ej tycka, att de bittra borde förkastas? Och likväl se vi, huru förenliga de båda synbara stridigheterna äro, och hvilken förening de, försmultna med hvarandra

i äpplets natur, äga och uppenbara. Denna lag genomgår naturen och försonar vår känsla med tanken, att det finnes en motsats till det, som är godt.»

Huru Runeberg tillämpat denna sin sats, det känna vi väl, blott vi tänka på den olymp af utpräglade karakteristiska gestalter, han skapat i sina episka dikter och i största mångfald i »Fänrik Ståls sägner», en mångfald, som i detta hänseende sätter Runeberg närmast Bellman såsom tecknare af objektiva figurer på svenskt tungomål. Detta pekar hän på hans sunda uppfattning af och kännedom om naturen. Härom har redan förut talats vid omnämnandet af hans kärlek till utelif i naturen såsom jägare och fiskare. Men han lät aldrig förleda sig till den småaktiga, genreartade realism, som ej passade för hans begåfning, utan äfven hans mest verklighetstrogna bilder uppfattades med den monumentala skildringens drag, eller med andra ord: hans verklighetskänsla är alltid mättad med idealitet. Där ha vi slutligen den högsta egenskapen hos Runeberg som skald — han var idealist.

Runeberg är idealist på samma sätt som grekerna och Goethe. Han har en hög och ädel uppfattning af det varandes innersta grund och väsen, af det andliga såsom det första och högsta i

världen. Det ideala blixtrar fram till och med, när han behandlar de lägsta och simplaste figurer, såsom »tiggaren Aron» i »Älgskyttarne», »Lotta Svärd», »Trosskusken» och »N:o 15 Stolt», »Krigsmannen» i »Idyll och Epigram» och i »Bonden Pavo». Han har fått denna idealitet med det plastiska lugnet af sina läromästare grekerna, men han har tillämpat den äfven vid skildringen af sitt land och dess folk. Den finska jorden, de tusen sjöarnas land, det finska folkets kamp för tillvaron i en karg natur, dess trofasta, sega karaktär, dess melankoliska resignation i nödens tid, dess buttra humor i glädjens stunder, dess motståndskraft i faran, dess mannamod i striden — allt detta har han tillägnat sig, allt detta har han uppfattat med vakna ögon och klappande hjärta som i en uppslagen bok. Hela hans land, hans kära Finland, var för honom en Fänrik Stål, som i hans öra hviskade sina mångfaldiga sägner, och sedan har hans ädla, klassiska sinne och hans objektivt plastiska fantasi gripit dessa bilder och mejslat ut dem till oförgängliga konstverk. Så sammansmälter han på höjdpunkten af sin konst det allmänt mänskliga, det sant humana, sådant han fann det i Greklands skönhetsvärld och i kristendomens sanningar, med det individuellt mänskliga, det nationella, som omgaf

honom i lifvet, och i detta ideal ha dessa båda sidor ingått en oupplöslig förening.

* * *

Detta är Runebergs ideal, hvarmed jag försökt att klargöra innebörden af Runebergs skaldenatur. Men en fråga framställer sig då att besvara: huru förhåller sig detta hans ideal till den allmänna tidsriktningen inom poesien, och hvilken plats intager han i vår vittra utveckling? Jag har redan vid ett föregående tillfälle besvarat denna fråga på följande sätt:

Det år, 1830, då Runeberg uppträdde, är ett viktigt årtal i förra århundradets utvecklingshistoria, och det utgör äfven för oss i vittert hänseende en vändpunkt, ty med det föregående årtiondet hade striden mellan gamla och nya skolan afstannat, och de bägge börjat försonas. Men äfven nya skolan ägde som allt mänskligt sina svagheter och öfverdrifter; och likasom det i andra länder, i Tyskland och Frankrike, behöfdes och uppkom en reaktion mot dessa, så äfven hos oss. Det var Bernhard Elis Malmström, som i Sverige genom sin poesi och i synnerhet genom sin kritik på 1840-talet med bestämdhet uppträdde mot dessa öfverdrifter och gjorde det med de vapen, som alltid mot fantasiutsväf-

ningar visat sig vara de kraftigaste, nämligen sådana, som tagits ur den antika bildningens rustkammare. Det är samma betydelse, som August von Platen har inom Tysklands och i viss mening äfven Ponsard inom Frankrikes litteratur. Men likasom Platen föregicks af Goethe, så föregicks Malmström af Runeberg. Om det är någon, med hvilken den finske skalden kunde jämföras, så torde det väl vara med den tyske skaldefursten, som han liknade i mycket, blott icke i förnäm afskildhet från sitt folk. På grund af denna sin naturs riktning uppträdde han redan från första stunden i opposition mot nyromantikens öfverdrifter. I motsats mot den föregående, abstrakt klassiska smakens grundsats att förena det nyttiga med det nöjsamma (*utile dulci*), hade den nya skolan på sin fana skrifvit orden: konsten för dess egen skull. Denna grundsats var i och för sig själf icke osann, så vidt den menade, att all bestämd afsiktlighet, all framstickande tendens inom konst och poesi neddrager dess alster inom prosans rymd; men konst och poesi äro dock till för att lyfta, icke för att neddraga sinnet; de skola skänka oss idealet som tröst för verkligheten med ofullkomlighet och inskränkning.

Å andra sidan åter är det konstens skyldighet, såvida som hon är ett af försynen oss för-

länadt medel jämte andra till att vinna klarhet öfver tillvarons gåta, att visa oss detta ideal icke *utom* utan *i* verkligheten, i denna värld, som omgifver oss. Med andra ord, konsten är på samma sätt som till exempel vetenskapen sin egen lag, sitt eget mål inom sina egna gränser — men hon är icke det högsta i världen. Så gudaboren hon är, är hon dock endast ett medel, äfven hon, för ett högre mål, för hvilket hon skall verka, nämligen vårt släktes framåtskridande i upplysning, frihet och dygd, och glömmer hon detta och gör sig själf till föremål för all sin diktan och traktan, då går det med henne som med en själfvisk människa: hon störtar förr eller senare i en bottenlös afgrund, hvari hon tyvärr ofta nog lyckas draga ned mänskligheten själf med sig.

Nej, det är en himmelsvid skillnad mellan den prosaiska afsiktlighet, mot hvilken den nya skolan i hela Europa reste sig, och det ödmjuka erkännandet att vara ett medel i en högre makts tjänst och att därmed äga ovillkorlig skyldighet att närma sig människans lif, som är poesiens och konstens uppgift. I dess ställe förlade man, med anledning af den nämnda grundsatsen, »l'art pour l'art», diktens värld inom en fjärran blå rymd, som med vår jordiska värld ägde föga att beställa. Och där uppe i de luftiga rymderna, hvad ägde

skalden att besjunga annat än sin egen fantasis drömmar, som ansågos vara så mycket mer poetiska, ju mindre de liknade hvad vi se med ögonen och höra med öronen — eller ännu bättre sig själf och sin egen konst, som ej blott var goda gudars lån, utan lyfte honom själf i hans egna ögon till deras like. Däraf all den olyckliga förgudning och självförgudning, som lik en arfsynd vidlådde Apollos söner. Däraf deras fordran att lefva efter andra lagar och bedömas efter andra synpunkter än öfriga syndiga människobarn. Däraf deras förakt för det filiströsa praktiska likasom för det pedantiska teoretiska lifvet och deras anspråk att framför andra vara och kallas snillen, likasom snillet icke existerade inom någon annan rymd än den estetiska.

Nekas kan ej, att äfven hos oss dessa krämpor visat sig och att deras verkningar sträckt sig rätt långt fram i tiden. Emot dessa slutföljder ur nyromantikens nyss nämnda grundsats, mot denna falska idealitet och självförgudning, detta skarpa skiljande mellan poesi och lif, detta förläggande af idealet inom en fantasirymd, otillgänglig för vanliga blickar, som ej voro begåfvade med den af skolan fordrade »intellektuella åskådningen», mot allt detta har Runebergs verksamhet i sång och skrift varit en lefvande

protest. Hans ideal är det äkta idealet, icke någon mer eller mindre abstrakt fantasi- eller tankeform, utan en förklaring i konkret bild af hvad han själf upplefvat i yttre eller inre hänseende och själf skådat med sin af ögat ledda sunda och kraftiga fantasi. Han har icke befäst något svalg mellan lifvet och dikten, han har icke i den senare slagit sig ned på sångens tron, solande sig i sin egen glans, utan han har visat upp deras sammanhang och släktskap med hvarandra, han har själf alltid gått från det verkliga till idealet, och därigenom har han för hvarje människa med öppet sinne banat vägen till denna, förut likasom blott för ett fåtal tillgängliga rymd.

Till följd af denna hans utgångspunkt blir äfven hans ställning till naturen en annan än den nya skolans. Hon hade i öfverensstämmelse med sin böjelse för mystiska häntydningar, och utgången, som hon var, från den i århundradets början härskande naturfilosofiska riktningen, uppfattat naturen sinnebildligt, symboliskt, hvarigenom denna icke längre fick förblifva hvad hon i verklighet var, utan skulle, äfven hon, lyftas inom den ideala rymden, och detta gick så till, att i hvarje naturföreteelse inlades en känslofull och förnimmande ande, hvilken suckade likasom skalden själf under det sinnliga lifvets grymma

bojor. Om också ett sådant uppfattningssätt kan äga sin behörighet inom vissa gränser, i synnerhet inom sagan eller i allmänhet den fantastiska framställningen, så är det dock klart, att det måste vända upp och ned på alla verkliga förhållanden och alldeles förrycka blicken, i fall det användes i tid och otid. Dessutom medför det gärna böjelse att göra allgorier, ty likasom de olika naturföremålen göras till mänskliga väsen blott genom höjande af deras naturlif till andliga former och nytt uttryckssätt, så kunde äfven ett abstrakt begrepp, en egenskap, en tanke, upphöjas till värdighet af lefvande ande och inläggas som själ i en form, med hvilken den ej ägde något gemensamt. I detta hänseende mötte den abstrakta klassiciteten och nyromantiken hvarandra på ett kuriöst sätt. Af båda dessa förvillelser finner man ej ett spår hos Runeberg. Han ser naturen sådan hon är. Han älskar henne med skaldens hängifvenhet, och han tecknar henne kärleksfullt. Han är alltid sann och trogen och sträfvar icke att adla henne genom att flytta henne upp i en sfär, som är för henne främmande. Ty hon har sin adel i sig själf genom att vara just det, hvartill hon är ämnad, och ingenting mera. Att åter den allegoriska framställningen icke skulle älskas af en skald med Runebergs

naturfriska sinne torde ej vidare behöfva ådagaläggas.

Alla dessa egenskaper, som vi tillerkänna Runeberg såväl i afseende på honom själf och i förhållande till hans ideal som i afseende på tidsriktningen och hans förhållande till vår svenska litteratur, äro inga andra än de, som tillhöra all sann och verklig poesi. Likasom han i sin diktning återspeglar sitt folks lefvande drag, och i och genom dem nordens och mänsklighetens, så är han i sin konst en förebild och stödjepelare för en sund och äkta smak, som skulle utgöra en afundsvärd kärna i hvilken litteratur som helst i världen. Mången kan vara mera virtuos i ett eller annat hänseende eller äga mera improvisatorisk fart, mången kan vara mera uppfinningsrik eller mera eldig, mera blixtrande eller mera färgrik, med ett ord, äga en eller annan sida yppigare utvecklad än Runeberg, men få äro så helgjutna och harmoniska, så enkla och dock så omväxlande som han. Han är ingen virtuos, som på de öfrigas bekostnad uppdrifvit *en* sida af förmågan: han är ingen improvisatör, som raketlikt glänser för ögonblicket, medan han skakar ur ärmen mer eller mindre förgängliga blommor: han är en konstnär med Guds nåde, hvars snille brinner med

en stilla, värmande flamma, likasom solen på en försommarsdag.

Sist några anmärkningar om, huru Runeberg inom olika diktarter tillämpat, hvad vi kallat hans ideal. Vi vända oss då först till lyriken. Det är, som bekant, den äkta lyrikens kännemärke, att den, så att säga, bönfaller om att på tonernas språk måtte uttryckas allt det hemlighetsfulla och outsägliga, som darrar i hjärtats djup, mot känslornas resonansbotten, och hvarom skalden med ordet blott kan gifva oss en aning. Så var eller, rättare, så blef småningom förhållandet hos Runeberg. Ehuru han aldrig är egentligen reflekterande i sin lyrik, blef han dock med åren allt mera koncentrerad och rent lyrisk, och den utbredning, som ibland finnes i hans äldre stycken, försvann. Detta i fråga om formen; men i innehållet — hvilken friskhet, sanning och skönhet! Sällan finner man hos en skald så få missljud, så föga af melankoli, så litet af missnöje med världen och lifvet, ehuru han å sin lyra har en sträng för enhvar af hjärtats känslor, äfven de bittra och sorgliga. Hans lyrik är särskildt beundransvärd för den objektiva hållning, som han oftast lyckats meddela äfven åt uttrycken för sin känsla. Om än denna känsla är individuell, har hon genom skaldens behandling fått ett allmän-

ligt mänskligt uttryck, som ger sången genklang i tusen hjärtan, som upplefvat något liknande men nu först fått luft åt denna känsla. Här är Runeberg lika stor, om det är sitt eget eller sitt folks lif, han ger klarhet genom dikten, vare sig det är kärlek eller sorg, svärmeri eller andakt, fosterländsk hänförelse eller en from bönesuck, som han ger vingar med sina klara rytmer. Ypperst är han, där ett i någon mån objektivt ämne, ett innehåll med lifskärna stöder hans fallenhet att måla i åskådlig bild. I detta hänseende gömmer »Idyll och epigram» en outtömlig skatt af skönhet, som är plastiskt episk, men på samma gång har ett så fint lyriskt tycke, att tonsättare som Söderman och Stenhammar i vårt land, utom alla finnar, vändt sig med kärlek till dessa »reliefbilder» och gjort dem till underlag för tonernas luftiga lek.

Här må vi äfven uppmärksamma Runebergs förhållande till den vanliga tillfällighetsdiktningen, som hos mången annan skald tager ett så bredt rum. I de utgifna dikterna finnas endast två af denna art, nämligen inledningsdikten till Franzén, om den kan kallas tillfällighetsdikt, och verserna »Till fruntimren vid 1857 års teologie doktors promotion». Att han dock skrifvit sådana af stort värde, ehuru han själf tyckes ha ringaktat dem,

finner man af de »Efterlämnade skrifterna». Så till exempel en dikt till Otto Stålhammar 1840 på femtioårsdagen af sjödrabbningen vid Björkö, där denne finske veteran miste sin ena arm. Likaså en dikt 1836 till lektor Johan Borgström, då han fyllde sjuttiofem år och i femtio år varit lärare vid Borgå gymnasium, hvilka dikter väl förtjänade en plats bland de samlade skrifterna.

Sitt rätta fält fick Runeberg inom den episka diktningen, som också sannast motsvarar hans ideal, sådant det förut är framställdt. Ty på samma gång han är erkänd att vara en objektiv lyriker som få, lågo däremot hans gåfvor mindre för det dramatiska, äfven oafsedt att »Kungarne på Salamis» i sin art är ett verk af en mästare. Äfven som berättare på prosa är han ej densamme, som han blir, när hans sångmö får röra sig med versens rytmer. I nu antydda riktningar hade Runeberg sin naturliga begränsning. Den realism, som tillhör skådespelet samt den moderna romanen och novellen, passade mindre för en lyra, som af versmått och rytm byggde den bro, på hvilken en skara af folkliga gestalter kunde vandra in i idealets himmelrike.

Men när det gäller att i hexameterns takt afspegla homeriska bilder ur den finske bondens lif, såsom i »Älgskyttarne» — eller att under

idyllens himmel framtrolla landtlifvets trefnad, som i »Hanna» — där är Runeberg en skald som ingen i Norden. En gång har han som epiker gripit till romantiken, nämligen i »Nadeschda», och han har gjort det på ett i allo mästerligt sätt. Slutligen har han i »Kung Fjalar» sammansmält fornnordisk saga med antikt tragisk världsåskådning och därmed gifvit oss den oöfverträffade bilden af en äkta nordisk fornkämpe, sådan vi måste tänka honom i sitt förhållande till gudar och människor, en bild som utgör en förening af fornsagans jätte och grekernas Prometheus till en titaniskt gudatrotsande gestalt.

Men ett steg högre har Runeberg hunnit i den diktsamling, som genom originalitet i innehåll och form står som en i sitt slag ensam produkt inom poesiens hela värld, där formadel och fosterlandskärlek smultit samman till ett helt af ovansklig storhet och skönhet, »Fänrik Ståls sägner». Att dessa sånger äro uttryck för det innersta och högsta hos Runeberg, det kan ses redan däraf, att tanken i dem, besjungandet af krigarplikten i fosterlandskärlekens tjänst, går som en röd tråd genom hans skaldskap. Man kan spåra detta i »Idyll och epigram» i den förut anförda bilden af den gamle krigsmannen i bondens koja. Det framlyser i ungdomssången »Färd från

Åbo», då han skildrar Lemos udde och minnes den unge hjälten Ramsay, som stupade där 1808. Det spåras i »Älgskyttarne» i episoden om det gamla geväret, som Johannes, korpralen, så framgångsrikt användt mot landets fiender. Det utgör äfven en viktig del i »Julkvällen», och »Grafven i Perrho» skulle utan vidare kunna upptagas såsom en inledande dikt till »Sägnerna». Jag har redan förut i den biografiska delen af denna skrift talat om den utomordentliga hänförelse, som dessa sånger väckte, när de först framträdde, icke blott i Finland utan lika starkt äfven hos oss i Sverige. När har inom något land en skald skänkt sitt folk en sådan gåfva? Den, som minnes de dagar, då dessa sjutton sånger flögo öfver land och rike och fyllde alla hjärtan med känslor af lyftning och storhet, af sjudande harm och lefvande fosterlandskärlek, han skall ej ett ögonblick tveka att om Runeberg säga, såsom författaren af denna minnesruna yttrade redan på första sidan: han var också vår!

En enda af dessa sånger, den adertonde, var icke med i samlingen, men vi fingo den, när skalden 1851 besökte vårt land, och i tusentals afskrifter flög den öfver landet och trycktes i den ena olofliga upplagan efter den andra. Det var »Sveaborg». — »Det är nog en duktig visa, det»

— yttrade skalden 1869 till den, som skrifver dessa rader; men i den nya svenska upplagan fick den icke intagas, och den svenske utgifvaren har strängt hållit på detta bud. I de efterlämnade skrifterna har den i Finland tryckts utan tvekan, och nu finnes den tryckt äfven i den finska nationalupplagan af 1903, där den i förra samlingen af »Fänrik Ståls sägner» intager platsen närmast före »Döbeln vid Jutas». I svenska jubileumsupplagan af Runebergs samlade skrifter finnes den aftryckt i inledningen.

I sammanhang med »Fänrik Ståls sägner», då de nu för sista gången af mig nämnas, tager jag mig friheten meddela några uttalanden af tvenne finska vetenskapsmän, som till hundraårsjubileet i februari yttrat sig i ett par äfven för oss svenskar viktiga och intressanta frågor rörande sägnerna.

Den ene är statsrådet Carl Gustaf Estlander, utgifvaren af normalupplagan af Runebergs samlade skrifter, som i Finsk Tidskrifts festhäfte skrifvit om »Fosterlandskärleken hos Runeberg». Han behandlar först sägnernas ursprung ungefär så, som det här ofvan framställts. Men han tillägger bland föregångsdikter »Molnets broder», som ju egentligen icke tillhör sägnerna, i ty att den skrefs redan 1835 och trycktes samma år i

Helsingfors Morgonblad. Han påpekar vidare, huru lyriskt starkt fosterlandskärleken framträder i »Vårt land» likasom ock i den härliga »Femte juli». Han visar vidare, huru alla hans folkfigurer äro burna af samma ädla känsla. Han talar särskildt om »Den döende krigaren», som fallit icke långt ifrån en fallen motståndare, den unge döde, som söktes där »på Lemos strand» af en sörjande flicka, och han berättar, att Runebergs vän Cygnæus icke kunde tåla, att Runeberg betecknat den fallne såsom svensk. För Runeberg, säger författaren, voro finne och svensk lika goda, när de stupat för Finland. Hög och låg kommo hans hjärta lika nära. Därför är skaran af hans folkfigurer så stor. Det skader icke att här räkna upp dem alla. Se här deras mönstringsrulla: Molnets broder, Torpflickan, Soldatgossen, N:r 15 Stolt, Trosskusken, Gamle Hurtig, Munter, De två dragonerna, Veteranen, Sven Dufva, de bägge gossarne och trumslagar Nord i »Döbeln vid Jutas», Lotta Svärd och Konows korpral. Han framhåller, att det aldrig förekommer ett skrytsamt ord i dessa dikter; förräderi och feghet straffas med ironi och satir. Hans opartiskhet framstår lysande, i det att tvenne af hans hjältar voro svenskar, Sandels och Döbeln, och Wibelius var äfven svensk. Ja, till och med ryssen Kulneff, som han sett vid

fyra års ålder, behandlas med det ädlaste erkännande.

Den andre är professor M. G. Schybergsson, nuvarande ordförande för det till Runebergs minne stiftade och lifligt verksamma Svenska litteratursällskapet i Finland, som i samma tidskrift besvarat frågan: »Äro Runebergs Fänrikar historiskt sanna», en fråga som först i senare tid framkastats. Författaren anför till en början Runebergs egna ord i ett bref af 1849 till landshöfdingen i Umeå, Montgomery, den bekante författaren till historien om finska kriget, hvari han, själf finne, deltog.

Runeberg skrifver: »Jag befarade, att ett och annat drag i mina teckningar kunnat förefalla för mycket stridande mot verkliga förhållandet. Den poetiska nödvändigheten att idealisera och färglägga gör, att detaljen stundom måste framlyftas och belysas utan att äga full historisk rättighet, och sådant kunde så lätt komma att ske på ett sätt, som var stötande för dem, som sett händelserna på nära håll, in i det speciella, och lärt sig att älska dem i deras enklaste sanning. Att några så stora fel mot historien icke förekommit, att de påkallat Brors ogillande, gläder mig på det högsta.»

Till samme man skrifver Runeberg ytterligare år 1850: »Jag har haft den oskattbara fägnaden att af flera hans (Fänrik Ståls) vapenbröder få emottaga små berättelser om kriget. I synnerhet står jag i stor förbindelse för sådana bidrag äfvensom för det vackraste intresse för saken hos en öfverste Jägerhorn.»

Skalden ville, säger författaren, såsom af dessa ord framgår, idealisera, såsom konstnären bör idealisera, genom att framhålla det väsentliga i företeelserna, medan det tillfälliga kunde förändras och omgestaltas. Han förbehöll sig frihet att införa hvad som hörde till den poetiska bildens komplettering och utesluta hvad som i poetiskt hänseende kunde vara främmande. Men därvid skulle den historiska sanningen icke lida intrång, utan endast inträda i diktens förhöjda belysning.

Runeberg undvek en detaljkunskap, som kunnat inverka skadligt på fantasiverksamheten. Men traditionen var en värderik källa, som flödade ymnigt på 1820-talet, då den unge Runeberg befann sig i Sarijärvi, där han först gjorde bekantskap med krigare från 1808.

Författaren lägger vikt på att det är *Fänrik Ståls* sägner, som Runeberg berättar — hvilket är ett fint drag hos skalden. *Han*, fänriken, hade

ingen öfversikt öfver krigshändelserna. Kriget är den tragiska bakgrunden för de tecknade personerna. Det var i militärt hänseende ett föga betydande krig med små slag och ringa manspillan. Men detta intresserar icke. Det stora är, att det gällde Finlands vara eller icke vara. Det är detta skalden betonat så, som ingen historieskrifvare kunnat göra.

I sammanhang härmed ger författaren en vacker teckning af den indelta arméens betydelse för landet. Han kallar den »en vid torfvan fäst milistrupp», där soldaten på en gång var krigare och jordbrukare med aktad social ställning och nedärfd tradition af tapperhet och trohet. Det samma gällde äfven befälet, som genom sina boställen var jordbrukare. Indelta arméen var duglig, säger författaren, när det var fråga om att försvara egen jord. Mot hans tillägg: »ej lika ståndaktig på främmande mark» skulle man väl med tanken på karolinerna kunna inlägga en gensaga. Allt detta återfanns nu i Finland. Där gjordes ingen skillnad mellan svensktalande och finsktalande soldater, och det återspeglades i sägnerna, där det särskildt heter om von Fieandt, att han »talte finska som en tolk». Deras stora betydelse för landet blef, att de lyfte folket till högre fosterländskt medvetande.

Vi kunna till slut tillägga, att detsamma återfanns i Sverige. Äfven vi ha genom dem, utom den konstnärliga väckelsen, erfarit samma lyftning i fosterländskhet, och för allt detta är Runeberg evigt värd vårt tack och vår hyllning.

* * *

Det återstår nu för mig, att efter anteckningarna i förordet till 1870 års Runebergsupplaga säga några ord om skaldens person, då jag haft den lyckan att en gång i lifvet stå ansikte mot ansikte med honom.

I början af år 1869 erhöll jag af Runebergs nye förläggare i Sverige efter Bohlin i Örebro, nämligen F. Beijer i Stockholm, uppdrag att först utgifva en sjätte fyllnadsdel till den gamla örebroupplagan och därefter ombesörja ordnandet och utgifvandet af en ny upplaga för Sverige af Runebergs Samlade Skrifter, som skulle tryckas i Uppsala. För detta stora och grannlaga uppdrag blef det mig nödvändigt att företaga en resa till Finland för att i Borgå besöka skalden och med honom öfverenskomma om hela planen och särskildt om hans prosauppsatser få afgjordt, hvilka af dem skulle upptagas eller uteslutas. För mig alldeles personligt blef resan af intresse, i det jag därigenom en gång fick se min faders födelse-

bygd. Efter ett sorgfälligt studium af »Helsingfors Morgonblads» alla årgångar, där de flesta prosaartiklarna återfunnos, uppgjordes ett förslag med systematisk ordning samt beräkning af utrymmet och fördelningen där inom. Så rustad afreste jag öfver Åbo till Helsingfors och därifrån genom den vackra skärgården till Borgå, dit jag anlände en vacker afton i början af juni 1869.

Den lilla staden ligger grupperad på stranden kring en liten å, omgifven af furubevuxna höjder, med kyrkan och gymnasiebyggnaden i hvar sin ände af dess utsträckning såsom de mest framstående punkterna. Ungefär midtemellan dessa, ej långt från ångbåtshamnen, låg Runebergs bostad, ett stort envånings trähus i en stillsam, nyutlagd del af staden, försedt med tillstötande trädgård. Eljest hade skalden, såsom förut nämnts, brukat vistas på det en half mil från Borgå vid en gren af viken vackert belägna Kroksnäs; denna sommar var den första på många år, som smärtorna tvungo honom att stanna i staden. Han tillbragte också sin mesta tid liggande, emedan lamhet och plågor gjorde all vistelse uppe svår och allt gående, om icke omöjligt, dock besvärligt. För att underlätta hans promenader hade man åt honom inrättat en stol, som han själf medelst en vef

kunde med den friska vänstra handen sätta i gång och styra, men han tycktes icke älska detta slags samfärdsel; helst gick han sakta omkring, stödd på någon af de närvarande sönernas arm.

Ehuru det var sent på dagen, fick jag dock tillträde. Aldrig glömmer jag det ögonblicket, då jag med klappande hjärta stod utanför hans dörr, huru den gick upp och jag såg honom för första gången. Han låg till sängs, med hufvudgärden vänd från fönstret, så att sommaraftonens milda dager föll halft ofvanifrån på hans mäktiga hufvud. Det kunde ej få en för ögonblicket mera passande belysning. Det var samma hufvud, som man känner från sonen Walters vackra byst, samma höga panna och kala hjässa, sparsamt omgifven af tunna gråa hår; det var samma starkt formade, något spetsiga näsa; men kring hans mun och haka böljade nu ett kvarterslångt, grått skägg, som gaf honom ett annat utseende, än jag föreställt mig. Därtill bidrogo äfven de djupt liggande ögonen med sin mörka omgifning, och ett smärtsamt drag vid högra munvinkeln visade, att där låg en lidande, i smärtor bunden sjukling. Och dock — hvilken höghet i denna brutna form, hvilket uttryck, när han höjde sin stämma, talande långsamt och med svårighet, emedan slaget äfven träffat hans tunga; hvilken klarhet och

hvilket djup i blicken! Till det lidande och trötta uttrycket bidrog dock äfven för tillfället den för sjuklingen sena timmen, hvarför visiten gjordes så kort som möjligt.

Huru förändrad var han icke den följande förmiddagen! Han kom då klädd, stödjande sig på sin yngste, då nittonårige sons arm, med den lama högra handen instucken i barmen på nattrocken, och välkomnade främlingen. Hvar och en skulle i mitt ställe blifvit högeligen öfverraskad. Jag visste, att Runeberg varit en stor och stark man, som utom lärarens och skaldens kall äfven öfvat fiskarens och jägarens yrken och i dessa senare både härdat och äfven brutit sina kroppskrafter. Men att han ännu i lidandets dagar skulle göra intryck af en jätte, bredaxlad, lång och med högburet hufvud, det hade jag ej väntat. Dessutom var nu mörkret kring hans öga doldt af silfverbågade glasögon, blicken var klar, liflig, till och med skälmsk, och i flera timmar kunde han, visserligen långsamt och besvärligt men dock tydligt och med det redigaste tankeinnehåll samt med lifligt minne af personer och händelser, samtala, därvid synbarligen road af de ofta nog kostliga bilder han framkallade. Än var det en komisk genrebild ifrån hans promotion, än från hans lif med fiskare och torpare vid Kroks-

näs, än från hans besök i Sverige, än ett omdöme om någon af våra skalder, än också ett yttrande om egna arbeten — allt mäktigt, godt och klart, ibland till och med blixtrande, men på ett stillsamt, nästan tungt sätt, dock alltid kryddadt af godmodig humor. Allt visade, att sinnet ännu ägde saft och själen styrka, när blott den bräckliga kroppshyddan tillät dem verka fritt och naturligt.

Men att icke ens denna kroppshydda var fullkomligt kraftlös, utan att hon ännu delvis ägde styrka och lif i behåll, som tydde på en oerhörd blomstring, när det en gång varit harmoni mellan båda, det skulle jag snart till min förvåning blifva varse. I skaldens salong, smyckad, som det ägnar en konstnärs, med både penselns och mejselns alster, stod på ett bord en väldig silfverkanna, prydd på locket med Finlands yxbeväpnade lejon och rundtom försedd med inskriptioner, hvilka angåfvo den vara ett minne till Runeberg från afkomlingarna af 1808 års män. För att taga de många inskrifterna i närmare skärskådande, försökte jag med höger hand lyfta den ståtliga pjäsen något från bordet, men nödgades att hjälpa under med den vänstra för att nå mitt syfte. Knappt hade Runeberg märkt detta, förrän han själf rullade sig fram till bordet, bonade noga om den in-

stoppade, maktlösa högra handen, fattade med den friska vänstra silfverkannan, fick den först ned i knäet och sträckte den sedan på rak arm ut i luften och höll den så en längre stund, hvarpå han själf återförde henne till sin plats.

Våra samtal på tu man hand gällde naturligtvis mitt förslag, som vann hans bifall, med undantag af att han ej ville se »Sveaborg» tryckt. »Så länge jag lefver, skall det inte med min vilja ges ut», var hans dom. Och icke heller den skarpa recension, hvaraf slutet här ofvan, vid tal om hans ideal, anförts. Han talade också om afsikten med sitt besök i Stockholm 1851, dit han längtat, dels för att en gång få personligen frambära sitt tack till de män, som genom det öppna erkännandet af hans poetiska mästerskap visat, att de förstått skilja mellan detta och hans ungdomliga stränghet mot dem personligen — dels ock för att träffa C. J. L. Almqvist, hvars skrifter han flera gånger med beundran anmält. Detta senare misslyckades, som bekant. Men om något kunde trösta honom för sorgen öfver denna bedragna väntan, så var det detta mottagande han fick af alla, främst af friherre Bernhard von Beskow. Förbindelserna dem emellan fortsattes efter besöket i Stockholm, såsom Runeberg omtalade, på det viset, att Beskow hvarje nyårsdag

uppvaktade sin finske broder med en skrifvelse, som denne besvarade följande första maj.

Det firades på aftonen en liten familjefest för att välkomna en ifrån utlandet hemkommen son och hälsa den yngste, som några dagar förut tagit studentexamen. I denna familjefest, den första, som firades i Runebergs hus på långliga tider, fick äfven jag deltaga. Skalden var den samme som på förmiddagen, munter och särskildt upplifvad att se oss yngre broderligt lägrade kring de fyllda glasen. Han satt långa stunder skämtande ibland oss och vandrade för öfrigt mellan sitt sofrum och sitt forna arbetsrum, där vi höllo till.

Jag kan ej underlåta att nämna några ord om rummets egendomliga dekoration. Utom bokskåp funnos där nämligen på väggen öfver Runebergs arbetssoffa tretton präktiga räfskinn, hvart och ett utgörande underlag för något märkvärdigt gevär, som följt skalden på hans ströftåg i mark och skog eller var en minnesskänk från en enskild person eller kår, som velat ägna honom sin hyllning. Hvar och en af de räfvar, som med sina pälsar nu prydde väggen, hade Runeberg själf nedlagt eller fångat, men de utgjorde blott fjärdedelen af hela det antal, som blifvit hans byte. Ett porträtt syntes öfver skrifbordet: det

var bilden af Bernhard von Beskow. I ett annat rum fanns ännu ett porträtt: det var en bild i olja af Almqvist.

Afresan från Borgå var bestämd till påföljande morgon. Men innan dess måste jag ännu en gång på skaldens enträgna begäran besöka honom på morgonen vid hans säng för att erhålla de sista hälsningarna med mig till Sverige. Han hade otåligt väntat mig redan en halftimme, medan jag af grannlagenhet tvekade att alltför tidigt göra mitt besök. Äfven då var han särdeles munter och upprymd och skämtade ännu i afskedsstunden om sina nattliga funderingar under sömnlösa timmar, då han för att veta hvad tiden led, utan att behöfva tända ljus och därmed väcka sin hustru, trefvade med fingrarna på urtaflan af en stor pinsbacksklocka utan glas, som satt upphängd på sängstolpen. Sedan han sändt sitt tack och sin hälsning till alla vänner på denna sidan af Östersjön, tog jag slutligen farväl af honom med en känsla, som ej står att beskrifva. Det var en af de få gånger jag stått inför en verkligt storartad, i alla hänseenden helgjuten personlighet. Ett sådant möte glömmer man aldrig.

Ännu några ord! Genom brefväxling med fru Runeberg fick jag sedan veta, hvilken lycka jag haft att träffa skalden vid jämförelsevis god

hälsa, ty under senare halfåret var han aldrig fri för häftiga nervsmärtor och nödgades mest hålla sig till sängen. Hans tillstånd växlade på detta vis oupphörligt under de följande åren, och all underhandling om den nya upplagan af skrifterna, som utkom 1870, gick genom hans fru. År 1876 utgafs en godtköpsedition, kallad af förläggaren »Svenska folkets upplaga», och af honom bestämdes, att nettoinkomsten däraf skulle som särskildt honorar tillfalla Runeberg. Före jul samma år afsändes också från Stockholm 10,000 finska mark till skalden. Under 1877 års början, då Uppsala universitet tillredde sin 400-års jubelfest, var det allas mening, att jubelfestmedaljen i guld skulle öfverlämnas till skaldekonungen i norden, samtidigt därmed att han blef jubelmagister i sitt eget land, såsom ett vedermäle af vördnad och tacksamhet. Men detta blef ej af, ty döden kom emellan. Runeberg afled den 6 maj 1877 i en ålder af 73 år.

På promotionsdagen i Uppsala den 4 september samma år tillät jag mig såsom filosofiska fakultetens dekanus och promotor af egen drift att höja den första lagerkransen till Johan Ludvig Runebergs minne med några ord på latin till upplysning för de många berömda och lärda främlingar, som då voro samlade till högtiden i Upp-

sala domkyrka. På årsdagen af hans död den 6 maj 1878 höll universitetet en minnesfest öfver skalden, då jag, likasom vid hundraårsfesten i år, fått förtroendet att tolka våra känslor för den store man, som lefvat sitt sträfsamma lif för tvenne folk, hvilka, fordom förenade i nöd och lust, numera äga en af sina skönaste föreningspunkter i sin kärlek till den förevigade skalden och hans minne.

Svenska Akademiens täflingsämnen

för år 1904.

Afhandlingar i vittra ämnen.

1) Den homeriska frågan.

2) Om den från antika mönster utgående diktningen i Sverige under sexton- och sjuttonhundratalet samt dess förhållande till sina förebilder.

3) Om romanen som estetisk konstform.

4) Om betydelsen för ett samhälles andliga odling af dramatisk diktning och scenisk framställning.

5) Om den nordiska folkvisan och hennes förhållande till konstpoesien.

6) Jämförelse mellan konst och litteratur såsom mätare af ett tidehvarfs odling.

7) Om politisk vältalighet i äldre och nyare tider.

8) Den antika och den moderna vitterhetens olika uppfattning af naturen.

Akademien lämnar dessutom de täflande frihet att välja något estetiskt eller litterärhistoriskt ämne.

I språkforskningen.

1) Undersökning af de påverkningar, som svenska språket under sin historiska utveckling rönt från något visst främmande språk (t. ex. från lågtyskan, högtyskan eller franskan).

2) Behandling af frågor hörande till svensk synonymik.

3) Behandling af något viktigare kapitel i den svenska syntaxen. (Framställningen bör stödjas med citat ur litteraturen och taga hänsyn till den historiska utvecklingen inom svenskan äfvensom till besläktade företeelser i närstående språk.)

För den historiska framställningen.

1) Riksföreståndarskapet, dess uppkomst och betydelse i Sveriges historia.

2) Teckning af konung Gustaf I:s senaste regeringsår och hans förhållande till sina söner.

3) Erik XIV och Johan III såsom renässansbildningens befrämjare i Sverige.

4) Framställning af de följder, Sveriges deltagande i 30-åriga kriget haft med afseende på nationalkaraktären, sederna och lefnadssättet, den allmänna bildningen och språket.

5) Det karolinska enväldet jämfördt med andra absolutistiska styrelseformer på samma tid.

6) Magnus Stenbock. (Lefnadsteckning.)

7) Hvilket inflytande har den vid Carl XII:s död inträdda förändringen i Sveriges inre och yttre ställning haft på svenska folkets tänkesätt, bildning och seder?

8) Kronprinsen Carl Johan och Nordarméen i Tyskland 1813.

För öfrigt lämnas fritt val af historiskt ämne med det förbehåll att ämnet icke får vara närmare vår tid än år 1844.

I skaldekonsten

lämnar Akademien fritt val af ämne.

För Zibetska priset:

Sång till upplifvande af något bland fäderneslandets stora minnen.

Akademiens stora pris är, liksom det Zibetska priset, hennes belöningsmedalj af 800 kronors värde. Om täflingsskrift, utan att anses böra med Akademiens stora pris belönas, likväl synes förtjäna en större utmärkelse än ett omnämnande å Akademiens högtidsdag, vill hon tilldela författaren sin mindre skådepenning i guld.

Akademien förbehåller sig rätt att intaga prisbelönad skrift i sina tryckta handlingar för det år, då skriften prisbelönades, och må författaren, där så sker, icke själf den-

samma utgifva, förrän ett år förflutit från det, då skriften i Akademiens Handlingar utkom.

Skrifterna skola före den 8 september insändas till Akademiens sekreterare och böra vara försedda med valspråk och förseglad namnsedel, hvilken senare jämväl, i stället för namn, kan innehålla ett tänkespråk. Jämte det Akademien förbehåller sig att för framtiden förvara de skrifter, som till hennes täflingar insändas, får Akademien till de täflandes kännedom meddela att, för den händelse någon till Akademien inlämnad skrift skulle i sin helhet eller delvis före högtidsdagen och utan Akademiens vetskap offentliggöras eller underställas annan myndighets bedömande, samma skrift anses hafva utgått från de täflandes antal.